

08

Donated by.....VICTOR GOODMAN.....

מתנה פון.....אביגדור גודמן.....

FEBRUARY, 1953.

אלע
שריפטען

— פון —

יעקב גארדין

פיערטער באנד

היברו פאבלישינג קאמפאני

85-83 קאנאל סטריט, ניו יארק.

1910.

Copyright 1910, by The Hebrew Publishing Company.

אינהאלט-פערצייכנים

די גרויסע וועלט-דראמא

3. די גרויסע וועלט-דראמא

דראמא און דראמאטורגען

53.	דראמא
63.	טהעאטער ביי די אלטע גריכען
67.	טהעאטער ביי די רוימער
71.	קורצע ביאגראפיען
84.	מאליער
98.	גאטהאלד אפרים לעססינג
107.	נאך וואס דארף מען טהעאטער?
114.	אילוויאן און דראמא
120.	דראמא און ראמאן
123.	קאמיסארזשעווסקאיא'ס קונסט אין אמעריקאנער גלות
128.	זודערמאן'ס ליכט און שאטען בעוויזען אין שמעטערלינג-שלאכט
134.	אסטראווסקי'ס און קאמיסארזשעווסקאיא'ס נאציאנאלע דראמא
139.	גארקי'ס „די קינדער פון דער זונן“
144.	משעכאו'ס „אנקעל וואניא“
149.	„נארא“ און ווי אזוי קאמיסארזשעווסקאיא שפיעלט זי
155.	קאמיסארזשעווסקאיא און בראוויטש אין איבסען'ס „בויוויסטער“
161.	„דאס לעבען פון א מענשען“
167.	„גאט פון נקמה“
172.	געדאנקען וועגען א סופליער
176.	רעאליזמוס און ראמאנטיזמוס
185.	אונזערע קריטיקער

ALL WRITINGS
of
JACOB GORDIN

Copyright 1910
by the Hebrew Publishing Company.

די גרויסע וועלט-דראמא.

פערשיעדענעם.

197.....	סנפיר וקשקשת
203.....	סנפיר וקשקשת (קריטישע עטיוודען)
211.....	וואס איז אַ סטיל?
215.....	ווער זיינען אונזערע וועג-ווייזער?
227.....	וואַלטער
254.....	די געשוכטע פון כריסטענטהום
258.....	אייניגע בעמערקונגען וועגען יודישין דעבס
262.....	ציוניזמוס און רעוואָלוציאָן
267.....	נאַציאָנאַליזמוס און אַסימילאַציאָן
285.....	הענרי וואַדסוואָרטה לאַנגפּעלאָו
295.....	וואו ליעגט די שולד?
300.....	אַלט און ניו גריכענלאַנד

די גרויסע וועלט-דראמא.

איינלייטונג.

די וועלט-געשיכטע איז א דראמא. די ענטוויקלונג פונ'ם מענשענ'ס גייסט, זיינע מאטעריעלע ערווערבונגען, זיינע אידעאליסטישע שטרעבונגען, זיין שווערער קאמפף און זיינע ליידען, זיין פראגראם און שווערע ארבייט, זיינע בלוטיגע מלחמות און צוזאמענשטויסונגען, דאָס אלעס איז א גרויסע שוישפּיעל, א וועלט-דראמא.

ווי אזוי געהט די ענטוויקלונג פון שוישפּיעל? פריהער קומט די טראגעד, (גריכענלאַנד), נאכהער קאמעדי (רוים) און דראמא (די מאָדערנע וועלט). טראגעד — דאָס איז דער בלינדער גלויבען, דער פאטאליזם: דער שיקזאָל פון מענשען איז אין די הענד פון די געטער. קאמעדי — דאָס איז די ערוואַכונג פון דעם קריטישען געדאנק: דער מענש הויכט אָן צו לאַכען פון דעם, וואָס איז פערגעטערט, און שפאָטעט פון דעם, וואָס האָט איהם געשראָקען. דראמא — דאָס איז טהעטיגקייט און זעלבסט-בעוואוסטהייט: דער מענש געהמט זיין שיקזאָל אין זיינע אייגענע הענד.

אין אָנפאַנג איז דאָס לעבען פון דער מענשהייט א טראגעד. דער מענש איז הילפלאָז, אונטערוואָרפּען, אונטערדריקט פון די געהיימע קרעפטע פון דער נאטור, וועלכע ער פערגעטערט. ער איז אָבעהנגיג פון א מאַכט, וועלכע איז אויסער איהם. ער איז אזוי שוואַך און דער-שראָקען, דאָס ער האָט מורא צו שפּיעלען א ראָלע אין זיין אייגענעם שוישפּיעל. איהם שרעקט דאָס, וואָס ער קען ניט בעגרייפּען, אלעס וואָס עס איז אונלאָגיש אין זיין לעבען, ערקלערט ער און פערענט-פערט מיט'ן וואָרט שיקזאָל, מזל. ער איז פאססיוו, אין דעם ליגט די טראגעד.

ענדע פון די געשילדערטע עראייגניסע הענגען ניט אָב פון די פערזאָן-
נען און ניט פון די אומשטענדען, וועלכע דער מענש בעשאפט. א
מאכט וועלכע מען קען ניט בעגרייפן; ערשיינונגען, וועלכע קומען,
דוכט זיך, גאָר אָהן אורזאכען; א צופעליגער אונגליק, א שלים-שלי-
מזל ברענגט די טראַגישע אויפלעזונג. דער שוואַכער מענש דענקט ניט;
ער פיהלט נור זיין שוואַכקייט און הילפלאָזיגקייט. ער איז צודריקט און
צושמעטערט פון א דעספאָטישער קראַפט, וועלכע ער קען ניט קאָנט-
ראָלירען און מיט זיין ווילען פערענדערן... אין א טראַגעדי בענוצט
זיך דער דיכטער מיט די פאטאלע עלעמענטן פון אונזער לעבען;
דאָס הייסט, אַזעלכע ערשיינונגען, וועלכע דער מענש קען ניט ער-
קלערען און גלויבט, אַז זיי קומען פון מזל, אָדער פון א קאפּריזונעם
מעכטיגען גאָט. דער מענש, וואָס פיהלט נור און דיינקט ניט, רע-
כענט דאָס לעבען פאַר א טראַגעדי.

דאָס לעבען פון מענשען איז, פונקט ווי א „געטטאָ" אידישע
היסטאָרישע אָפּערא, פול מיט אונגליקישע איבערראשונגען, לעכער-
ליכע ווידערשפּריכע, אונערקלערליכע צוזאמענשטויסונגען, „אָהן פאר-
וואָס'דיגע" קאָמישע ערגעבניסע, גאָרישע מנהגים און זיטען, וועל-
כע מאַכען דעם מענשען פאַר א לעכערליכען און שוואַכען שקלאַף.
דער געניאַלער מענש אָדער טויגעניכטס, דער דענקער אָדער דער גראָד-
בער גאָר, — אַלע שפּיעלען אין לעבען, מעהר אָדער וועניגער, א
קאָמישע ראָלע און זיינען, ווילענדיג אָדער ניט ווילענדיג, פערסאָנאַל-
זשען אין דיעזער אונגעשיקליכער און אונגעלומפערטער וועלט-קאָמע-
די.

אויב א דיכטער קען זיך, אויף די פליגלען פון זיינע געדאַנקען,
אויפהויבען העכער פון דיעזער קאָמישער זייט פון אונזער מאַרק-
לעבען, אויב ער קען מיט זיין קאַלטען, קריטישען געדאַנק, אָהן די
מיטוויקונג פון זיינע געפיהלען, אויפפאַסען און ריכטיג אַבשאַצען
די קליינליכקייט און ביליגקייט פון דיעזע קאָמישע ערשיינונגען, —
איז פאַר איהם דאָס לעבען פון א מענשען א לעכערליכע קאָמעדי,
א קאָמעדי פון טעות'ן און אונגליקישע צופעלע. ער זעהט דעם גרויסען
חכם, וואָס רופט זיך מ ע נ ש אין מאַנטעל פון א פאַיאַז; ער
זעהט דעם קעניג פון אַלע בעשעפעניסע אין א מיצעל פון א גאָר,
און פיהרט איהם אין אַזא צושטאַנד ארויס פאר'ן פובליקום.

אָבער דער מענש וואַקסט, זיין בליק ווערט קלאָרער. ער הויבט אָן צו פערשטעהן זיינע אייגענע שוואַכקייטען און די שוואַכקייטען פון זיינע אַטאָריטעטען. אלעס וואָס איז אונלאָגיש און קאָריקאטוריש, צווינגט איהם צו לאַכען, געגען דעם בלינדען מזל טרעט ער ארויס מיט איראָני און געגען דאָס קאָמישע פון מענשענס לעבען מיט שפּאַט. דער קאָמיזמוס שוואַכט אָב דאָס טראַגישע, די קאָמעדי פיהרט צום סקעפטיציזמוס.

דאן קומט די העכסטע שטופע פון מענשענ'ס ענטוויקלונג, — די דראַמא. דער מענש שאַפט אליין זיין היסטאָרישען לעבען, קאָנטראָלירט די אומשטענדע, פאַרשט און בעהעררשט די אויסערע וועלט, די נאַטור. האַנדעלט, טוט, שפּיעלט אליין זיין ראָלע אין זיין שוין שפּיעל און ליידעט אליין פון די דראַמאַטישע קאָליזיאָנען, צוזאַמען-שטויסונגען. ער ווערט אַקטיוו. אַקטיוויטעט און זעלבסט-בעוואוסט-הייט — דאָס איז דראַמא. דאָס אַלגעמיינע היסטאָרישע לעבען פון דער גאַנצער מענשהייט איז טראַגעדי, קאָמעדי, דראַמא !

1.

א קלוגער מענש האָט אמאָל געזאָגט: „די וועלט איז אַ קאָמעדי פאַר דעם וואָס דענקט און אַ טראַגעדי פאַר דעם וואָס פיהלט“. עס קען זיין, עס איז אזוי; אָבער מען מוז דערצו נאָך צוגעבען דיעזע בעמער-קונג: פאַר דעם מענשען אָבער, וואָס פיהלט און דענקט צוזאַמען, איז די וועלט אַ דראַמא. אום איהר זאָלט קענען בעסער פערשטעהן אונזער געדאַנק, מוזען מיר געבען אַם ווייניגסטען אַ קורצע ערקלערונג וועגען דיעזע דריי פאַרמען פון דער דראַמאַטורגיע. עס איז נויט-ווענדיג צו וויסען, וואָס איז דער אונטערשיעד צווישען קאָמעדי, טראַגעדי און דראַמא ?

אין אַ טראַגעדי שפּיעלט די פערזענליכע איניציאַטיווע פון אַ מענשען און זיין אייגענער ווילען זעהר אַ קליינע ראָלע. די טרויעריגע

ליסט און פאר דעם מגושם'דיגען מאטעריאליסט, פאר דעם העלד און פאר דעם מארטירער. עס איז, ווי מען שרייבט אין די אפישען, א ריע-זען-פערזאנאל... דיעזע גרויסע דראמא האט זעהר פיעל סצענען, ערשיינונגען, עפעקטען און זי גיט גענוג מאטעריאל פאר יעדען. עס איז דא וועגען וואס צו דענקען און וואס מיט'ן הארץ צו פיהלען; עס איז דא פון וואס צו לאכען און וועגען וואס צו וויינען.

ביי די אלטע גריכען זיינען געווען צוויי בעריהמטע פילאזאפן. איינער האט זיך גערופען דעמאקריט דער לאכער, ווייל ער האט געלאכט פון דער וועלט; דער אנדערער האט זיך גערופען היראקליט דער וויינענדיגער, ווייל ער האט די וועלט בעוויינט. מען זאגט, אז דער ערשטער האט געלאכט פון נאראנים, דער צווייטער האט בעוויינט שופטען! ... אבער דאס לעבען בעשטעהט נישט נור פון בעוויינען (טראגדי) און אויסלאכען (קאמעדי) — דאס לעבען בעשטעהט הויפטזעכליך פון טאן, פון טהעטיגקייט (דראמא). די מענשען-וועלט בעשטעהט נישט נור פון נאר-ראנים און שופטען. קלוגהייט און דומהייט, גוטעס און שלעכטעס, ניעדריגעס און ערהאבענעס זיינען צוזאמענגעפלאכטען אין דער מאטעריע, וואס דאס לעבען וועבט, און דאס אלעס צוזאמען בעשאפט די וואונדערבארע דראמא פון לעבען.

„גראַה, ליעבער פריינד, איזט אללע טהעאָרי,

און גרין — דעם לעבענס גאלדענער בוים....”

דער קאלטער דענקער און בעאבאכטער קלעטערט ארויף אויף די הויכע שטופען פון אנאליז און קריטיק און קוקט פון דאָרט אַראָפּ אויף דער וועלט און דעם מענשענ'ס לעבען, ווי אויף אַ קאָמעדי. ער פערזאכטעט אביסעל דעם מענשענ'ס קליינליכקייט און צווייפעלט, אויב דערפון, וואס עס עקזיסטירט אין זיין לעבען, קען עטוואס בעסערעס ארויס. דאס איז סקעפטיציזם.

דער פליהענדער מענש שרעקט זיך פאר די ערשיינונגען, וועלכע פיהרען צו טראגישע ענדע... ער קען זיך נישט ערקלערען, ווארום דארף מען לידען און קעמפפן, ווארום ענדיגט זיך דער ספעטאקעל פון לעבען מיט טויט און פערניכטונג, און ער ווערט פערצווייפעלט, דאס איז פעסימיזם.

דער וואס דענקט און פיהלט, קען נישט צווייפלען, פערזאכטען

אין א קאמערדי ווערען אילוסטרירט די קליינליכע שטרעבונגען פון דעם מענשען, זיין שוואכקייט, זיין קורצזיכטיגקייט און זיינע וועלט־אנשוואונגען, די אייטעלקייט פון זיינע פערלאנגען, די אָבגע־שמאקטקייט פון זיינע טראַדציאָנען. אין א קאמערדי ווערען געשילדערט די ליידענשאפטען פונ'ם מענשען, דער קאמפף פון זיינע אינטערעסען נור פון זייער קאמישען כאַראַקטער־אויסדרוק. דער סאַטירישער דיכ־טער זאָגט אונז מיט זיין קאמערדי: זעהסט, דאָס אַלעס וואָלט געקענט זיין זעהר טרויעריג, ווען עס זאָל ניט זיין אזוי לעכערליך. דער גרויסער פראַנצויזישער דיכטער מאָליער, וועלכער האָט געשריבען נור קאמערדיען, רופט זיך ניט אומזיסט דער גאָט פון לאַכען. דער גרויסער דענ־קער און אמט'ער קינסטלער, וואָס בעאַבאַכטעט דאָס לעבען נור מיט זיין קאלטען זינ, בעטראַכט די וועלט אַלס א קאמערדי פאַר וועלכע דער מענש פערדיענט צו ווערען אָבגעשפּאַטעט און אָבגעלאַכט.

אין א דראַמאַ, פערקעהרט, זיינען ניטאָ קיינע צופעליגע און פאַ־טאַלע ערשיינונגען. יעדע ערגעבניס האָט איהרע געזעצליכע, נאַטיר־ליכע אורזאַכען, יעדע עראייגניס קומט נור ארויס פון געוויסע אומ־שטענדע, וועלכע מוזען עקזיסטירען. אין א דראַמאַ שטאַרבט מען ניט און מען ווערט ניט אונגליקליך אָהן א פאַר וואָס, אָדער דורך א נאַררישען צופאַל; די דראַמאַטישע אויפֿלעזונג וואַקסט נאַטירליך כערווייזע ביז זי ווערט רייף און יעדע ערשיינונג קען מען גרינדליך ערקלערען. די סיטואַציאָן און די אומשטענדען זיינען פראָדוקטען פון דער האַנדלונג, פון דער אַקטיוויטעט פון די, וואָס געהמען אַנ־טהייל אין דער דראַמאַ. קיין זאַך קומט ניט אָהן א פאַר וואָס.... דער דיכטער, וואָס שרייבט דראַמען, זאָגט אונז: מען דאַרף ניט נור דענקען, אָדער נור פיהלען — ווילסט דו פערשטעהן דעם מענשען'ס לעבען־וועלט? פיהל און דענק צוזאַמען.

אונזער מעגשליכעס לעבען איז א גרויסע דראַמאַטישע ווערק, וואָס ווערט פאַר אונז יעדען טאָג געשפּיעלט אויף דער גרויסער וועלט־ביהנע. אין דיעזער סאַציאַלאָגישער דראַמאַ זיינען דאָ ראָלען פאַר א פּאַטער־ראַליסט און א „ווילעין“, פאַר א ליכעבהאָבער און אַן אינ־טריגאַנט, פאַר א כאַראַקטער קאָמיקער און פאַר א סובערטין, פאַר א קייזערליכען הויפֿ־נאַר און פאַר א גאַסען־רעזאָנאַנער, פאַר דעם קליגס־טען חכם און פאַר דעם גרעסטען שוטה, פאַר דעם עדעלסטען אידעאַ־

פירכטליכע אנאָניע געהט מען אַוועק פון דער וועלט. און דיעזע שרעק-ליכע אויפלעזונג פון דער לעבענס-דראַמאַ האָט איהם געשראַקען, גע-מאַכט אונצופריערען און אונרוהיג.

דער רעליגיעזער געזעצגעבער בודרא האָט געלעבט גליקליך אויף דער וועלט. ער האָט געהאַט פיעל פערגניגען און האָט זיך אַמוזירט, ער האָט זיך ניט געפלאַגט מיט קיין וועלט־שמערץ און האָט זיך ניט געגריבעלט. ער האָט שוין געהאַט 84 טויזענד ווייבער און האָט פיע-לייכט געקליבען זיך נאָך אַ פּאָפּולערן טויזענד מאָל חתונה צו האָבען... איין מאָל אָבער האָט ער אונערוואַרטעט בעגעגענט דיעזע פיער פי-גורען: ע ל ט ע ר, ק ר א נ ק ה י י ט, אָ ר י מ ק י י ט און ט ו י ט. ער האָט באַלד פערלאָרען זיין רוהיגקייט און צופריעדענהייט. ווארום דאַרף מען דיעזע צרות און יסורים? שווינדעלט דער מענש אליין זיך ניט אָב מיט זיינע פערגניגענס? נאָך וואָס זאָל מען ווייבער נעהמען, אום צו פערמעהרען די, וועלכע ווערען געבוירען צו שטאַרבען? דאָס לעבען איז אַ טראַגעדי און דאָס שטאַרבען איז אַ שרעקליכע אונ-גערעכטע ערשיינונג... דיעזע בעטראַכטונגען האָבען איהם געפיהרט צו דער איבערצייגונג, אז „דאָס זיין און דאָס ניט־זיין איז דאָסזעל-בע...". בודרא האָט אויסגעפונען אַ מיטעל צו פערזיסען די ביטער-רע טראַגעדי פון לעבען. ער האָט אויסגעטראַכט אַזאַ ליידניגע עוויגקייט, וועלכע ער האָט אָנגערופען „נירוואנע", וואָהין אַלעס קעהרט זיך אום נאָכ'ן טויט, וואו קיין „זיין" קען ניט שטאַרבען, ווייל עס ווערט ניט געבוירען, וואו קיין זאך ווערט ניט פערניכטעט, ווייל עס ע ק ז י ס י ר ט נ י ט. און וואו אַלעס עקזיסטירט אייביג, ווייל דאָרט איז ניטאָ קיין טויט און פערניכטונג... נאָך דיעזע אידעע איז דאָס לעבען גאָר ניט, און דאָס וואָס קומט נאָכ'ן טויט — אַלעס... דער מענש, וועלכער האָט זיך געשראַקען פאר'ן לעבען ווי פאַר אַ שרעקליכע טראַגעדי, האָט געוואָלט אָבנאָרען דעם טויט מיט דעם וואָס ער האָט פערניינט דאָס לעבען... דאָס לעבען אָבער איז אונאַב-הענגיג פונ'ם מענשען'ס פעסימיסטישען נ י י ן, עס איז אַ דראַמאַ פול מיט טהעטיגקייט און האַנדלונג.

„דער טויט איז די קיהלע נאָכט,
דאָס לעבען איז דער שוויילער טאָג...
עס דונקעלט שוין, מיך שלעפערט —

און פערצווייפעלט זיין. איהם שרעקען ניט די ערשיינונגען, ער זוכט צו קעמפפן געגען די אורזאכען, וועלכע בעשאפען זיי, און שטרעבט צו פערענדערען די אומשטענדען, וועלכע רופען זיי ארויס. ער ווייס, דאָס אין דיעזער וועלט-דראמא קומט קיין זאך ניט דורך אַ צופאל, און דאָס דער צופאל אליין קומט דורך געוויסע געזעצליכע אורזאכען. אַ דראמא איז דאָס! דער קאָסמאָס, די אלל-וועלט ניט איהר זיינע דע-קאָראַציאָנען און אויסשטעלונג, די אלגעמיינע געשיכטע ניט איהר סיוושעטען, סאָציאַלאָגיע ניט איהר טיפען און כאַראַקטערע!...

מערקווירדיג, די פרוי, וועלכע שפיעלט אזא אונבעדייטענדע ראָלע אין אונזערע עקאָנאָמישע און פאָליטישע פּערהעלטניסע, פערנעהמט אין דעם דראַמאַטישען עלעמענט פון אונזער היסטאָרישען לעבען אַן אויסער-אָרדענטליכען פּלאַץ. אין דער טהעאַטער-קאָמפּאָני, וואָס שפיעלט די וועלט-דראַמא, איז זי די „לידינג ליירדי“. ווען דער מענש וויינט און בעקלאָגט זיין לעבען, בעשולדיגט ער אין אַ גלייכער מאָס די מוטער ערד און די מוטער-פרוי. ביידע זיינען שטענדיג געווען די פאָרשטעהערינס פון דעם שרעקליכען טראַגישען עלעמענט פון לעבען — אונבעשטענדליכקייט און שטערבליכקייט.

די ערד איז געווען דער מקור פון אלע קראַנקהייטען און ליידען. איהר פריהלינג האָט נאָר געוויזען איהר אונבעשטענדליכקייט. די שעהנע בליהענדע טעג פלעגען זיך באַלד פערבייטען אין די טרויע-ריגע קאלטע טעג פון ווינטער. איהר לעבען און פרוכטבארקייט פלעגען באַלד פערשוואַנדען ווערען און אנשטאט זיי פלעגט קומען דער קאַל-טער טויט און פערניכטונג... די פרוי האָט דער מענש באַלד צוגעגליי-כען צו דער ערד. זי האָט ביי דער ערד גענומען די פונקציאָנען פון לעבען און טויט, פון פּראָדוקציאָן און פערניכטונג. אלע מאָראַליס-טען און רעליגיאָנס-לעהרער פון די אלטע צייטען האָבען גערעכענט די ערד פאַר אַ טהאַל פון געוויין און טרויער, פאַר אַ בית-עולם פון פער-ניכטונג און טויט. דער פרוי האָט מען אויך געגעבען דעם זעלבען כיבוד. מען האָט זי גערעכענט פאַר אַן אונווירדיגע כלי, וועלכע איז פול מיט אונשטערבליכקייט... אלע שלעכטע מעלות האָט מען איהר געגעבען, זי איז געווען גיפטיג ווי אַ שלאַנג און זינדיג ווי אַ טייוועל. ווען מען איז ניט געבוירען געוואָרען איז ניט געווען קיין טויט!... דער מענש האָט געזעהן, דאָס מיט וועהטאָגען ווערט מען געבוירען און מיט אַ

נויט. די גרויסע מעכטע פון דער נאטור פלעגן אונערווארטעט קומען און אונגליקליך מאכען אונשולדיגע מענשען מיט פערצווייפלונג, מיט שרפות, מיט וואלפאנישע אויסברוכען, מיט שטורם-ווינדען א. ז. וו. ארום זיך האָט ער געזעהן, ווי אַ ברודער שטעהט געגן אַ ברודער: קין פערגיסט דאָס בלוט פון הבל'ן.

דאָס בלינדע „מזל" גיט גליק און צופריעדענהייט דעם שלעכטען און אונגעזעכטען, און פערקעהרט, דעם גוטען מענשען קומט דוקא אַן צרות און יסורים. ווען מען וויל און מען דארף לעבען, קומט פלוצ-לינג דער טויט, ציהען זיך אָהן אַ סוף די ביטערע, פינסטערע טעג. פאר וואָס איז דאָס אזוי? ווער האָט עס אזוי איינגעריכטעט? ווער בעשאפט דיעזע דראַמאַטישע אויסברעכע און צוזאמענשטויסונגען אין מענשענ'ס לעבען? איז דאָס לעבען אַ דראַמאַ, וואו יעדע ערשיינונג קומט דורך געזעצליכע אורזאכען? אָדער איז עס אַ שרעק-ליכע טראַגעדי, וואו יעדעס אונגליק קומט אָהן אַ פאַר וואָס, דורך פאַטאַלע, אונאויפקלעהרבאַרע, דעספאָטישע מעכטע, וועלכער דער מענש קען ניט פערענדערען און אונטער וועלכע דער מענש דארף זיך גאָר אָהן שאלות אונטערוואַרפען? ...

גיט נור דאָמאָלס אין די אַלטע צייטען, זאָגאר יעצט זיינען דאָ זעהר וועניג מענשען, וועלכע קענען זיך בערוהיגען מיט'ן ראטה פון אַ פאַעט'פילאָזאָפּ, וועלכער זאָגט:

„בליק אומהער, אָה פריינד, און זעה

זאָרגזאם, ווי דער חכם זעהט:

וואָס פערנעהען מוז, פערנעהט,

וואָס בעשטעהען קען, בעשטעהט,

וואָס געשעהען וויל, געשעהט. ..."

אין דער לעבענס-דראַמאַ, ווי מיר האָבען פריהער געזאָגט, האָט דעם מענשען זעהר געשראָקען דער טויט. אָבער די שטערבליכקייט האָט איהם געגעבען דעם ערשטען אימפולס, דעם ערשטען שטויס צו דענקען פון אונשטערבליכקייט, געראַדע ווי די ענדליכקייט פון אַלע זאַכען, וואָס ער האָט געקענט אויפפאַסען מיט זיין אויג, האָט איהם געפיהרט צו דעם פון אונענדליכקייט, די קורצע צייט פון זיין לעבען — צום בעגריף פון עוויגקייט, די אונבעשטענדליכקייט פון דעם מענש-שענס מיינונגען — צום בעגריף פון אַזעלכע וואַרהייטען, וועלכע

דער טאָג האָט מיך מיער געמאַכט.
איבער מיין בעט ערהויבט זיך איין בוים,
דרין זינגט די יונגע נאכטיגאל;
זי זינגט פון לויטער לעבע,
איך הער עס זאָגאר אין טרוים..."

2

פראָמעטעאוס דער ליכט ברענגער.

זאָגט פראָמעטעאוס צו יופיטער דעם גאָט:
איך זאָל דיר עהרען? פאַר וואָס?
האָסטו דען די שמערצען געהיילט
אַ מאָל פון דער ליידענדען?
האָסטו דען די טרערען געשטילט
אַ מאָל פון דעם געפאלענעם?
וואָס האָט מיך צום מאַן געבילדעט, אויב ניט
די אַלמעכטיגע צייט
און דער עוויגער שיקזאַל,
וועלכע זיינען מיינע העררען און דיינע?"
(פון געטהע'ס פראָמעטעאוס).

ווען דער מענש האָט נאָך געלעבט אין דער צייט פון זיין קינד-
הייט, האָט שוין זיין פאַרשענדער געדאַנק געזוכט די אויפקלערונג
פון די גרויסע פראַגען פון דער וועלט דראַמא, די געהיימניספּאַלע און
אונפערשטענדליכע פראַבלעמען (אויפגאַבען) פון דעם לעבען, דעם מענ-
שענס גייסט איז געווען בעאונרוהיגט מיט די ערשיינונג פון דעם קאָס-
מאָס (אַלל-וועלט) און פון זיין סאָציאַלען לעבען, וועלכע האָבען ניט
געקענט איינשטימען מיט זיינע פאַרשטעלונגען פון גערעכטיגקייט.
דאָס גאַנצע מענשען-געשלעכטע האָט געליטען פון אונוויסענהייט און

כערליכען אויסדרוק פון די עקזיסטירענדע וועלט־אנשוואונגען און שטרעבונגען און די גאנצע וועלט בעטראכט ער אלס א גראנדיעזע קאָמעדי, דאָס איז סקעפטיציזמוס.

סקעפטיציזמוס הייסט: דער מענש איז אין ספקות. ער צוויי־פעלט, ער גלויבט ניט מעהר אין דעם, וואָס מען האָט פריהער געגלויבט. ער פערשטעהט די אונגרינדליכקייט פון די הערשענדע מיינונגען און פאנגט אָן צו זוכען ווארהייטען, אבסאָלוטע ווארהייטען. ווען די אלטע מיינונגען זיינען צושטערט, ווען די אנערקענטע אָויטאָריסטען זיינען אראָפגעשמיסען פון זייערע טראָגען, און קיינע אבסאָלוטע ווארהייטען זיינען נאָך ניט געפונען: ווען אלע זיינען נאָך ניט געפונען: ווען אלע זיינען נאָך ניט געפונען: ווען אלע טעמפלען פון גייסט בלייבען שטעהן לעער און אויף די גרויסע פראגען פון דער וועלט־דראַמאַ געפינען זיך ניט קיינע ענטפערען; ווען אלעס, וואָס איז געווען הייליג, איז פערשפּאַטעט און צו חזק געמאַכט און קיין נייעס הייליגטהום איז נאָך ניט ערפונדען — דאָן פאנגען אָן די געפיהלען צו רעדען שטאַרקער פונ'ם פערשטאַנד, און דער מענש בעטראכט דאָס לעבען אלס אַ טרויעריגע פאטאלע, שרעקליכע טראַגעדי — דאָס איז פּעסימיזמוס... צום ביישפּיעל: נאָך דער גריכישער טראַגעדי איז געקומען די רוימישע קאָמעדי און נאָך איהר די פאַסיוויטעט פון קריסטענטהום. טויזענדער יאָהרען האָבען געדארפט אַוועק ביז דאָס סאָציאַלע לעבען האָט זיך ענטוויקעלט ביז דער דראַמאַ.

יעדע היסטאָרישע עפאָכע פון דעם מענשענ'ס גייסטיגע ענטוויקלונג פאנגט זיך אָן און ענדיגט זיך מיט סקעפטיציזמוס. פון אַנ־פאַנג קומט דער סקעפטיציזמוס פון אַנוויסענהייט, וועלכער איז מעהר טראַגיש, ווי קאָמיש. די מאַסען אין יעדע געזעלשאַפט זיינען קאָנסערװאַטיוו און אונענטוויקעלט. די פאָרטגעשריטענע עלעמענטען פון דער געזעלשאַפט האָבען שוין לאַנג אָנגענומען און אנערקענט אַ גאנצע רייהע פון נייע מיינונגען, בעשליסע און איינפיהרונגען, און די מאַסען צוויילען נאָך. לאַנגזאַם ווערען די בעשליסע פאַר אלע אונצווייפּעל־האַפט. עס אַרבייט זיך אויס אַ גאַנצער באַרג פון גייסטיגע געזעצע און סיסטעמען: און אַזוי ווי דער אידשער גאָט האָט אויפגעהויבען דעם באַרג סיני איבער די קעפ פון אידישען פאָלק און האָט זיי געצוואונגן זען צו זאָגען: „נעשה ונשמע (מיר וועלען פאָלגען און הערען)“, אַזוי

זאלען זיין אבסאָלוט; דאָס הייסט אזעלכע וואַרהייטען, וועלכע זאָלען קענען בלייבען אייביג אונפֿערענדערט און ניט אָבהענגיג פון מענשענ'ס ענטוויקלונג און פּראָגרעס, אזעלכע וואַרהייטען, וועלכע זאָלען בלייבען זעלבסשטענדיג אָהן דעם מענשענ'ס סוביעקטיווען „איך“...

די פּאָנטאָזיע און פּאַרשטעלונגס-קראַפט פון מענשען זיינען איהם געקומען צו הילפֿע און האָבען איהם בעשאַפֿען אזעלכע העכערע וועגן, וועלכע זיינען אונשטערבליך, אזעלכע העכערע „עטוואָס/ען“ וועלכע רעגירען איבער די קרעפטע פון דער אלל-וועלט און האָבען די השגחה אויף דעם מענשענ'ס שיקזאַל און אויף די עראַייגניסע פון זיין לעבען. געוויס, דיעזע העכערע „עטוואָס/ען“ האָבען ניט בעלאַנגט צו דעם ריעזען-פֿערוואַנדל פון דעם וועלט־טהעאָטער און האָבען זיך ניט געקענט ערנידעריגען צו שפּיעלען ראָלען אין דיעזער גרויסער דראַמאַ. זיי זיינען געווען די דירעקטאָרען און מענעדרזשערס פון דיעזע קאָלאָסאַלען „שפּיל־הויז“ וועמען זיי האָבען געהאַלטען פאַר א „סטאַר“ האָבען זיי געגעבען גרויסען „מאַרקען“, און די „פורציעס“, די באַהעלפֿערס, וופּיעל זיי האָבען זיך ניט אָנגעשטרענגט צו שפּיעלען, האָבען דאָך געקראָגען אַ מכה!

דער וואָס פֿערפּאָסט יעצט אַ דראַמאַ, רופֿט זיך אַוואָטאַר, און אויף זיין „פּלעי“ געפֿעלט ניט, הייסט מען איהם באַלד נעהמען דעם וועג די וואָס האָבען פֿערפּאָסט די גרויסע וועלט־דראַמאַ, זיינען גערעכענט געווען פאַר די העכסטע אויטאָריטעטען, און צו אַנערקענען זייער אונפֿעהיגקייט און הייסען זיי נעהמען דעם וועג, האָט זיך געפּאָדערט פיעל צייט און פיעל קאַמפֿף...

פֿעסטשטעלען די עקזיסטענץ פון אויטאָריטעטען קען מען נאָך מיט דאָגמען. דאָגמאַ איז אַ מיינונג, וועלכע ווערט מיט דער צייט פֿערשטיינערט. עס איז אַ מין אוקאַז מיט דער אונטערשריפט פון אַ אַטאָקראַט: „ביט פּאָסעמו“... דאָגמען פֿערשמירען דעם מענשענ'ס גייסט, ערלויבען איהם צו דענקען נאָר אויף אַ געוויסען אופן און לאָזען ניט צו קיין שאלות און פּאַרשונגען... אָבער ווי באַלד דאָגמע פּאָנגען זיך אָן צו קריסטאָליזירען, פּאָנגט אָן דעם מענשענ'ס געדאַנק צו אונטערזוכען און צו קריטיזירען. דער געדאַנק שטרעבט זיך צו בעפֿרייען, און דער מענש טרעט ארויס מיט אַן אָפֿענעם פּראָטעסט. דער פּאַרשטעהער פון פֿרייען געדאַנק זעהט נאָר דעם קאָמישען און לע

לעבען און פון וועלכע זיי ווערען גענייגט מעהר צו פאטאלע אנשוואונ-
גען — ביי די אזיאטען האָט דער סקעפטיציזמוס געפיהרט, ווי מיר
האָבען פריהער דערצעהלט וועגען דעם לעהרער ב ו ד ד א, צור
זעלבסט־פערנייגונג צו דער נירואנע. ביי די געזונדע און מונטע-
רע גריכען איז בעשאַפּען געוואָרען אַ מונטערער און געזונטער סקעפ-
טיציזמוס, אַ מעכטיגער און בעדייטענדער פּראָטעסט געגען דעם, וואָס
האָט געשיינט אונגערעכט צו זיין, געגען דעם, וואָס מאַכט דאָס לעבען
פאַר אַ טראַגעדי, די רייכע און פּאָעטישע פּאַנטאַזיע פון די גריכען
האָט פּראָדוצירט אַ מיטהאַלאָגישען קעמפּפּער פּראַמעטעאוס. דיעזע
וואונדערבאַר שעהנע און אינהאַלטס־רייכע פּאָלקס־לעגענדע וועגען דעם
גרויסען גערעכטיגקייט־סקעמפּפּער, אין וועלכער עס ווערט אויסגע-
דריקט די וועלט־אנשוואונג פון די גריכען און אַ געוויסע ריכטונג פון
זייער געדאַנק, — דיעזע שעהנע לעגענדע איז דראַמאַטיזירט געוואָרען
פון דעם גרויסען גריכישען דיכטער און פּילאָזאָף ע ס ח י ל אָס.

די מערקווירדיגע דראַמאַ פון עסחילאָס מיט'ן נאָמען „פּראָ-
מעטעאוס" איז אַ וועלט־דראַמאַ, ניט נור דערפאַר, ווייל עס איז אַ קלאַ-
סישעם זשעניאַלעס ווערק, עס איז אַ וועלט־דראַמאַ, ווייל עס רעפרע-
זענטירט אַ גרויסע היסטאָרישע עפּאָכע פון מענשענ'ס לעבען, ווייל
אין איהר ווערט מיט העלע פּילאָזאָפּישע און פּאָעטישע פאַרבען גע-
שילדערט די אייביגע שטרעבונג פון דעם מענשענ'ס געדאַנק צור
פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

פּראָמעטעאוס, דיעזער מעכטיגער טיפּ פון קאַמפּף און פּראָטעסט,
האָט בעגייסטערט די גרעסטע דענקער און פּאָעטען פון דער וועלט.
פון איהם האָבען גערעדט אלע די גרויסע מענשען, וועלכע האָבען זיך
אינטערעסירט מיט די פּראָבלעמען פון אונזער לעבענס־דראַמאַ.

וועגען איהם האָבען פּילאָזאָפּירט און געזונגען, אויסער ע ס -
ח י ל אָס, סאָקראַטעס און פלאַטאָ, זשיאָרדאַנא
ברונאָ און קאַמפּאַנעללא, הערדער און פּיכ-
טע, שעללי און באַיראָן, געטהע און היינע.

אין דער מיטהאַלאָגי, אין דער געטער־געשיכטע פון אלע פעלקער,
אין דער סקאַנדנאַווישער „עדראַ", אין דער אידישער ביבעל, אין
די אלטע לעגענדען פון גריכענלאַנד, אין דער „זענדאָוועסטאַ", אין די
„וועדאַ" און „ריגוועדען" פון די אַריענטאַלישע פעלקער, — איבעראל

הויבען אויף אלע אויטאָריטעטען זייער באַרג פון דאָנמען און בע-
שליסע איבער די קעפ פון די מאַסען. אָבער די מאַסע שרייט נאָך
„נעשה ונשמע“, און דער פרייער געדאַנק פון מענשען פאַנגט שוין
אָן צו רעוואָלטירען. די מאַסע דענקט נאָך, אז דאָס לעבען איז אַ
טראַגעדי, און די קריטישע אויג קוקט שוין אויפ'ן לעבען, ווי אויף
אַ קאָמעדי. עס געשעהט, וואָס מיר האָבען פריהער בעמערקט, — דער
סקעפטיציזמוס צושטערט דאָס אַנערקענטע, די אַלטע אויטאָריטעטען.
דאָן קומט אַ פערזאָנע פון פעסימיזמוס. יעדע היסטאָרישע עפאָכע איז
אַן אַקט פון דיעזער גרויסער וועלט-דראַמא אין די אַנטראַקטען הערשט
אונאַרדנונג, און אַ צוזאַמענשטויס פון געדאַנקען, אידעען און פאָר-
שטעלונגען.

אלע פעלקער האָבען פאָעטישע לעגענדען און ערצעהלונגען ווע-
גען טיטאנען, גרויסע און טאפּפערע העלדען, וועלכע האָבען
גענומען אויף זיך דעם קאַמפּף געגען די דעספאָטישע אויטאָריטעטען.
דער גייסט פון אַנטאָגאָניזם, פון וויעדערשפרוך און פּראָטעסט, איז
פערקערפערט געוואָרען אין געוויסע מעכטיגע פערזאָנען, פון וועלכע עס
דערצעהלען אונז וואונדערבארע און שעהנע פאָלקס-דיכטונגען...

*

* *

ביי די גריכען האָט דער שטרייט פון די שוואַכע שטערבליכע
מיט די מעכטיגע אונשטערבליכע געפיהרט דער געטליכע פּראָ-
מעיטעאָס. ער איז אליין געווען אַ גאָט און דערפאר זיינען די
אויסדריקע פון זיין פּראָטעסט און פון זיין סקעפטיציזמוס געווען מעכ-
טיגער. ער האָט ערקלערט די געטער אַן אָפּענעם קאַמפּף און איז אַרויס
געטראָטען אַלס פערטהידיגער און בעשיצער פון די שוואַכע, אָרעמע
מענשען וועלכע האָבען געליטען פון דער אונגערעכטיגקייט און דעם
פאָטישען ווילען פון די געטער. ער איז געווען דער פאָרשטעהער פון
פרייען געדאַנק און האָט געוואַנט צו פערניינען דאָס, וואָס אַלע האָבע
געהאַלטען הייליג און העכער פון קריטיק.

ביי די אַזיאַטישע און אנדערע פיזישע אומשטענדען, אין וועלכע זי-
פון די קלימאטישע און אנדערע פיזישע אומשטענדען, אין וועלכע זי-

פראָמעטעאום האָט געאַפּפּערט זיין אייגענעם גליק, אום גרינגער צו מאַכען דעם שיקזאַל פון מענשענ'ס לעבען. ער האָט געקעמפּט פאַר די שוואַכע, ליידענדע מענשען און פאַר די פּערוואָרפענע גערעכטיג קייט.

דער אידישער אַלמעכטיגער גאָט י ה ו ה האָט אויף ניט פּערגונען דעם מענשען די פריכטע פון ע י - ה ד ע ת און ע י ה ח י ים, וועלכע האָבען געוואַקסען אין זיין אייגענעם פאַרק, אין גן-עדן. דער אידישער פראָמעסטאַנט איז אַ מין נחש, אַ שלאַנג, אַ שטן, אַן איבערריידער און פּערפיהרער, גאָטס פּערזענליכער שונא. יהוה אויף צו להכעים האָט דיזעזער שטן איינגערעדט חוה'ן, דער ערשטער פ ר ו י, דער מוטער פון מענשען-געשלעכט, ארויסצוטרעטען געגען דעם ווילען פונ'ם אַלמעכטיגן און ניט פאַלגען זיינע אונגערעכטע פאַר-דערונגען. ח ו ה האָט געגעסען פון די פּערבאָטענע פירות און האָט נאָך איהר מאַן א ד מ 'ן, אויף געגעבען צו עסען. דערפון איז גע-קומען דער גרויסער „זינדען-פאַל" פון מענשליכען געשלעכט און זיי-נע שרעקליכע רעזולטאַטען — דער טויט... די פרוי איז געווען די מוטער פון מענשען. זי איז געווען די מוטער און אורזאָכע פון טויט. אין דער גרויסער וועלט-דראַמאַ האָט די פרוי געשפּיעלט די הויפט-ראָלע, און זי האָט פּעראורזאכט די שרעקליכע אויפּלעזונג און ביטערע ענדע. די ערשטע דראַמאַטיסטין פון דער וועלט, ווי איהר זעהט, איז געווען מאַדאַם חוה אדמ'ס... וועגען דיזעזער לעגענדע פון זינדען-פאַל, דעם טויט, דעם קאַמפּף פון די געפאַלענע מלאכים מיט יהוה און וועגען דער אויפגאַבע פונ'ם שפּעטערן פראָמעסטאַנט געגען אַלטע דאָג-מען, י ש ו ע ה נ ו צ ר י, און די אַלע קריסטליכע גרויסע וועלט-דראַמען, וועלכע זיינען אויף דיזעזער טהעמאַ געשאַפּען געוואָרען, ווע-לען מיר רעדען שפּעטער. יעצט קעהרען מיר זיך אום צוריק צו דער גריכישער לעגענדע וועגען פראָמעטעאום.

די גריכישע וועלט-דראַמאַ ווערט אויך ניט געשפּיעלט אָהן אַ דראַמאַטיסטין. די „פרוי" האָט דאָ אויך צו שפּיעלען אַ גרויסע און פּעראַנטוואָרטליכע ראָלע. ניט פראָמעטעאום אליין איז געווען אַ רע-וואָלוציאָנער געגען דעם גרויסען צעאום. זיינע סקעפטישע אַנשוואַנ-גען זיינען אויך איבערגעגאנגען צו זיינע צוויי ברידער ע פ י מ ע-ט ע אָ ס און א ט ל א ס. זיי ווערען אויך אויפגעבראַכט אויף דער

האָט דער לעבשאפטער געדאנק פון מענשען געשאפען אַ סקעפטישען עלעמענט, אַ מאַכט פון אנאָלוי, אַלס אַ געגענזאץ צו די זעלבסטער-שענדע אויטאָריטעטען, צו דאָגמען און טראַדיציאָנען. דער פרייער גייסט פון דעם אַמאָליגען מענשען האָט זיך ניט אימער אָהן פּראָטעסט אונטערוואָרפּען אונטער דעם יאָך פון שקלאַפּעריי, און ער האָט געמור-מעלט געגען די „אויבערשטע“... איהם האָט געקערענט, פאַרוואָס זיי נע קרעפטען זיינען בעשרענקט, זיינע שטרעבונגען צום גליק געהינ-דערט, זיינע ווינשע ניט ערפילט. און דיעזע גייסטיגע ריכטונג זיינע האָט אימער אויסגעדריקט אַ פאַנטאַסטישער קעמפּפּער, אַ גאָט-דעוואָך-לוציאָנער, אַ העלד, אַ פערנייגער און פּראָטעסטאַנט! מיט זייערע לי-פען האָט די מענשהייט אויסגעשפּראַכען איהר אונצופריעדענהייט. פּראָמעטעאוס איז דער ערשטער סקעפטיקער פּונ'ם אַלטען גריכישען פּאָלק. דאָס איז די ערוואַכונג פון דעם ערשטען געדאנק צו רופּען דעם מענשען פון זיין פאַסיווען צושטאַנד צו אַקטיוויטעט.

אָט איז אין קורצען דער אינהאַלט פון דער לעגענדע וועגען פּראָ-מעטעאוס: דער שטאָלצער און אַלמעכטיגער גריכישער גאָט צע-א ו ס, דער אויבער קאָמאַנדיר פון אַלע געטער, האָט מיט פּעראַכ-טונג און גרויזאַמקייט בעהאַנדעלט דאָס מענשען-געשלעכט. די שמער-צען פּונ'ם מענשען, זיין נויט און ארמוטה האָבען איהם, אַלס העכע-רען וועזען, ניט אינטערעסירט. זיין הערשענדע מאַכט האָט ניט גע-וואוסט פון קיין בעשרענקונגען און זיין לוסט האָט ניט געדולדעט קיין הינדערניסע. ער האָט געוואָרפּען דונערען און בליצען אויף די קעפּ פון אַלע אונגעהאָרכזאַמע. דאָס מענשען-געשלעכט איז געזעסען אין דער פינסטערניס, אָהן פּייער און אָהן ליכט, און דאָרום האָבען זיי ניט געוואוסט פון קיין אידוסטריע און קיין קונסט. דאָס ליכט איז געווען אין די הימלען ביי צעאוס'. פּראָמעטעאוס האָט ניט געקענט פּערטראָגען אַזאַ אָרדנונג. ער איז אָפּען אויפגעשטאַנען געגען זיין „אויבער גאָט" און די גאַנצע פּמליא של מעלה. ער האָט אַוועקגע-נומען ביי די הימלען דאָס פייער און האָט איבערגעגעבען צו די ליי-דענדע מענשען. דאָס הימלישע פייער האָט זיי געגעבען דאָס ליכט פון וויסענשאַפט און קונסט, האָט געפיהרט צור ענטוויקלונג פון פּערשיע-דענע נוצליכע האַנדל-ווערקע און אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען — אַ שריט פון פאַסיוויטעט צו אַקטיוויטעט, פון טראַגדי צו דראַמאַ.

אלע קראנקהייטען... אלעס וואָס איז געווען אין דיעזער וואונדער-ליכער שקאטולקע, איז ארויסגעפלייגען, אויפ'ן דעק איז נאָר געבלי-בען איין זאך, דאָס איז: די האָפנונג...

אין דער גרויסער דראַמא פון עסחילאָס'עס, „פראָמעטעאוס" זיי-נען אין אַ פּאָעטישער און פילאָזאָפישער פאָרם אויסגעדרוקט די שטרע-בונגען, די אויפגאבע און דער קאמפף פון דיעזען געטליכען קעמפפער, דיעזען פאָרשטעהער פון מענשליכען גייסט, וועלכער שטרעבט צו פריי-הייט און וואַרהייט.

פראָמעטעאוס איז צוגעשמידט צו איינע פון די פעלזען פון די קאווקאזער בערג. אַדלערס צועסען יעדען טאָג זיין לעבער, זיינע אינע-וועניגקייטען, גראַדע אזוי ווי די אינערע וועלט פון יעדען אידעען-קעמפפער ווערט צוגעסען פון צווייפעל און זעלבסט-אַנאַליז. אָבער דער אינערער קאמפף פון יעדען טיטאן און גרויסען קעמפפער איז פער-באָרגען פון די אַרומיגע, און די קייטען, מיט וועלכע די גאָטהייט שמידט איהם צו די פעלזען פון אלטע טראַדיציאָנען, קענען ניט פער-שמירען זיין געניאלען געדאַנק און זיין פרייען גייסט. דער וואַהרער קעמפפער איז און בלייבט דער זשעני פון פראָמעסט! די געטליכע איי-גענשאַפטען פון צעאוס זיינען: געוואלד, קייטען, גרויזאמקייט. די געוועהר פון פראָמעטעאוס זיינען דער קריטישער געדאַנק און די שטרע-בונג צו דער פרייהייט. צעאוס זיעגט, אָבער פראָמעטעאוס טריאומ-פירט...

בערדיטענד און אינהאַלטסרייך איז די סצענע אין עסחילאָס דרא-מא, וואו עס ווערט געשילדערט, ווי צום איינגעשמיעדעטען טיטאן קומט דער רודף שלום'ניק, דער גאָט קראָט אָס, וועלכען צעאוס האָט געשיקט צו מאַכען אַן ענדע פון קריעג. מיט קראָטאָס'ן ערשיינט דער באָר, וועלכער שטעלט פאָר די עלעמענטען פון דער בעגרענעצטער מיטעלמעסיגקייט און אונווירדיגע פראַקטישע האַלטונג... זיין מעסיג און פראַקטיש — ניט שטרעבען צו קיינע פערענדערונגען און ניט קריגען זיך מיט די אויטאָריטעטען — דאָס פראָפאגאַנדירט שטענדיג דער אונדערנעקענדער, צופריעדענער רודף שלום'ניק דעם אונרוהיגען קעמפפער...

אין עסחילאָס דראַמאַס שפיעלען די ראָלע פון דיעזע פראַקטישע ראַטהעכער קראָטאָס און דער באָר; אין דעם אידישען בוך „איוב"

אונגערעכטער אויפפיהרונג, פון דעם מלך מלכי המלכים און זיי ווע-
רען אויך רעוואָלוציאָנערען. צעאום בעשטראָפּט די עזע הימלישע גי-
היליסטען גרויזאם, ווי אַ וואַהרער הימעל-צאָר... פּראָמעטעאוס ווערט
דורך דער געטליכער אדמיניסטראַציע פערשיקט אויף די וויסטע
בערג פון קאָקאָ, וואו ער ווערט צוגעשמידט צו אַ פעלז מיט
אייזערנע קייטען און וואו אַן אַדלער קומט טאָגטעגליך און עסט זיין לע-
בער, וועלכער וואַקסט יעדען טאָג אַב צוריק... דער אונגעהאָרצאָמער
אַטלאַס ווערט בעשטראָפּט דערמיט, וואָס מען וואַרפט ארויף אויף
זיינע פלייצעס די הימלען, און ער מוז אייביג האַלטען אויף זיך דעם
גאַנצען רקיע השמים. אַטלאַס האָט געוואַנט צו שיקען זיין מורמעל
געגען דעם הימעל און זיינע איינוואוינער, און דערפאַר מוז ער נעבעך
אייביג שטעהן מיט די עזער שווערער לאַסט אויף די שולטערן... און
ווען ער וועט פאַלען אונטער זיין שווערער משא וועט צוזאַמען מיט
איהם איינשטירצען די גאַנצע הימלישע געטער-סיסטעמע... וואָס פאַר
אַ גרויזאָמע שטראָף!... דעם רעוואָלוציאָנער צווינגען אונטערצו-
האַלטען דעם טהראָן פונ'ם מאָנאַרך!...

פאַר דעם דריטען ברודער עפּימעטעאס האָבען די געטער אויס-
געפונען די ערגסטע שטראָף: זיי האָבען בעשאַפּען פון זיינעטוועגען
אַ ווייב... די עזע פרוי, מיט'ן נאָמען פאַדאַר, איז בעשאַ-
פּען געוואָרען פון אַלע עלעמענטען פון דער מוטער ערד. און ווייל די
דריי ברידער זיינען ארויסגעטרעטען אַלס פריינדע און פערטהיידדיגער
פון דעם מענשענ'ס געשלעכט, האָט „די פרוי“ פאַנדאַרא זיי געבראַכט
אַלע קראַנקהייטען, אַלע חולאַת'ן און שמערצען, פון וועלכע מענשען
ליידען יעצט. פאַנדאַרא'ן האָבען מיר צו פערדראַנקען, וואָס מיר האָבען
אַזוי פיעל דאָקטוירים, דענטיסטען און אפטייקערס...

פּראָמעטעאוס'ן האָט זעהר געקרענקט, פאַר וואָס די געטער אליין
זיינען אונשטערבליך און דעם מענשענ'ס לעבען איז אַזוי קורץ. יעדער-
פאַלס, אום גרינגער צו מאַכען און צו פערבעסערען דעם מענשענ'ס
לעבען, האָט ער צוזאַמענגעקליבען אַלע קראַנקהייטען און וועהטאָגען
און האָט זיי פערשפאַרט אין אַ שקאַטולקע, וועלכע ער האָט פערזי-
געלט מיט זיין חתימה. די פרוי פאַנדאַרא, וועלכע איז בעשאַפּען פון
אַלע עלעמענטען דער ערד, האָט זיין זיעגל אויפגעבראַכען און האָט
צוועט און צושפרייט צווישען דעם מענשען-געשלעכט אַלע חולאַת'ן,

טראדיציאנען, אויף וועלכע ער שטיצט זיך. פראָמעטעאוס וויל בע-
פרייען דעם פערמידטען געדאַנק און אויפמונטערן דעם דערשראָקענעם
מענשליכען גייסט. פון זיין מעכטיגען ספעקטיציזמוס ציטערט דער
טהראָן פון צעאוס, און פאַר די געטער בלייבט ווייניג פלאַץ אין די
הימלען. מיט אַ געוואָלטע האַנד האָט ער צו די מענשען דאָס ליכט
פון די הימלען אַרונטערגעטראָגען און צו די געטער האָט ער זיך גע-
ווענדעט, ווי די פאַנטאַזיע פון גרויסען דיכטער שטעלט עס פאַר מיט
דיעזע ווערטער:

„געטער! איך בין קיין גאָט!
אונד בילדע מיר זאָ פיעל אַיין אלס איינער.
אונגענדליך? אַלמעכטיג? —
וואָס קענט איהר?
קענט איהר דען ווייטען רוים
מיר באללען אין מיינע פויסט?
פערמענט איהר צו שיידען
מיד פון מיר זעלבסט?...”

3.

איוב דער „פיעל-צרה'דיגער”.

אין דעם גייסטיגען לעבען פון דעם אלטען אידישען פאָלק האָט
זיך אויך אויסגעדריקט אַ ריכטונג פון סקעפטיציזמוס און אַ פראָטעסט
געגען דעם אַלמעכטיגען וועלט־הערשער און אויטאָריטעט יהוה, וועל-
כער מאַכט פונ'ם לעבען אַ טראַגעדי. דער אידישער פראָטעסטאַנט
איז ניט דער מעכטיגער קעמפּפער, דער שטאַרקער טיטאַן פֿאַר
מ ע ט ע א ו ס ; גאָר דער דענקענדער און וועלט־שמערץ־ליידענדער,
„פיעל-צרה'דיגער” א י ו ב.

וואָס איז דער אונטערשיעד צווישען איוב און פראָמעטעאוס?
דערזעלבער אונטערשיעד, וואָס צווישען דעם גרויסען דיכטער ג ע ט -

שפיעלען דיעזע ראָלע זיינע דריי פריינדע; אין „האַמלעט“ שפיעלעט דיעזע ראָלע פּאָלאָניוס; אין „פאוסט“ — דער פיליסטער וואָס גע-
הערט צו שטרייטען מיט דעם, ווער עס איז מעכטיגער פון אונז, און
ראטהעט איהם זיך צו ענטזאָגען פון זיינע איבערצייגונגען און מאַכען
פריערען מיט צעאוס'ן. דער כאָר און קראַטאָס ווידערהאַלען איהם די
בעקאַנטע פּרינציפּען פון פּאָליצי־מאָראַל: „מיט אַ שטאַרקערען פון
דיר פאַנג זיך נישט אָן און מיט אַ רייכערען פערקריעג זיך נישט“...

נישט דער אַלמעכטיגער צעאוס אַליין און נישט זיין שליח מיוחד
קענען פערשטעלען, וואָס איז עס פאַר אַ שכל זיך אָנצונעהמען פאַר קליי-
נע אונווירדיגע מענשעלעך און וואָס קען דערפון געווינען דער אונ-
שטערבליכער פּראָמעטעאוס. נאָך וואָס דארפּען דיעזע שוואַכע ברואים
דאָס ליכט פון וויסען און אויפקלערונג? זייער גאַנצעם לעבען איז איין
אויגענבליק און אַלע זייערע שטרעבונגען זיינען אנשטרענגונגען פון
מילבען!... און ווען זאָגאַר פּראָמעטעאוס'ן זאָל געלינגען צו פערבע-
סערען דאָס לעבען פון דיעזע פּעראַכטעטע ברואים, וואָס וועט איהם
ארויסקומען, וואָס פאַר אַן אינטערעס האָט ער דערביי? ... איז כּראַי
צו ליידען דערפאַר, וואָס דיעזע מילבען, וועלכע רופּען זיך מענשען,
וועלען האָבען ליכט און פייער?

פּראָמעטעאוס דענקט אָבער נישט פון פּראָפיט און פּערזענליכע
אינטערעסען. ער זעהט אונטערדריקטע און וויל זיי בעפרייען. זיי זיי-
נען פּרעמדע, זיי זיינען ווייט פון דעם געטליכען קעמפּפּער, אָבער ער
טוט עס נישט צוליבע פריינדשאַפט, ער טוט עס אין נאָמען פון גערעכ-
טיגקייט און פרייהייט. ער זעהט שוואַכע און קומט צו זיי הילפע מיט
זיין מאַכט. ער זעהט פּאַסינע מענשען און וויל זיי מאַכען אַקטיוו.
ער אַנערקענט נישט די אויטאָריטעטען, וויל נישט בלינד זיי פּאָלגען,
צווייפעלעט, אויב דאָס, וואָס עקזיסטירט, מוז בלייבען אין אַזאַ מיוע-
ראַבלען צושטאַנד. ער איז בעאונרוהיגט פון די אַלע צרות, וועלכע פאַ-
לען אויף די ליידענדע, הילפּלאָזע און אונשולדיגע, ער שטימט נישט
איין מיט דער מיינונג פון די „אויבערשטע“, אַז פייער און ליכט דאַר-
פען בלייבען אין די הימלען, ווען דער אַרימער מענש זיצט אין דער
קעלט און אין דער פינסטער, און ער רופּט צום קאַמפּף און פּראָטעסט!
זיין סקעפּטיציזמוס שווינט נישט דעם אַלמעכטיגען צעאוס'ן און אַלע

אינסטיטוטען, וועלכע זאלען פערבעסערען די אומשטענדען פון מענ-
שענ'ס מאטעריאלען לעבען. זי האט געזארגט פאר דעם מענשענ'ס
וועלט. די אידישע ציוויליזאציען האט זיך הויפטזעכליך אינטערעסירט
נאך מיט דער גייסטיגער, אינערליכער וועלט פון מענשען. די דא-
מאלסדיגע ווילדע אייראפעער האבען פון רוים ערהאלטען בירושה אלעס
וואס דיעזע ביידע ציוויליזאציען האבען בעשאפען... עס איז גע-
ווען א מיש-מאש פון אידישע מאראל מיט גריכישע פילאזאפיע, פון
קריסטליכע ענטזאגונג און זעלבסט-אויפאפפערונג מיט דער קלאסישער
שטרעבונג צו שענהנקייט און גענוס... פיעל יאהרען זיינען שוין פער-
בייגעגאנגען, פיעל היסטארישע אקטען פון דער וועלט-דראמא זיי-
נען שוין אפגעשפיעלט געווארען, און דיעזע צוויי ריכטונגען זיינען נאך
אלץ ניט צוגיפגעשמאלצען געווארען גענצליך. איז גובר א ד ו מ,
דאן פאלט י ר ו ש ל י מ... דאס הייסט, איז ביי די אייראפעער
פעלקער שטארקער די שטרעבונג צום אויסבעסערען די אויסערליכע
וועלט פון מענשען, דאן שטארקט זיך די גריכישע ריכטונג. ראציאנאלע
מיינונגען הערשען, וויסענשאפטען ענטוויקלען זיך, די קונסט מאכט
פארטשריטע, נייע פאליטישע איינריכטונגען בליהען אויף — דאן
זינגט געטהע! פערקעהרט אבער, שטעהט אויף ירושלים, דאן פאלט
ארום... די אידישע ריכטונג שפיעלט דאן די ערשטע פידעל אין
ארקעסטער. איהר סאָלאַ איז זעהר מינאָר. מען פאנגט אָן נאָכצורענ-
קען, גריבלען, ליידען פון וועלט-שמערץ... דער מענש קוקט זיך ארום
און זעהט, אז די אלע חכמות העלפען ניט צו ערקלערען די געהיימיניס-
פאלע פראבלעמען פון לעבען, די אלע וויסענשאפטען און קינסטע מא-
כען ניט דעם מענשען ריינער, בעסער און נאָבלער, די אלע איינריכ-
טונגען און אינסטיטוטען מאכען ניט דעם מענשען גליקליכער און פער-
גרינגערען ניט זיינע צרות און זיינע ליידען — דאן פאנגט אָן צו פיר-
לאָזאָפירען לעוו טאָלסטאָי...

דער גריכישער סקעפטיקער און גאט'ס געגנער פראָמעטעאוס
איז אַ מעכטיגער העלד, געשמירט אין קייטען און דאָך פריי, פער-
מאָטערט פון וועהטאָגען און שמערצען און דאָך שטארק, פעראונ-
גליקליכט און דאָך שטאָלץ. איהם האט בעשאפען די פאנטאזיע פון
פאלק, ביי וועלכע פיזישע ענטוויקלונג און פיזישע שענהנקייט האבען
זיך געשעצט פונקט אזוי וויכטיג ווי וויסענשאפט און פאָעזיע. חכמה

ה ע און דעם רוסישען מאָראַליסט ל ע ו ו ט א ל ס ט א י.
געטהע איז א נאָכפאלגער פון פראָמעטעאוס, ער איז א קלאַסישער גריך.
לעוו טאָלסטאָי איז א תלמיד פון דעם פיעל-צרה'דיגען איוב, ער איז א
כשר'ער איד. געטהע זאָגט צום גריכישען נאָט צ ע א ו ס מיט
פראָמעטעאוס'עם מויל:

האַסטו נאָר געוואָלט
איך זאָל דאָס לעבען האַסען,
אין די מרבּריות לויפּען
ווייל נאָך ניט אלע
בלומען-טרוימען זיינען צייטיג?
אַט דאָ בלייב איך און בילד מענשען
נאָך מיין געשטאַלט,
דורות, וואָס זאָלען פעהיג זיין
צו ליידען, צו וויינען,
צו געניסען, צו פרעהען זיך
און דיר ניט צו אַכטען,
אזוי ווי איך.

טאָלסטאָי זאָגט צו דער וועלט מיט איוב'ס ווערטער: „והחכמה
מאין תבוא? ואיזה מקום בינה? ונעלמה מעין כל חי ומעוף השמים
נסתרה...“ (פון וואַנען נעהמט זיך די חכמה וואו געפינט זיך די
וויזנהייט? זי איז פערבאָרגען פון יעדען לעבענדיגן אויג, זאָגאר די
פויגלען אין די הימלען האָבען זי קיין מאָל ניט געזעהן). לעבען, פרייד,
גענוס? דאָס איז אלעס אונווירדיג. „למה יתן למעל ~~אחד~~ וחיים למרי
נפש?“ — וואָס דארפּען ליכט די פערמאטערטע זעעלען? „השמחים
אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר“ — די וואָס פרעהען זיך שוין יא מיט
א שמחה, זיינען נאָך פרעהליכער, ווען זיי געפינען פאר זיך א קבר...
די גרויסע לעבענס-דראַמא, וועלכע ווערט יעצט געשפּיעלט פון
אלע ציוויליזירטע פעלקער איז א צוזאַמענגעמישטער פראָדוקט, וועל-
כער איז געשאַפּען געוואָרען פון די גריכישע און אידישע ציווילי-
זאַציאָנען... ביידע ציוויליזאַציאָנען, די אידישע און די גריכישע, זיי-
נען שטענדיג געווען פיינדליך איינע צו דער אנדערער. זייערע אויפגאַ-
בען זיינען געווען געגענגעזעצט. די גריכישע ציוויליזאַציאָן האָט אים
מיססען געשטרעבט נאָר צו ערפינדען אַזעלכע איינריכטונגען און

וויכטיגע פראגען. און אויב, ער וועט זיך האלטען אין דער דעבאטע
 רוהיג און וועט זיך ניט בייזערן. פראמעטעאוס געהט אוועק פון מענ-
 שענ'ס אינערליכען לעבען צו ערשיינונגען פון קאסמאס; ער איז א
 שטארק ענטוויקעלטע אינדווידואליטעט און געהט פונ'ם איינציגען
 צום אוניווערזום, פונ'ם „איך“ צו דער אללוועלט. אויב, פערקעהרט,
 געהט פון דער אויסערער וועלט צום אינערן „איך“, פונ'ם אוניווערזום
 צו די פראבלעמען פונ'ם מענשענ'ם לעבען. פראמעטעאוס, גראדע ווי
 שפעטער דער געלעהרטער דאקטאר פאוסט, איז בעשעפטיגט
 מיט דער פראגע: וואהין פיהרט דאס שטרעבען? און איז ניט מעגליך
 צו פערניכטען די אורזאכען, וועלכע הינדערן דעם מענשען, אויב ניט צו
 זיין אן אונשטערבליכער גאט, לכל הפחות צו זיין אן „אלל-מענש“...
 אויב, פערקעהרט, אזוי ווי אויך שפעטער האמלעט, דער בלא-
 סער פרינץ פון דענעמארק, ליידעט פון דער קראנקהייט, וועלכע רופט
 זיך וועלט-שמערץ און דענקט נור פון די אורזאכען, וועלכע געפינען
 זיך אין דעם מענשען גופא, און זיינע פסיכישע, גייסטיגע אייגענשאפ-
 טען, וועלכע הינדערן איהם זיין אייגענעם „איך“ צו בעפריידיגען, זיין
 אייגענע זעלע צו ענטוויקלען, זיין גייסט צו שטעלען העכער פון די
 נאָרדישע שטרעבונגען און ווערטהאלטע ווינשע. אויב עס איז מעגליך צו
 ערריכען אזא בעפריידיגענדען גייסטיגען צושטאנד, פאר וואָס זאָל
 דער מענש ניט געפינען מיטלען דערצו? און אויב עס איז אונמעגליך,
 וואָס-זשע פאר אַ זינן האָט דאָס לעבען, וואָס פאר אַ צוועק געבוירען
 צו ווערען, וואָס פאר אַ ציעל צו שטארבען? וואו איז די קלוגהייט
 פון דיעזע ערשיינונגען און וואו איז די ווארהייט? וואָס קען העלפען
 די שטרעבונג צו וויסען און וואָס קען נוצען דער פערשטאנד? ווי
 זאָגט באַיאָר אַן'ס אויב, וועלכער רופט זיך מאַנפֿרעד:

“Sorrow is knowledge : they who know the most
 Must mourn the deepest o'er the fatal truth,
 The Tree of knowledge is not that of life.
 Philosophy and science, and the springs
 Of wonder, and the wisdom of the world,
 I have essay'd, and in my mind there is
 A power to make these subject to itself
 But they avail not...”

און גבורה זיינען געווען ביי זיי גלייך פערגעטערט.

די פאנטאזיע פון אידישען פאלק האט בעשאפען א סקעפטיקער, א מענשען, וועלכער איז בעדעקט מיט קרעץ און וואונדען, א פאטער, ביי וועלכען מען האט גערויבט די קינדער, א גרויסען גביר, וועלכען מען האט געמאכט פאר א בעטלער, א געעהרטען מענש, וועלכען מען האט ערניעדריגט און געמאכט צו שאנדע און שפאט...

פאר וואס קומט עס איהם? האט ער עס פערדיענט? ניין! אין הימעל זיצט א מעכטיגער הערשער, וועלכער וויל זיין טדייען קנעכט פרובירען. עס איז א נסיון. איוב האט בעשאטען זיין קאפ מיט אש, האט זיך געזעצט אויף דער ערד און האט מיט געדולד זיינע צרות געטראגען... די פרישע קראפט פון פראָמעטעאוס לאָזט איהם ניט רוהען; ער שרייט פון די הויכע קאווקאזער בערג, רייסט די קייטען און רופט צום קאמפף. איוב זיצט אויף דער ערד מיט אש אויפ'ן קאפ, דולדעט און שווייגט. די שעהנקייט און גרויסקייט פון פראָמעטעאוס'עם קראפט בעצויבערט אייך. די געדולדיגקייט פון איוב'ן צו ליידען און צו ערטראגען צווייגט אייך צו שטוינען... לאַכט ניט פון דעם פיעל-צרה'דיגען איוב, ער איז ניט שוואכער פון דעם טיטאן פראָמעטעאוס! דער סקעפטיציזמוס פון דעם גריכישען פרייהייטס-קעמפפער לעבט ביי די ציוויליזירטע פעלקער, אָבער אין איין רייהע מיט איהם לעבט אויך דער זעלבסט-אנאָליז און דאָס רעפּלעקטירען פון איוב'ן. די גריכישע ציוויליזאציע פראָדוצירט א פאָס ט, די אידישע ציוויליזאציע פראָדוצירט א האַמלעט. איהר וועט קענען בעגרייפן די מאכט פון איוב'ן, איוב איהר וועט דענקען א ביסעל וועגען דעם שיקאָל פון אידישען פאלק, זיין לאַנגע געשיכטע פון דולדען און פערטראָגען. דאָס אויסערוועהלטע פאלק טראָגט אין זיך די קערנער פון איוב'ס צרות, און זיין מאַרטיראָלאָג איז די בעשריבונג פון אידישען לעבען...

איוב זעהט די אונגאַרדנונג, וועלכע העררשט אין מענשענס לעבען פיהלט די אונגערעכטיגקייט און צוועקלאָזיגקייט פון פיעלע ערשיינונגען און פאנגט אָן צו צווייפלען. פראָמעטעאוס איז א גריכישער ריעז, ער רופט ארויס צעאוס'ען אויף א „פיט“, איוב איז ניט שטארק צו טהאטען, ער דענקט און פיהלט. ער איז בערייט צו אַנערקענען ייִהוה'ס אויטאָריטעט, איוב ייִהוה וויל אָפען מיט איהם דיסקוטירען אייניגע

פון די „בני האלהים“; ווי אזוי דער שטן האָט אָנגעהויבען צו אינטריר-
גירען געגען איוב'ן וועלכער איז פרום און גוט נאָר דערפאר, ווייל
איהם איז גוט אויפ'ן האַרצען, און ווי אזוי גאָט, אום אויסצופראווען
איוב'ס געדולד, האָט ערלויבט דעם שטן אָנצושיקען אויף איהם איין
צרה נאָך דער אנדערער. דאָס איז געווען דער פראָלאָג. דאָן פלעגט
ארויסגעהן איוב, פלעגט זיך אנדערזעצן אויף דער ערד און בעשיטען
דעם קאָפּ מיט אַש... שפעטער פלעגן ערשיינען זיינע דריי פריינדע
און צווישען זיי האָט זיך געפיהרט אַ דיסקוסיאָן אין דער אָרדנונג
ווי עס איז געשריבען אין בוך. ביי דער שלום-סצענע פלעגט ערשיינען
י ה ו ה אליין אין שטורם און דונערן, און ער פלעגט דעקלאמירען זיין
שטאַרקען, עפעקטפאָלען פערטהיידיונגס-מאָנאָלאָג.

מיר ווערען בעגייסטערט, ווען מיר שטעלען זיך פאַר דאָס גראַנ-
דיאַזע בילד, ווי דער פרייהייטס-קעמפּפּער פ ר אָ מ אָ ט ע ו ס, אַ
צוגעשמידטער צו אַ פעלז, שרייט דאָך צו צעאוס'ן: „איך זאָל דיך
עהרען? פאַר וואָס?“ עס איז אָבער מעהר צו בעוואונדערען, ווי אַ איר,
אַ געפלאַנטער מיט קרעץ, אַ שוואַכער, אַ קראַנקער, אַ ניעדערגעשלאָ-
גענער, טרעט אָפּען ארויס אליין געגען דעם אל קנא ונוקס.

צעאוס איז געווען דער אויבערשטער גאָט, אָבער ניט אין זיינע
הענד איז געווען קאָנצענטרירט די וועלט-רעגירונג. ער איז נאָר גע-
ווען דער ערשטער צווישען ג ל י י כ ע. יעדער ים, יעדעס לאַנד,
יעדער באַרג, יעדער וואַלד, יעדע שטאָט האָט זיך געהאַט אַן אייגענעם
גאָט, אַן אייגענעם הערשער. ער איז ניט געווען אזוי געפעהרליך; מען
האָט געקענט שמענדיג רעכענען אויף הילפּע פון אנדערע אונצופרידענע
געטאלעך. צעאוס אליין איז ניט געווען אזוי שמרענג און אונצוגענגליך.
מען האָט איהם געקענט אונטערקויפּען מיט חניפּה, מיט אַ גוטע
פאַלש געטערגעטראַנק — „נעקטאַר“, מיט אַ זיסען געטערקוכען —
„אַמבראַזי“. ער האָט געפיהלט און געהאַט לוסט, ווי אַ בשר ודם, און ער
פלעגט זיך זעהר אָפט בענאָרישען, ווען ער פלעגט דערזעהן אַ שעהן
ווייבעל... און אויסער דעם, פראָמעטעאוס אליין איז אויך געווען אַ
גאָט און האָט בעלאַנגט צו „דער משפּחה...“

י ה ו ה אָבער איז געווען אַן איין-איינציגער, „סאַמאָדערושאַוו-
נער“ גאָט, אַ שטרענגער, אַ שטאַרקער, אָהן געפיהלען, אָהן ליידענשאַפּ-
טען, מיט קיין זאָך האָט מען איהם ניט געקענט אונטערקויפּען און מיט

אין אידישער פראָזא וועט עס הייסען:

„טרויער-שמערץ איז דאָס וויסען. די וואָס ווייסען מעהר, מווען טיעפער טרויערען איבער דיעזע פאטאלע ווארהייט (ווי דער אידישער פילאָזאָף זאָגט. „יוסיף דעת יוסיף מכאוב“). דער עץ ה' דער ת' איז נישט דאָס וואָס דער עץ ה' ה' י' י' איז! פילאָזאָפיע און וויסענשאַפט, די קוועלען פון וואונדער און די חכמה פון דער וועלט, — איך האָב אלעס ערפאָרשט, און אין מיין שכל געפינט זיך די קראַפט צו מאַכען די אלע זאכען אונטערטעהניג צו מיר, אָבער... דאָס נוצט נישט!“

אין דער ביבלישער ליטעראַטור פון אונזער אידישען פאָלק גע- פינען זיך צוויי ביכער, וועלכע טראָגען אין זעהר אַ שוואַכען גראַד די פאָרמען פון דראַמאַטישע ווערק. דאָס איז ש' ר' ה' ש' י' ר' און דאָס בוך פון א' י' ו' ב'. די ערשטע קען אַנערקענט ווערען אַלס אַ פאַסטאַראַלע פיעסע (אַ פּאָעזי פון הירטען-לעבען) און איז אָנגעשרי- בען מיט זעהר אַ ליידענשאַפטליכע, ברענענדע און העלפאַרביגע שפראַך. אין דער „דראַמאַ איוב“, ווי די אידעע פונ'ם ששיק פאָרדערט, איז נישטאָ קיין ליידענשאַפטליכקייט און קיינע העלע קאָלירען, אָבער עס וועט נישט זיין קיין גוזמא צו זאָגען, אז אין דער גאַנצער וועלט- ליטעראַטור וועט זיך געפינען נישט זעהר פיעל ווערקע, וועלכע זיינען גע- שריעבען אין אזא ערהאַבענעם סטיל, מיט אזא שילדערונגס קראַפט און אַזוי אויסדרוקספאָל. אין אַ שעהנע פּאָעטישע פאָרמע ווערען בע- האַנדעלט וויכטיגע פילאָזאָפישע אידעען. איהר קענט אָהן צווייפּעל איוב'ס בוך אַנידערשטעלען אין איין רייהע מיט ד' א' נ' ט' ע' 'ס „געטליכע קאָמעדי“ און מיט דעם „פערלאָרענעם גן-עדן“ פון מ' י' - ט' א' נ'. און אויב אייך פערדריסט אַמאָל, וואָס איהר האָט פאַרלאָרען צייט צו לערנען די טויטע העברעאישע שפראַך, בערענקט אייך, אז איהר קענט אין אַריגינאַל איבערלעזען איוב'ס בוך און איהר וועט אייך פיהלען בעלאָהנט.

אויב די פיעסע „איוב“ איז ווען עס איז געשפיעלט געוואָרען פאר'ן פאָלק, פלעגט געוויס פריהער ערשיינען אַ העראָלד, אָדער אַ כּאָר, און פלעגט דערצעהלען, ווי איוב, דער גאָטס-פאָרכטיגער און עהרליכער מענש, האָט געלעבט, ווי גליקליך ער איז געווען, ווי גאָט האָט זיך מיט איהם בעריהמט אין ה' י' מ' ע' ל' אויף דער פערזאָנלונג

שוואַנגער פון איהר מאן, „מודע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק?“ ווארים האָבען מיך העפאָרגעבראכט דער מוטער'ס לענדען און וואָרום זיינען געווען די בריסט, פון וועלכע איך האָב געזויגען? א מענש לעבט, פלאַגט זיך, שטרעבט, טרוימט און וואָס בלייבט פון איהם? ער שטארבט, און אזוי ווי א וואָלקען גיסט זיך אויס און פערשווינדעט, אזוי וועט ניט אויפשטעהן מעהר דער, וואָס געהט אין גרוב, ער וועט זיך קיין מאָל ניט אומקעהרען אהיים... די וואסערען פון די מעערען און טייכען וועלען שטירצען און דער מענש וועט ניט ערוואכט ווערען פון טויט און וועט צוריק ניט קומען. קען איך ניט לעבען אייביג — דאן איז מיר אלעס פער'מיאוס'ט. „לאָז מיר צורוח, יהוה,“ וואָרום מיינע טעג זיינען אייטעלקייט און גאָר ניט!“ (מאסתי לא לעולם אחיה חדל ממני כי הבל ימי). אונאַרדנונג און פינסטערנים הערשען אין דער וועלט; עס איז ניטאָ קיין קלוגער צוועקמעסיגער געדאַנק אין דעם, וואָס עס קומט פאָר, ניטאָ קיין גערעכטיגקייט אויף דער וועלט. דער שטאַרקער בערויבט דעם שוואַכען; דער וואָס אַקערט און זעט, עסט ניט קיין ברויט. די רשעים הערשען און אונטערדריקען, די גערעכטע און גוטע מענשען ליידען און פלאַגען זיך זייער לעבען לאַנג. ניטאָ קיין גלייכהייט און קיין פרייהייט אין לעבען. די שקלאַפּען און די אונטער-דריקטע ווערען גאָר פריי דאן, ווען זיי ליגען אין דער ערד; מעכטיגע הערשער און אונטערדריקטע קנעכט זיינען גלויבליך נור דאָרט אין קבר.

מעיד מתים ינאקו ונפש חללים תשוע

ואלוה לא ישים תפלה. —

עס קרעכצען און זיפצען די מענשען פון שטאָדט, די אַעלע פון די ערמאָרדעטע שרייט צו די הימלען, און וואָס טוט גאָט? ער שענדעט ניט דערפאר. מיט אַ געפיהל פון איראָניע און ביטערנים ווענדעט זיך אויב צום רבש"ע און זאָגט: — גאָט, דו וועכטער פון מענשען! אויב איך האָב געזינדיגט, וואָס האָסט דו דען דערביי פערלאָרען? און אויב איך בין גוט, וואָס קומט דיר ארויס דערפון? איך ווייס, מען קען מיט דיר רעדען. פון טויזענד פראַגען ענטפערסט דו ניט אויף איינע. ווער וואַגט איהם צו זאָגען: „וואָס טוסט דו?“ אומזיסט פערמעהרט ער מיינע וואונדען. איך וויל צו איהם רעדען און ער שרעקט מיך מיט שטורם און דונער. און פאָנגט אייך גאָט גאָר אָן צו פערפאָלגען, דאן

קײן שוחד נײַט גוט מאַכען; ער האָט גענומען ראַכע פון יעדען אָהן און אויסנאַהמע און האָט רעגיערט איבער דער גאַנצער וועלט אָהן אַ בע־גרענצונג. איהם האָט עס געוואגט איוב צו קריטיקירען און אין דער קלוגהייט פון זײַנע אינריכטונגען צו צווייפלען! מען דארף נײַט קײן בעסערע בעווייזע, ווי שטאַרק עס איז געווען אין דעם מענשען דער גײַסט פון סקעפטיציזמוס.

יהוה שטאַלצירט מיט זײַן פײַנעם קנעכט איוב, און דער שטן, וועלכער האַלט זעהר וועניג פון די שוואַכע מענשעלאַך, וואָס שטרע־בען צו הויך און טרויעמען צו ווערען אונשטערבליך, — דער שטן זאָגט, אז די פרומקײט און גוטסקײט פון אַ מענשען זײַנען נײַט שטאַנד־האַפּט; זײ דויערען נאָר אַזוי לאַנג ביז די אונצופריעדענהייט קומט. מען רויבט בײַ איוב'ן זײַן רײכטהום, זײַנע קינדער, זײַנע פֿרײַנד — איוב דולדעט. יהוה טריאומפֿירט, דער שטן אָבער זאָגט: דער מענש איז אַן עגאָאיסט, ער איז בערייט אַלעס צו פערלירען, נאָר ער אליין זאָל בלייבען גאַנץ. „הנו בידך“, ער איז אין דינע הענד, האָט גע־ענטפֿער יהוה. דער שטן האָט בעדעקט איוב'ס קערפּער מיט שרעקליכע קרעץ. דער אונגליקליכער איוב האָט זיך געזעצט אויף דער ערד, האָט מיט אַ שערבֿעל געקראַצט די שרעקליכע וואונדערן און האָט דאָך נײַט געמורמעלט, זײַנע דריי פֿרײַנד זײַנען געקומען איהם טרײַסטען. זײ האָבען אַלע ביטער געוויינט, ווען זײ האָבען זײַנע צרות און וועהטאָגען דערזעהן. זײ האָבען צוריסען זייערע קליידער, בעשאַטען זייערע קעפּ מיט אַש און געזעצט זיך לעבען זייער פֿרײַנד אויף דער ערד... זיעבען טעג זײַנען זײ אַלע געזעסען שטיל, קײנער האָט נײַט געוואָגט אויסצורירדען אַ וואָרט: „כי ראו כי גדול הכאב מאוד“, ווייל זײ האָבען געזעהן, אז דער וועהטאָג איז זעהר גרויס. דאן ערשט האָט איוב אָנגעהויבען צו רעדען.

צו וואָס ווערט דער מענש געבוירען? ער ווערט געבוירען צו לײַדען, פֿלאַגען זיך און שטאַרבען, ווען דער מענש זאָל נײַט געבוירען ווערען, וואָלט ער נײַט געשטאַרבען, די פֿרוי, די מוטער איז שולדיג. און איוב הויבט אָן צו פֿלוכען די, וועלכע האָבען פֿעראורזאכט זײַן לעבען: „יאבד יום אולד בו והלילה אמר הרה גבר“ — פערלאָרען האָט געזאָלט ווערען דער טאָג, ווען איך האָב בעדאַרפט געבוירען ווערען, פערלאָרען די נאַכט, ווען עס איז אָנגעזאָגט געוואָרען: ז י איז

פערביטערטע זעלען? אויף זיין גרויסער סקעפטישער פראגע „ווא-
רום“ ענטפערען זיי מיט דעם געוועהנליכען „דארום“ אָבער ווארום
דער דארום? — ניטאָ קיין ענטפער. ניין, איוב וויל פאַרשען, ער וויל
זוכען די צוועקמעסיגקייט פון אלע ערשיינונגען, ער וויל געפינען די
גרינדליכקייט פון דעם גרויסען אונטאַלעראַנטען מייסטער'ס איינריכ-
טונגען... ער וויל זיין ראציאָנאַל, ער וויל זיך פערלאָזען נאָר אויף זיין
פערשטאַנד... דאָ אָבער קומט די גרעסטע פערצווייפלונג. ער איבער-
צייגט זיך, דאָס עס זיינען דאָ געגענשטענדע, פון וועלכע דעם מענשען'ס
געדאַנק שפּרינגט אָב, אזוי ווי אַ נומענער באַל שפּרינגט אָב פון וואַנד.
דעם מענשען'ס חכמה איז אויך בעגרענעצט, דער שאַרפסטער געדאַנק
קען ניט דורכדרינגען די געהיימניספּאַלע פּראָבלעמען פון דער גרויסער
וועלט-דראַמע, דער גרעסטער זשעני קען ניט אומענדערן די קלענסטע
בעוועגונג, פונ'ם לעבען. און איוב פאַנגט אָן צו איראַנזירען איבער
דעם מענשען'ס חכמה און פערשטאַנד :

„והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה?

לא ידע אנוש ערכה, לא תמצא בארץ החיים!

תהום אמר לא בי היא, וים אמר אין עמרי“.

פון גאַרנישט, ווי קען ערפונדען ווערען די חכמה און וואו איז דער פּלאַץ
פונ'ם פערשטאַנד? דער מענש קען ניט בעגרייפּען דעם ווערט פון
פערנונפט. עה! זי געפינט זיך גאָר ניט דאָ אין דעם לאַנד פונ'ם לע-
בען. דער אָבגרונד זאָגט: די פערנונפט איז ניט אין מיר; דער ים
זאָגט: זי איז ביי מיר אויך ניטאָ.

„והחכמה מאין באה ואי זה מקום בינה?

ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה,

אברון ומות באזנינו שמענו שמעה,

אלהים הכין דרכה והוא ידע מקומה

כי הוא לקצות הארץ יביט, תחת כל השמים יראה;

אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה

ו ס ו ר מ ר ע ב י נ ה !” —

ו י א מ ר ל א ד מ ה ז י ה א ת ד ' ה י א ח כ מ ה .

פון וואַנען קומט די זאָ פיעל געריהמטע חכמה און וואו איז איהר וואָה-
נונג? ניט אין ים, ניט אין אָבגרונד, ניט אין דער גאַנצער וועלט גע-
פינט מען זי. זאָגאַר אין די הימלען האָבען זי די פויגלען ניט געקענט

פערפאלגען אייך שוין אלע... דוכט זיך, אויב איהר זייט מיר פריינד, האט זשע מיטלייד מיט מיר, ווען גאט שטראפט מיך!... ניין! מען האלט מיט איהם, מיט'ן שטארקען און מעכטיגען. אה, ווען איך זאל קענען רעדען צו איהם, ווי איך רעד צו איינעם פון אייך, און ער זאל מיר ענטפערן אויף אלע מיינע פראגען! אה, ווען איך זאל וויסען וואו ער געפינט זיך, ווען איך זאל איהם נאך קענען געפינען! צום געריכט וואלט איך איהם געפאדערט, צו דיסקוסיאן וואלט איך איהם גערופען. א י י נ ע ר איז ער, און וואס ער וויל, דאס טוט ער... זאל ער אבער נישט מיט זיין שטארקען כח מיר ענטפערן, זאל ער זיך פיהרען מיט יושר — ניין! „לא אאמין כי יאזין קולי“ — איך גלויב נישט, דאס ער וועט פערנעהמען מיין שטימע און וועט מיר אלעס פערענטפערן און ערקלערען...

זיינע פריינד, דיעזע אלטמאדישע פיליסטער, וועלכע ציטערען, ווען זיי הערען פרייע רייד און וועלכע פערטראגען נישט קיין פראטעסט און קיין פארשונג, דיעזע פערשראקענע „גוטשטעהענדע בירגער“ פער-ענטפערן איוב'ן זיינע גרויסע וועלט-פראגען מיט קליינע פראזען ווע-גען פראקטישע פארזיכטיגקייט און געלאסענהייט. דעם מענשען איז שלעכט? ווער איז שולדיג? דער מענש אליין! אזוי זאגען איוב'ס פריינד, „כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא תצמח עמל“. מאטערנעס און פערברעכען קומט נישט פון זיך אליין; עס וואקסט נישט פון דער ערד. גאט האט אלעס איינגעריכטעט גרויסארטיג, און דער זינדיגער מענש פערדארבט עס אליין. נאכדענקען און נאכפארשען, גריבלען און זוכען די גרינדליכקייט פון גאט'ס איינריכטונגען דארף דער מענש נישט. „החקר אלוה תמצא אם תכלית שדי תמצא?“ — גלויבסט דו מיט פארשונג גאט צו געפינען? קענסט דו געפינען די ענדליכקייט פונ'ם אלמעכטיגען? ווייסט דו וואס עס טוט זיך העכער פון די הימ-לען? פערשטעהסט דו וואס עס קומט פאר אין טיעפען אבגורנד? ניין! דער מענש, דער זוהן פון דער ערד, איז געבוירען געווארען צו ארבייטען און דולדען „ובני רשף יגביהו עוף“, און נאך די הימעלס-קינדער קע-נען זיך אויפהויבען און פליהען הויך...

איוב פרעגט אבער: „למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש?“ — וואס איז דער ציעל פונ'ם לעבען? נאך וואס גיט ער ליכט צו דעם וואס מוז זיך מאטערען? נאך וואס גיט ער לעבען צו די, וואס האבען

ווי אַ קלוגער איד דארף ענטפערן: „אחת דברתי ולא אענה ושתיים ולא אוסיף". איוב זאָגט ניט, אז ער נעהמט צוריק זיינע ווערטער און אז ער האָט חרטה. צוויי מאָל איבער'חזר'ן די זעלבע זאך, זאָגט ער, קען מען גאָר ניט דערמיט צובריינגען. איך האָב איין מאָל גערעדט און מעהר וויל איך ניט ענטפערן...

*

*

*

מיר האָבען געזעהן, אז די דראַמאַ „איוב" איז גראַדע אזא וועלט־דראַמאַ ווי „פּראָמעטעאוס". אין דיעזע ביידע ווערקע ווערט דראַמאַ־טיזירט די סקעפטישע ריכטונג פון מענשע'ס גייסט און געדאַנק. אין דער גריכישער דראַמאַ ווערט אויסגעשפּראַכען אַן אַקטיווער סקעפֿטיציזמוס, וועלכער רופט צום קאַמפּף און צו טהעטיגקייט, ווארום אָהן ליידען, אָהן צרות, אָהן אָפּפּער קען מען קיין זיעג ניט געווינען. אין דער אידישער דראַמאַ איז אויסגעדריקט דער פּאַסיווער סקעפטיציזם. עס ווערט געשילדערט די אָפּאַזיציאַן, וועלכע עקזיסטירט צווישן גייסט און שטאָף, דער צוזאַמענשטויס צווישן פאַקטען און אידעען, דער אַנטאָגאָניזם, וועלכער קומט פאַר צווישן דעם מענשענ'ס פרייען געדאַנק און די אונטערקלעהרבאַרע ערשיינונגען פונ'ם קאַסמאָס. די גרייכישע ריכטונג רופט דעם מענשען צו פּראַקטישע טהעטיגקייט; זי וויל פערניכטען די הינדערניסע פון דער אויסערער וועלט, וועלכע שטערען דעם מענש צו געניסען פונ'ם גליק. די אידישע ריכטונג צווינגט איהם צו דענקען: איז דאָס לעבען אַן אילוזיאַן, אַ חלום? אַלע שטרעבונגען פון מענשען אַ רעזולטאַטלאָזע אַרבייט, זיין קענען און וויסען נאָר אַן אַיינגערעדטע זאך; זיין האָפּנונג צו געפינען גליק אין דער אויסערער וועלט ניט מעהר ווי אַ טרוים? און דארף דער מענש ניט זוכען זיין טרייסט אין זיך אליין, אין זיין אינערער, גייס־טיגער וועלט?

פיעל פראגען גיט די וועלט־דראַמאַ, דעם צושויער, וועלכער זיצט אין דעם לעבענס־טהעאטער. אָבער מיט פראגען קען מען די האַנדלונג ניט אַבשטעלען, די ענטוויקלונג פון דער דראַמאַ געהט פאַרווערטס; דאָס לעבען שטעלט זיך ניט אָפּ, דאָס פּובליקום מעג אַפּלאַדירען און

אָבזוכען — וואַרזשע איז זי פאַרט? די העלע און דער טויט זיי-
נען די איינציגע, וואָס געבען דעם מענשען אַן ענטפער דאָרויף. זיי
זאָגען, זיי האָבען די חכמה אויך ניט געזעהן, זיי האָבען אָבער געהערט
פון איהר: גאָט אליין פערשטעהט איהר וועג און נאָר ער ווייס איהר
פלאַץ. זי איז, דוכט זיך, ניטאָ אין ערגיץ? ער אָבער קוקט ווייט און
זעהט זי דאָך ווייט אין עק וועלט, אונטער די הימלען. ער, א ל ה י ם,
האָט זי געזעהן; ער האָט זי איבערגעזעהלט, אָבערמאָסטען, איינגעריכ-
טעט און דורכגעפאַרשט... מענש, ווילסט וויסען, וואָס חכמה איז?
דאָרויף ענטפערט י ה ו ה: מורא האָבען פאַר גאָט — דאָס איז
חכמה; זיין פרום — דאָס איז פערנונפט.

וואָס פאַר אַביטערע, שמערצפאַלע איראָניע! נאָך דעם ווי דער
דענקענדער און פיהלענדער מענש האָט פיעל געזוכט, געפאַרשט, גע-
גריבעלט, געפרעגט, צו קומען ענדליך צו אזאָ לעכערליכען און קאָמיר-
שען רעזולטאַט!... די וועלט איז געבויט געוואָרען מיט חכמה, און
די חכמה קען מען ערגיץ ניט געפינען. די חכמה אין ניטאָ, גאָט אָבער
איז מיט איהר פערזענליך בעקאנט, און אויב דו ווילסט וויסען וואָס
חכמה איז, זאָגט דיר דער הערשער פון דער וועלט: חכמה איז —
האָב מורא פאַר מיר און טו וואָס איך הייס!...

אַ טראַגעדי איז דאָס, וועלכע מוז פאַראַלזירען דעם מענשליכען
ווילען, אָדער מוז פיהרען צו אַ קאָמעדי, צו קריטיק און סקעפטיציז-
מוס.

דער גרויסער אידישער גאָט, ווי שטאַרק, מעכטיג און ביזו ער
איז ניט, איז ער דאָך אַ דעמאָקראַטישער גאָט. איז ניט אזא אַריסטאָ-
קראַט ווי י ו פ י ט ע ר. אַן איינפאַכעס דעמאָקראַטישעס פאַלק
פון לאַנד-אַרבייטער שאַפט זיך אַ גאָט, וועלכער איז דעספאָטיש, מעכ-
טיג און קאַפּריזונע, ווי די נאַטור, פון וועלכע דער לאַנד-אַרבייטער איז
אַבהענגיג, וועלכער איז אָבער דעמאָקראַטיש און איינפאַך. יהוה קומט
שמועסען מיט יעדען פאַסטוך, מיט יעדען פישער און בויער, אויב זיי
זיינען נאָר אַרענטליכע לייט, און ער קומט אויך פערזענליך צו אויב'ן
פערענטפערען זיך... געוויס, ער דונערט און שטורעמט אַביסעל, ווען
ער אליין ערשיינט, נאָר עס ווערט שטיל און יהוה דעקלאַמירט אַ
גרויסען מאָנאָלאָג, געשריבען אין אַ זעהר ערהאַבענעם סטיל, פול מיט
געדאַנקען און פאַעזיע. אויב הערט איהם אויס געדולדיג און ענטפערט

ווערען און מיט זיין לעבען, האָט פערניינט די פערשטיינערטע דאָגמען מיט זיין לערנען, האָט פערשפּאַטעט די מאַכט פון די הערשענדע מיט זיין דערנערקרוין און האָט געוווּזען אַ נייעם ציעל אין לעבען — אַלטרואַיזמוס, ליעבע צום אַנדערען.

אין דעם אַקט פון דער וועלט־דראַמאַ איז די קריסטליכע, דאָס הייסט, די אידישע ריכטונג, געווען שטאַרקער פון דער גריכישער, און די פראַגען וועגען מענשענס לעבען און טויט האָבען אַם שטאַרקסטען אינטערעסירט דעם נאָכפאָרשענדען מענשען. מען האָט ווידער אָנגע־פאָנגען צו דענקען וועגען דער אַלטער אורזאכע פון דעם מענשענ'ס זינדענפאַל: חוה, די מוטער מיט די פריכטע פון עץ הדעת האָט פער־אורזאכט דעם טויט — ענטזאָגונג פון זיך זעלבסט, ענטזאָגונג פון דער, וועלכע איז פרוי און די אורזאכע פון געבוירען ווערען, לעבען נאָר צוליעב דעם צווייטען און פערניינען דאָס אייגענע לעבען — דאָס איז געווען די נאָאיווע קינדישע לעזונג פון דער פראָבלעמע פון טויט. צוזאַמען מיט דעם גרויסען אונגליק פון דעם מענשענ'ס געשלעכט — דעם זינדענפאַל, האָט אָבער דאָס קריסטענטהום אימער געדענקט פון דעם ערשטען אידישען סקעפטיקער, פון דעם אַלטען געגנער יהוה'ס, וועלכער האָט בראָוו און אָפען געקעמפּט מיט זיין אויבערגאָט און וועלכער קעמפּט נאָך ביז יעצט מיט איהם... דער גרויסער זשעניאַלער ריכטער מילטאָן, בעוויינענדיג דעם שעהנעם פאַראַדזי, וואָס אונזערע אור־עלטערן האָבען פערלאָרען, און בעזינגענדיג די ערלעזונג פון דעם מענשען־געשלעכט, וועלכע איז געקומען דורך יהוה'ס טהראָנ־פאַלגער, קען אויך ניט פערגעסען דעם ערשטען פראָטעסטאַנט סאַטאַן.... יהוה פערטרייבט זיין געגנער פון הימעל און צווינגט דעם צווייפלענדען און נאָכפאָרשענדען גייסט צו זיצען אין דער פינסטער־רער העלע. סאַטאַן אָבער ווענדעט זיך צו דעם וועלט־טיראַן מיט דינעזע ווערטער פון מילטאָן'ס „פערלאָרענער גן־עדן“.

.... Hail, horrors ! hail

Infernal World ! and thou, profoundest Hell,
Receive thy new possessor—one who brings —
A mind not to be changed by place or time ;
The mind is its own place, and in itself

מעג פייפען. די אָבגעשפּיעלטע סצענען געהען אוועק, נייע סצענען קומען פֿאַר, נייע עראַייגניסע, וועלכע שטאַמען אַרויס פון די פּריהערדיגע, פלעכטען זיך צונויף און שאַפען אַ נייע האַנדלונג. די אינטעריגע פון דער וועלט־דראַמאַ ווערט פּיעלפאַכער און דער סקעפטישער געדאַנק פונ'ם מענשען שאַרפער און דורכדרינגענער...

צוויי אַקטען פון דער וועלט־דראַמאַ האָבען זיך אָבגעשפּיעלט. דער פּאַרהאַנג, וועלכער שטעלט פֿאַר די היסטאָרישע אַרענע פון דער וועלט־ביהע, האָט זיך נאָך אַ מאָל אויפגעוויבען און עס האָבען אָנגעפאַנגען פאַרגעשטעלט צו ווערען די דראַמאַטישע פּאַלנען, וועלכע האָבען נאַטירליכערווייזע געמוזט פּראָדוצירט ווערען פון די ערשטע צוויי. עס איז געקומען די היסטאָרישע עפאָכע, ווען די גריכישע און אידישע ציוויליזאַציען האָבען זיך צוזאַמענגעפלאַכטען, ווען דאָס היידענטהום און קריסטענטהום האָבען זיך צוזאַמענגעמישט. ווען פֿר אַ מ ע ט ע - א ו ס מיט א י ו ב האָבען זיך צוזאַמענגעגאַסען אין איינעם און האָבען זיך פאַרגעשטעלט דער וועלט אין דער פאָרם פון אַ נייעם סקעפטיקער, אַ נייעם קעמפּפער געגען דאָנמען, אין דער פאָרם פון אַ נייעם מין לעגענדאַרישען העלד, וועלכען מען האָט גערופען י ע ז ו ס ק ר י ס ט ו ס.

דיעזער העלד האָט, ווי איוב, געזאָגט: „דאָס זיין און דאָס נישט זיין איז דאָס זעלבע“, און אזוי ווי פּראָמעטעאוס האָט ער פון די הימלען געבראַכט דער מענשהייט די ערלעזונג און האָט פאַר דאָס גליק פון אנדערע געאַפּפערט זיין אייגענעם לעבען... דער מאָראַלער און אינטעלעקטועלער צושטאַנד פון דעם מענש'ס גייסט האָט געשאַפען דאָן אַזאַ נאָט, וועלכער איז געבוירען געוואָרען פון פּרייע ליכע, אין אַ קאַרעטע צווישען חזרים, וועלכער האָט פּערבראַכט זיין לעבען צווישען געפאַלענע אָפּפער פון דער געזעלשאַפט און איז געהאַנגען געוואָרען אויף אַ תּלִיָה צווישען גנבים מיט אַ קרוין פון שטעכעדיגע דערנער אויפ'ן קאַפּ... דער גאָט האָט אויסגעדריקט אַ נייע סקעפטישע ריכטיגונג פון דער מענשהייט. ער האָט ערניעדריגט די הימלישע אידישע גאָטהייט דערמיט, וואָס ער האָט זי אַנטרופּאַפּאַרמירט, דאָס הייסט: איהר געמאַכט בשר ודם'יש. ער האָט אָבער ערהויבען דעם אינגערען, דעם „אידישען“ דערמיט, וואָס ער האָט איהם פּערגעטערט. ער האָט פּערדיענט די „געזעצליכקייט מיט זיין געבוירען

מיט יהוה'ס געדאנק צו ברענגען דער מענשהייט די גאולה דורך זיך זעלבסט אין דער געשטאלט פון משיח'ן. און אויך ביי איהם זאגט דער סאטאן צו אלע זיינע מיטהעלפער, וועלכע ער האט פערזאמעלט, אום זיך מיט זיי צו בעראטהען וועגען דעם משיח, וואס דענקט יעצט צו פערניכטען דעם טויט אום צו פאראלזירען דאס, וואס איהם, דעם שטן, איז געלונגען צו געווינען מיט דעם זינדעפאל פון דער מוטער דער מענשהייט, חוה: מאריע זאל גוט מאכען, וואס חוה האט פערפעלט? גאט'ס זוהן זאל פערריכטען דאס, וואס גאט אליין האט ניט געקענט פערענדערען? ניין! זאגט סאטאן צו זיינע ברידער:

„געטער, אימער אונבעזיעגט, אונפערשקלאפט ווילען מיר בלייבען;

מעג ער אויך זיינע אלס פערזעהנער צו טויענדע געגען אונז שיקען,

מעג ער אויך אליין אלס משיח די ערד בעטרעטען — ווער איז ער דען דער נייגעבארענער י ה ו ה ?

עס האט געדארפט נעהמען פיעל צייט, פיעלע היסטארישע אקטען האבען זיך געדארפט אבשפיעלען בעפאר די מענשהייט האט אָנגעהויבן בען זוכען די ערלעזונג ניט דורך אַ הימלישען געטליכען ערלעזער, נאָר דורך מענשליכע טהעטיגקייט; זוכען די טראגעדיע פון לעבען ניט אויפ'ן הימעל, נאָר אויף דער ערד און רעכענען פאר מיטלען געגען דיעזער טראגעדיע ניט די זעלבסטענטזאגונג, נאָר, פערקעהרט, די ענטוויקלונג און פערשטארקערונג פון דעם „זעלבסט“. יא, גאנצע היסטאָרישע עפאָכען האט דער מענש געדארפט, אום צו איבערצייגען זיך, אז די טראגעדיע פון זיין לעבען ווערט אָבגעשאפט דורך דראַמאַ. די אידיש־קריסטיכע ציוויליזאציע האט געפלאַנצט ביי די שטארקע יונגע פעלקער געפיהלען פון פאסייוויטעט און פעסימיזמוס.

אָבער אין דערזעלבער צייט, אין די קומענדע אקטען פון דער וועלט־דראַמאַ האט באַלד דער גייסט פון סקעפטיציזמוס פריהער שוואַך, נאָכדעם אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער און דייטליכער זיך געווענדעט צו די הימלען מיט דערזעלבער פראַגע: ווער איז ער, דער נייגעבארע נער יהוה? וואס האט ער פערענטפערט און וועמען האט ער ערלעזט?... פון דעם קבר דער פערגאנגענהייט האט איוב וויעדער גע'טענה'ט: „אם רשעתי אֵלֵלִי לִי וצדקתי לֹא אִשָּׂא רֹאשׁ“, — האָב איך שלעכטעם

Can make a Heaven of Hell, a Hell of Heaven,
What matter where, if I be still the same
And what I should be, all but less than He
Whom thunder hath made greater ? Here at least
We shall be free ; the Almighty hath not built
Here for his envey, will not drive us hence :
Here we may reign secure ; in my choice,
Better to reign in Hell than serve in Heaven.

„געגריסט זייט, איהר שרעקען ! זיי געריסט, דו שאול תחתיה !
און דו, טיעפסטע העלע, נעהם אויף דיין נייעם הערשער. דער,
וועלכער קומט מיט א שכל, אונפערענדערבאר דורך ארט און צייט.
דער שכל וואָהנט אין זיך אליין, און אין זיך אליין קען ער פער-
וואַנדלען א גן עדן אין א גיהנום און א גיהנום אין א גן-עדן. וואָס
מאַכט עס אויס וואו איך בין, אז איך בלייב דאָך דערזעלבער ?
און וואו איך זאָל ניט זיין וועל איך דאָך אימער זיין קלענער פון
א י ה ם, וועמען דער דונער האָט געמאַכט גרעסער ! דאָ אס וויי-
ניגסטענס וועלען מיר זיין פריי. דער אַלמעכטיגער האָט דאָ ניט
געבויט פאר זיין קנאה און וועט אונז פון דאנען ניט ארויסטרייבען.
דאָ זיינען מיר זיכער מיט אונזער הערשאפט און נאָך מין מיר
נונג איז בעסער צו רעגירען אין דער העלע,
א י י ד ע ר צו ז י י ד ע ר ד י ע נ ע ר א י י ה י
מ ע 5 !”

אַבער נאָך לאַנג, לאַנג בעפאָר מילטאָן האָט שוין פון דעם זעלבען
דראַמאַטישען פונקט געזונגען א געהיימיניספּאָלע פערזאָן מיט א אידי-
שען נאָמען ק ע ד מ אָן (קדמון). עס איז געווען א מאָנאָך, וועלכער
האָט ניט געקענט לעזען און שרייבען און וועלכער האָט דאָך געדיכטעט
פיעל עפישע ליעדער וועגען דעם זינדענפאל פונ'ם מענשענ'ס געשלעכט
און וועגען דעם קאמפף פון די געפאלענע בני אלהים מיט'ן מעכטיגען
יהוה.... אויך דער דייטשער פילאָזאָף און קריסטליך-אידישער דיכטער
ק ל אָ פ ש ט אָ ק, אין זיין גרויסע פאָעמא „מעססיאס“, זייענדיג בע-
גייסטערט פון דער ערלעזונגס-אידעע פון קריסטענטהום, דערמאָנט
אויך דעם פיינד און קעמפפער פון יהוה, וועלכער איז אונצופרידערען

און אלע אנדערע סלאווישע פעלקער מיט זייער וואנקענדען גייסט, שוואכען באראקטער און שוואכען ווילען. נאך שפעטער האט מען אָנגעפאנגען מיט'ן וואָרט „האַמלעט" בעצייכענען אלע סקאַנדינאַווישע פעלקער. שעקספיר'ס בלאַסער פרינץ פון דענעמאַרק איז געוואָרען דער פראָטאָטיפּ פון אלע גערמאַנישע פעלקער, וועלכע לעבען ווייט אין דער נאָרד, אַרומגערינגעלט פון געהיימניספּאָלע מיסטעריען פון דער קאַל־טער נאַטור, מיט איהרע פּיאָרדען, הויכע פעלזען, בערג בעדעקט מיט שנעע און וועלדער בעהאַלטען פון זונען ליכט. דער בעריהמטער רור־שישער קריטיקער מיכאַילאָווסקי רופט די אונבעשלאָסענע רוסישע אינ־טעליגענץ מיט'ן נאָמען: „האַמלעטיזירטע חזירים/לאך". מיר אלע אין אונזער אַלמעכטיגען לעבען רופען אָן מיט'ן נאָמען האַמלעט יעדען, וואָס גריבעלט און רעפּלעקטירט, וואָס דענקט פיעל און טוט וועניג, וואָס רעדט צו דער זאך און טוט קיין מאָל ניט צו דער זאך, וואָס וויל אויסגעפינען פון וואַנען נעהמען זיך די שטערען אין הימעל און ווייסט ניט, ווער האָט איהם געמאַכט זיינע שטיוועל...

עס איז קיין צווייפּעל ניט ביי יעדען מענשען בעזונדער און ביי גאַנצע פעלקער צוזאַמען לעבען האַמלעטישע אייגענשאַפטען. שעקספיר האָט אין זיין ווערק פערקערפערט אַ געוויסען זעלען־צושטאַנד פון יעדען מענש אַלס אַ אינדיווידואַליטעט, און פון יעדעס פּאָלק, אַלס אַ טהייל פון דער גאַנצער מענשהייט. דער גייסט פון צווייפּעל און אונ־צופריעדענהייט, דער געדאַנק פון סקעפטיציזמוס, די שטרעבונג צו ערפינדען דעם תּוֹך פון יעדע זאך און צו ערקלערען זיך די לאַגישע אור־זאַכע פון יעדע ערשיינונג, — די דאָזיגע אייגענשאַפטען עקזיסטירען ביי די מענשען זינד זיי זיינען געוואָרען מענשען. שעקספיר האָט מיט די עקס־שטראַהלען פון זיין זשעניע אַראָפּגעפאַטאַגראַפירט און געוויר־זען דאָס בילד פון דער בעהאַלטענער, פערבאַרגענער נשמה ניט נאָר פון איין מענשען, — ער האָט אונז געווירזען די נשמה פון דער גאַנצער מענשהייט — און דיעזע פּסיכאָלאָגישע פון דער מענשהייט האָט ער אָנגערופען מיט'ן נאָמען האַמלעט. אָבער ניט אין דעם אליין בעשטעהט די גרויסע בעדייטונג פון דיעזען ווערק. „האַמלעט" איז ניט נאָר אַ פּסיכאָלאָגישער שטודיום, עס איז אַ גרויסע היסטאָרישעם ווערק. עס איז אַ וועלט־דראַמאַ, אין וועלכער מיר געפינען די שילדערונג פון דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט, פון אלע קריסטליכע פעלקער פון

געטאָן, איז מיר וועה, און בין איך געווען גערעכט, קען איך אויך דעם קאָפּ ניט אויפהויבען! — עס איז קיין אונטערשיעד ... און פראָמע-טעאוס דרעהעט נאָך אַלץ פון דעם הויכען פעלז, צו וועלכען ער איז צו-געשמירט, און זיין שטימע הילכט ווידער געגען צעאוס'ן:

האַסט גאָר געוואָלט

איך זאָל דאָס לעבען האַסען,

אין די מדבריות לויפען,

ווייל ניט אַלע

בלומען-טרוימע

זיינען צייטיג? ...

4.

האַמלעט דער גריבלער.

„וואָס פאַר איין מייסטערווערק דער מענש איז! ווי ערעל ער איז דורך זיין חכמה! ווי אונבעגרענעצט אין פעהיגקייטען! ווי וואונדערווירדיג און בעדייטענד איז זיין געשטאַלט און בעווע-גונג! אין זיין לעבענסהאַנדעל איז ער גלייך צו אַן ענגעל, און זיין בעגרייפען איז ער עהנליך צו גאָט! ער איז די ציערונג פון דער וועלט, דאָס פאַרבילד פון אַלעס, וואָס עס לעבט! און דאָך, וואָס איז מיר דיעזע קווינמעססענץ פון שטויב?“

ה א מ ל ע ט.

ווען דאָס גרויסע מייסטערווערק פון וויליאַם שעקספיר, די וועלט-דראַמאַ „האַמלעט“, אין געוואָרען פאַפּולער אין דער ציוויליזירטער וועלט, האָט מען אָנגעהויבען צו געברויכען דאָס וואָרט „האַמלעט“ אַלס אַ בעצייכונג פון געוויסע אייגענשאַפטען ביי גאנצע פעלקער און נאָ-ציאָנען. האַמלעט, האָבען אייניגע געזאָגט, דאָס איז גערמאַניאַ. האַמ-לעט — דאָס איז דאָס פערטראַכטע, גריבלענדע, דייטשע פאַלק. שפּע-טער האָט מען מיט'ן וואָרט האַמלעט בעצייכענט דאָס רוסישע פאַלק

איז דער אלטער העלעניזמוס וועלכען וויל לעבען. האַמלעט, דאָס סוב-
יעקטיווע מיטעל-אַלטערליכע קריסטענטהום, איז אַן עולם-הבא'ניק.
פאוסט וועלכער שטרעבט צו זיין אַביעקטיוו איז אַן עולם-הזה'ניק.
האַמלעט געפינט אויפ'ן בית עולם די אונווירדדיגקייט און אונזיניגקייט
פון מענשענס לעבען, פאוסט קריכט אין די קברים פון דער פערשטאָר-
בענער קלאַסישער וועלט צו געפינען די שעחנקייט, דעם אידעאַל פון
מאַטעריעלען לעבען.

די געשיכטע פון אונזער פראָגראַם, ווי מיר האָבען פריהער בע-
מערקט, איז אַ וועלט-דראַמאַ אין איהרע פערשיעדענע פאַרמען. פרי-
הער האָבען מיר איבערגעלעבט די גריכישע טראַגעדי פון פראָמעטעאוס
און נאָכדעם די אידישע טראַגעדי פון איוב... נאָכדעם די קאָמעדי
פון דער רוימישער פעריאָדע... דאָס הייסט, די פעריאָדע פון אַבלאַ-
כען, פון קריטיקירען, פון גרינג שעצונג פון אויטאָריטעטען, די צייט
ווען מען פערלירט דעם גלויבען און מען זוכט בעפריעדיגונגען נאָר אין
געפיהל, וואָס רופט זיך פערגנגען. דער מענש זאָגט: איז דאָס לעבען
אַ קאָמעדי? לאָמיר זיך מאַכען לוסטיג און לאַכען. די צוויי אלטע וויכ-
טיגע טראַגעדיעס האָבען זיך צוזאַמענגעפלאַכטען מיט דער גרינגער רוי-
מישער קאָמעדי און דער רעזולטאַט דערפון איז געווען — אַ היסטאָרי-
שע טראַגיקאָמעדי. דער גרויסער דיכטער און דענקער שעקספיר גיט
אונז די טראַגיקאָמעדי פון דער קריסטליכער געזעלשאַפט — אלע
שעקספיר'ס ווערקע צוזאַמענגענומען איז אַ גרויסע טראַגיקאָמעדיע
פון דעם קריסטליכען מענשען. שעקספיר האָט ניט געשריבען קיין דראַ-
מאַ, ווייל דאָס לעבען פון דעם קריסט אין זיינע צייטען איז געווען אַ
טראַגיקאָמעדי — פון דעם מענשענ'ס רעכטע אלס „אין איינציגער“,
פון קיין אינדיווידואַליטעט האָט דאָמאַלס ניט געקענט זיין קיין רע-
דע. פון דעם וואָס מיר רופען געזעלשאַפט האָט קיינער ניט געוואוסט,
ניט נאָר דער בעגריף, נאָר זאָגאַר דאָס וואָרט „געזעלשאַפט“ האָט נאָך
ניט עקזיסטירט. דער מענש האָט דאָמאַלס ניט געקענט דענקען פון דעם,
ער זאָל אליין זיין דער הערר אָדער אים וועניגסטען דער קאָנטראָלער
פון די אומשטענדען, ער זאָל אליין קאָנטראָלירען זיין גלויבען, זיין רע-
גירונג, זיין פאַמיליע און אליין שאַפען זיין גליק. דאָס וואָלט שוין גע-
הייסען ריינע דראַמאַ, טהעטיגקייט, אונאַבהענגיגקייט — די פעריאָדע
פון דיעזער דראַמאַ איז ערשט געקומען אין הענריך איבסען'ס צייטען.

איידאָפּאָ. אין דיעזער וועלט דראַמא געפינען מיר די רעוואַלטאַטען, די דראַמאַטישע פּאָלגען פון דעם, וואָס פיעלע, פיעלע יאָהרהונדערטע האָט די אידישע דראַמא „איוב“ אונטערגעדריקט די גריכישע ריכטונג און האָט רעגירט איבער דער וועלט אונטער'ן נאָמען קריסטענטהום. אין האַמלעט זעהט איהר דעם זעלען צושטאַנד פון דער גאַנצער קריסט-ליכער וועלט אין דעם מאָמענט, ווען דער צווייפלענדער גייסט ער-וואַכט און דריקט זיך אויס דורך דער בעוועגונג, וועלכע איז בעקאַנט אין דער וועלט געשיכטע אלס „הומאַניזמוס“.

האַמלעט, דאָס איז דאָס 13—14 הונדערט יאָהר אַלטע קריסטענטהום, אין וועלכען עס ערוואַכען ענדליך הומאַניסטישע געדאַנקען און הומאַניסטישע שטרעבונגען. די קריסטליכע וועלט פאַנגט אָן צו צווייפלען אין דער גאַנצער מאָראַלער סיסטעם און אין דער לאַגיק פון אַלעס וואָס עקזיסטירט. ווי מיר האָבען שוין ערקלערט אין אונזערע פריהערדיגע קאפיטלען, די גריכישע ריכטונג פון מענשענס געדאַנק איז אַן אַביעקטיווע, דאָס הייסט, דער מענש אינטערעסירט זיך וועניגער מיט זיין אינערליכען „איך“, נאָר מיט דעם, וואָס איז אויסער איהם, מיט דער וועלט, מיט דער נאַטור, מיט'ן מאַטעריעלען לעבען. די אידישע אָדער קריסטליך-העברעאישע ריכטונג איז אַ סוביעקטיווע. דער מענש דענקט ניט פון דער אויסערער, מאַטעריעלער וועלט און איז, פערקערט, נור בעשעפטיגט מיט זיין איננערליכע, מאָראַלע וועלט. דאָס קריסטענטהום ביז דער צייט פון רענעסאַנס, ביז דער צייט פון בענייאונג און אויפלעבונג, האָט איבערגעלעבט אַ גרויסע היסטאָרישע עפאָכע פון סוביעקטיווען דענקען און פיהלען. אין האַמלעט ווערט געשילדערט דער קאָנפליקט, דער צוזאַמענשטויס צווישען דער סוביעקטיווער און אַביעקטיווער ריכטונג פון דעם מענשענ'ס דענקען.

האַמלעט, דאָס איז די גרויסע דענקער קראַפט, די פילאָזאָפּי פון דעם פאַר דער צייט פערעלטערטען קריסטענטהום. האַמלעט, דאָס איז דאָס יונגע קריסטענטהום, וועלכעס וויל שטאַרבען. מען האָט עס געלערנט צו פערזיסען דאָס לעבען און מיט ביטערנים פרעגט עס: זיין, אָדער ניט זיין? דאן קומט די צייט ווען דאָס קריסטענטהום קעהרט זיך אום אויף אַ קורצע צייט צוריק און זוכט די מיטלען צום לעבען אין דער העלעניש-גריכישער ריכטונג — דאָס איז די צייט פון רענעסאַנס, דאָס איז דער אַלטער דאָקטאָר פאוסט, וועלכער וויל ווערען יונג, דאָס

צוואונגען צו דענקען, אז די העכערע, די ערעלערע אידעע פון לעבען איז אין אסקעטיזם, דאס הייסט, אין דעם, דער מענש זאל קעמפפֿען מיט זיין אייגענער נאטור, זאל טויטען אין זיך יעדען פערלאנג, זאל פערבריינגען זיין צייט אין תשובה טאן, פאסטען און צרות ליידען... האט איהם דער רבש"ע געשיקט וועניג יסורים, האט ער אליין פאר זיך ערפונדען אלערליי כלי משחית צו פייניגען זיך. ער האט זיך געשמיסען מיט ריטער, מיט דערנער, מיט רימענס, האט זיך אליין געמאטערט און געפלאגט. אין ליידען און אין ביטערע שמערץ האט ער געזוכט די „זיסע" מיסיאן פון זיין לעבען. וואהין זיינע אויגען האבען זיך גע- ווענדעט האט ער נאך געזעהן די אידעע פון זעלבסט ענטזאגונג און אס- קעסטיזמוס... אום-אונד-אום האט ער געזעהן דעם געקרייציגטען מענשען מיט א קראנץ פון דערנער אויף זיין קאפ און מיט בלוטיגע טרערען אויף זיין געזיכט, וועלכער שטעלט פאר דעם מענשענ'ס ערלע- זונג. די גרעסטע קינסטלער האבען ניט געשילדערט די נאטור, ניט גע- מאלט קיין שעהנע לאנדשאפטען, ניין, זיי האבען איהם געגעבען סטא- טוען פון אויסגעמאטערטע הייליגע אסקעטען, האבען איהם געמאחלען מאדאנעס מיט פערקרימטע, אויסגעקרענקטע פנים'ער, אויסגעדארטע פרושים... אין זיין מוזיק האט געהערשט דער טרויעריגער טויטענ- מארש פון זיין קירכען געזאנג, אין דער ארכיטעקטור האט ער געזעהן דונקעלע געביידען און שרעקנדע סימבאלען. א ביהנע האט ער אין דער קירכע אדער לעבען דער קירכע און זעהן זעהט ער דאָרט נאך יעזוס'ן, זיין מוטער און זייערע הייליגע מיט זייער לעבען פון תשובה און ענט- זאגונג, מיט איין וואָרט, ער האט אום-אונד-אום געזעהן נאך דעם אס- קעטיזמוס. געוויס, דער נאטירליכער געגענזאץ פון אסקעטיזמוס איז געווען דער אָפטער אויסברוך פון ווילדע לוסט, דער מבול פון אויסגע- לאסענהייט... דער דערשראָקענער קריסט האט געוואוסט דערפון, אָבער ער האט עס ניט גערעכענט אלס א פראָטעסט פון דער נאטור. עס איז געווען אן אָנשיקענעם פון סאטאן. ווארום די נאטור, דאָס שעהנע, דער גריכישער בעגריף פון לעבען, — דאָס אלעס, איז געווען פון סא- טאן און פאר דעם סאטאן. רוחניות איז געווען פאר גאט און פון גאט, גשמיות איז געווען פון טייוועל און פאר'ן טייוועל... עס איז ליכט צו פערשטעהן, וואָרום האַמלעט איז אזוי שוואַך און בלאָס, ווי ער ערשיינט פאר אונז אין זיין שוואַרצען טרויער מאַנ-

אין שעקספיר'ס צייטען איז דער מענש געווען דער פראדוקט און די אונטערטהעניגע בעשעפעניש פון דער קירכע, רעליגיאן, רעגירונג. ער איז געווען דער פראדוקט פון דער פאטאלער טראגעדי — די אידיש-קריסטליכע וועלט אנשויאונג. זעהר זעלטען האָט זיך אין זיין לעבען געהערט די שטימע פון דער אפיקורסישער קאָמעדי, די שטימע פון אַ ראַבעלע, די שטימע פון אַ באַקאמטיג. דער אונטערדריקטער צו-קוועטשטער מענש האָט דאמאָלס געשפּיעלט אַ קליינע ראָלע. אין זיין העכערע פאָרם איז ער געווען, ווי האַמלעט זאָגט, אַ בריאה וואָס האָט זיך איינגעשפאָרט אין דעם שאַלעכץ פון אַ נוס, וואו ער האָט זיך גע-רעכענט פאַר דעם קעניג פון אונגענדליכקייט... אַ טראַגיש-קאָמישע לאַגע! פון דיעזער טראַגיקאָמישער לאַגע האָט שעקספיר געשעפּט אַלע שעהנע ווערקע. ער האָט געשילדערט ניט דעם מענש, נאָר דאָס מענשליכע, ניט די אורזאכען, נאָר די פאַלגען, ניט דאָס פאַלק, נאָר די מאַסע, ניט דעם „איינעם“, נאָר דעם העלד, ניט פערזענליכקייט, נאָר דעם כאַראַקטער, ניט אַ געוויסע טייל, נאָר דאָס גאַנצע, ניט אַ בע-זונדערע פראָווינץ פון מענשענ'ס לעבען, נאָר זיין וועלט-אַלל, זיין אַניווערזום!...

ניט אַ קוק אויף דעם אַרעמען האַמלעט, וועלכער רעפרעזענטירט דאָס פיהלענדע און דענקענדע קריסטענטהום פון זיין צייט. וואָס האָט פון איהם די אידיש-קריסטליכע אידעע פון סוביעקטיווען דענקען גע-מאַכט? ער איז אַ שוואַכלינג, אָהן בעשלאָסענהייט, אָהן איניציאַטיווע, אָהן זעלבסט פערטרויען, אָהן אַ ווילען. זיין היסטאָרישע טראַגעדי האָט ביי איהם גערויבט זיין פיזישע קראַפט, זיין לעבענסלוסט, און האָט פאַראַלזירט זיין ווילען. העכער טויזענד יאָהר האָט מען איהם גע-לערנט צו פערשטעהן, אַז ער איז געבאָרען געוואָרען פון אַ טפּה סרוחה, אַז ער ליידעט איבער אדם'ס זינדען-פאַל, וועלכער איז געקומען דורך דער פרוי; דאָס מענשענ'ס אידישעס לעבען איז קיין לעבען ניט — דורכ'ן טויט קריגט ער ערשט זיין לעבען אויף יענער וועלט, וואו קיין מענשליכעס לעבען איז ניטאָ. דעם בעגריף פון לייעבע האָט מען איהם געגעבען אין אַ צווייפאַכער (רואַליסטישער) פאָרם. אויב די לייעבע איז פון גאָט, האָט מען לייעב נאָר יעזוס'ן און די זעעלע. אויב די לייעבע איז פון סאַטאַן, האָט מען לייעב דעם קערפּער, האָט מען לייעב די זינדיגע פרוי. העכער טויזענד יאָהר האָט מען דעם האַמלעט גע-

פראנציש בעקאן, וועלכער האָט אין דער זעלכער צייט אָנגעפאנגען צו לערנען, אז דענקען דאָרף מען נאָר פון דער אויסערער וועלט און דאָס דער אָביעקטיווער געדאַנק איז דאן ריכטיג, ווען מיר קענען דעם אָביעקט אליין, דעם געגענשטאַנד פון אונזער דענקען אָבמעסטען, אָבוועגען, בע-גרייפֿען דורך אונזערע מאַטעריעלע חושים. האַמלעטיזם האָט געמוזט פיהרען צום בעקאָניזם און, אין דעם זינן, זאָגט מען ניט אומזיסט, אז בעקאָן און שעקספיער איז איינע און די זעלכע פערזאָן. . . דער הומאַ-ניזם פון האַמלעט האָט טאַקע געפיהרט דערצו, דאָס ער האָט אָנגע-הויבען צו צווייפלען ניט נאָר אין דער זיטליכער וועלט־אָרדנונג פון עקזיסטירענדען מענשען, נאָר אויך אין דער לאַגיק פון דער גאנצער וועלט־סיסטעם. דאָס האָט אָבער געפיהרט צום רענעסאַנס, שפּעטער צו דער פּילאָזאָפּי פון אויפֿקלערונג און רעוואָלוציאָן!

א לאַנגע צייט איז די קריסטליכע וועלט געלעגען אין פינסטערנים, דער געדאַנק פון מענשען איז געשלאָפֿען, דער גייסט איז געווען גע-שמידט אין קעטען פון טויטע דאָגמען, די פערזענליכקייט פון יעדען „אינציגען“ איז געווען אונטערדריקט, זיין ווילען גערויבט. דער גאָט פון לייעבע איז געווען אַן אל קנא ונקם. . . ער האָט געהייסען שווייגען, אז ניט האָט ער געהייסען פערברענען און פערניכטען. ער וואָלט שוין ניט אויסגעהערט אזוי געדולדיג, וואָס איוב זאָגט, ווי דער אַלטער דע-מאָקראַטישער גאָט־פּאָטער יהוה האָט געטאָן. די קאטוילישע קירכע האָט פון דעם גאָט דער לייעבע, פון דעם גאָט פון אביונים און געפאלענע, געמאַכט אַן אַריסטאָקראַטישען גאָט, אַ געוואָלדיגען מיוחס און אויטאָ-ריטעט, די קירכע און איהר דאָגמע האָבען גענצליך דעם מענשען פער-שקלאַפֿט. דאָס האָט ענדליך געמוזט ארויסרופֿען אַ פּראָטעסט און עס האָט געשאַפֿען דעם רעליגיעזען פּראָטעסטאַנטזמוס, די רעפּאָרמאַ-ציאָן.

די רעפּאָרמאַציאָן האָט געבראַכט גרויסע נוצען דערמיט, וואָס זי האָט ערניערדיגט דעם פרעסטיזש פון אַלטע אויטאָריטעטען און האָט געוויזען אַ ביישפּיעל פון פּראָטעסט—זי איז געווען נוצליך אין דעם זינן, דאָס זי האָט געלערענט און פערברייטעט די אונטערוואָרפענע מענשען פון פּראָטעסט איבערגעהן צו רעוואָלוציאָן. אָבער די רעפּאָרמאַציאָן האָט ניט בעפרייט דעם געדאַנק און דעם גייסט פון דעם קריסטליכען מענשען. פערקעהרט, זי האָט נאָך שטאַרקער געמאַכט דעם איינפלוס

טעל, אין דעם מאנטעל פון א בעל תשובה און פעסימיסט, אין דעם מאנטעל אין וועלכען די אידיש קריסטליכע סוביעקטיווע אידעע פון לעבען האָט איהם געוויקעלט אזוי פיעל יאָהרהונדערטע. אין וואָס בע- שטעהט די טראַגיקאָמעדי פון האַמלעט'ס לעבען? איהם שרעקט דער טויטער גויסט פון זיין פאָטער, דער שאַטען פון דער פערנאנגענהייט, די פאקטען פון דעם אמאָליגען לעבען, ווען דער האַמלעט-פאָטער איז געווען פיזיש רוהיג, שטאַרק און מעכטיג מיט אַ פרייען ווילען און האָט געפיהרט אַ זאָלאָגישען לעבען אויף דער שוים פון דער נאַטור... די פערנאנגענהייט רופט איהם צו טהעטיגקייט. ער אָבער איז פאַראַל- זירט. די אַלטע פערנאנגענהייט איז געשטאַרבן און דער קריסט האַמ- לעט ערפאַהרט נאָך אמאָל די אַלטע אידיש-קריסטליכע געשיכטע, אַז דער טויט איז פעראורזאכט דורך דעם זינדענפאל פון דער פרוי, דורך דער זינדיגער מוטער געטורדע... שפעטער, ווען דאָס לעבען ווערט אַ דראַמאַ, קומט דער זינדענפאל ניט דורך דער פרוי, נאָר דורך דעם מענש. פון שעקספיר'ס געטורדע און פון זיין אפּעליא ביז איבסען'ס נאָרא און העדרא גאבלער האָט די מענשהייט געדארפט דורכגעגאנגען אַ גרויסען היס- טאָרישען מהלך. אין שעקספיר'ס צייטען זיינען די פרייען געווען אָדער העקסען, מכשפות, דעם סאטאנ'ס בעהעלפערס צו פערפיהרען דעם מאַנכיל'ס כשר'ע נשמה, אָדער זיי זיינען געווען פרומע נאָנען, לייכטענ- דע שטערען און דופטענרע בלומען. פשוט'ע מענשען האָבען די פרייען אָנגעפאנגען צו ווערען נאָר אין אונזערע צייטען, אין דער מאָדערנער דראַמאַ...

„האַמלעט“ איז דער געגענזאץ פון דראַמע, ער איז דער ווידער- שפּרוך פון אַקטיוויטעט, פון טהעטיגקייט, פון בעשלאָסענהייט. ער איז ניט געווען דער הערר פון זיין לעבענס אומשטענדע, פון זיין שיק- זאַל. ער איז געווען אַ פאַטאַלער פּראָדוקט פון אַ פאַטאַלער היסטאָרי- שער טראַגעדי, אַ קנעכט פון זיין שיקזאַל, ער האָט אַ סך געדענקט און וועניג געטאָן. זיינע שמערצען זיינען געקומען פון דענקען. זאָלאַנג דער קריסט האָט ניט געדענקט, האָט ער נאָר געגלויבט... און אין גלויבען האָט ער געפונען זיין טרויסט און בעפריעדיגונג. ווי ער האָט נאָר אָנגע- הויבען דענקען, האָט ער אָנגעהויבען צווייפלען, ער איז געוואָרען אַ סקעפטיקער און אַ הומאַניסט. דער סקעפטיציזמוס האָט טאַקע פערניג- טעט די זעלע פון האַמלעט, עס האָט אָבער געעפענט דעם מח פון

אָן צו צווייפלען אין דעם לאַגישען געדאַנק פון אלע ערשיינונגען. זיין צווייפלען געהט אזוי ווייט, אז ער זאָגט: צווייפעל, דאָס די שטערן לייכטען, צווייפעל, דאָס די זונן בעוועגט זיך, צווייפעל אויב די וואַר-הייט איז ניט אַ ליגען! ... דאָס וואָס האַמלעט זאָגט: צווייפעל דאָס די זונן בעוועגט זיך, צייגט ניט, אז שעקספיר האָט דאַמאָלס ניט גע-וואוסט, אז די ערד, ניט די זונן בעוועגט זיך. פערקעהרט, ער האָט יא געוואוסט און דאָס פערשטאַרקט נאָך דעם געדאַנק, ווי אונזיכער איז דאָס, וואָס דער מענש רעכענט פאַר אַ וואַרהייט. זיינע געפיהלע זאָגען איהם, אז די שטערען זיינען פייער, אז די זונן בעוועגט זיך, איז דאָס דען אין דער ווירקליכקייט אזוי? און איז דען ניט אלעס, וואָס ער רע-כענט פאַר אַ וואַרהייט, ניט מעהר ווי אַ טעות, אַ ליגען, אַן איליוזיאָן פון זיינע געפיהלע? ער הויבט אָן צווייפלען אין אלע געוועהנליכע מיינונגען, אין אלעס וואָס ער ווייס פון ביכער, אין אלע זיינע פער-זענליכע בעאַבאַכטונגען. אזוי ווי אויב זאָגט ער: וואָס צווינגט אונז צו שוויצען, צו קרעכצען און צו שלעפען אויף זיך דעם שווערען לאַסט פון לעבען? נור דאָס, וואָס מיר האָבען מורא, אז נאָכ'ן טויט וועט זיין עפעס דאָרט אין יענעם לאַנד, פון וואַנען קיין וואַנדערער האָט זיך נאָך ניט אומגעקעהרט. דאָס געוויסען מאַכט פון אונז שוועכליגע און פייג-לינגע, וואָס בלייבט פון מענשען נאָך זיין טויט? אַ מאַנאַט נאָך זיין פאָטער'ס טויט האָבען איהם שוין אלע פערגעסען, און די זינדיגע פרוי-מוטער האָט שוין חתונה געהאַט. און אז ווער איז שוין גאָר אַ גרוי-סער מענש, איז דאָ אַ האַפנונג, אז ער וועט זיין לעבען איבערלעבען מיט גאַנצע זעקס חדשים! פון דעם אַרעמען יאָריק'ס קאַפּ, וועלכער האָט אַמאָל געזאָגט וויצען און האָט אלעמען פרייליך געמאַכט, איז געוואָרען אַן עקעלאַפּטער ביין מיט צוויי לעכער. פון דעם גרויסען אלעקסאַנדער איז געוואָרען אַש און שטויב, ווי פון יעדען קליינעם מענשעלע, און דער גרויסער מאַכער, וועלכער האָט זיין גאַנצעם לעבען געקויפט לעג-דער, ליגט אין אַ שמאָלען שטיקעלע ערד — דער קעניג, וואָס איז אַב-געהאָרעוועט און פעט, און דער בעטלער, וואָס איז אויסגעהונגערט און מאַגער, — ביידע זיינען זיי צוויי פערשיעדענע געריכטען ביי איין טיש, צוויי מאכלים פאַר איינע און די זעלבע ווערים...

די גאַנצע וועלט איז אַ תפיסה און יעדער מענש איז אַ געפאַנגע-נער. קיין פרייהייט איז ניטאָ. די פעהעלטניסע צווישען מענשען זיי-

פון דער אידישער סוביעקטיווער וועלט-אנשוואונג. די ביבעל איז נאך געווארען א גרעסערע אויטאריטעט, די דאליסטישע סיסטעם, אז אויף דער זינדיגער ערד הערשט דער סאטאן צוזאמען מיט גאט איז נאך גע-ווארען שטארקער, אלע וועלט-פערזענלעכעס, יעדע פרייד וואס איז פער-בונדען מיט גשמיות האט אויף אין דער פראטעסטאנטישער וועלט גע-הערט צום סאטאן — און וואס עס בעלאנגט צום סאטאן, נאטירליך, בעלאנגט ניט צו גאט. די פראטעסטאנטען, מעהר פון אלע די קווע-קערס, האבען געהאט און פערזאכטעט קונסט, טהעאטער, אידישע שעהנקייט, ווארום דאס אלעס איז געווען דעם סאטאנ'ס מלאכה. און ווי אזוי האט דער פראטעסטאנט געקענט צווייפלען אין די עקזיסטענץ פון סאטאן, אז מארטין לותר האט מיט איהם געפיהרט פער-זענליכע דעבאטען און האט איין מאל אויף איהם, אויף דעם „ניט גר-טען“ געווארפען זיין גרויסען טינטער מיט טינט?

ווי לאנג די רעאקציע און די פינסטערניס זאלען ניט הערשען, ווי שטארק די דענקענדע קראפט זאל ניט זיין אונטערדריקט, אין גאנצען פערניכטען דעם געדאנק פון א מענשען איז אונמעגליך, די מענשהייט פערנעסט ניט צו דענקען. דער צווייפלענדער, סקעפטישער געדאנק ערוואכט און דער מענש הויבט צוערשט אָן צו פרעגען: צו לייער וואס דארף זיין דאס וואס עס איז? און אויב עס דארף זיין, מוז עס דען זיין דוקא אזוי ווי עס איז? ... שפעטער קומט דער קריי-טישער געדאנק און צושטערט אלעס, וואס עס דארף ניט זיין, און נאך שפעטער קומט דער שאפענדער גייסט און שאפט דאס נייע, וואס עס דארף זיין. ... האמלעט — דאס איז דער ערוואכטער צווייפלענדער געדאנק פון דעם אָבגעשוואכטען קריסטענטום, דאס איז אויב, וועל-כער האט זיך אריינגעקליבען צום קריסט און האט אזוי פיעל יאָהר געשוויגען, דאס איז דער „עוויגער יודע“, וועלכער האט אומגעוואָנ-דעלט אין דער קריסטליכער וועלט אין דעם תשובה מאנטעל פון א מאָנאך, אן אסקעט. ... האמלעט פערשטעהט זיין אויפגאבע, אָבער ענטשיידען זי קען ער ניט, ווארום צום קענען דארף מען האָבען ווילען... נאָר דורכ'ן ווילען קומט מען צו טהאטען, האמלעט האט ניט קיין ווילען. די רעפּלעקציע, דאס גריבלען פאַראַלזירט זיין ענטשלאָסענהייט. ער האט נאָר די אידעע פון דער טהאט, אָבער ניט די טהאט אליין. דאס איז דער ערשטער שריט פון סקעפטישען געדאנק. האמלעט פאַנגט

לעט וויל ניט איבערגעבען די שטראף די טהאט צו דער מאַכט אין הימעל, ער פערשטעהט שוין, אז דער מענש דארף אליין אויף זיך נעה-מען צו בעשטראַפֿען, אויסראַמען, פערניכטען דאָס בייזע, דאָס שלעכטע, דאָס אונגערעכטע... ער פערשטעהט עס, ער וויל עס, ער קען עס אָבער ניט. דער קאמפף פאר דעם אירדישען לעבען און די טהאט — דאָס זיינען שפעטערע אַקטען פון דער גרויסער וועלט דראַמא... .

ווען האַמלעט פאַלט און געזעגענט זיך מיט זיין טרייען פריינד האַראַציא, זיינען זיינע לעצטע ווערטער וועגען טויט: „די רוהע איז שווייגען...“

האַראַציאָ בויגט צו זיין קאָפּ צו דעם קערפער פון דעם גרויסען רוהעלאָזען דענקער און זאָגט:

„וואָס פאַר אַ נאָבעלעם האַרץ איז איצט צובראָכען געוואָרען!
גוטע נאכט, מיין גוטער, ליבער פריינד! זאָלען שאַרען פון ענגעלן
דיר פון רוהע זינגען... האָ? וואָס הער איך? וואָס פאַר אַ גע-
רויש פון אַ באַראַבאַן?“

יא, דער פאָרהאַנג פאַלט, דאָס נאָבעלע האַרץ פונ'ם גרויסען סקעפטיקער און צווייפלער איז אנשוויגען געוואָרען. אָבער איהר הערט דעם גערויש פון אַ פויק? דאָס מאַרשירט אַ נייע טרופע, וועלכע וועט שפיעלען אויף דער היסטאָרישער ביהנע אַ נייען טהייל פון דער גרוי-סער וועלט-דראַמא, דאָס קומט די נייע צייט, די צייט פון רענעסאַנס, די צייט פון בעניאונג און פון אויפלעבען, דאָס מאַרשירט אַן אַנדערע היסטאָרישע עפאָכע, דאָס געהט דער יוגענד־זוכער, דער פערגניגען פער-לאַנגער, דער לעבענס־פאַרשער, דער גרויסער דאָקטאָר פאוסט...

נען געבויט אויף ליגען און בעטרוג. מען אכטעט דעם, ווער עס האָט די מאַכט אין האַנד. נעכטען האָט צופעליגער־ווייזע אַ בראַווער עהרליכער מענש געהאַט די מאַכט אין האַנד, האָט מען איהם געאַכטעט. היינט האָט פערנומען זיין פּלאַץ אַ פייגלינג, אַ פערברעכער, אַ מערדער — גיט מען איהם אָב כבוד. קיין גערעכטיגקייט איז אויף דער וועלט נישט. וויסען? קענען? אַה, פריינד האַראַציא, אויפ'ן הימעל און אויף דר'ערד זיינען דאָ פיעלע, פיעלע זאַכען, וועלכע די פילאָזאָפֿי איז נישט אימשטאַנדע צו ערקלערען. ליעבע פון אַ פרוי? גערטרודע האָט חתונה מיט אַן אַנדערן בעפאָר זי האָט אויסגעטראָטען די שיד, אין וועלכע זי איז געגאַנגען צו איהר ערשטען מאַן'ס לויב. און זי האָט איהם דאָך אַזוי געליעבט. די טוגענד און שעהנקייט פון אָפעליא? די שעהנקייט וועט קיין מאָל נישט זיין אַ הילפּסמיטעל, צו פערשטאַרקערען די טוגענד, פערקעהרט, די טוגענד וועט זיין אַ קופלערין ביי דער שעהנקייט. ניין!

האַמלעט ראטהעט בעסער אָפעליא צו געהן אין מאַנאַסטיר, איידער זי זאָל חתונה האָבען און דורך איהר זאָלען פערמעהרט ווערען זינדיגע מענשען. פריינדשאַפט? וואָס איז אַ פריינד, אַ מענש וואָס מיינט, אַז ער קען שפיעלען אויף דיר לייכטער, ווי אויף אַ פלייט... וואָס איז גליק? פאַרטונא איז אַ פראַסטיטוטסקע, וועלכע פערקויפט איהר ליעבע צו דעם, ווער עס איז מעהר אויסגעלאָסען און פערדאָרבען. וואָס איז דאָס לעבען? צוליבע וואָס זאָל מען לעבען? וואָס איז די גאַנצע זיט-ליכע אָרדנונג פון דער וועלט? וואָס איז די וועלט אליין? וואָס איז די גרויסע ליכטיגע זונן, ווען פון איהרע שטראַהלען ווערען בעשאַפען ווערים אין דעם קויט, וואָס וואַלגערט זיך אויף דר'ערד? בלייבט נאָך איין פראַגע: וואו איז דאָס גלויבען, וועלכעס פערשפרעכט אונז בעפריי-דיגונג נאָכ'ן טויט? וואו איז די רעליגיעז, וועלכע האָט טויזענדער יאָהר געלערנט האַמלעט'ען נישט דענקען פון ראכע און האָט געלערנט דעם מענשען פערגעבען, מוחל זיין און די שטראַפע, די ט ה א ט נישט נעהמען אויף זיך, נאָר איבערגעבען עס צו דער מאַכט, וועלכע איז נישט אין דעם מענשען, נאָר ווייט אין די הימעלען? האַמלעט האָט אָנגעד-פאַנגען צו דענקען און האָט מעהר נישט קיין גלויבען. די קריסטליכע וועלט וויל נישט מעהר קיין בעפריידיגונג אינ'ם טויט, זי וויל אָנפאַנגען זוכען דאָס גליק אינ'ם לעבען, ווי דער אַלטער גריק האָט געטאָן, אינ'ם קאַמפּף פאר'ם מענשליכע לעבען, ווי פראַמעטעאוס האָט געטאָן. האַמ-

דראמא און דראמאטורגען.

דראמא.

1.

דראמא איז א גריכיש וואָרט, בעדייטעט האַנדלונג, טהאַט, ווי מען זאָגט אין ענגליש — עקשאָן.

מען האָט געפרעגט א געוויסען ליטעראַט: וועלכע סאַרט פון פאָעזי איז גרעסער — ראָמאַן אָדער דראַמאַ? דאָרויף האָט ער געענטפערט: דער גרויסער זשעני שעקספיר וואָלט אפשר נישט געקענט מאַכען קיין גוטען ראָמאַן, אָבער די גרויסע קונסט, דראַמאַ, האָט געמאַכט א גוטען שעקספיר.

א מוזיקער האָט געזאָגט א מיינונג, אז פון אלע מוזיקאלישע אינ־סטרומענטען איז די מעכטיגסטע און דאנקבארסטע די פיאַנאָ. א וויאָלין, א פלייטע, א קלאַרנעט געהט אין דער טאָנען-וועלט, אין דער וועלט פון קלאַנג און האַרמאָני, אליין, א יחיד, וועלכען מען בעגלייטעט — א פיאַנאָ אָבער איז א פּעראַייניגטע קערפערשאַפט, א געמיינשאַפטליכע מאַכט פון טאָנען... דער טאַלאַנטפאָלער פיאַניסט בעהערשט א גאַנצען מעער פון זיסע, שטאַרקע און קרעפטיגע טאָנען, ער האַרמאָניזירט, שטעלט צונויף פערשיעדענע קאָמבינאַציאָנען, דריקט אויס אלערליי געפיהלען...

די דראַמאַ, צווישען אלע קונסטען, פערנעהמט אזא פלאץ ווי די פיאַנאָ צווישען מוזיקאלישע אינסטרומענטען. דער דראַמאַטורג בעהערשט אלע קונסטען דער וועלט, ער האָט אין זיינע הענד א גאַנצען מעער פון פערשיעדענע פסיכאָלאָגישע טאָנען, א ים מיט פאַרבען, א וועלט מיט געפיהלען און געדאַנקען, ער דאַרף נאָר מאַכען קאָמבינאַציאָנען נאָך זיין אויסערוועהלונג.

אין מענשענס לעבען איז דאָ פרייד און טרויער, געלעכטער און

דיענסט ווען ער געהט פערפאסען א דראמא, זיין מאטעריאל איז גרויס, זיין פעלד איז אונגעהויער ברייט. איהר זיצט אין טהעאטער פיער שעה און איהר לעבט אין דער צייט איבער צעהנדליגע יאָהרען; אויף אַ ביהנע פון ד' אמות די גרויס זעהט איהר די גרעסטע פעלדער פון שלאכט און קאמפף. די דראמאטישע קונסט בענוצט זיך מיט אַ גייסטי־גע פאנאָראַמע, אום דאָס אייך ריכטיג פאָרצושטעלען.

האָט איהר געזעהן אַמאָל אַ פאנאָראַמע? איהר גיט אַ קוק אין אַ גלעזעל וואָס איז גרויס ווי אַ פויג (וואָס מען עסט) איהר דערזעהט אַ שטאָט, וואָס איז גרויס אזוי ווי ווילנא. אויף אַ קליין שטיקעלע לייט ווענט מאלט מען אָב ריכטיג די גאנצע שטאָט ווילנא און דאָס פער־גרעסערונגס גלעזעל שטעלט אייך פאָר אַ כרך אין זיין נאטירליכער גרויסקייט. אַ דראמאטורג קען אין פיער—פינף אַקטען שילדערן גיט נור דאָס גאנצע לעבען פון אייניגע פערזאָנען, ער קען פאָרשטעלען אַ גרויסע היסטאָרישע עפאָכע פון אַ גאנצען פאָלק. די דיכטונגס־קראַפט פון פערפאָסער, די דעקאָראַציע־אָנען, די נאטירליכע שפיעל פון אַקטיאָרען מיט דער הילפע פון דעם צושויער'ס איינבילדונגס־קראַפט און פאנטאָזיע, דאָס אלעס צוזאַמען בעשאַפט דער ביהנעס גייסטיגע וואונדערבארע פאנאָראַמע, וועלכע ווייזט די ווייטע יאָהרען אין זייער נאטירליכער גרויסקייט.

מען דארף זיין אַ בריה פאָרצושטעלען פערשיעדענע האַנדלונגען אין אַ אינטערעסאַנטע און אנגענעהמע פאָרמע, אָבער די גרעסטע קונסט איז צו שילדערען אַ רעאלען, נאטורטרייען טיפ. וויסען די טהאָטען פון אַ מענשען איז גיט שווער, קענען און פערשטעהן דעם מענשען אליין איז גיט זעהר לייכט.

אין אַ דראמאטישען ווערק קענען פאָרגעשטעלט ווערען דריי קאַטעגאָריען מענשען: טיפּען, כאַראַקטערע, פערזענליכקייטען. אַ טיפּ איז אַזאַ אינדיווידואם, אין וועלכען עס זיינען צוזאַמענגעקליבען און קאָנצענטרירט די אלע איינצעלהייטען און אייגענשאַפטען, וועלכע געפֿינען זיך ביי אַנדערע מענשען פון זיין פאָלק, פון זיין ראַסע און פון זיין צייט אין אַ שוואַכע, קוים בעמערקטע פאָרמע אָדער וועלכע זיינען שוין ביי איהם גאנץ פערלאָרען געוואָרען. צום ביישפיעל: אַ טיפישער איד האָט אַ לאַנגען האָרבאַטען נאָז, שוואַרצע האָאָר, שוואַרצע אויגען, אַ שמאָלע ברוסט און לענגליכען קאָפּ. דערצו האָט ער דיעזע אייגענ־

טרערען, גרויסע אנשטרענגונגען און ניעדעריגע פערברעכען, ערהאבע-
נע געדאנקען און געמיינע ווינשע, נאָבעלע געפיהלען און שרעקליכע ליי-
דענשאפטען, איידעלע, פאָעטישע ליעבע און ווילדע פערדישע תאוות,
גרויסע אידעאלען, הויכע שטרעבונגען און קליינע טעגליכע זאָרג...
דיעזע אלע פערשיעדענע געפיהלען, ווינשע און שטרעבונגען פראָדוציר-
רען אין מענשענס לעבען פערשיעדענע טהאטען, האנדלונגען, דאָס וואָס
מען רופט אין גריכיש „דראמען“...

די סאָציאלאָגישע געביידע פון מענשענס געזעלשאפטליכען לעבען,
די עקאָנאָמישע אומשטענדען, אונטער וועלכע ער לעבט, די פאָרמען פון
זיין פאמיליען-לעבען, די ציוויליזאציען, פון וועלכע ער נעהרט זיך,
דער פערזענליכער קאמפף, וועלכען ער דארף פיהרען פאר זיין דאזיין,
די אייגענשאפטען פון דעם מענשענ'ס נאטור אים אלגעמיין, די נאטיר-
ליכע און צופעליגע אומשטענדען, וועלכע רינגלען איהם ארום, די גאנ-
צע אויסערע וועלט צוזאמען מיט זיין אייגענע, איננערע וועלט, מיט
זיין זעלע, זיינע נערווען, זיינע פיזיאלאָגישע פערריכטונגען, זיינע
מעלות און חסרונות וועלכע ער בעקומט בירושה פון זיינע עלטערען —
דאָס זיינען די שעפפער, דער שטאָף און די בעוועגונגס-קרעפטע, וועל-
כע רופען ארויס די אָדער יענע טהאטען, די אָדער יענע האנדלונ-
גען.

דאָס ווייסע בייגדעלע אין אַ פּיאַנאָ, פון וועלכע עס געהט ארויס אַ
טאָן, ווען מען גיט אַ קלאַפּ מיט'ן פינגער, רופט זיך קלאַוויש; אַלע
ביינדלאַך צוזאַמען רופען זיך קלאַוויטור.

אַ גאַמע אָדער אַ סקאַלאַ (סקייל) רופט זיך אַ לייטער פון טענער.
יעדער טאָן איז אַ טרעפּ. זיבען אַזעלכע טענער איז אַ לייטער (אַ גאַמע).
די גאַנצע קלאַוויטור פון אַ פּיאַנאָ האָט זעקס-זייעבען גאַמען. די
קלאַוויטור אָבער פון דער דראַמען-קונסט איז אונענדליך, איהרע
גאַמען פון וועלכע מע קען מאַכען קאָמבינאַציען זיינען אונצאָהל-
באַר. עס איז דער גרעסטער לייטער אין דער וועלט, עס איז דער ליי-
טער וועלכע ר' יעקב האָט געזעהן אין חלום, עס איז אַ לייטער וועלכער
געהט פון דער ערד ביז די הימלען, עס איז דער לייטער פון מענשענס
לעבען, אויף איהם קלעמערען ענגלען און פון איהם שטירצען אראָפּ
מענשען און ווערען צושטעטערט!

אַ גאַנצע וועלט מיט ערשיינונגען האָט דער דיכטער צו זיינער

אָרט פערצאָפּעלט געוואָרען און האָט גע'חלש'ט... עס זיינען דאָ אַ סך קאָמישע און ערנסטע אייגענשאַפטען, קריינק, משוגעת'ן, פּסיכאָ-פּאַטישע שוואַכקייטען, וועלכע מאַכען אַ מענשען פאַר אַ כאַראַקטער... אַ פּערזענליכקייט איז אַ געוועהנליכער מאַסענ־מענש. ווען איהר שילדערט זיינע האַנדלונגען און טהאַטען, דאַרפט איהר אויך זיין גוט בעקאַנט מיט זיין לעבען, מיט זיינע אומשטענדען, זיין אינטעלעקטועלען פּסיכאָלאָגישען צושטאַנד, אום פאַרצושטעלען איהם ריכטיג און נאַטור טריי. צום ביישפּיעל, אַלע חינוּעזער ווייזען זיך אונז אויס זעהר עהנליך איינע צו די אנדערע... ווי איהר וועט נאָר אויסמאַלען אַ מענשען, אַ ניעדריגען, מיט קליינע אויגעלעך, אַ קורצען נאָז, מיט אַ צאָפּ פון הינטען און אין זיינע געוועהנליכע קליידער, וועלכער שטעהט אין אַ לאַנדריי, איז ער אַ חינוּעזער, אַ חינוּעזישע פּערזענליכקייט. איהר קענט אָבער נישט פאַרשטעלען אַ געוועהנליכען חינוּעזער אין אַ סאַראַ-פאַן פון אַ רוסישע באָבע, וועלכער זאָל זיצען אויף אַ בייסיקעל און זאָל מעביר זיין די סדרה...

ווען די הויפטזאך אין אַ דראַמאַטיש ווערק זאָל זיין די האַנדלונג, וואָלט מען נישט נויטיג געדאַרפט קיין שווישפּיעלער. דער אויטאָר אליין, אָדער אַ געדונגענער בעל קורא וואָלט זיך אנידער געשטעלט און איבער געלעזט פאר'ן פובליקום די גאַנצע וואָס האָט פאַסירט פון אַנפאַנג ביז'ן אויסלאָז. די הויפט זאך אָבער זיינען די טיפּען, כאַראַקטערע און פּערזענליכקייטען, וועלכע ווערען געשילדערט. דער אויטאָר גיט נאָר ווער-טער; מען דאַרף האָבען אַ שטימע, זשעסטען העוויות, תנועות, מיר נעם, מאַנערען, בעוועגונגען, צוגעפאַסטע קליידער, אַ ריכטיגע סיטואַ-ציאָן, אַ וואַהרע אבבילדונג פון די אַלע פאַקטען, ערשיינונגען און איינ-צעלהייטען וועלכע האָבען אַרויסגערופען די דראַמאַ אין לעבען. דערויף מוז מען האָבען גוט איינגעריכטעטע טהעאַטערע און שווישפּיעלער: ריכטיג פאַרצושטעלען „עקשיאָן“ דאַרף מען האָבען אַקטיאָרען.

מיר האָבען אויבען דערמאָנט די אורזאַכען, וועלכע פּראָדוצירען די האַנדלונגען פון מענשען-לעבען און וועלכע מאַכען פון מענשען אַזעל-כע טיפּען, כאַראַקטערע און פּערזענליכקייטען, ווי זיי ווערען גענומען פון דעם דיכטער. די נאַטור, סאָציאַלע און עקאָנאָמישע אומשטענדען שאַפען פּערשיעדענע אינדיווידועלע אייגענשאַפטען, פּסיכאָלאָגישע און פּסיכאָפּאַטאלאגישע (זעלענ־קראַנקע) ערשיינונגען. איינער איז

שאפטען: ער האָט פלינקע בעוועגונגען, קאָמישע העווות, אַ שאַרפען מוח, פעהיגקייטען צו געשעפט, אַ שטאַרקען ווילען אויף צו בעהערשען זיך, אַ נייגונג צו אַ קהל'ס אָרדנונג און אַ געוואָנהייט צו לעבען חברותא נאָר מיט זיין ווייב. עס גיבען אָבער אידען וואָס האָבען שוואַר-צע אויגען און האָבען ניט קיין האַרבאַטע נאָז, וואָס האָבען לייעב ביוז נעם און האָבען ניט קיין שכל, וואָס האָבען שוואַרצע האָאַר און געלע וואַנצעס, וואָס האָבען פלינקע בעוועגונגען און האָבען ניט קיין שטאַר-קען ווילען א. ז. וו. זיינען זיי דערפאַר חלילה, קיין אידען ניט? אידען זיינען זיי; אָבער אַטיפישער איד, אַ סוביעקט, אויף וועלכע איהר וועט נאָר אַ קוק טאָן, וועט איהר שוין וויסען ווער ער איז, מיט וועמען איהר וועט נאָר איין האַנדעל טאָן, וועט איהר שוין וויסען מיט וועמען איהר האָט צו טאָן, דאָס איז דער איד וועלכער האָט אין זיך די אַלע, אָדער כמעט אַלע טיפישע אייגענשאַפטען, וועלכע מיר האָבען אויבען אויסגערעכענט.

ווען איהר שילדערט אַ טיפ פון אַ העלד, פון אַ אינטריגאַנט א. ז. וו. דאַרף ער פאָרגעשטעלט ווערען מיט שטאַרקע, דייטליכע, אויס-דריקליכע און געשטאַלמליכע ציגע; דאַרפען אין איהם קאָנצענטרירט זיין די אַלע אייגענשאַפטען, וועלכע זיינען אין ניט טיפישע העלדען און אינטריגאַנטען אויסגעדריקט אין אַ שוואַכע, קוים בע-מערקבאַרע פאָרמע.

יעדער מענש האָט אַ כאַראַקטער אפילו אַ כאַראַקטערלאָזער מענש איז אויך אַ כאַראַקטער, אָבער ניט יעדער מענש איז אַ כאַראַק-טעריסטישער מענש. אַ כאַראַקטעריסטישער מענש ווערט אָנגערופען אזא סוביעקט, ביי וועלכען אַלע אייגענשאַפטען זיינען ניט באַלאַנסירט, ניט גלייכמעסיג... ער האָט איין געוואָנהייט, איין משוגעת, איין שטאַרק אויסגעדריקטע אייגענשאַפט, וועלכע פערשטעלט אַלע אַנדער-רע... צ. ב. ש. איינער איז אַ בעריהמטער, ער איז אַ שטילער מענש אַ גוטער, אַן אָרענטליכער, און טהיילט זיך מיט גאָר ניט אָב פון אַלע אַנדערע מענשען, ווי אָבער ער הויבט נאָר אָן רעדען פון זיך — וואַקסט ער אויס פּלוצלונג. ווען ער האָט געפרעגט אַ קשיא, האָט דער רב הכולל ניט געקענט ענטפערן; ווען ער האָט אַ זעץ געטהאָן אַ שכור'ען איירישען, איז ער אַריבער געפּלויגען איבער דער וואַרלד'ס בילדינג, ווען ער האָט אַ קוק געטהאָן אויף אַ שעהנע מאַמעל, איז זי אויפ'ן

און מיר וועלען א ביסעל שמועסען דערפון ווי אזוי די דראמא איז געוואָרען א ליטעראַטור און ווי אזוי זי האָט זיך ענטוויקעלט ביי פער-
שיעדענע פעלקער.

2.

אזוי ווי די טהאַטען און האַנדלונגען פון איינציגען מענשען זיי-
נען אַבהיינגיג פון זיינע אייגענע פסיכאָלאָגישע און פיזישע אייגענ-
שאַפטען, אזוי זיינען אויך די טהאַטען און האַנדלונגען פון אַ גאַנצעם
פאָלק אַבהיינגיג פון דער קאָלעקטיווער פסיכאָלאָגיע פון גאַנצען פאָלק.
די אנשויאונגען פון פערשיעדענע פעלקער האָבען זיך אויסגעאַרבייט
אונטער פערשיעדענע אומשטענדע. דערפאר האָבען זיך אויך פערשיע-
דען אויסגעאַרבייט די העכערע פאָרמען פון פאָעזי ביי פערשיעדענע
פעלקער. און דאָס איז די אורזאכע, פאַר וואָס ביי אייניגע פעלקער
האָט די דראַמאַטישע פאָעזי געמאַכט גרויסע פאָרשריטע און ביי אַנ-
דערע פעלקער האָבען זיך אַם העכסטען ענטוויקעלט די אַנדערע פאָר-
מען פון פאָעזי.

דער בעוואוסטער היסטאָריקער וועבער זאָגט: דאָס דראַמאַ
שפיעלט אין דער קעניגרייך פון פאָעזי די זעלבע ראָלע, וועלכע דעמאָק-
ראַטיע שפיעלט אין דעם לעבען פון אַ פאָלק'ס רעגירונג. די ניט
דראַמאַטישע פאָעזי זינגט פון געטער, פון העלדען, פון אויסערוועהלעטע
בעשעפענישען, אָדער פון די געהיימע אינגערליכע געפיהלען פון אַ
מענשען. דראַמאַ אָבער שטעלט פאַר דאָס ווירקליכע לעבען, דערצעהלט
ניט גור דאָס, וואָס מענשען דאַרפען זיין, נאָר אויך דאָס וואָס זיי זיי-
נען. אָפּען, דייטליך און פאַר יעדען פאַרשטענדליך. די פאָרמע פון אַ
דראַמאַ איז אזוי ווי די פאָרמע פון אַ דעמאָקראַטישער רעגירונג. יע-
דער שווישפיעלער, איז אַן אונאַבהענגיגער, פרייער מענש, יעדער טוט
זינס און די טהאַטען פון אַלע פיהרען צו איין גרויסען אַלגעמיינעם
ציעל. אין אַטהען, גריכענלאַנד, האָט זיך הויך ענטוויקעלט די דראַמאַ-
טישע פאָעזי, ווייל דאָרט האָבען געהערשט און געבליהט די פרינצי-
פּען פון וואַהרען דעמאָקראַטיזמוס.

מעלאנכאליש, דער אנדערער מאכט אימער שפאס; דער סאנגוויניק (היצוגער) דריקט אויס זיינע ליידענשאפטען אין א שטורם, דער געלא-סענער מענש האנדעלט אנדערש; אן אלטער מאן האט אן אנדער שטיי-מע און אן אנדער גאנג, א יונגער מאן רעדט און געהט אום אנדערש... א ליכטזיניגער פאט, א שטוצער קליידעט זיך אנדערש, א דענקענדער מענש ווידער אנדערש; אן אריגינאל טראגט די היטעל אויפ'ן קאפ ניט אזוי ווי א מענש וואס וויל ניט ארויס געהן פון דער רייהע... א מענש וואס איז געוואהנט צו אונטערדריקען האט ניט אזעלכע מאנערען ווי דער, וואס איז שטענדיג אונטערדריקט. א שוישפיעלער דארף פריהער פון אלעם בעזיצען בעאבאכטונגס-קראפט און א פעהיגקייט צו אימיטיר-רען... ער דארף בעאבאכטען ווי פערשיעדענע טיפען און סוביעקטען פיהרען זיך אויף, רעדען, קליידען זיך, געהען אום, זשעסטיקולירען, וועלכע מימיק זיי מאכען, וועלכע פלאסטישע בעוועגונג און דאן דארף ער קענען דאס זעלבע אימיטירען, נאכמאכען, נאטור טריי פארשטע-לען, רעאליזירען.

אבער דאס אלעס אליין איז נאך וועניג. בעאבאכטונגס-קראפט און אימיטאציען זיינען נור מעכאנישע אדער טעכנישע מיטוורקער. אום דער שוישפיעלער זאל קענען איבערגעבען די אידעע פון א דראמא-טישען ווערק, אום ער זאל קענען ערקלערען אלעס וואס דעם דיכטערס ווערטער מיינען, — מוז ער פערשטעהן די בעדייטונג און דעם געדאנק פון דעם גאנצען ווערק, אין וועלכען ער געהמט אנטהייל, ער מוז פער-שטעהן די פסיכאלאגישע אומשטענדען, וועלכע רופען ארויס די האנדל-לונג, ער מוז קענען די מענשהייט, בעגרייפען דאס מענשליכע און פער-שטעהן דעם מענשען... ער דארף ניט נור זעהן און נאכמאכען, ער דארף אויך פיהלען און דענקען...

מיט איין ווארט, טהעאָרעטיש גערעדט דארף דער דיכטער קע-נען אויסערוועהלען פון דער גרויסער מענגע פון מענשענ'ס האַנדלונג-גען דעם בעסטען מאטעריאל און דארף הויפטזעכליך קענען שילדערען טיפען און כאַראַקטערע. דער שוישפיעלער דארף קענען דיעזע טיפען ריכטיג אויפפאסען און רעאליסטיש פארשטעלען. אבער ווייל פון טהע-אָריע ביז פראַקטיק איז זעהר ווייט און ווייל מענשען טוען זעהר זעל-טען דאס וואס זיי דארפען, וועלען מיר דערווייל דערפון ניט רעדען

נעהמט זיך אייגענטליך פון די ליעדער וועלכע מען פלעגט זינגען צום באָק. אין גריכיש הייסט באָק — טראַגאָס. דעם גאָט פון וויין פלעגנען די גריכען שילדערען אין דער קאָמישער פאָרמע פון אַ באָק, וועלכער איז בעדעקט מיט בלעטער און בינטלעך פון וויינטרויבען און איהם האָר בען זיי געזונגען באָק-ליעדער, „טראַגעדיען“, פון וועלכע שפעטער האָר בען זיך ענטוויקעלט די ערהאבענע וואונדערבארע טראַגעדיען פון די זשעניאלע גריכישע דיכטער: עסחיל, סאָפאָקל און עווריפידוס.

די גריכען האָבען געזוכט אין דער דראַמאַ אַ העכערען עסטעטישען פערזענליכען: זיי זיינען געגאנגען אין טהעאַטער בילדען זיך, זיי האָבען געוואָלט בעוויינען דעם מענשענ'ס שיקזאַל, בעוואונדערען זיינע גרויסע טהאַטען, פעראורטהיילען זיינע געמיינע האַנדלונגען, בעקאנט ווערען מיט זיינע ערהאבענע אידעאַלען. ניט דאָס האָט געזוכט אין טהעאַטער דער רוימער. דער רוימער איז געווען עגאָאיסטיש און גראָב, ער האָט געזוכט תענוג אין צינישען זינן פונ'ם וואָרט, ער האָט געזוכט פערזענליכע גענעס, וועלכע זאָלען וועקען אין איהם ווילדע תאוות. ניט קיין דראַמאַ האָט דער רוימער געדארפט, ער האָט גאָר געפאָדערט „שאָוס“, (שויען). עסען און שויען! האָט געשריען דער הונגעריגער און פערדאָרר בענער. לומפּען-פּראָלעטאַריע פון דעם אויסגעלאָסענעם רוים. שויען און צינישען פערזענליכען האָט געזוכט דער אַריסטאָקראַטישער רוימער, וועלכער האָט בערויבט די גאַנצע וועלט נור אין דעם נאָמען פון זיינע אייגענע בויך-אינטערעסען. דעם ערשטען פלאַטין ביי די רוימער האָט פערנומען דער צירקוס, וואו געפאָנגענע און שקלאָפּען האָבען איינע די אַנדערע געהרג'עט אָדער וואו זיי האָבען געקעמפּט מיט בלוט-דורשטיגע, הונגעריגע לייבען און לעמפּערטען. די דראַמען, וועלכע פלעגן יא געשפּיעלט ווערען, האָבען געדארפט האָבען אַ רייכע „איבער-ראשענדע“ אויסשטאַטונג, זיינען געווען פול מיט צינישען רעאַליזמוס, האָבען אַם מייסטען גאָר ניט געגעבען דעם גייסט און האָבען זעהר פיעל געגעבען די אויגען און די אויערען.

די גריכישע ציוויליזאַציאָן האָט ניט געקענט אויפהויבען דעם דעמאָראַליזירטען און פערדאָרבענעם רוימער, די גריכישע דראַמאַ מיט איהר עסטעטישען כאַראַקטער איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ צינישען געמיינעם פערזענליכען, נון האָט זיך אַריינגעמישט די אידישע ציוויליזאַציאָן. עס איז געקומען אַ אידעל, ישוע בן יוסף, וועלכער

ביי די אלטע גריכען האָט דער מענש געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע און זיינע טהאטען זיינען דראמאטיזירט געוואָרען פון די גרעסטע קינסטלער. די אלטע גריכישע דראמא האָט געשילדערט דעם מענשען זיינע ריינע פאטריאָטישע געפיהלען, מיט זיינע הויכע שטרעבונגען צו מאַכען גליקליך זיין פאָלק, מיט זיין שטארקען ווילען צו זיין פריי און צו קעמפּפּען זאָגאר מיט די געטער פאר זיין אונאַבהענגיקייט.

ביי די אידען, עגיפּטער, אַראַבער און אַנדערע אָריענטאַלישע פעלקער, ביי וועלכע דעם מענשענס פּערזאָן האָט ניט געשפּיעלט קיין ראָלע, וואו די גאָטהייט האָט דעם מענשען פּערניכטעט, זיין פרייען ווילען גערויבט, זיינע שטרעבונגען צו קעמפּפּען פאר עולם הזה געשטעלט ניערדיג און פער'מיאוס'ט, — ביי די אלע פעלקער האָט די דראמא טישע ליטעראטור זיך זעהר וועניג אָדער גאָר ניט ענטוויקעלט. אין אידישען תנ"ך געפינט איהר די שעהנסטע פאָרמען פון פאָעזי און געפינט זעהר וועניג, וואָס זאָל צייגען, דאָס ביי די אידען האָט עק-זיסטירט אויך דראמא. מיר זאָגען: „זעהר וועניג“, ווייל „שיר השירים“ און „איוב“ בעווייזען דאָך, דאָס גאנץ פרעמד איז די דראמא ניט געווען אויך דאָרט, וואו עס האָט געהערשט דער שטרענגער „אל שרי“, וועלכער האָט ניט ליעב געהאט קיינע תענוגים, קיינע פּערגניגענס און וואו דער מענש איז געווען גערעכענט פאר אַ טפה סרוחה און אַ חרם הנשבר...

ביי די פעלקער, ביי וועלכע די גאָטהייט איז געווען עטוואָס איבער-נאַטירליכעס, האָט ניט געקענט ערשיינען קיין דראמאטישע פאָעזי, דערפאר ווייל יעדע דראמא איז געבוירען געוואָרען אויפ'ן באַדען פון רעליגיאָן. ביי די גריכען זיינען די געטער געווען ניט איבער-נאַטירליכע. די קרעפטע און מעכטע וואָס די גריכען האָבען געזעהן אין דער נאַטור, די אייגענשאפטען וואָס זיי האָבען געזעהן אין דעם מענשען אליין, האָבען זיי צוגעשריעבען זייערע געטער. ווי אַנדערש האָט מען געקענט דיענען דעם גאָט פון פריהלינג, דעם גאָט וועלכער איז געלעגען אַ גאנצען ווינטער טויט. ווי די נאַטור, און וועלכער האָט ער-וואכט מיט לעבען, ליכט און פרייד, ווי אַנדערש האָט מען געקענט דיענען דיעזען גאָט, ווען ניט מיט געזאנג, מיט טענץ, מיט פערקליי-דונגען, מיט ערצעהלונגען פון דעם, וואָס האָט אין דיעזען גאָט'ס לעבען פאסירט? ... דאָ פאנגט זיך אָן די דראמא. דאָס וואָרט „טראגאדי“

טהעאטער ביי די אלטע גריבען.

פון אלע אלטע פעלקער זיינען די גריבען די איינציגע, וועלכע האבען געשאפען א נאציאנאלען טהעאטער און האבען אונז געגעבען די ערשטע פארמען פון א וואהרער דראמא. דאס טהעאטער איז ביי זיי, ווי ביי אלע אנדערע פעלקער, געשאפען געווארען אויף א רעליגיעזען באדען. ביי קיין פאלק אבער האט זיך דראמאטישע פאעזי און די טהעאטראלע טעכניק ניט ענטוויקעלט ביז אזא הויכע שטופע, ווי ביי די גריבען.

זיי האבען ניט געהאט, ווי מיר יעצט; גרויסע, איינגע געביידעס מיט שמאלע סיטס און מיט שעהנע געמאלטע דעקאראציען. צום ביישפיעל, דאס טהעאטער און דער שטאדט אטהענא איז געווען אויף דער פרייער לופט, אונטער'ן בלויען הימעל. ניט ווייט האט מען געזעהן דאס אמת'ע מעער און מען האט געהערט דאס רוישען פון זיינע וועלען. לעבען בארג אויף א שעהנעם טאל איז געווען דאס, וואס מיר רופען ביהנע. אויפ'ן בארג אין א האלבען צירקעל זיינען פון שטיין געווען אויסגעטעסעט סיטס, וועלכע זיינען געגאנגען העכער און העכער ווי טעראסען. אין דעם טהעאטער פון אטהענא זיינען געווען דרייסיג טויזענד סיטס. פארשטעלונגען פלעגען געגעבען ווערען נור אין א געוויסע צייט אין יאהר. אין דער צייט ווען מען פלעגט שפיעלען טהעאטער, פלעגט זיין א יום טוב אין שטאדט. אלע קראמען און אלע שאפס פלעגען ווערען געשלאסען. פון פריזאן פלעגט מען ארויסלאזען אלע געפאנגענע און מען האט אין דעם טאג קיינעם ניט געטאקט ארעסטירען. יעדער בירגער, וועלכער האט ניט געקענט בעצאהלען פאר זיין סיט צוויי אבאלען, האט געהאט א רעכט צו נעהמען דאס געלד פון דער רעגירונגס קאסע. גאנץ פריה מיט זונענאויפגאנג פלעגט זיך די גאנצע בעפעלקערונג אויפכאפען, אנטאן זיך אין די שעהנסטע קליידער און

האָט געהייסען פערשליסען אלע טהעאטערע, פערניכטען אלע דראמא-
טישע ווערק, פערגעסען יעדען עסטעטישען פערגניגען, א אידעל, וועל-
כער האָט בעפויילען אויפאָפּפערן דעם מענשען אים נאָמען פון גאָט,
וועלכער האָט פערשפּאַטעט און פער'מיאוס'ט אלע שמרעבונגען פון
דעם, וואָס איז ניט מעהר ווי א טפה סרוחה, א חרם הנשבר. דער קריסט
איז געקומען און די ענטוויקלונג פון דער דראמאטישע ליטעראטור איז
אויף הונדערטע יאָהרען אָבגעשטעלט געוואָרען.

פיעלע מאסקען, וועלכע האָבען זיך געפאַסט צום כאַראַקטער, וועלכען ער האָט פאַרגעשטעלט. פון אָנפאַנג האָט דאָס פאָלק דיעזע פאַרשטע-
לונגען מיט מאַסקען און מיט „עקשענס“ ניט געקענט ליידען, ווייל
אַלע שוישפיעלען האָבען געטראָגען אַ רעליגיעזען כאַראַקטער און אַלע
פערזאָנען, וועלכע פלעגען פאַרגעשטעלט ווערען, זיינען געווען אָדער
געטער, אָדער האַלבע געטער. מען האָט געמיינט, אז דאָס איז אַ
פראַפּאָנאַציאָן און אַ בעלדריגונג. עס איז דיזעלכע זאך ווי אַ בעל קורא,
ווען ער לעזט פון חומש, ווען ער לעזט פון אברהם'ן, זאָל ער אָנטאָן אַ
מאַסקע פון אַ גרויען גרייז, און זאָל רעדען מיט אַ דונערענדע שטימע,
ווען ער לעזט פון לוט'ן זאָל ער אָנטאָן אַ מאַסקע מיט אַ רויטע נאָז און
זאָל רעדען ווי אַ מענש, וואָס איז בגילופ'ן... שפעטער אָבער האָט
זיך דאָס פאָלק צוגעוואָהנט צו פערשטעהען, אז פאָעזי און דראַמע קע-
נען ניט ערניערדיגען קיינע געגענשטענדע פון רעליגיאָן.

די גרויסע קלאַסישע טראַגעדיען פון וועלכע מיר ווייסען גענוי,
זיינען די וועלכע זיינען געשריבען געוואָרען אין פינפטען יאָהרהונ-
דערט פאַר כריסטוסען. עס איז דאן איינגעפיהרט געוואָרען מען זאָל
שפיעלען דריי שטיק, וועלכע זאָלען זיין בעגרינדעט אויף איין לעגענדע
וואָס דערצעהלט פון געטער. די דאָזיגע טראַגעדיען פלעגען זיך רופען
טרילאָגיען. פערענדיגען פלעגט מען די דריי קורצע טראַגעדיען מיט אַ
קליינער סאַטירישער פיעסע, אַ מין וואָדעוויל, און דיעזע גאַנצע
פאַרשטעלונג פלעגט זיך רופען טעטראַלאָגיע. אָפט פלעגט מען שפיע-
לען אין איין טאָג צוויי טעטראַלאָגיען פון צוויי בעזונדערע דיכטער,
וועלכע פלעגען זוכען די עהרע געקרוינט צו ווערען מיט אַ לאָרבער
קראַנץ און צו קריגען דעם טיטעל „טשעמפיאָן“. ביי אַזאַ געלעגענהייט
פלעגען אויסערוועהלט ווערען זיעבען בעריהמטע בירגער, וועלכע פלע-
גען זיין די ריכטער, אָבער דאָס פאָלק, די צושויער אַליין פלעגען אויך
ניט בלייבען פאַסיוו. האָט זיי דאָס שטיק געפעלען, פלעגען זיי אויס-
דריקען זייער צופריעדענהייט מיט יובעל-געשרייען און מיט שטירמי-
שע אַפּלאַדיסמענטען; פערקעהרט, זיינען זיי ניט געווען צופריעדען,
האָבען זיי געפויפט, געטיוקעט, ניט געלאָזט שפיעלען, און אויפ'ן דיכ-
טער געוואָרפען איילבערטען, פייגען, גאַנץ אָפט זאָגאַר שטיינער.

פון אָנפאַנג פלעגט דער כאַר שפיעלען די הויפט ראָלע אין שטיק,
זוייל דער אַקטיאָר האָט געהאַט זעהר וועניג צו „עקטען“ און דער כאַר

איילען זיך אין טהעאטער מיט פרייליכע געשרייען און געלעכטער. אויך סער עטליכע רייהען סיטס פון פאָרענט, זיינע די אלע סיטס ניט געווען נומערירט און יעדער האָט געזוכט צו פערבאָפּען אַ בעסערען פּלאַץ. אייניגע פלעגען ברענגען מיט זיך קרוגען מיט וויין, פרוכטען און עסענ-וואָרג, ווייל זעהר אָפּט פלעגט מען בלייבען זיצען אין טהעאטער אַ גאנצן טאָג. ווען עס פלעגט קומען אַ בעליעבטע פערזאָן, פלעגען אלע אויפשמעהן, שרייען הורא און אפּלאָדירען. רייכע בירגער פלעגען קור מען מיט זייערע דיענער, וועלכע פלעגען ברענגען קישענס, וואָרום עס איז ניט געווען זעהר בעקוועם צו זיצען אויף אַ האַרטען שטיינערנעם סיט אונטער דער זונן וועלכע פלעגט אויף צו להכעיס גוט צו-באקען. אז אלע פלעגען זיך שוין פערזאָמלען, דאן פלעגען קומען די אַרכאָנען, די פאָרשטעהער פון שטאָט, די אַמבאַסאַדאָרען פון פרעמדע לענדער און גאָר שפּעטער פלעגט קומען דער פּריסטער. דאן פלעגט ווערען שטיל און דאָס שטיק פלעגט זיך אָנפאַנגען.

„טהעאטער“ נעהמט זיך פון דעם גריכישען וואָרט טהעאַטראָן. מיט דעם וואָרט האָט מען בעצייכענט די אלע צושויער, וועלכע פלעגען קומען זעהן דאָס שטיק. טהעאַטראָן איז דאָס זעלבע וואָס מיר רופען יעצט אַן אודיטאָריום. אָרקעסטראַ האָט אין גריכען טהעאַטער גאָר גע-האַט אַן אַנדער בעדייטונג. אָרקעסטראַ הייסט טאַנצען. דער פּלאַץ, וואו די טענצער און דער כאָר פלעגען טאַנצען, האָט זיך גערופען אָרקעסטראַ. אין מיטען פון דעם פּלאַץ איז שטענדיג געשטאַנען אַן אַל-טאר, אויף וועלכען מען פלעגט ברענגען אָפּפער צום גאָט דיאָניסוס. אַרום דעם אַלטאַר, פלעגען שטעהן די שווישפיעלער, דער כאָר און די סטאַטיסטען. אָרקעסטראַ איז געווען דאָס, וואָס מיר רופען יעצט ביהנע, סטיידזש. דאָס וואָס מיר רופען יעצט סצענע האָט אויך דאַמאָלס געהאַט אַן אַנדער בעדייטונג. סקענע אין גריכיש הייסט אַ שטיבעל, אַ גע-צעלט, וואו די אַקטיאָרען פלעגען זיך געפינען איידער זיי פלעגען דאָר-פען אַרויסגען.

אַ לעגענדע דערצעהלט, אז דער ערשטער גריכישער פערפאַסער פון שווישפיעלען איז געווען אַ געוויסער טהעספּיס, וועלכער האָט אליין געפיהרט אַ וועגעלע מיט מאַסקען; ער פלעגט אליין פערפאַסען זיינע פיעסען, אליין אָנטאָן אַ מאַסקע און שטעהענדיג אויף זיין וואָנען, פלעגט ער דעקלאַמירען אָדער דערצעהלען זיין ראָלע. ער האָט געהאַט

טהעאטער ביי די רוימער.

ביי די גריכען איז דאָס טהעאטער געשטאַנען הויך; זייער טראַד-
געדי איז געווען בעלע־הרענד און ערהאַבען, זייער קאָמעדי שאַרף און
סאַטיריש. דאָס טהעאטער ביי די גריכען איז געווען אַ נאַציאָנאַלער
פּראָדוקט, וועלכער איז געשאַפּען געוואָרען פון די גייסטיגע אייגענ-
שאַפּען און דעם נאַטירליכען לעבען פון דעם גריכישען פאָלק. דאָס
טהעאטער ביי די אַלטע רוימער איז ניט געווען קיין אַריגינעלע שאַ-
פונג פון פאָלק, זיי האָבען ניט געהאַט קיין נאַציאָנאַלען טהעאטער,
זיי האָבען נור אימיטירט, נאָכגעמאַכט די אַלטע גריכען, וועלכע זיי האָ-
בען בעזעעגט און ביי וועלכע זיי האָבען גערויבט אויף זייער ציווילי-
זאַציאָן. דאָס טהעאטער איז אין רוים קיין מאָל ניט געשטאַנען הויך,
די רוימישע טראַגעדי האָט קיין בעדייטונג ניט. בעריהמט זיינען זיי די
רוימער נור דורך זייער קאָמעדי, אָבער דיעזע בעריהמהייט איז אויף
מעהר אַ טרויעריגע.

די קאָמעדי פון די רוימער איז אויף ניט קיין אַריגינעלע. אין
גריכענלאַנד זיינען בעריהמט געווען צוויי זשעניאַלע קאָמעדיע־דיכ-
טער, אַריסטאָפּאָנעס אין די פריהערדיגע צייטען און מענאַנדער אין די
שפּעטערדיגע יאָהרען. מיר ווייסען, אַז אין די ערשטע צייטען פונ'ם
קריסטענטום זיינען פיעלע קלאַסישע ווערקע פערניכטעט געוואָרען
פון די פאַנאַטישע קריסטען און די מענשהייט האָט צוליעב דעם פערלאָ-
רען פיעלע גרויסע ווערקע פון קונסט, ליטעראַטור און פילאָזאָפּי. פיע-
לע פון אַריסטאָפּאָנעס קאָמעדיען זיינען דאָך פערבליבען, ווייל די
כריסטליכע גלחים איז זעהר געפּעלען געוואָרען, וואָס ער לאַכט אָב פון
די געטער. מענאַנדערס ווערקע, וועלכע, ווי מען גלויבט, זיינען געווען
נאָך זשעניאַלער פון אַריסטאָפּאָנעס, זיינען דורך וועלכע עס איז אונ-
בעקאַנטע אורזאַכע אין גאַנצען פערלאָרען געגאַנגען און, אויב מיר וויי-

האָט דערצעהלט דעם גאנצען אינהאַלט. שפעטער האָט מען אָנגעהויבען צו שרייבען אַזעלכע שטיק, אין וועלכע אַקטיאָרען זאָלען האָבען מעהר האַנדלונגען און דער כאַר וועניגער צו דערצעהלען, נאָך שפעטער האָט בען די גריכען אָנגעהויבען צו שרייבען אַזעלכע שטיק, אין וועלכע דער כאַר האָט גאָר ניט געהאַט צו טאָן מיט'ן אינהאַלט פון דער פּיעסע: צווישען איין טהייל און דער אַנדערער פון דער טרילאָגיע, דאָס פּוב-ליקום זאָל האָבען געדוילד צו וואַרטען און די אַקטיאָרען זאָלען האָבען צייט איבערצוטאָן זיך, פלעגט דער כאַר זינגען און טאַנצען, אזוי ווי ביי אונז יעצט שפּיעלט מוזיק צווישען די אַקטען.

זעהר ווייט פאַראַוויס איז אַוועקגעגאַנגען דער היינטיגער טהעאַטער. מען קען אָבער קיין מאָל ניט פערשטעהן גוט די געגענוואַרט, אויב מען לערענט ניט די פערגאַנגענהייט.

זיי האָבען פאָרגעשטעלט גאנץ אָפּען, ווי דער גאָט וואָלקאן כאַפּט זיין ווייב די געטין ווענוס מיט דעם סאָלדאטסקען גאָט מאַרס, אָדער ווי דער גרויסער גאָט יופיטער אליין פערשטעלט זיך פאַר אַ שוואַם און זינדיגט מיט לעדא, ווען זי באַדט זיך אין טייך. אַן אַקטיאָר וואָס האָט געשפּיעלט די ראָלע פון הערקולעס, אַז ער האָט געדארפּט וויי-זען, ווי ער ברענט זיינע הענד אין פייער, האָט טאַקע געמוזט זיינע הענד ברענען אין פייער. דער אַקטיאָר איז געווען אַ שקלאַף און זיינע צוברענטע הענד האָבען קיינעם ניט געקימערט. ווען עס פלעגט פאָר-געשטעלט ווערען אַז מעדעא ערמאָרדעט איהרע קינדער, פלעגט זי טאַקע ערמאָרדען צוויי לעבעדיגע קינדער, וועלכע זיינען געווען די קי-נ-דער פון שקלאַפּען.

די וואָס האָבען פערפאַסט שוישפּיעלע און קאָמערדיען האָבען זיך גערעכענט זעהר ניעדריג. זיי זיינען געווען אַם מייסטען שקלאַפּען. נאָך ניעדריגער האָבען זיך גערעכענט ביי די רוימער אַקטיאָרען און אַקטרי-סעס. געזעצליך זיינען זיי געווען פערגליכען מיט אַלע פערברעכער און אויסוואַרפען פון דער געזעלשאַפּט, און ווען, צום ביישפּיעל, זאָגאַר אַ פראַסטער סאָלדאַט זאָל זיך געווען ערלויבען איין מאָל אַרויסצוטראַ-טען אויף דער ביהנע, האָט איהם דערפאַר געקומט אַ שטראַפּע פון טויט.

די איינריכטונגען פונ'ם טהעאַטער אליין זיינען שוין ביי די רוימער אויך געווען אַזוי איינפאַך און דעמאָקראַטיש, ווי ביי די גריכען. מען האָט פערשווענדעט גרויסע פערמעגענס אויף לוקסוס, אויף טייערע דעקאָראַציען, אויף צאָצקעס, אויף פראָצעסיאָנען. אין טהעאַטער גופא זיינען די זיצע געווען איינגעטיילט געגען די פרינצי-פען פון גלייכהייט, וועלכע האָבען עקזיסטירט אין גריכענלאַנד. אין די ערשטע רייהען פלעגען זיצען די סענאַטאָרען, נאָך זיי די ריטטער, יעדער נאָך זיין ראַנג. די ערגסטע זיצע האָט געהאַט דער עולם.

די רוימער האָבען בעוויזען אונזער היינטיגער געזעלשאַפּט דעם ערשטען ביישפּיעל, וואָס עס ווערט פון טהעאַטער און פון דער דראַמאַ, ווען דאָס טהעאַטער איז ניט קיין טעחאָטער פון פאָלק און ווען די דראַ-מאַ איז ניט קיין דראַמאַ פאר'ן פאָלק. גערעדע ווי אונזערע היינטיגע פערגעניגען-זוכער, האָבען זיי ניט געוואָלט זעהן אויף דער ביהנע די רעאַלע ווירקליכקייט, וועלכע לערנט צו פערשטעהן דאָס לעבען; זיי

סען פון זיי, איז דאס הויפטזעכליך נור ווייל די רוימישע שרייבער האבען אדאפטירט און בעארבייטעט פיעלע פון מענאדערס קאמעדיען. דורך דעם האבען זיך בעריהמט געמאכט צוויי רוימישע קאמעדיענשרייבער פלאטוס און טערענץ. דיעזע צוויי שרייבער זיינען די איינציגע רוימישע דראמענדיכטער וועלכע האבען אירגענד וועלכע בעדייטונג אין דער געשיכטע פון דער דראמאטישער ליטעראטור.

די רוימער, אזוי ווי אונזער בורשואזנע געזעלשאפט, האבען ניט געדולדעט קיין דראמא מיט א גרויסען פאָעטישען און פילאָזאָפֿישען אינהאלט. זיי האבען געוואָלט אין טהעאטער נור אַמוזירען זיך. מיט דער דראמא האָט זיך ביי זיי געטראָפֿען דאָס זעלבע, ווי מיט עסען. זיי זיינען געווען גרויסע פרעסער. אַז דער מאָגען איז אָבער געווען ביי זיי איבערגעלאָדען, האָבען זיי אויסגעטראַכט פיעלע שאַרפע אויפֿ־רייצענדע געריכטען אום ארויסצורופֿען אַ געמאַכטען אַפּעטיט, און אַז דאָס פֿלעגט ניט העלפֿען, פֿלעגען זיי ביים טיש אַריינשטעקען אַ פינגער אין מויל און עסען ווייטער. . . אזוי איז געווען אויך מיט זייערע פֿאָר־שטעלונגען. זיי האָבען געוואָלט אַ „שאָו“, אַ ספּעקטאַקעל, וואָס זאָל רייצען זייערע ניעדריגע אינסטינקטען, זייער לוסט, זייער תּאוה. . . וואָס שטומפֿיגער זייערע נערווען זיינען געוואָרען, האָט מען זיי גע־דארפֿט געבען אַלץ אויפֿרייצענדע און שאַרפֿערע שווישפּיעלען, ביז עס איז דערגאַנגען דערצו, אַז זיי האָבען געגעסען גייסטיגע שפּייז דאָרט וואו מען האָט געבראַכען. . . עס איז ניט געווען קיין מיאוסקייט, קיין אויסגעלאָסענהייט, קיין חוצפּה, קיין געמיינע בעוועגונג, קיין ניבול פֿה וואָס איז ניט ערלויבט געווען אויף דער אָפּענער סצענע. אויף דער ביהנע האָבען די רוימער געפֿאָדערט נור בלוט און זנות. זיי פֿלע־גען קומען אין אַ ווילדע בעגייסטערונג, ווען זיי פֿלעגען זעהן ווי איין גלאַדיאַטאָר מאָרדעט דעם צווייטען, ווי ווילדע טיגערען רייסען לע־בעריגע מענשען; אזוי אויך פֿלעגען זיי בעגייסטערט ווערען פֿון טענץ, וועלכע זיינען געווען טויזענד מאָל געמיינער פֿון דעם היינטיגען קאַנ־קאַן. נאָקעטע און האַלב נאָקעטע פֿרויען און מענער פֿלעגען פֿאָרשטע־לען עפיזאָדען פֿון דער גריכישער מיטהאָלאָגי, פֿון דעם לעבען פֿון די געטער אַם מיינסטען אַזעלכע עפיזאָדען, וועלכע שטעלען פֿאָר לוסט און אויסגעלאָסענהייט.

אין דיעזער הינזיכט זיינען די רוימער געווען גרויסע רעאליסטען.

קורצע ביאגראפיען.

א.

עס חילעם.

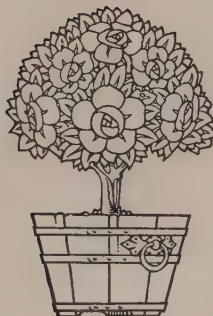
עסחילעם, פאפאקלעס און עווריפידעס זיינען די דריי גרויסע און וועלט בעריהמטע טראגעדיען-דיכטער פון פארצייטיגען גריכענלאנד. פון די דריי איז עסחילעס דער ערשטער און דער עלטסטער. ער איז גע- בירען געווארען אין א קליין שטעטעל ניו ווייט פון אטהענא, וועלכע איז געווען דער צענטער פון גריכישער קולטור. אלס יוגנלינג האט ער געארבייט אין א וויינגארטען און דער פראכט און די שעהנקייט פון וויינטרויבען האבען איהם אזוי בעגייסטערט, דאס ער האט פערפאסט פאעמען צו עהרען דעם גאט דיאניסיוס (אדער באקוס), דעם גאט פון וויין און לוסטיגקייט. ער איז געבוירען געווארען 525 יאהר בעפאר קריסטוס. ער און בעזאנדערס איינער פון זיינע צוויי ברידער האבען זיך בעריהמט געמאכט מיט דעם, וואס זיי האבען ביידע אנטהייל גע- נומען אין דער מלחמה וואס גריכענלאנד האט געפיהרט געגען די פער- זישע קעניגע דארום און קעסערקס. אויף זיין מצבה האבען שפעטער די גריכען אויפגעשריבען ניו דאס, וואס עסחילעס איז געווען דער גרויסער דיכטער, נאך דאס, וואס ער איז געווען א בראווער קריעגסמאן און איז געגאנגען בעשיצען, זיין פאטערלאנד.

די מלחמה, וואס פערזיען האט געפיהרט געגען גריכענלאנד האט געדראָהעט דער גאנצער ציוויליזאציע פון אייראָפּא. און עסחיל- לעס איז געווען געגאנגען אין קריעג ניו אלס פראָסטער סאָלדאט, נאך אלס דענקער, וועלכער האט געקענט בערעכענען די וויכטיגקייט פון דעם קאמפף. ער איז אויך געגאנגען אלס פאָעט, וועלכער געהט

האָבען געפאָדערט אַ פאַנאַטישען ליגען, פערמאַסקירט מיט גלענצענדע צאצאקעס, וועלכער גיט אָבער אַ מעגליכקייט צו זעהן דעם רעאַליסטישען קערפער פון שעהנע סטאַטיסטקעס, צו זעהן צינישע בעוועגונגען. אויס-געלאסענע טעניץ און צו הערען זאכען, וועלכע רעדען גיט צום קאָפּ און צום געדאַנק, אָבער וועלכע וועקען די לוסט און די ניעדריגסטע אינס-טינקטען.

אונזער היינטיגע דראמא האָט פיעל געלערענט פון די רוי-

מער...

רײַען פֿון זייער נאַציאָנאַלער רעליגיאָן האָבען זיי געהאַלטען פֿאַר אַ שרעקליכען פֿערברעכען. דאָס פּאָלק האָט שיער נײַט געטויטעט עסחײַר לוסען אין טהעאַטער. ער האָט זיך נאָר גערעטעט דערמיט, וואָס ער איז אַרױפֿגעלאָפֿען אױפֿ'ן אַלטאַר פֿון גאָט דיאַניסיוס. שפּעטער האָט איהם דער העכערער טריבונאַל פֿון אַטהענאַ — דער אַרעאָפּאָגוס ער-קלערט פֿאַר אַ משוגענעם און מען האָט איהם בעפֿרייט. און דאָס האָט איהם, לױט די מײנונג פֿון מאַנכע, געצוואונגען צו פֿערלאָזען זיין פֿאַ-טערלאַנד.

אַבער שפּעטער נאָך זיין טױט, האָבען די אַטהענער אַנערקענט זיין גרױס קײַט. פֿאַר זיינע טראַגעדיען האָט מען געמאַכט אַן אױסנאַהמע און מע האָט זיי ערלױבט צו שפּיעלען נאָך זיין טױט, אָבוואָהל עס איז געווען אַ געזעץ אָדער אַ מנהג צו שפּיעלען פּיעסען, נור פֿון די אױטאָרען וואָס האָבען נאָך געלעבט. פֿאַר די אױפֿפֿיהרונג פֿון זיינע טראַגעדיען האָט די רעגירונג אַסיגנירט אַ געוויסע סומע און פֿלעגט געבען איהרע מענשען פֿאַר'ן כּאָר. נאָך אײנע פֿון די גרױסע רעדעס פֿון דעם בעריהמטען גריכישען געזעצגעבער ליקורגוס האָט מען לעבען טהעאַטער אין אַטהענאַ אַנידער-געשטעלט עסחילעסעס אַ גרױסע סטאַטוע פֿון בראַנז. לעבען איהם זיי-נען געשטאַנען די סטאַטועס פֿון סאַפּאַקלעס און עווריפידעס.

ער איז געשטאָרבֿען אין דעם יאָהר 456 בעפֿאַר קריסטוס. וועגען זיין טױט עקזיסטירט די פּאָלגענדע לעגענדע. ער האָט געהאַט זעהר אַ גרױסען שטערן. אַן אַדלער איז געפֿלויגען מיט אַ טשערעפּאַכע אין מויל און דערזעהענדיג עסחילעסעס שטערען, האָט ער געמיינט עס איז אַ שטיין און האָט אױף איהם אַ וואָרף געטאָן די טשערעפּאַכע, אום זי צוברעכען. דאָס האָט געטויטעט דעם גרױסען דיכטער פֿון די ערשטע זיעבען גרױסע גריכישע טראַגעדיען.

ב.

סאַפּאַקלעס.

סאַפּאַקלעס איז דער צווייטער גרױסער גריכישער טראַגעדיענ-

לערנען פראקטיש די מענשען און די וועלט. די מלחמה האָט איהם נאָכדעם געגעבען מאַטעריאַל פאַר איינע פון זיינע טרילאגיע, „פערסא“. מע ווייסט ניט גענוי, וויפיל פיעסען עסחילעס האָט פערפאַסט, ווייל די גרעסטע טהייל פון זיי איז פערלאָרען געגאַנגען. אייניגע פאָר-שער בעהויפטען, אז ער האָט פערפאַסט 82 טראַגעדיען, פון וועלכע אונז זיינען נור בעקאַנט זייערע נעמען. פון עסחילעסען איז איבערגע-בליבען דער ליטעראַטור נור זיעבען טראַגעדיען. פון זיי איז די מעהר בעוואוסטע „פראַמעטעאוס דער געבונדענער“. עס איז געוויס אַ טהייל פון אַ טרילאָגי „פראַמעטעא“, וועלכע איז בעשטאַנען פון דריי פיעסען: פראַמעטעאוס דער פייער-ברענגער, פראַמעטעאוס דער גע-בונדענער, און פראַמעטעאוס דער בעפרייטער. אַלע זיינע ווערקע זיינען פול מיט אמת'ע ערהאַבענע פאָעזי און פערפאָלגען אַ מאַראַלע טעג-דענץ צו לערנען און מאַכען איידעלער דעם צושויער. פון אַלע זיינע טראַגעדיען, און אַם מייסטען פון „פראַמעטעאוס“, זעהט מען, אז ער איז געווען ניט נור אַ פאָעט, נאָר אויך אַ גרויסער דענקער און אַ פילאָזאָף.

ביז עסחילעסען האָט אַ גריכישע טראַגעדי געהאַט נור איין אַק-טיאָר, ער האָט איינגעפיהרט צוויי אַקטיאָרען. ער האָט געשאפן דעם דיאַלאָג אין דער דראַמאַ, ער האָט פערבעסערט די כאַרען, האָט ער-פונדען נייע מעכאַניזמוסען, האָט איינגעפיהרט נייע קאָסטיומען און מאַסקען, האָט אליין געמאַהלען דעקאָראַציען, האָט פערפאַסט מוזיק פאַר דעם כאַר און נייע טענץ פאַר די טענצער און דערצו פלעגט ער אליין שפיעלען די וויכטיגסטע ראָלען אין זיינע שטיק. דרייצעהן מאָל האָט ער געוואונען די פרייזען אַלס ערשטער דראַמאַטישער שרייבער און איז געווען געקרוינט מיט לאַרבער קראַנצען, ביז סאָפאָקלעס האָט ביי איהם אָבגענומען די פאלע פון ערשטען גריכישען דראַמען דיכטער. אונצופריעדען מיט זיינע מיטבירגער האָט ער פערלאָזען אטעהנאַ און איז אַוועק קיין סיציילען. אייניגע בעהויפטען, אז ער איז אַוועק פון אטעהנאַ ניט ווייל דער ערפאָלג פון סאָפאָקלעס האָט איהם פערטריבען, נור גאָר דורך אַן אַנדער אורזאַכע. אין איינע פון זיינע טראַגעדיען האָט ער אַ ביסעל אויסגעזאָגט וועגען די הייליגע געהיימניסע פון רע-ליגיעזן, וועגען די זאָגענאַנטע מיסטעריען. די גריכען פלעגען ערלויבען אין טהעאַטער מאַכען חזק פון די געטער, אָבער ענטרעקען די מיסטע-

איז אויך שפעטער געווען איין אטהענישער גענעראל, אָבוואָהל ער איז געווען מעהר גענעראל צו האַלטען מלחמה מיט שעהנע פרויען און עס איז אַ סברה, אז דער שעהנער, רייכער, געאכטעטער דיכטער איז שטענדיג געווען דער זעגער איבער-זיי.

ער האָט אויפגעשריעבען פון הונדערט און דריי און צוואַנציג ביז הונדערט און דרייסיג פיעסען, איבערגעבליבען זיינען אין דער לי-טעראטור פון איהם נאָר 7 גאנצע טראַגעדיען. די איבעריגע זיינען בע-קאנט אָדער דורך זייערע נעמען, וועלכע ווערען דערמאָנט פון אנדערע קלאַסיקער, אָדער פון אייניגע שטיקלעך סצענען וואָס זיינען גאנץ גע-בליבען. ער האָט ווייטער ענטוויקעלט די דראַמאַטישע קונסט, פאַרטוע-צענדיג די אַרבייט פון עסחילעסען. ער האָט איינגעפיהרט נאָך אַ דריי-טען אַקטיאָר און האָט ערפונדען נייע מעכאַנישע און סצענישע פער-בעסערונגען. אין זיינע טראַגעדיען איז ניטאָ די מאַכט און קראַפט פון עסחילעסען; ער האָט אָבער מעהר, מעהר קונסט, מעהר פאַעזיע. עס-חילעס איז געווען אַ גרויסע שטיק ווילדער גראַניט; סאָפאָקלעס אָן אָבגעטעסעטער שטיק שעהנער מאַרמאָר. עסחילעס איז אפשר געווען מעהר זשעני; סאָפאָקלעס איז געווען מעהר אַרטיסט. זיין אויפגאָבע איז געווען צו שילדערען מענשען ניט ווי זיי זיינען, נאָר ווי זיי האָבען געדאַרפט צו זיין.

ער אליין האָט געפיהרט אַ לעבען פון אַן אַרטיסט און אויף דער עלטער האָט ער אָנגעהויבען צו פערשווענדען פיעל געלט. זיין זוהן האָט דערלאָנגט אויף איהם אין געריכט און האָט געוואָלט איבערצייגען, אז דער אַלטער סאָפאָקלעס איז ניט ביים זינען. די לעגענדע דערצעהלט, אז ווען סאָפאָקלעס איז ערשיענען פאר'ן ריכטער, האָט ער איהם צי-טירט אַ פלאץ פון זיין טראַגעדי „עדיפוס אין קאללאַנעס" און האָט געפרעגט: זייגען דאָס די געדאַנקען פון אַ משוגענעם? דער ריכטער האָט ניט געוואָנט צו אנערקענען איהם אַלס וואַהנזיניגען.

זיין מעהר בעדייטענדעס ווערק איז „קעניג עדיפוס", ביידע טהייר-לען. מיט אַ מייסטערהאַפּטער האַנד שילדערט ער דאָ די איראַני פונ'ם שיקזאַל און טראַגעדי פונ'ם מענשענ'ס לעבען. דער קלוגער מענש, וועלכער געפינט דעם רעמעניש פון אַ ספינקס, ווייסט ניט די געהיימ-ניסע פון זיין אייגענער געבורט. דער מעכטיגער קעניג — אַ שוואַכער בלינדער מענש; דער וואָס האָט ערשט בעפוילען, איז פון אַלעמען

דיכטער. זיין פאָרגעגנגער עסחילעס איז געווען אַ שליםול'דיגער מענש, געווען אַ קבצן, האָט געליטען און האָט פאַר זיין לעבען אין זיין היימלאַט-שטאָרט אַטהענא נישט גענאָסען זיין פערדיענטע פערעהרונג און אַכטונג. סאָפאָקלעס איז געווען אַ גליקליכער מענש, ער האָט זיך אָבגעלעבט אַלע זיינע יאָהרען אין וואוילטאָג אין כבוד און אין נחת. דאָס איז די אור-זאכע פאַר וואָס סאָפאָקלעס איז אין זיינע ווערקע רוחיגער, געלאָסער-נער און מילדער. ער רעוואָלטירט נישט און שטורמט נישט. ער שילדערט אין זיינע טראַגעדיען קאַלטבלוטיג, ווי אזוי דער בלינדער שיקואַל מאַכט קליין דעם גרויסען מענשען.

סאָפאָקלעס איז געבוירען געוואָרען ביי רייכע און אַריסטאָקראַט-טישע עלטערען און איז אויך אליין געווען אין זיין פערזענליכען לעבען מעהר אַריסטאָקראַט, מעהר אַרטיסט, איידער מענש און פילאָזאָף. ער איז געבוירען געוואָרען אין דעם יאָהר 495 פאַר קריסטוס'ן און איז געשטאָרבן, ווען ער איז געווען אַ זקן פון ניינציג יאָהר. ער האָט געקראָנען אַ שעהנע בילדונג, ווי די זיטען פון די אַלטע אטהענער האָבן בען עס געפאָדערט. ער האָט געלערנט פילאָזאָפֿי, גימנאַסטיק און מוזיק. ער האָט געשפּיעלט אויף דער לירע און געזונגען ווי אַ גרויסער אַרטיסט און פלעגט האָבען אַ גרויסען ערפּאָלג ווען ער פלעגט אַלס אַקטיאָר און זינגער אליין אַרויסטרעטען אין זיינע טראַגעדיען. ווען ער איז געווען 27 יאָהר אַלט האָט ער געוואונען זיין ערשטען פּאָעטענ-קאַמפּף געגען דעם אַלטען עסחילעס און איז געווען געקרוינט מיט דעם דיכטער פרייז. נאָכדעם האָט ער צוואַנציג מאָל געוואונען דעם ערשטען פרייז און זעהר פיעל מאָל דעם צווייטען.

זיין ערשטער זיעג און זיין ערשטער פרייז איז איהם אָנגעקומען נישט מיט אַ געוועהנליכען וועג. שטענדיג ווען צווישען צוויי טראַגעדיס-טען פלעגט פאָרקומען אַ צוויי-קאַמפּף פלעגט דער ארחאן, דער עלצטער פון שטאָרט, אויסקלייבען דורכ'ן גורל ריכטער פון צווישען די צושיוער. אין דעם טאָג אָבער, איז געווען אין אטהענא אַ גרויסער פאַטריאַטישער פעסט האָט דער ארחאן בעשטימט אָהן גורל צעהן גענעראלען, זיי זאָגן לען זיין די ריכטער. זיי האָבען סאָפאָקלעס'ן אנערקענט אַלס זיעגער. מען קען נישט פערגלייכען די היינטיגע גענעראלען מיט די גענעראלען פון גריכענלאַנד, און עס איז זעהר שווער צו זאָגען, צו זיינען זיי גע-ווען קאָמפּעטענטע אונפאַרטייאישע ריכטער צי ניין. סאָפאָקלעס אליין

שוואכקייט, אונצופריעדענהייט און פעסימיזמוס האָבען פערנומען דעם פּלאַץ פון דער אַמאָליגער לעבענס-לוסט, העלדענטהום, ענערגיע און יוגענדליכע קראַפט. אין די ווערק פון עורפידעס האָט זיך אָבגע-שיינט זיין עפאָכע, זיין היסטאָרישע צייט. עסחילעס און סאָפאָקלעס האָבען געשריבען פון ערהאבענע געגענשטענדע מיט אַן ערהאבענער פאָ-עטישער שפּראַך. זיי האָבען געשילדערט גרויסע געטער און בראַווע העלדען. עורפידעס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט ניעדריגער. אין זיינע ווערק איז ניטאָ אזוי פיעל קונסט און שעהנע פאָעזי. זיינע געטער קענען ניט זיין קיין מוסטער פון מאָראַל און גרויסע טהאַטען. ער איז אַ גרויסער אַפיקורס און רעדט פון די געטער מיט אַ צינישער פרעכהייט. ער איז אַ דעמאָקראַט און שילדערט די קעניגע אַלס איינפאַכע דעספאָטען און טיראַנען. אין די טראַגעדיען פון עסחילעס און סאָפאָקלעס ווערט גע-שילדערט דאָס, וואָס איז העכער פונ'ם מענשען, דער אידעאַל ווי אַ מענש דאַרף זיין, עורפידעס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט צו זיינע מיט-מענשען און שילדערט זיי אזוי ווי זיי זיינען.

עורפידעס איז געבוירען געוואָרען אין דעם יאָהר 480 פאַר קריסטוס. אָבוואָהל פיעלע זאָגען אז ער קומט אַרויס פון זעהר אַ ניעד-ריגע אָבשטאַמונג, און זיין געגנער און פיינד דער גרויסער קאָמעדיען-דיכטער אַריסטאָפּאַנעס לאַכט זעהר אָב פון זיינע עלטערען, מוז מען דאָך צוגעבען, אז זיינע עלטערען זיינען געווען וואָהלהאַבענדע מענ-שען. אַרימע לייט וואָלטען ניט געבען זייער זוהן אזא גלענצענדע ער-ציהונג. מען דערצעהלט אז אידער עורפידעס איז געבוירען געוואָרען, האָט דער אַראַקעל נביאות געזאָגט, אז ביי זיי וועט געבוירען ווערען אַ זוהן, וועלכער וועט זיין אַ „טשעמפּיאָן“, זיי האָבען געמיינט, אז דאָס מיינט, ער וועט זיין דער ערשטער „פייטער“, דער ערשטער אַט-לעט און האָבען געלעגט פיעל וויכטיגקייט אויף זיין אַטלעטישע ער-ציהונג. ער איז ווירקליך געווען אַ שטאַרקער אַטלעט און האָט נאָך אַלס זעהר יונגער מאַן צוויי מאָל בעזיעגט זיינע אַטלעטישע געגנער. אָבער ניט אויפ'ן אַטלעטישען פעלד איז איהם בעשערט געווען צו זיין אַ „טשעמפּיאָן“. ער האָט אליין פיעל מאָל בעזיעגט זיינע געגנער אויפ'ן פעלד פון פאָעזי און דראַמא און שפּעטער איז ער אַנערקענט געוואָרען פון די רוימער און נאָך שפּעטער פון דער גאַנצער ציווילי-זירטער וועלט אַלס „טשעמפּיאָן“ און גרעסטער דראַמאַטישער דיכ-

געיאָגט... אין די זעלבע טראַגעדיען גיט אונז סאָפּאָקלעס דעם הער-
ליכען געשטאַלט פון אַנטיגאָנע. (סאָפּאָקלעס האָט זיך איבערהויפּט
בעריהמט געמאַכט מיט זיינע מערקווירדיגע פרויענ-טיפּען). דיזע נאָך-
בעלע אַנטיגאָנע קען גערעכענט ווערען אַלס פּראָטאָטיפּ פון שעקספּירס
קארדעליע און פון פיעלע אַנדערע שעקספּירס גרויסע פרויענ-טיפּען.
שילדערענדיג דעם טיפּ פון אַנטיגאָנע, האָט סאָפּאָקלעס בעוויזען, אז
ער האָט נאָך אַ סך פריהער פון די קריסטען בעגריפען און פערשטאַ-
נען אַזאָ ליבע, וועלכע פיהרט צו זעלבסט-ענטזאָגונג און זעלבסט-
אויפּאָפּערונג. אַנטיגאָנע זאָגט: גיט מיט-צוהאַסען בין איך דאָ,
גיין! איך בין דאָ נאָך מיט-צו ליבען!

וועגען סאָפּאָקלעסעס טויט דערזעהלט אַ לעגענדע, אז ער האָט
זיך דערוואָרגען מיט אַ וויינטרויב, וועלכען איהם האָט געגעבען אַ בע-
ריהמטער אַקטיאָר אַלס אַ מתנה. אָבער עס איז גיט מעהר וויאָ לע-
גענדע. עס קען גיט זיין, אז נאָך אין יענע אַלטע גוטע צייטען האָט זיך אַ
דיכטער שוין געקענט דערווערגען מיט דער מתנה פון אַן אַקטיאָר...
נאָך סאָפּאָקלעסעס טויט האָבען די גריכען זעהר געעהרט זיין
אַנדענקען. זיי האָבען איהם גערעכענט פאַר אַ הייליגען און פלעגען אין
זיין נאָמען ברענגען קרבנות.

ג.

עווריפידעס.

דער דריטער גריכישער טראַגעדיען-דיכטער איז דער וועלט בע-
ריהמטער עווריפידעס. אַנדערע שטעלען איהם העכער פון די ערשטע
צוויי, עסחילעס און סאָפּאָקלעס; אַנדערע, פאַרקעהרט, שטעלען איהם
נידריגער פון זיי. עס קען זיין, אז אין אַ געוויסען זין זיינען ביידע
מיינונגען ריכטיג. עווריפידעס האָט געלעבט אין אַזאָ צייט ווען גרי-
כענלאַנד האָט אָנגעהויבען פאַלען, ווען די גריכישע געזעלשאַפט
און דער גריכישער „איינציגער“ האָבען זיך שוין אָנגעהויבען דעגענע-
רירען... דאָס הייסט, ווען פערדאָרבענהייט, גייסטיגע און פיזישע

דאָס לעבען איז אַ טראַגעדי... אז אלעס הענגט אָב פונ'ם שיקזאַל, פונ'ם מזל, פון דעם וואָס איז בעשלאָסען געוואָרען אין די הימלען. ער האָט זעהר וועניג געהאַלטען פון די מאַכט פון די געטער. ער האָט פער-שטאַנען אז די דראַמאַ פונ'ם מענשענס לעבען קומט פון דעם מענשענס טהאָטען. עווריפידעס איז געווען דער הענרייך איכסען פון די אַלטע ציי-טען. ער האָט זיך אויסגעשפּראָכען געגען אַלע הערשענדע שטיצען פון דער אַלטער געזעלשאַפט... אין אונזערע צייטען וואָלט מען איהם אָנ-גערופען סקעפטיקער, אַנאַרכיסט, אינדיווידואַליסט... ער האָט דער ערשטער פון דער געטליכער טראַגעדיע געמאַכט אַ מענשליכע דראַמאַ. מען האָט זעהר געלאַכט פון איהם, וואָס ער האָט זיך ערלויבט אַרויסצו-פיהרען אויף דער ביהנע געוועהנליכע בשר ודם'ניקעס, קבצנים און בעטלער... אויף די ברעטער, אויף וועלכע פריהער האָבען געשפּאַ-צירט געטער און טיטאַנען, האָט עווריפידעס אַרויסגעפיהרט קליינע, געוועהנליכע, מיזעראַבעלע, אונגליקליכע מענשען... ער איז געווען דער ערשטער, וועלכער האָט פערשטאַנען, אז מען דאַרף שילדערען ניט נור די טהאָטען און געדאַנקען פון די העלדען, נאָר אויך זייער פּסיכאָלאָ-גישען צושטאַנד, זייערע געפיהלע, די ווירקונג פון זייער זעלע. ער איז געווען דער ערשטער וועלכער האָט אין דער טראַגעדי אַרלינגע-פיהרט אַ קאָמישען עלעמענט, אָבּוואָהל דאָס איז געווען געגען די אַלטע טראַדיציאָנען, און ער האָט אליין אויפגעשריבען פיעלע טראַגיקאָמע-דיען. ער איז אויך געווען דער ערשטער, וואָס האָט אָנגעהויבען שריי-בען פּראָלאָגען צו זיינע שטיק. אנשטאט כאַרען אָדער גאַנצע הקדמות-פיעסען, פלעגט דער פּראָלאָג ערקלערען, ווער וועט פאַרקומען און וואָס איז דער געדאַנק פון דער טראַגעדי. לעססינג האָט זעהר אַ הויכע מיי-בונג וועגען זיינע פּראָלאָגען און זאָגט, אז דאָס אליין גיט איהם שוין אַ רעכט גערעכענט צו ווערען אַלס מייסטער דער טראַגעדי. קיינער פון די דריי גריכישע טראַגעדיען-דיכטער האָט ניט געהאַט אזאַ גרויסען איינפלוס ווי עווריפידעס. איהם האָבען אימיטירט די שפּעטערע גרי-כישע שרייבער, שפּעטער די רוימישע, און נאָך שפּעטער אַלע גרוי-סע אייראָפּעאישע פּאָעטען און דיכטער. שיללער זאָגט האָט איהם גע-רעכענט אַלס אַ מאָדעל פון קלאַסישע ליטעראַטור. עווריפידעס איז געווען דער ערשטער, וועלכער האָט געציגט אז די עלעמענטען פון דראַ-מאַ זיינען מענשליכע געפיהלע, ליידענשאַפטען, ראַכע און קנאה. אין דער

טער... עורפידעס האָט אָבער געקראָגען ניט נאָר אן אטלעטישע ער-
ציהונג, ער האָט שטודירט פילאָזאָפֿי ביי די גרעסטע פילאָזאָפֿען פון זיין
צייט, האָט געקענט מוזיק און איז געווען זעהר א טיכטיגער מאַהלער.
ער אליין איז געווען א גרויסער דענקער און פילאָזאָף און איז זיין
לעבען לאַנג געווען איינער פון די אינטימסטע פריינד פון דעם גרויסען
סאקראטעס.

זיין ערשטע טעטראלאגיא האָט ער אויפגעשריבען ווען ער איז גע-
ווען פינף און צוואנציג יאָהר אַלט. זיין ערשטען פרייז אָבער האָט ער
ערהאַלטען ווען ער איז געווען 43 יאָהר אַלט. נאָכדעם האָט ער נאָך
דריי מאָל געזיעגט איבער זיינע קאָנקורענטען. אין גאַנצען האָט ער
אויפגעשריבען 78, אַנדערע זאָגען 92 טראַגעדיעס. פון זיי זיינען איר
בערגעבליבען 18 גאַנצע ווערקע: 15 טראַגעדיען, צוויי טראַגיקאָמע-
דיען און איין סאַטירישע דראַמאַ. ער איז געווען פונקט דער היפּף פון
סאָפּאָקלעס'ן. ער האָט זיך ניט געמישט אין פּאָליטיק, האָט ניט גע-
פיהרט קיין לוסטיגעס לעבען, האָט ניט פערבראַכט אין דער וועלט,
ער איז אַם מייסטען געזעסען איבער ביכער און האָט געלערנט. אין
זיין פאַמיליען-לעבען איז ער געווען זעהר אונגליקליך. ער האָט צוויי
מאָל געהייראַט און זיינע ביידע פרויען זיינען איהם ניט ווערט געווען.
ווייל מען האָט איהם אין דער שטאָט אטהענאַ פערפאָלגט, ווייל די
רעגירענדע קלאַסען האָבען איהם גערעכענט פאַר אַ געפעהרליכען
אפיקורס, וועלכער דענקט אזוי ווי סאקראטעס, און ווייל אריסטאָפּאַנעס
האָט איהם זעהר פערשפּאַטעט אין זיינע קאָמעדיען, האָט ער אַלס אַל-
טער מאַן פערלאָזט אטהענאַ. די לעצטע צייט האָט ער געלעבט אין
מאַקעדאָניע, וואו דער קעניג ארחעלֹוס האָט איהם זעהר פריינדליך אויפ-
גענומען. ער איז געשטאָרבן, ווען ער איז געווען 71 יאָהר אַלט.

דער גרויסער פילאָזאָף אריסטאָטעל האָט זעהר הויך געשטעלט
עורפידעס'ן. ער האָט איהם אָנגערופען „דער טראַגישער טראַגיקער“.
ער האָט דערמיט געוויס געוואָלט בעצייכענען דאָס, וואָס מיר רופען
אַן מיט'ן וואָרט „פּעסימיסט“. עורפידעס האָט געלעבט אין אַ טרויער-
ריגער צייט און האָט אַם מייסטען געזעהן גור דאָס טרויעריגע אינ'ם
מענשענ'ס לעבען... זיין געדאַנק איז געווען: „דאָס וואָס לעבט, לעבט
ניט“ און אז „אונזער לעבען איז דאָס שטאַרבן“. זיין פּעסימיזמוס איז
אָבער ניט געווען די פערצווייפלונג פון אַ מענשען, וועלכער גלויבט, אז

שמייכל איז געווען דער קריטישער שמייכל פון א סקעפטיקער. אין זיינע קאמעדיען איז שטענדיג געווען פערבאָרגען א הויכער סימבאָלי־שער געדאנק... ער האָט געלאַכט פון א פערזאָן און האָט געהאַט אין זינען די מענשען.

אריסטאָפּאָנעס איז געבוירען געוואָרען אין'ם יאָהר 444 פאר קריסטוס'ן און איז געשטאָרבן 338 פאר קריסטוס'ן... דאָס הייסט ער האָט געלעבט ביי א 56 יאָהר. ריכטיג ווייס מען ניט דעם יאָהר, ווען ער איז געבוירען געוואָרען און ווען געשטאָרבן. ער האָט אויפגעשריבען 44 קאָמעדיען, פון וועלכע עס זיינען פערבליבען אין דער ליטעראַטור עלף. זיין ערשטע קאָמעדי האָט ער אויפגעשריבען, ווען ער איז אלט געווען זעכצעהן יאָהר און פאר פיעלע פון זיינע ווערק האָט ער געקראָגען די ערשטע פרייזען. ער אליין האָט גערעכענט פאר זיין מייסטער־ווערק זיין בעריהמטע קאָמעדי „די וואָלקענס". דער הויפט העלד פון דיעזער קאָמעדי איז דער גרויסער פילאָזאָף סאָקראַטעס... אין דיעזער קאָמעדי לאַכט ער פון דעם זאָרט בילדונג, וועלכע לערנט דעם מענשען צו דראַפּען זיך אין די וואָלקענס, קריכען אין דער הויך און אַיגנאָרירען דאָס איינפאַכע לעבען מיט זיינע ערשיינונגען. אין גריכענלאַנד האָבען זיך דאָמאָלס פערמעהרט די זאָגענאָנטע סאָפיסטען, מענשען וועלכע האָבען ניט געהאַט קיינע פראַקטישע ניצליכע אויפ־גאָבען אין לעבען און האָבען זיך נור בעשעפטיגט מיט דעם, וואָס זיי האָבען געשאַרפט די מוחות מיט פּלפּול, מיט חריפות. אַריסטאָפּאָנעס האָט געמיינט, אז עס איז נויטיגער צו טאָן עטוואָס פראַקטישעס, ניצליכעס, אידער צו פילאָזאָפירען, און דאָרום האָט ער גענומען דעם גרעסטען פילאָזאָף פון זיין צייט, דעם גרויסען סאָקראַטעס און האָט אין זיין פערזאָן אָבגעלאַכט פון דער גאָנצער סיסטעם פון בילדונג.

סאָקראַטעס אליין איז געגאָנגען אין טהעאטער זעהן זיך אין „די וואָלקענס" און, ווי מען זעהט ארויס פון פלאַטא'ס אייניגע בעמערקונגן, גען, האָט דאָס ניט געשאַרעט דעם גרויסען פילאָזאָף און דעם גרויסען קאָמעדיענדיכטער צו בלייבען גוטע פריינד. אַריסטאָפּאָנעס האָט איי־ניגע מאָל אין זיינע קאָמעדיען אויך אָבגעלאַכט פון פלאַטא און פון זיין נע טהעאָריען... ער האָט זאָגאר געשריבען א פאראדיע אויף פלאַטא'ס אומפּאָפּולערע „רעפּובליק", און פון דעסוועגען האָט דאָס ניט גע־שטערט פלאַטא'ן צו בלייבען א פערעהרער פון אַריסטאָפּאָנעס'עם

ציט ווען עסחילעס האָט קיין מאָל נישט געשילדערט „א פערליעבטעס ווייב“, האָט עווריפידעס אין אלע זיינע פיעסען געשילדערט די מאכט פון דער לעבע, די פאָלגען פון אייפערזוכט, די רעזולטאטען פון גע-שלעכטליכע פעהרעלטניסע. ער האָט אַ רעכט גערופען צו ווערען דער אור-אורפאָטער פון דער רעאליסטישער דראמא. עווריפידעס איז געווען אויך דער ערשטער, וואָס האָט אריינגעפיהרט אין זיינע פיעסען גרויסע פילאָזאָפישע ערקלערונגען און טיעפזינגיגע לאנגע מאָנאָלאָגען.

ער איז געשטאָרבען, ווען ער איז געווען 71 יאָהר אלט. ווייט פון זיין היימלאַנד, אין דער פרעמד, צווישען פרעמדע מענשען. די לעגענדע דערצעהלט, אז עווריפידעסעס טויט איז געקומען דערפון, וואָס די הינט פון דעם טיראן ארחעלאוס האָבען איהם צוריסען אויף שטיקער... עס איז נור אַ לעגענדע, אָבער זי האָט אַ גרויסע בעדייטונג... פיעלע שרייבער, וועלכע קומען מיט אַריגינעלע געדאנקען און מיט נייע פאָר-מען פון קונסט, ווערען צוריסען פון הינט...

ד.

א ר י ס ט א פ א נ ע ס .

אין דעם זעלבען לאַנד, ביי דעם זעלבען פאָלק, וואו עס האָט זיך ענטוויקעלט די טראַגעדי, האָט זיך אויך ענטוויקעלט די העכערע פאָרם פון קאָמעדי. אַריסטאָפאנעס איז דער גרעסטער קאָמעדיענ-דיכטער פון פארצייטיגען גריכענלאַנד. אזוי ווי מיט אַ בייטש האָט זיין שאַרפע סאטירע, זיין אָבלאָצען, געשמיסען אלעס פאלשעס, אונ-נאַטירליכעס, לעכערליכעס אין דעם לעבען פון זיין פאָלק. זיין ווייטץ האָט קיינעם נישט געשווינט, עס האָט געמעגט זיין אַ גאָט, אַ מעכטיגער הערשער, אַ שטאַטסמאַן, אַ פילאָזאָף, אַ געלערטער מענש, אַ רייכער גביר, אַ בעריהמטער פאָעט. ער איז געשטאַנען פאַר די רעכטע פון פאָלק און האָט געפאָדערט, די געזעלשאַפט זאָל זיך אומקעהרען צוריק צו די איינפאַכע דעמאָקראטישע פאָרמען פון לעבען. ער האָט געלאַכט נישט ווי אַ ברחן, ער האָט געלאַכט פון דער געזעלשאַפט ווי אַ דענקער. זיין

טראגערדי... אין יעדע פון אריסטאפאנעס'עס קאמעדיען געפינט זיך שעהנע, לירישע פאָעזי, ווי צום ביישפּיעל דאָס געטליכע ליעד, דער פּויגלען כאָהר אין דער קאָמעדי מיט דעם זעלבען נאָמען, אָדער דער כאָר פון די „זשאַבעס" אין דער קאָמעדי, מיט דעם נאָמען. איינער פון די גרעסטע פּילאָזאָפּען דער וועלט, פּלאַטא, האָט ניט אומזיסט וועגען איהם געזאָגט: „די שעהנע גראַציען האָבען געזוכט אַ וואָהנונג און האָבען זיך בעזעצט אין דער זעלע פון אריסטאפא-
נעס..."

זשעני, — און מען זאגט זאגאר, אז ווען פלאטא פלעגט זיך לעגען שלאָך פֿען זיינען אונטער זיין קישען געלגען די קאָמעדיען פון אַריסטאָפּאָנעס. מעהר פון אלע האָט אַריסטאָפּאָנעס אָבעללאַכט פון דעם בעוואוסטען טראַגעדיענדיכטער עוורידעס. ער האָט אָבעללאַכט פון זיינע רעפּאָר-מען, פון זיינע נייע טהעאָריען, פון זיין איינזאמען לעבען, פון זיין ווייבערהאַס... פון די אלע פּערזאָנען איז ניט געווען געפּעהרליך צו שרייבען סאטירען. אַריסטאָפּאָנעס האָט גאנץ דייטליך קריטיקירט די געטער און האָט אָבעללאַכט פון דעם ראַכע-דורשטיגען און מעכטיגען דעמאָגאָג און הערשער קלאָען, פון וועמעס פּעל ער לעגט פּאָר אין איי-נע פון זיינע קאָמעדיען צו מאַכען פּאָדאָשוועס...

זיין בעסטעס ווערק איז די קאָמעדי „די פּויגלאַך“; עס איז אַ גרויס סימבאָליש ווערק. צוויי מענשען רעדען איין די פּויגלעך צו בויען אַ נייע שטאָדט אין דער לופטען, אום די געטער זאָלען צו זיי ניט קענען צוקומען... געוויס, ווי מען האָט געקענט ערוואַרטען, פלעגט די עלסטע פון די פּויגלען עסען צום „סאָפּער“ קלענערע פּויגלעך... און אויסער דעם, די געטער האָבען דאָך געקראָגען אַ וועג צו דער נייער קאָממונע... זיי האָבען איינגעליעבט איינעם פון די צוויי איניציאַטאָרס אין יופּיטער'ס שעהנע טאָכטער און פון דער נייער קאָמונע איז געוואָרען אַ תל. אין דער קאָמעדי „פּלוטוס“ פיהרט אַריסטאָפּאָנעס דורך אַן עקאָנאָמישען סימבאָל דער גאָט פון רייכקייט איז בלינד, דערפאר איז ניטאָ קיין גערעכטיגקייט אין דעם צוטהיילען פון אייגענטהום. עס געפינט זיך אַ כּוואַט, וועלכער מאַכט דעם גאָט פון רייכטהום זעהענדיג און ער קוקט זיך אַרום, וואָס פאַר אַן אונרעכט עס האָט געהערשט ביז יעצט... ער צוטהיילט דאָס רייכקייט צו די, וועלכע פּערדיענען עס... אין אַנדערע ווערקע בעריהרט אַריסטאָפּאָנעס די פּרויען-פּראָגע. ער לאַכט פון זייערע שוואַכקייטען און קעמפּפט פאַר זייערע רעכטע.

ניט דאָ איז דער פּלאַץ איבערצוגעבען דעם אינהאַלט און די בע-דייטונג פון יעדער קאָמעדי, וואָס איז געשריבען געוואָרען פון אַריסטאָפּאָנעס'ען. מיר ווילען דאָ נור באַמערקען, דאָס דיעזער זשעניאַלער קריטיקער און אָבלאַכער איז אויך געווען אַ גרויסער פּאָעט. די גרעסטע פּילאָזאָפּען פון זיין צייט האָבען אַנערקענט, אז אין זיין קאָמעדי איז דאָ אזוי פיעל שעהנקייט, ערהאַבענקייט און פּאָעזי ווי אין דער אַלטער

דונקעלע, בלייבע בילדער. איהר קענט זעהן די אומוואַנדלונגען, וועלכע ווייזען זיך אויס פאר גרויסע דענקער אזוי קליינליך, אונבעדייטענר, אָדער וועלכע שפּיעלען דאָך אזא גרויסע ראָלע אינ'ם מענשענס לעבען. מאָליער האָט גענומען דיעזע קליינע סיוושעמען פון מענשענ'ס לעבען, ער האָט גענומען דיעזע געווענהליכע טהעמאַן און האָט זיך דאָך אנדער געשטעלט מיט זיי אין דער ערשטער רייהע מיט די גרעסטע דיכטער פון דער וועלט!

מאָליער איז געבוירען אין פאַריז אין 1620 יאָהר. זיין פאָטער איז געווען אַ האָף קאָמערדינער און ער אליין איז אויך געווען אַ קאָמערדינער ביי לואיס דעם 14טען. ער איז געווען אַ קאָמערדינער און האָט זיך בעקענט מיט דעם לעבען פון די העכערע קלאַסען, ער האָט געזעהן וועלכע שמוץ ליגט פערבאָרגען אונטער דעם גלאַנץ פון זייער רייכטהום און כלומרשטיגע בילדונג, וועלכע לערע קעפּ זיי האָבען אונטער די שעהנע פאַריקען מיט די לאַנגע לאַקענעס — דאָס איז איהם צוניצגעקומען פאַר זיינע ווערק. ער האָט אומגעוואַנדערט מיט אַ טרופּע אַקטיאָרען איבער אלע שטעט און דערפער, האָט אליין געשפּיעלט אלס אַקטיאָר אין באַלאַגאָנעס — און האָט זיך בעקאָנט געמאַכט מיט אלע קלאַסען מענשען, האָט געלערנט פערשיעדענע טיפּען, האָט שטודירט דאָס לעבען פונ'ם מענשען אויף אַ פּראַקטישען וועג — דיעזע מענשען האָט ער געשילדערט אין זיינע קאָמעדיען. מאָליער האָט געענדיגט אַ יעזואיטישע קאָלעגיום, האָט געלערענט די אַלטע קלאַסישע שפּראַכען, האָט זיך בעקאָנט געמאַכט מיט די ווערק פון די גרויסע גריכישע דיכטער און האָט נאָכדעם געשריבען זיינע קאָמעדיען, ווי דער גרויסער גריכישער קאָמעדיען־פּערפאַסער אַריסטאָפּאָנעס האָט געשריבען, מיט דער זעלבער ריכטונג, און מיט דעם שטייגער; ער האָט געשריבען מיט רעאליסטישע וואַרהייט און פּסיכאָלאָגישע קענטניס.

מאָליער האָט געשריבען נור קאָמעדיעס. מע מעג זאָגען, דאָס ער איז געווען דער גאָט פון לאַכען. צוזאַמען מיט איהם האָבען געלאַכט די געבילדעטע מענשען פון גאנץ אייראָפּא, צוזאַמען מיט איהם לאַכט יעצט די גאנצע געבילדעטע וועלט.

מאָליער האָט געשריבען נור קאָמעדיען. עס זיינען דאָ מענשען וועלכע רעכענען זיך פאַר סעריעזע, ערנסטע קריטיקער און וועלכע זוכן אין יעדע דראַמאַטישען ווערק נאָר צופענדע סצענען, מיט טרערען,

מאליער.

עס זיינען דא פערשיעדענע זשעניאלע דיכטער, וועלכע האבען זיך בעריהמט געמאכט מיט זייערע ווערקע. אייניגע האבען בעטראכט דעם מענשען אלס א מעכטיגען גאט, אלס א דענקענדען העכערען געשעפ, אלס א געוואגטען קעמפפער; אנדערע האבען דעם זעלבען גאט-מענש בעטראכט אלס א קליינע שוואכע בריאה'לע, מיט נארישע ליידענשאפט טען, מיט קינדישע שטרעבונגען, מיט קליינליכע זארג, מיט א שווערען קאמפף פאר זיין דאזיין.

מאליער געהערט צו די אנדערע. ער האט ניט געשילדערט קיין מענשליכע געטער, וועלכע דונערן פון די הימלען; ער האט ניט ארויסגעפיהרט קיין דענקער, וועלכע פרעגען: „זיין אדער ניט זיין?“ ער האט ניט גענומען קיין אויסערוועהלטע נאטורען, וועלכע קעמפפן פאר גרויסע אידעאלען. ער האט גענומען מענשען, געוועהנליכע בעקאנטע מענשען, ווי זיי שטעהען און געהען, ווי זיי האנדלען און פיהרען זיך אויף, ווי זיי דענקען און בעגעהען דומהייטען, ווי זיי לאכען און וויינען, ווי זיי לעבען און ווי זיי פערשטעהען דאס לעבען.

מאכען זיך בעריהמט מיט ווערק, וועלכע בעהאנדלען געוועהנליכע קליינע מענשעלעך איז זעהר שווער. ווען א געניאלער דיכטער מאהלט גרויסע טיטאנען, גבורים, קעמפפער, דאן גיט ער זיי גרויסע געדאנקען, מעכטיגע ווערטער, אויסערארדענטליכע טהאטען. ער רינגעלט זיי ארום מיט א איבעראשענדער אויסשטאטונג. אין אזעלכע ווערק איז אויף יעדען טריט דא עטוואס בעזאנדערעס. די הימלען ציטערן, די ערד פלאט טינרט, גרויסע פעלזען שטירצען, ימים רוישען, ערהאבענע געדאנקען שיינען און גלאנצען. אין ווערקע אבער וואו עס שילדערט זיך דאס געוועהנליכע וואכעדיגע לעבען פון מענשען, קענט איהר זעהן נאך דעם שמוציגען מארק פון דעם מענשענס טהעטיגקייט, איהר קענט זעהן

„קלאַסישע“ דראַמען די צוויי בעריהמטע פראַנצויזישע דיכטער: קאָר-נעל און נאָכדעם ראַסין. זיי האָבען געשריעבען קלאַסיש, ווייל זיי זיינען געגאנגען מיט די רעגלען און געזעצע פון די אַלטע גריכישע דיכטער. אין זייערע אַ דראַמאַ האָבען געמוזט זיין דריי איינהייטען: די איינהייט פון פּלאַץ, די איינהייט פון צייט און די איינהייט פון האַנדלונג. זיי האָבען גערעכענט אז עס איז אַ ערניערונג פאַר דער הויכער פאָעזי צו דראַמאַטיזירען געוועהנליכע קרעמער, הענדלער, אָדער אפילו האָפּלייטע, דערפאַר האָבען זיי גענומען טהעמאַן פון דער היסטאָריע; זייערע העלדען זיינען אַלע געווען פאַטריאָטען, זייערע פערזאָנען האָבען גערעדט מיט קאַלטע, אויסגעשניצטע אויסגעטאָקטע מליצה. עס זיינען אָבער אין זייערע פיעסען ניט געווען קיין לעבעדיגע טיפּען, קיין וואַרהייט, קיין לעבען...

מאָליער איז געקומען און האָט געזאָגט, אז די אַלע רעגעלען מיט די דריי איינהייטען, מיט די הויכע מליצות האָבען ניט קיין ווערט. ער איז ניט געפאָהרען עבר לים זוכען העלדען פאַר זיינע קאָמעדיען, ער האָט זיי גענומען, וואו ער האָט זיי בעגעגענט. אַלע זיינען געווען פאַר איהם גוט: דאָקטוירים, אַדוואָקאַטען, קרעמער, פּראָצענטניקעס, האָפּסלייטע, מאָנאַכען, געלעהרטע פרויען, בויערן. ניט קיין העלדען האָט ער געזוכט — ער האָט געפאָדערט מענשען, און לעבעדיגע מענשען האָט ער געשילדערט און געמאַלט אין זיינע מייסטערווערקע. ער האָט פערטריבען פון דער ביהנע די פאַיאַצען מיט די פּאָנטשינעלען, וועלכע האָבען געדארפט קיצלען דאָס פובליקום מיט אויסגעטראַכטע, פאַלשע, צינישע וויצען, ער האָט גענומען דאָס קאָמישע וואָס געפינט זיך אין ווירקליכען לעבען און האָט עס אזוי לעבענסטריי פאַרגעשטעלט, דאָס יעדער האָט געמוזט לאַכען מיט אַ נאַטירליכען און געזונטען געלעכטער.

העכער דרייסיג מערקווירדיגע ווערקע האָט פערפאַסט מאָליער אָבער נאָר אייניגע פון זיי וועלען מיר דאָ בעשפרעכען. מיר געפינען פאַר נויטהיג בעקאַנט צו מאַכען דעם לעזער מיט דיעזע זיינע וועלט בעריהמטע ווערקע: „דאָן זשאַן“, „טאַרטיוף“ און „מיזאַנטראָפּ“. איז ניט דערפאַר ווייל דיעזע ווערקע זיינען די בעסטע—דאָס ערשטענס, ווייל דיעזע דריי קאָמעדיען זיינען מעהר בעקאַנט און צווייטענס, ווייל די פראַגען, וועלכע מאָליער בעריהרט אין דיעזע ווערקע, זיינען

מיט זיפצען, מיט געוויין. אזעלכע קריטיקער זיינען זעהר אונזופריע-
דען מיט קאמעדיען — זיי פערשטעהען ניט, וועלכע נוצען קען בריינגען
א ווערק, וואָס צווינגט דעם צושויער צו לאַכען. זיי צוליעב רעכענען
מיר פאַר נייטיג צו ציטירען די ווערטער פון דעם בעריהמטען דיכטער
און קריטיקער לעססינג: „די קאָמעדי וויל דורך לאַכען בעסערן, אָבער
ניט חלילה דורך פערלאַכען. „ווען מיר זעהען אויף דער ביהנע די לעכער-
ליכע אייגענשאַפטען פון דעם מענשענעם נאָטור און זיינע שוואַכקיי-
טען, הויבען מיר אָן צו פערשטעהן די מענשען, וואָס אַרום אונז, מיר
לערנען זיך בעאַבאַכטען און זעהן דאָס קאָמישע און לעכערליכע אינ'ם
לעבען. די גאַנצע מאָראַל מיט מוסר זאָגען און מגידות האָט ניט אזא
קרעפטיגען, ווירקזאמען מיטעל, ווי דאָס „לעכערליכע“. פון די ווער-
טער אליין קען מען שוין זעהן, אז אויף דער ביהנע איז דאָס לעכערליכע
ניט וועניגער נוצליך אַלס דאָס וויינערליכע. און עס איז לייכט צו
פערשטעהן, ווי אזוי מאָליער האָט מיט זיינע קאָמעדיען ערוואָרבען זיך
אזא נאָמען, ווי שעקספיר מיט זיינע דראַמען.

מאָליער איז געבוירען געוואָרען פיער יאָהר נאָך שעקספירס
טויט. די דראַמאַטישע ליטעראַטור האָט געהאַט אַן אוצר מיט געניאַלע
ווערק, געשריבען פון אזא זשעניאַלען דיכטער, ווי וויליאַם שעקספיר,
און דאָך האָט מען געשפיעלט אין אַלע טהעאַטערע אונזיניגע טינגעל-
טאָנגעל שטיק. אין גאַנץ אייראָפּא איז דער טהעאַטער געשטאַנען זעהר
נידעריג. איטאַליענישע קאָמעדיאַנטען האָבען גערייזט איבער דער
וועלט מיט פאַיאַצישע דראַמען. דאָס קאָמעשיע אין יעדער פיעסע איז
בעשטאַנען אין דעם, וואָס אין יעדען אַקט פלעגט ערשיינען אַ מין
ברחן אַ פאַיאַצ, וועלכער פלעגט זיך רופען אַרלעקין אָדער פאַנטשנעיללי.
ער האָט געמוזט מאַכען דעם עולם פרייליך. זיינע ווערטער האָבען זיך
גאָר ניט געקלעפט צום אינהאַלט פון דער פיעסע, זיין פאַיאַצקער קאָס-
טיום האָט גאָר ניט געהאַט צו טאָן מיט דער היסטאָרישע עפאָכע,
וועלכע איז געווען געשילדערט אין דער פיעסע. ער פלעגט ערשיינען
מיט גלעקליך, מיט רויטע שמאַטעס, פלעגט רעדען ניבול פּה, ברעכען
זיך, שפּרינגען ווי אַ באָק, קרימען זיך, קוליען זיך... האָט ער זיך
ארויסגעקוליעט פון דער ביהנע, האָט זיך ווידער אָנגעפאַנגען „דאָס
ערנסטע“...!

עס איז וואָהר, אז אין דער צייט פון מאָליערן האָבען געשריבען

ער פיהרט אן אונזיניג אונניצליך לעבען, הרג'עט אָפּ זיינע טעג און יאָהרען, ברענט אַ וועלט.

דאָן זשואַן האָט נור איין צוועק, איין שטרעבונג, איין פליכט — ער וויל און מוז לעבען אַ גוטען טאָג. ער פערפיהרט פרויען דוצען ווייז, דועלירט מיט יעדען, ווער עס הינדערט איהם פון צו געהן מיט'ן וועג פון תענוגים; הרג'עט מענשען לאַכענדיג; שטעלט אויס זיין ברוסט געגען דעם פיינר'ס שווערט און זינגט אַ ליעדעלע. ער ווערט בעגייסטערט פון פרויען שעהנקייט, ווי אַן אַרטיסט, און צוברעכט זייערע הערצער ווי אַ גולן. דאָן זשואַן שפּאַטעט פון גאָט, פון גלויבען, פון יעדע קירכען אָרגאַניזאַציע, פון פרומקייט, פון די הייליגע געזעצע, פון יעדע רעגירענדע מאַכט. זיין דיענער, דער אַלטער סאַגנאַרעללאַ, איז אַן אַדוואָקאַט פאַר גאָט, זיין הייליגע קירכע און פאַר די הייליגע געזעצע אויף וועלכע די געזעלשאַפט איז געגרינדעט. מאָליער האָט גע-וואוסט, דאָס די יעזואיטען און פרומע גלחים וועלען איהם ניט פער-געסען, וואָס ער פיהרט ארויס אַזאַ אפיקורסישען טיפּ מיט אַזעלכע פרייע מיינונגען, האָט ער אַנטקעגען דאָן זשואַן אַנידער געשטעלט דעם גלויביגען סאַגנאַרעללאַ. עס האָט איהם אָבער ניט געהאַלפּען, די פרומע ציבוע'קעס האָבען איהם פערפאַלגט ניט נאָר ביים לעבען, נאָר אפילו נאָך זיין טויט.

— איך מוז אייך מאַכען אייניגע בעמערקונגען, — זאָגט דער דיענער סאַגנאַרעללאַ צו זיין הערר דאָן זשואַן, — מען מוז אייך טאָדלען פאַר אייער אויפפיהרונג. נו, וואו איז דאָס געזעהן געוואָרען אין דער וועלט, אַ מענש זאָל יעדען חודש שטעלען אַ חופּה מיט אַן אַנדער ווייב?

— זאָג אליין, — ענטפערט איהם דאָן זשואַן, — גיבט עס דען אויף דער וועלט עטוואָס בעסערעס?

— יא, איך פערשטעה, עס איז זעהר אַנגענעהם און אינטערע-סאַנט; איך וואָלט זיך אליין אויך ניט אָבגעזאָגט פון אַזאַ פערנאָניגען, ווען דאָס וואָלט ניט געווען אַן עבירה. געוואָלד! ווי קען מען מאַכען שפּאַס פון אַ חופּה? עס איז דאָך איינע פון די וויכטיגסטע רעליגיעזע איינריכטונגען. אַ קלייניגקייט, קדושין? אַ חופּה?... איהר הויבט זיך אָן מיט אַ גאָט?...

— אַך, יא מיט גאָט? נו מיט איהם וועל איך שוין דורכקומען...

אלגעמיינע פראגען און האַבען אַ אינטערעס פאַר יעדער צייט און פאַר יעדען מענשען.

אין די צייטען פון מאָליער זיינען נאָך ניט בעקאנט געווען אזעלכע פערזענליכקייטען, אזעלכע מעכטיגע מענשען פון דער געזעלשאפט, וועלכע זאָלען קעמפפּען ווי העלדען פאַר זייערע רעכטע, פאַר זייער פרייהייט און זייער פאָליטישע גלייכהייט — עס איז נאָך געווען פאַר דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן. פון אזעלכע קעמפפּער, וועלכע זאָלען קעמפפּען פאַר דער מענשהייט, פאַר סאָציאַלע אידעאַלען, פאַר עקאָנאָמישע גלייכהייט האָט נאָך דאמאָלס אפילו קיין רייד ניט געקענט זיין. דערפאַר האָט מאָליער געשילדערט, די געווענהליכע מענשען, וועלכע האַבען געלעבט אַרום איהם, און האָט געמאָהלט אזעלכע פראנצויזישע טיפּען, וועלכע זיין צייט האָט פראָדוצירט. דאָך גיבען אויך ביי איהם אזעלכע טיפּען, וועלכע דאַרפּען אַנערקענט ווערען אַלס אַלגעמיינע טיפּען. זיין „דאָן זשואַן“ איז אזא אַלגעמיינע טיפּ ווי שעקספירס „האַמלעט“ און געטהע'ס „פאוסט“. געוויס, דאָן זשואַן איז ניט קיין געלערטער דאָקטאָר פאוסט, וועלכער האָט זיך ערשט אויף די אַלטע יאָהרען אַרומגעקוקט אז ער האָט נאָך ניט געלעבט און האָט געוואָלט דאָך נאָך האַבען דעם פערגניגען פון לעבען. ער איז אויך ניט דער צוועעהטיגסטער יונגער האַמלעט, וועלכער פילאָזאָפירט אין דער געגענוואָרט פון דער שעהנע אָפּעליע פונ'ם טויט און פון דעם, וואָס אין מענשענס לעבען איז אַלעס הבל הבלים, הבל הבל.

דאָן זשואַן איז אַ פראָדוקט פון אומשטענדע וועלכע מאַכען פון אַ מענש פונקט ניט דאָס, וואָס ער קען זיין. ער איז אַ קינד פון זיין געזעלשאפט; אַ דורכגעטריבענער יונג, אַ פייערדיגער חברה-מאַן, אַ קלוגער אפיקורס, אַ פרייער פויגעל. ער איז פול מיט לעבען, מיט ענערגיע און קראַפט. ער האָט נאָבעלע געפיהלען און ווייס אָבער ניט פון קיינע אַרענטליכע פרינציפּען; ער איז קלוג און פערבריינגט די צייט אין נאָר רישקייטען; ער איז בראו ווי אַ העלד, האָט ענערגי און בעשלאָסענ-הייט, איז שטאַרק און מעכטיג און פערשווענדעט זיין קערפערליכען און גייסטיגען רייכטום אונניצליך, ווייל ער האָט ניט קיין אידעאַלען, פאַר וועלכע ער זאָל קעמפפּען; האָט קיין גלויבען ניט פאַר וועלכען ער זאָל שטאַרבען; האָט קיין ציעלען ניט צו וועלכע ער זאָל שטרעבען.

ליכער וועלט, וואו עס האָט שוין דאָמאָלס געמאַכט אַ רעש פרענסים בייקאָן, וועלכער האָט געפאָדערט, אז דער מענש זאָל ניט גלויבען אין קיינע אילוזיאָנען און אין די אַלע זאַכען, וועלכע מען קען ניט איבער-ציילען, איבעררעכענען, אַנאַליזירען און צושניידען מיט אַן אַנאַטאָמי-שען מעסער, — דאָס איז ניט נאָר אין דער וויסענשאַפֿטליכער ליטע-ראַטור, נאָר אויך דיינקענדע דיכטער האָבען שוין דאָן מיט זייער פערשטאַנד אויסגעפונען, אז דעם מענשענס שכל דאַרף ניט גלויבען אין גייסטיגע אויטאָריטעטען, און אז געוויס איז נאָר דאָס, וואָס מען קען בעגרייפֿען מיט די חושים, וואָס איז אזוי איינפאַך און וואַהר, ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער.

דיעזע פראַזע איז אויך מערקווירדיג דערמיט, וואָס זי איז אָפֿען פאַר דער גאַנצער וועלט אויסגעשפּראַכען געוואָרען מיט עטליכע הונ-דערט יאָהר צוריק, ווען מע פלעגט נאָך אונגלויביגע פאַר זייער אפיקורס'עם פּעראָרטהיילען צום טויט, און, ווען די איבערצייגונג, אז שדים מיט שוואַרצע ניט-דאָ-געדאַכטען עקזיסטירען, איז געווען נאָך אזוי שטאַרק, דאָס מע האָט מכשפים און מכשפות געברענגט אויפ'ן פייער. אין אזא צייט צו וואַגען אַרויסטרעטען מיט אַן ערקלערונג, אז גלויבען קען מען נאָר אין דעם, אז צוויי מאָל צוויי איז פיער, האָט געהייסען אויפרייצען געגען זיך אַלע סאַגנאַרעללאַס פון דער פאַנאַטי-שער וועלט.

מיר מוזען זיך ווידער אומקעהרען צו אונזער העלר, צום אפיקורס, דעם אויסגעלאַסענעם חברה מאַן און קלוגען יונג — דאָן זשואַן. ווען ער דערזעהט, אז איהם שמעהט פאַר שווער צו בעצאָהלען פאַר אַלע זיינע מעשים, פאַר אַלע זיינע שטיפּערייען און זינד, געפינט ער ניט קיין אַנדער מיטעל ווי צו בעשימצען זיך ווי מיט דער מאַסקע פון פּרומקייט. מען קען ניט זיין פריי, זאָגט ער, ביז וואַנען מע מאַכט זיך ניט כלומרשט פאַר אַ שקלאַף. זיין אַ צבויעק — הייסט געניסען פאָל-קאַמענע פרייהייט. עס האָט קיין זינן ניט, זאָגט דאָן זשואַן, אָפֿען צו טאָן, וואָס מען פערלאַנגט און פערטיידיגען די טהאַטען דערמיט, וואָס דער שכל הישר רעדט פאַר זיי. ניין! דאָס איז וועגניג, דערפאַר וועלען אייך מענשען פערפאָלגען. אָבער זיין אַ פערמאַסקירטער, פערטיידיגען זיך מיט גאָט'ס אויטאָריטעט איז זעהר גרינג און בעקוועם. מענשען וועלען אייך ניט מוחל זיין אייער קלענסטען פעהלער, אויב איהר בא-

מיר וועלען שוין מיט איהם איינפערשטאנדען זיין. מיר וועלען זיך
ניט קריגען.

דער גלויביגער, פרומער גאט'ס אדוואקאט, סאגנעראללא, וואָלט
אויך יעדער מאָנאט פערפיהרט און אונגליקליך געמאכט אונבעשיצטע
פרויען, ווען עס זאל נאָר ניט זיין געגען גאט. דאָן זשואַן אָבער זאָגט:
ווי באַלד עס איז נאָר אַ גאָט זאָך, וועלען מיר שוין מיט איהם ווי עס
איז איינפערשטאנדען ווערען.

אַ צווייטען מאָל געהט סאגנארעללא נאָך ווייטער, ער ווענדעט זיך
צו זיין הערר מיט אַ פשוטע שאלה:

— ערלויבט מיר צו פרעגען, מיין הערר, איז דאָס וואָהר, אַז איהר
גלויבט ניט אין גאָט?

— ער האָט געפונען פון וואָס צו רעדען — ענטפערט דאָן זשואַן.

— איך פערשטעה, דאָס הייסט איהר גלויבט ניט. אָבער ווען
איהר גלויבט ניט אין גאָט, גלויבט איהר דאָך לכל הפחות אַז עס איז
דאָ אַ גיהנום?
— עט!

— וואָס? אָבער אין שדים, און אין עולם הבא מוזט איהר דאָך
גלויבען!

— חא! חא! חא! לאַכט איהם אויס דאָן זשואַן.

דער גלויביגער סאגנארעללא פערלירט ענדליך זיין געדולד,

— סטייטש, אין קיין זאך אין דער וועלט ניט גלויבען! אין עט-
וואָס גלויבט איהר דאָך?

— איך? סאגנארעללא, איך גלויב נאָר, אַז צוויי מאָל צוויי איז
פיער! ...

צוויי מאָל צוויי איז פיער! ניט אומזיסט ווערט יעדער דיינקענ-
דער מענש ענטציקט פון דיעזער קורצער און איינפאכער פראַזע, ניט
אומזיסט האָט מען דיעזע פראַזע אַזוי פיעל מאָל ווידערהאָלט. מיט
דיזע אייניגע ווערטער אויסגעדרוקט אַ גאַנצע סיסטעם פון מענש-
ליכען דענקען, אַ גאַנצע ריכטונג פונ'ם מענשענס געדאַנקען. ניט דאָ
איז דער פלאַץ צו רעדען דערפון, אויף וויפיעל דעם מענשענס פער-
שטאַנד קען בעפריעדיגט ווערען מיט אַזעלכע עלעמענטארישע אַקסיאָ-
מען, ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער. אָבער דיעזע פראַזע איז מערקוויר-
דיג דערמיט, וואָס זי איבערצייגט, דאָס ניט נאָר אין דער וויסענשאַפט-

דאָן זשואַן האָט געגעבען אזא דייטליכע בעשרייבונג און וועלכער טוט שלעכטס זיינע מיט-מענשען טויזענדער מאָל מעהר פון צוואַנציג דאָך זשואַנען, נאָר וועלכער פערקריעגט זיך ניט מיט גאָט. ער רעדט שטיל און זאנפט, גלאַצט מיט די אויגען צו די הימלען. ער איז זיס און ווייך, לייג איהם צו אַ מכה. ... די שכינה רוחט אויף איהם און פערדעקט די עקעלהאפטע העסליכקייט פון זיין כאַראַקטער. ער איז אַ גרויסער בעל תאוה און דאווענט אַ סך; אַ ניעדריגער געמיינער עגאָאיסט און רעדט נאָר פריינדליך. ער וואָלט אריינגעכאָפט די גאנצע וועלט און מאַכט זיך, אַז ער דארף קיין זאך ניט. ער וואָגט ניט צו האָבען זיין אייגענע מיינונג, דערפאר זיינען פאַר איהם אַלע מיינונגען גוט. ער וואָגט ניט חלילה אימיצען צו רעדען אַנקעגען דערפאר זיינען איהם אַלע גוטע פריינד.

אונטער זיין מאַסקע פון גאָטפאַרכטיגקייט איז בעהאַלטען אַ בלוט-דורשטיגע בריאה. ער איז אַן אונערזעטליכער וואָלף, וועלכער טראָגט די יאַרמולקע פון אַ צדיק. מיט זיין צבוע'יאַצקע גוטקייט גנב'עט ער זיך אריין אין אַ פיינע פאַמיליע, געווינט דעם צוטרוי פון דעם פאַמיליען-פאָטער, פלאַנעוועט ווי אַזוי צו בערויבען דעם פערמעגען פון זיין פריינד און בעשיצער, וואַרפט אויגלעך אויף זיין שענהע ווייבעל און שדכנ'ט זיך צו זיין טאָכטער. מיט זיינע תפילות און תחינות, מיט דעם, וואָס ער פאַסט אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג און שלאָגט זיך אַלע וויילע אשמן, מיט דעם אַלעם הרגעט ער ניט אַפּ אין זיך די גשמיות'דיגע תאוות, — ער פערבאָרגט זיי נאָר. מיט די ליפען קלאָגט ער און זאָגט „על חטא" און מיט'ן גאנצען קערפער, מיט אַלע זיינע געדאַנקען דענקט ער נאָר פון ניעדריגע חטאים און מיאוסע זינד.

אַזוי שילדערט מאָליער די ערשטע ערשיינונג פון דיעזען העלד. טארטיוף שטעהט ביי דער טהיר און רעדט מיט זיין דיענער, גאַנץ נאַטירליך, פון זעהר געווענהליכע זאַכען. ער דערהערט אָבער אַ שאַרעך אונטער דער טהיר און ציהט שוין אויף זיך אַרויף די צבוע'יאַצקע מאַסקע. ער רעדט שוין מיט אַן אַנדער טאָן און פון אַנדערע זאַכען.

— יא, לאָרענץ, זאָגט ער מיט אַ זיסע פרומקייט, וועסט נעהמען מיין תשובה-מאַנטעל און די רצועה מיט וועלכע איך שלאָג זיך מלקות און וועסט עס פערשפאַרען אין שאַפע. און פאַרגעס ניט בעמען גאָט, ער זאָל דיר שיקען גוטע געדאַנקען. ... יא, און אפשר פרעגט אימיצער

געהט איהם אין אייער אייגענעם נאָמען, זיי וועלען אָבער אייך פער-
ציהען די גרעסטע שוויינעריי, די שרעקליכסטע אונרעכט אויב איהר
טוט זיי אין דעם נאָמען פון אייער גאָט. זינדיגען אָפּען טאָר מען ניט,
זאָגט דאָן זשואן, דערפון בעלעדיגען זיך די מענשען, אָבער ווען איהר
זינדיגט אזוי, אז מענשען זאָלען וויסען און ניט זעהן, זייט איהר אַ
פיינער מענש... .

דער זינדיגער בעל טענה און אפיקורס ווערט זעהר שרעקליך
בעשטראַפּט: צו דעם מאטעריאַליסט, וואָס גלויבט נאָר, אז צוויי מאָל
צוויי איז פיער, קומט צו געהן אַ שטיינערנער גייסט און שלעפט איהם
אריין אין שאול תחתיה אריין.

איהר מיינט געוויס, מאָליער האָט געוואָלט ווייזען מיט אזא ענדע
אז ער האָלט מיט די פרומע סאגנארעללאס? עס הויבט זיך ניט אָן.
די ענדע ווייזט, ווי גוט דער זשעניאַלער דיכטער האָט פערשטאַנען די
פאַלשע צבועקעס. ווען דער רשע, דער זינדיגער אפיקורס, דער מענש,
וואָס האָט אזוי פּרעך גערעדט געגען סאגנארעללאס גאָט, — ווען דאָן
זשואן פאַלט אריין אין גרוב פון דער טהעאַטער ביהנע, ווערט סאגנא-
רעללאַ ניט דערפרייט מיט דעם; ער ווערט ניט איבערראשט, וואָס גאָט
איז פטור געוואָרען פון אזא געפעהרליכען שונא. ער פערגעסט אויף גאָט,
אויפ'ן גיהנום, אויף אַלע הימלישע זאַכען און געדענקט נור איין זאַך:
פון דאָן זשואנען קומט איהם עטליכע גראָשען.

„מיינע שכירות! מיינע שכירות!“ שרייט סאגנארעללאַ, ווי אַ
פערוורטער. „זעהט, מיט דאָן זשואנ'ס ענדע האָט זיך גאָט בעפריע-
דיגט און זיין צאָרן געשטילט. עס איז גענומען געוואָרען נקמה פאַר די
פערשפאַטעטע געזעצע, עס איז גענומען געוואָרען ראַכע פאַר די פער-
פיהרטע מאַמוזעלען און ווייבלעך און בעליידיגטע מענער; אַלע זיינען
יעצט צופריעדען געשטעלט, נאָר איך, נאָר איך, וועה איז מיר! נאָר
איך בין געבליבען מיט אַ נאָז! געוואָלד! מיינע שכירות! מיינע
שכירות! מוין געלד!“

די פאַר גראָשען זיינען ביי די סאגנארעללאַס טייערער פון דעם
טריאומף פון די הימלען. זיי זיינען בערייט אָנצונעהמען זיך פאַר גאָט,
אויב דאָס קאָסט זיי קיין געלד ניט... .

טארטויף איז אַ טיפּ פונקט דער היפּך פון דאָן זשואן, — דאָס
איז אייגענטליך דער פערמאַסקירטער, פאַלשער „וצדקתך“, פון וועלכען

גיאן און דאָס איז זיין ליעבע צו זיך אליין. טארטיוף'ס גאָט איז טאר-
טיוף — אליין! ... דער טיפ פון די טארטיופּען, די פּסיכאָלאָגישע
פּראָצעסען, וועלכע קומען פאַר אין דעם מענשען, זיינע שטרעבונגען
זיינען געשילדערט מיט אַ מייסטערהאַפּטער האַנד. איהר זעהט אויף
און פערשטעהט פאַר וואָס די טארטיופּען פּערדיענען אויף דער וועלט
כבוד, אַכטונג און צוטרויען. ... דער סעקרעט, מיט וועלכען די טאר-
טיופּען בעזיענען די וועלט בעשטעהט אין דעם, וואָס זיי מאַכען זיך,
אַז זיי זיינען בערייט פאַר אַלע אין דער ערד זיך צו לייגען און אין
דער ווירקליכקייט האָבען זיי אַלעמען אין דער ערד. ... טארטיוף קריעגט
זיך ניט מיט קיינעם, דערפאַר בעזיעגט ער די גאַנצע וועלט.

„מיוזאַנטראָפּ" איז דאָס דריטע ווערק, פון מאָליער פון וועלכען מיר
וועלען זיך ערליבען צו זאָגען אַ פאַר ווערטער. דער נאָמען „מיוזאַנ-
טראָפּ" כאַראַקטעריזירט ניט ריכטיג דעם כאַראַקטער פון דעם הויפט
טיפּ. די בעדייטונג פון מיוזאַנטראָפּ איז: אַ מענשען-פיינד. דער הויפט
העלד פון שטיק איז אין דער ווירקליכקייט אַ מענעשן-פריינד, נאָר די
וועלט רעכענט איהם פאַר אַ פיינד, ווייל ער האַסט און פּעראַכטעט די
אַלע מנהגים און פאַלשע מיינונגען, דורך וועלכע דעם מענשענס לע-
בען ווערט געפיהרט. מאָליער האָט אויפגעמאָהלט אין דיעזען ווערק
ניט אַ בייזען, שלעכטען מענשען, אַ נישט-פּערגינער און אַ מעלאַנכאָליק
— ניין! און אין אונזער צייט, וואָלט מען דעם העלד געוויס אַן אַנדער
נאָמען געגעבען. אייניגע וואָלטען איהם גערופּען „אונרוהיגער מענש",
אַנדערע וואָלטען געזאָגט, „ער האָט ניט קיין פּראַקטישע געלאַסענ-
הייט", אַנדערע וויעדער וואָלטען איהם אָנגערופּען מיט'ן שרעקליכען
נאָמען: „אידעאָליסט".

דער „מיוזאַנטראָפּ" איז אַ טיפּ, וואָס קען ניט געהן מיט אַרומיגע
וועגען, ער געהט שטענדיג און ביי אַלע אומשטענדען גלייך. ער קען ניט
דערלאָזען אין לעבען קיינע קאָמפּראָמיסען, קיין פּאָליטיק פון אַביסעל
אַהער און אַביסעל אַהין. ער האַסט יעדען, וואָס זיצט אויף צוויי שטוה-
לען, — יעדען, וואָס פיהרט זיך אַזוי, אַז אי גאָט זאָל זיין צופריעדען,
אי דער רוח זאָל ניט ברוגז ווערען. אין ליעבע, אין פריינדשאַפט, אין
שרייבען, אין רעדען פאָדערט ער, אַז דער מענש זאָל אויפריכטיג און
אַפּען זאָגען נאָר דאָס, וואָס ער דענקט און פיהלט, ניט קוקענדיג אויף
קיינע אומשטענדען און קיין פּאָליטיק. געפּעלט דיר ניט אימיצער, נאָך.

אויף מיר, זאג, אז איך בין געגאנגען קלייבען נדבות פאר די אונגליקליכע, כע, וואָס זיצען אין תפיסה (דאָ געהט אריין א יונגע דיענסט מיידעל), וואָס פערלאנגט איהר ? (טארטיוף איז מיט יעדען העפליך).

זי: איך האָב געוואָלט...

טארטיוף: (ער כאַפט ארויס פון קעשענע א נאָז טיכעל) אַך ! גאָט אין הימעל ! איך בעט אייך, איידער איהר וועט רעדען, נעהמט דיעזע טיכעלע.

זי: טיכעלע ! נאָך וואָס ?

טארטיוף: איך בעט אייך, דעקט צו אייער האַלז... אַט דאָ נייערדיגער... אזא זאך איז א סכנה פאר דעם מענשענ'ס זעלע און רופט ארויס זינדיגע געדאנקען.

דער גראַבער עגאָסט, וועלכער צורייצט זיין אויסגעלאָסענע פאַנ-טאָזי אין דער צייט פון זיינע שטילע און לאַנגע תפילות, דער גע-מיינער בעל תאווה, וועלכע אַנערקענט ניט דאָס די סימפּאָטי צווישען מאַנספּערזאָנען און פרוי קען געבויט ווערען אויף ריינע פאַעטישע גע-פיהלען, אויף ערנסטע און איידעלע געדאנקען; דער אויסגעלאָסענער צדיק, וועלכער דענקט, דאָס אַלעס פרויען און מענער וואָלטען גע-זינדיגט, ווען עס זאָל זיך מאַכען א גוטע געלעגנהייט, — טארטיוף דענקט דאָס אויפוועקען אין א פרוי זינדיגע געדאנקען קען מען נאָר דערמיט, וואָס מען רעדט מיט א זיסע פרומקייט פון זינדיגע זאכען. ווען ער בלייבט אליין מיט זיין פריינדס פרוי, זאָגט ער איהר, דאָס איהר שעהנקייט בעגייסטערט איהם און צווינגט איהם צו דענקען פון דעם גרויסען בורא, יתברך, וועלכער קען בעשאַפּען אזא רייצענדע פרוי; ער ערקלערט, דאָס זינדיגען איז ניט אַגרויסע עולה, ווי באַלד מע פער-געסט נאָר ניט אין גאָט, וועלכער קען מוחל זיין, ווען מען טוט תשובה.

ווען ענדליך פון טארטיופען ווערט אַראָפּגעריסען זיין העסליכע מאַסקע און ער דערזעהט, אז די גאָטפּורכטיגקייט און די פרומקייט וועלען שוין ניט העלפּען, דאן צייגט ער מיט א צינישע פרעכהייט, ווער ער איז. ער הערט אויף צו רעדען שטיל און זיס און ווייזט די געמיינהייט-טען און נייערטרעכטיגקייט פון זיין כאַראַקטער... זיינע ליפּען דערמאָנען נאָך גאָט, נאָר איהר זעהט, דאָס דער מענש האָט נור איין גאָט און דאָס איז זיין עגאָאיסטישער „איך“; ער האָט נור איין רעלי-

ערד נאך די דינים פון דער קאטוילישער קירכע און זיין קערפער איז
לאנג געלעגען ניט בערדיגט. ווען לואי דער 14טער האט זיך דערפון
דערוואוסט, האט ער געפרעגט: „ביז וועלכער טיעפקייט דערלאנגט
די הייליגע ערד, וואו מע דארף בעגראבען א גאטספארכטיגען קריסט?“
— ביז די טיעפקייט פון דריי פוס — האט מען איהם גע-
ענטפערט...

— ווען אזוי, גראבט אויס א קבר אין דער טיעפקייט פון פינף
פוס, וואו די ערד איז שוין ניט הייליג און די קירכע וועט ניט בעלע-
דיגט ווערען.

אבער ווי טיעף מען האט איהם ניט בערדיגט — זיין זשעני
האט מען ניט בעגראבען. די צבויעאקעס האבען איהם ערניערדיגט און
די גאנצע וועלט האט איהם געקרוינט מיט קראנצען פון רוהם און
אכטונג. די וואס האבען איהם מקבר געווען האבען איהם ניט אפגע-
געבען קיין כבוד און איצט פערעהרט איהם די גאנצע מענשהייט.
מען האט איהם בעגראבען, ווי אן אונבעוואוסטען שוישפיעלער, און ער
האט אויפגעלעבט אין דער ליטעראטור פון דער וועלט, אלס גרויסער
דענקער און זשעניאלער דיכטער. אזעלכע מענשען ווי מאליער שטאר-
בען ניט — זיי זיינען אונשמערבליך. זיי לעבען און וועלען לעבען, זא
לאנג עס לעבט דער מענש, זא לאנג עס לעבט דעם מענשענס געדאנק...

וואָס דארפסטו דו דעם גוטען שמייכלע אויף די ליפען און די זיסע ווערטער: „אָף! עס פרייט מיך זעהר“? ניין! שנייד דעם אמת און זאָג איהם: געה צו אלע שוואַרצע יאָהר! ... חנפּענען זיך און זוכען יענער זאָל אנערקענען דיינע מעלות — דאָרף מען ניט. די וועלט מוז אליין אנערקענען דיינע גוטע אייגענשאַפטען. דאָס וואָס דיר קומט נאָך דער גערעכטיגקייט, דארפסטו דו ניט בעטען, דו דארפסט עס פאָדערען! ...

דער „מיזאַנטראָפּ“ האַסט ניט די מענשען, ער האַסט זייער פאַלשקייט. ער ערלויבט ניט צו מאַסקירען די ריכטיגע געפיהלען מיט די מנהגים פון דעם אויסגעטראַכטען דרך ארץ. ער פאָדערט אז די מענשען זאָלען זאָגען די וואַרהייט אויפריכטיג און אָפּען. זעלבסט פערשטענרליך, קיינער האָט אזא מענשען ניט געליעבט, אלע האָבען פון איהם געווייכט, און אפילו איין זעעלע האָט איהם ניט פערשטאַנען. אן עלענדער, א פעריאַגטער, א טרויעריגער און צובראָכענער פערלאָזט ער די „געזעלשאַפט“ און געהט זוכען אין דער וועלט אזא שטילען, רוהיגען ווינקעלע, וואו מען קען זיין אונגעשטערט אן אַרענטליכער מענש און פריי ארויסזאָגען די וואַרהייט.

ארעמער מיזאַנטראָפּ, וואו אין דער וועלט וועט ער געפינען אזא ווינקעלע? ...

מאָליער האָט ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבען ניט פערלאָזען די ביהנע. ער איז געווען געפעהרליך קראַנק, ווען ער האָט אויפגעטראַטען אין דער הויפט ראָלע פון זיין בעריהמטער קאָמעדיע „דער איינגעבילדעטער קראַנקער“, — א קאָמעדיע, וועלכע דער בעריהמטער דייטשער דיכטער געטהע שטעלט אין איין רייהע מיט די גרעסטע מייסטער-ווערקע פון דער וועלט. אין דער צייט פון שפּיעלען איז מאָליער געפאָלען אויף דער ביהנע. — ער איז געפאלען ווי אַ בראַווער גענעראַל אויף זיין שלאַכטפעלד. די אלע טארטיופען און צבוע'יאַקעס פון פאַריז האָבען זיך זעהר דערפרייט מיט זייער שונא'ס טויט, מיט דעם טויט פון דעם געפעהרליכען אפיקורס, וועלכער האָט ארויסגעפיהרט אויף דער ביהנע אזעלכע טיפּען, ווי „דאָן זשאַן“ און „טארטיוף“. דער ארחיבישאַף פון פאַריז האָט פערבאָטען צו בעערדיגען מאָליער אין געהייליגטער

רעוואָלוציאָנערער גייסט האָט איהם זיין גאַנצען לעבען-לאַנג געטריבען פון איין אָרט צום אנדערען און וואָהין ער איז געקומען איז ער געווען אַ מענש צווישען מענשען. אין לייפציג האָט ער מיט שווישפיעלער גע- לעבט ווי אַ קאָמערעד און האָט צוזאַמען מיט זיי געאַרבייט פאַר דער ביהנע, אין ברעסלאָו האָט איהם דער שיקאַל אַריין געוואָרפֿען צוויי-שען סאָלדאַטען — ער האָט אין דעם סאָלדאַט געלערענט דעם מענשען און אין מענשען דעם סאָלדאַט. אין בערלין איז ער געווען דער גרעסטער מקורב מיט אידען און האָט זיך אויף אייביג בעפריינדעט מיט דעם בעריהמטען פילאָזאָף, מאָזעס מענדעלזאָהן.

ער האָט געשטודירט פילאָזאָפֿי און איז געווען אַ הייסער טהעאָט-דאָל, האָט געלערענט מאַטעמאַטיק און איז געווען אַ נאָבלער ליעבשאַף-בער פון פּאָעזי, ער איז געווען דער גרעסטער קענער פון דער קלאַסי-שער ליטעראַטור און איז געווען דער גרעסטער לערער פון וואַהרען רעאָ-ליזמוס. מיט איין וואָרט, לעסינג איז געווען אַ דענקער, אַ פילאָזאָף, אַ פּאָעט, אַ סאַטיריק, אַ פייערדיגער פּאָלעמיסט, אַ הייסער קעמפּפער פאַר דער וואַרהייט אָבער דאָס איז נאָך וועניג, ער איז אַנערקענט, אַלס איינער פון די גרעסטע עסטעטיקער און גרעסטע קריטיקער פון דער וועלט.

הענריך היינע זאָגט, דאָס זייט מאַרטין לוטער האָט דייטשלאַנד קיין גרעסערען און בעסערען מאַן ניט הערפאַר געבראַכט, אַלס גאָט האַלד אַפּריס לעססינג. „לוטהער האָט בעפרייעט דעם צווייטען טעם-טאַמענט, לעססינג איז געקומען קעמפּפֿען פאַר די בעפרייאונג פונ'ם דריטען טעסטאַמענט“.

אין דייטשלאַנד און אין גאַנץ אייראָפּא איז געווען אַ וועלט פון תהו ובהו. אַ פינסטערנים האָט געהערשט על פני תהום.... דער פּעאָדאָליזמוס איז נאָך ניט געשטאַרבען, די בורזשואזי האָט געהאַל-טען ביים געבוירען ווערען. פריידענקער האָבען שוין געלאַכט פון די אַלטע גלויבונגען, און די גלחים זיינען נאָך געווען שטאַרק און מעכטיג... „קינדער פון גייסט“ האָבען שוין געשטאַמעלט די ווערטער: „גלייכ-הייט, ברידערליכקייט“ און אין אַלע קרייזען האָט געהערשט טיראַ-ניי, פאַנאַטיזמוס, פערפאַלגונג, מענשען-פּרעסעריי, אידען-העצעריי... אין דער דייטשער ליטעראַטור האָט געהערשט פאַלשער קלאַסיציזמוס, אין פילאָזאָפֿי האָט געהערשט סכאַלאַסטיק (פוסטע חריפות מיט פּאָפּל),

גאָטהאלד אפרים לעססינג.

1.

ער איז געווען א זשעני.

עס זיינען דאָ פיעלע זשעניאלע מענשען, וועלכע האָבען זיך בע-
ריהמער און אונשטערבליך געמאכט אין וועלכען עס איז דאָ אַכ-
טהיילונגען פון וויסענשאפט, ליטעראטור און קונסט. לעססינג איז אַ
זשעני, וועלכער האָט מיט זיין שאַרפע אויג אומגעפאסט אלע אַכטהיי-
לונגען פון דעם מענשענס וויסען, דענקען און פיהלען. זיין אָפּענער
מח האָט אלעם בעגריפען, זיין שכל הישר האָט אלעם ריכטיג פערשטאַ-
נען, זיין גוטעס האַרץ האָט שטענדיג די ווירקליכקייט געפיהלט. זיין
קריטישער בליק האָט אלעם ריכטיג אויפגעפאסט. ער איז געווען ווי
ביי זיך אין דער היים אין אלע קרייזען פון דעם מענשענס וויסען און
קענען, ער האָט געהאַט די שליסלען צום קדשי קדשים פון דער מענש-
הייט — צו דער ווארהייט. פאַר איהם זיינען געווען אָפּען אלע
אוצרות פונ'ם מענשענ'ס גייסטיגע רייכטהום. ער איז געווען אַ גרויסער
דענקער, אַ וואַהרער פאָעט, אַ געשיקטער מאטעמאטיקער, אַ געלערנט-
טער קלאסיקער, דער גרעסטער קענער פון קונסט, דער בעסטער מבין
אויף מוזיק. זיין שאַרפער זינן און זיין עסטעטישער געשמאַק: האָ-
בען איהם געמאכט פאַר דעם גאָטהאלד אפרים לעססינג, וועלכער האָט
צו זיך קיין גלייכען ניט אין דער וועלט. ער איז געווען אַ גאָט אין דעם
קען און פיהלען, און דער העכסטער אידעאַל פון אַ מענש אינ'ם לעבען
און קעמפפּען. אזוי ווי די ווארהייט איז קלאָר, איינפאך און אויפריכ-
טיג, אזוי איז געווען זיין לעבען. ער איז געווען איינפאך, דעמאָקראטיש,
אויפריכטיג, ער האָט ניט געוואוסט פון ראסע-האַס, פון קלאסענ-
אונטערשייד, פון רעליגיעזע פאַראורטיילע. זיין אונרוהיגער, אייביג-

אָן געוויזען גרויסע חריפות אין לערנען, זאָל אויך זיין אַ קריסטליכער גייסטליכער. אין דער שולע, וואו לעססינג האָט געלערנט, איז ער גע-ווען גערעכענט פאַר'ן בעסטען תלמיד. קיינער האָט נישט געקענט אזוי מאַטעמאַטיק און גריכיש מיט לאַטיין. ער איז געווען אַ שטיפּער, אָבער זיינע לערער און חברים האָבען איהם ליעב געהאַט, פאַר זיין סימפּאַטי-שען גוטען כאַראַקטער, אויפריכטיגקייט און ליעבע צו דער וואָר-הייט ... לעססינג האָט שפּעטער אויך געקענט זאָגען, דאָס ער האָט געגנער, אָבער עס איז נישטאָ קיין מענש, וועלכער זאָל נישט אַנערקענען, דאָס ער פערדיענט אַכטונג און ליעבע.

דער פאָטער האָט געוואָלט, לעססינג זאָל לערנען אין אוניווערזי-טעט „טהעאָלאָגיע“ (געטליכע תורה), לעססינג האָט געלערנט מאַטע-מאַטיק, האָט געשטודירט שפּעטער מעדיצין און, אַנשטאָט צו ווערען אַ גייסטליכער פּרעדיגער, איז ער געוואָרען אַ פּרעדיגער פון גייסט.... ער האָט זיין לעבען לאַנג געפּרעדיגט, ווי אזוי דער מענש זאָל בעפרייען זיין גייסט פון די אַלע קייטען, אין וועלכע די קירכע און די ליטעראַטור האָבען איהם פערשמיעדט.

קוים האָט ער אריינגעטראָטען אין דעם ליפּציגער אוניווערזיטעט, האָט ער שוין פּערגעסען די טהעאָלאָגיאַ, די פּילאָזאָפּי פון דער „דריי אַייניגע“ גאָטהייט, די קאָמעדי פון אַמונה, און האָט זיך מיט זיין ליב און לעבען אָפּגעגעבען דעם דייטשען טהעאָטער. מיט פייער פון אַן אַמת'ן רעפּאָרמאַטאָר, מיט דער איבערגעבענהייט פון אַ ריכטיגען קעמפּפּער, האָט ער זיך גענומען רעפּאָרמירען די דייטשע ביהנע, קעמפּ-פּען געגען אַלעס וואָס עס איז פאַלש און אונעסטעטיש... ער איז געווען 17 יאָהר אַלט, ווען ער האָט אויפגעשריבען זיין שווישפּיעל „די אירען“ אין וועלכע ער האָט בעוויזען, ווי דום און אונמענשליך זיינען די יעניגע, וועלכע האָבען קיין טאָלעראַנץ, קיין געזונטען פערשטאַנד צו פערניכטען ראַסען-האַס, וועלכער עס בליהעט נור אויף פאַראור-טיילע.

שפּעטער האָט לעססינג זעהר פיעל מיהע, צייט און טאַלענט געווירמעט דעם דייטשען טהעאָטער... אין האַמבורג איז געגרינדעט געוואָרען אַ פאָלקס טהעאָטער, וועלכעס האָט געדאַרפּט זיין אַ מאָדעל פון אַ וואָהרען טהעאָטער... לעססינג האָט דאַמאָלס געשריבען זיינע בעריהמטע בריעף איבער דראַמאַטורגיאַ, וועלכע זיינען אַנערקענט

אויף דער ביהנע זיינען געשפיעלט געוואָרען פראנצויזישע און איטאַ-
ליענישע טראַגעדיען, וועלכע זיינען געווען „פערדייטשט“ נאָר דערמיט,
וואָס אַנשטאָט דעם איטאַליענישען אַקראַבאַט און פּאַיאַזי, „פּאַלינטשיר-
נעל“ אָדער דעם פראנצויזישען גאַיער, „אַרלעקין“, — איז געווען אין
יעדער פּיעסע אַ „האַנזוואַרשט“... אין פּאַעזי האָט געהערשט די פרא-
זע, ניט די שעהנקייט און דער געדאַנק. — מיט איין וואָרט, עס איז
געווען תהו ובהו און דער רוח אלהים, דער גייסט פון לעססינג האָט
ארויסגעשוועבט איבערן אָבגורנד און ער האָט געזאָגט: יהי אור! און
עס איז געוואָרען ליכטיג... ער האָט מיט'ן שאַרפּען מעסער פון אַנאַ-
ליז צושניטען און ערקלערט אלעס פאַלשעס און אונאַטירליכעס. ער
האָט מיט זיין קריטישען שאַרף-זינג געלערענט, ווי מען דאַרף פער-
שטעהן ליטעראַטור און קונסט. ער האָט בעפרייט די דראַמאַ, געמאַכט
פון טהעאַטער אַ ווירקליכען טעמפּעל דער קונסט, פון פּאַעזי געשאַפּען
אַ הימלישע ליעד... ער האָט געקעמפּט מיט די גוים, געשטריטען
פאַר דער וואַרהייט, געהאַלטען אַ בלוטיגע מלחמה פאַר דער בעפריי-
אונג. פון מענשענס גייסט, פערטהייריגט די אידען ווי אַ טאפּפערער
קריעגער, פּאַלעמיוזרט מיט אַלע אבסקוראַנטען (בעשיצער פון רעאַק-
ציאָן) מיט די פּיילען פון זיין ווייץ און שאַרף זינג... ער האָט אין
דייטשלאַנד בעשאַפּען די גינסטיגע אומשטענדע, וועלכע האָבען פראַ-
דוצירט זיינע דריי נאָכפּאָלגער: געטהע, שיללער און קאַנט!...
ער איז געווען אַ זשעני, ער איז געווען איינער פון די גרעסטע
קעמפּפער דער פרייהייט!... מיט זיין מעכטיגע האַנד האָט ער אַראָפּ-
געוואָרפּען פון זיך דעם יאָך פון אַלע געטער און האָט אויף קיין מזבח
ניט געוואָלט מקריב זיין זיינע קרבנות.

2

נאָטהאַלד אפרים לעססינג איז געבוירען געוואָרען אין 1729
יאָהר. זיין פאָטער איז געווען אַ פאַסטאָר אין אַ קליין דייטשישע
שטעטלע און ער האָט געוואָלט, זיין זוהן, וועלכער האָט פון קינדהייט

גרויסער דיכטער, א גרויסער דענקער און א גרויסער מענש! דאָס איז געווען די אורזאכע, פאר וואָס לעססינג אליין האָט געקוקט אויף דעם קאָלאָסאַל-גרויסען וואָלטער פון אויבען אַראָפּ... וואָלטער איז געווען רייך ווי קרח, מעכטיג ווי א קייזער, בעריהמט און געאַכטעט ווי א גאָט און דער קבצן לעססינג האָט דאָך געמוזט איינבויען דעם קאָפּ, ער זאָל דעם גרויסען גיגאַנט דערזעהן, אזא לייליפוטאַנישער מענשעל איז דער גרויסער פראַנצויז געווען. אין זיינע בריעף איבער דראַמאַטורגי ("האַמבורגישע דראַמאַטורגי") ווייזט לעססינג גאַנץ אָפּען ווי אין מאַנכע הינזיכטען איז וואָלטער געווען א פשוט'ער שאַרלאַטאַן... און ער זאָגט: "וועה איז דעם, וועלכער לעזט איבערהויפט וואָלטער'ס ווערק אָהן דעם סקעפטיציזמוס (געפיהל פון ספיקות) מיט וועלכען א טהייל פון זיינע ווערק זיינען געשריבען". וואָלטער איז געווען א גר-טער פריינד מיט דער גרויסער יעקאַטערינאַ, מיט דעם גרויסען פרידריך און לעססינג איז געווען א גוטער פריינד מיט'ן דענקענדען אידעלע, מיט דעם ענו משה מענדעלזאָהן.

דער היסטאָריקער גרעץ דערצעהלט, דאָס לעססינג מיט מענדעל-זאָהנען האָבען זיך צום ערשטען מאל בעגעגענט ביי א שאַך-ברעט. די ביידע קעניגע פון דענקען האָבען זיך געטראָפּען ביי דעם קעניגליכען אַמיוזמענט און זיינען שוין ביז זייער טויט געבליבען טרייע, איבערגע-בענע פריינד. אין זיין אונשטערבליכעם ווערק, "נאַטהאַן דער ווייזע", האָט לעססינג פערקערפערט דעם א י ד ע א ל ע ן בילד פון זיין אידישען פריינד... לעססינג האָט אָנגעפאנגען זיין דראַמאַטישע קאַ-ריערע מיט דער פיעסע, "די אידען" און האָט געענדיגט מיט דער גרוי-סער דראַמאַטישער פאַעמאַ "נאַטהאַן דער ווייזע"... דער רייפער און פאַלקאָם ענטוויקעלטער דענקער האָט בעשטעטיגט דאָס, וואָס דער איידעלער יונגלינג האָט א מאל געזאָגט...

ניט נאָר זיין לייעבע און פריינדשאַפט צו מענדעלזאָהנען, אַנדערע, וויכטיגערע אומשטענדען האָבען ארויסגערופען די ערשיי-נונג פון זיין "נאַטהאַן דער ווייזע"... לעססינג האָט געוויס ניט גע-קענט איגנאָרירען אזא ערשיינונג, ווי רעליגיאָן, אזא ערשיינונג, וועל-כע, ווי ער אליין זאָגט אין איינע פון זיינע פראַגמענטען, "קניפט צו-נויף און צושיידעט פּעלקער און לאָזט פּערוויסטען גאַנצע וועלטען, ווייל שוואַרצע (ניט איראָפּייער) גריסען גאָט און ניט א הילצערנעם

אלס מייסטער ווערקע פון וואהרע קריטיק, — אלס די בעסטע לערער, מיט וועמעס הילפע מע קען שטודירען און פערשטעהן די דראמאטישע קונסט. מיט דעזע בריעף האָט ער ערוואָרבען דעם נאָמען פון דעם גרעסטען קריטיקער פון דער וועלט...

דער אידישער היסטאָריקער גרעץ שטעלט לעססינג העכער פון דעם בערימטען פראנצויזישען שרייבער וואָלטער, וועלכער האָט געלעבט מיט לעסינגען אין איין צייט. מע דארף ניט מיינען, אז דער היסטאָריקער איז פארטייאיש דערפאר, ווייל דער זשעניע וואָלטער איז געווען א געמיינער אַנטיסעמיט, א מין פראנצויזישער אָהלוארט, און לעססינג איז געווען א אידען־פריינד. אזא מיינונג האָט גרינדליכערע ערקלערונג גען. וואָלטער און לעססינג האָבען געהאט איינע און די זעלבע מיססאָן, איינע און די זעלבע אויפגאבע: — אראָפּוואַרפען פון די הויכע פיע־דעסטאלען די אלטע, הילצערנע געטער און ארויפפיהרען אויפ'ן טראָהן דעם גייסט פון פרייהייט און ראציאָנאליזמוס (שכל הישר). אלס א צערשטערער שטעהט וואָלטער העכער. ער איז געווען דער גרעסטער סאטיריקער פון דער גאנצער וועלט און לעססינג איז נאָר דער גרעסטער סאטיריקער פון דייטשלאַנד. אָבער וואָלטער איז נור געווען גרויס מיט זיין פערלאכען, אָפלאכען, פערמיאוסען... ער האָט אָבער ניט געקענט אזוי ריכטיג קריטיקירען און אנאליזירען ווי לעססינג. וואָלטער האָט נור צושטערט, לעססינג האָט אין דער זעלבער צייט אויך געבויט... וואָלטער איז געווען א שטאָלצער אַריסטאָקראט פון געדאנק קען, לעססינג איז געווען א דענקער פון דער דעמאָקראטי. וואָלטער האָט געמאכט חוזק פון אלעס וואָס האָט זיך גערעכענט הייליג, לעססינג האָט מיט ארגומענטען און וויץ געוויזען, איבערצייגט דאָס הייליג איז נאָר דאָס, וואָס איז וואהר... וואָלטער האָט געמאכט שפאס פון רעליגיאָן. לעססינג האָט גערעדט ערנסט... ער האָט פון טהעאטער געוואָלט מאַכען א טעמפל און פון דראמאטישע פאָעזי א רעליגיאָן... וואָלטער האָט געמיינט, אז מע דארף נאָר ריכטיג פילאָזאָפירען, וועט מען שוין אָפשאַפען אלעס פוילעס און בייזעס, און די הומאניטעט (מענשענליכע) וועט טריומפירען... לעססינג האָט געמיינט, דאָס די הומאניטעט מוז פריהער טריומפירען, אום די מענשען זאָלען ריכטיג פילאָזאָפירען... וואָלטער איז געווען א גרויסער דיכטער און דענקער, אָבער זעהר א קליינער און ניעדריגער מענש, לעססינג איז געווען א

פאָעזי און קונסט, — ביז מענשען וועלען ניט פערלירען די פעהיגקייט צו דענקען, פיהלען און ענטציקט ווערען פון דעם, וואָס עס איז אין דער ווירקליכקייט שעהן, וואָהר און פאָלקאָמען...

3.

גאָטהאַלד אפרים לעססינג איז געשטאָרבען אין 1781 יאָהר. ניט נור זיינע פיינדע, זיינע גוטע פריינד, זיינע קרובים, ברידער און פער-וואַנדעטע האָבען נור דאָמאָלס דערפיהלט ווי גרויס ער איז געווען, ווען דאָס ליכט פון זיין זשעני איז אויסגעלאָשען געוואָרען... זייערע אוי-גען האָבען זיך ערשט דאָן געעפענט, ווען זיינע זיינען צוגעשלאָסען גע-וואָרען. ער איז געווען גליקליך דערמיט, וואָס ער האָט געקעמפּט פאר פרעמדעם גליק, פאר אלעמענס בעפרייאונג, ער האָט אָבער ניט גע-וואוסט פון קיין פרייד און פון קיין גליק אין זיין אייגענעם לעבען.

„דאָס אַ מאָן, ווי לעססינג, האָט ניעמאלס געקענט גליקליך זיין, זאָגט היינע, וועט איהר לייכט בעגרייפן. ווען ער וואָלט אפילו די וואַרהייט ניט אַזוי געליעבט, — ווען ער וואָלט די וואַרהייט מיט זיין גוטען ווילען שטענדיג און איבעראל ניט געזאָגט און געלערענט, — וואָלט ער דאָך געמוזט אונגליקליך זיין, דען ער איז געווען אַ זשעני. ווען דער זשעני געפינט ניט פון אויסען אַ בייזען ווילען, געפינט ער אין זיך אינגעוועניג זיין פיינד, וועלכער וועט איהם ברענגען אונגליק און עלענד... דערפאר איז די געשיכטע פון גרויסע מענער שטענדיג אַ מאַרטיר־לעגענדע, ווען זיי ליידען ניט פאר דער גרויסער מענשהייט, דאָן ליידען זיי פאר זייער אייגענע גרויסקייט, פאר דעם גרויסען אָרט פון זייער „זיין“...“

„עס איז הערצרייסענד, זאָגט ווייטער היינע, צו לעזען אין לעס-סינגס ביאָגראַפֿי, ווי דער שיקזאַל האָט איהם עטזאָגט צו האָבען אפילו אַ קליינע פרייד. אפילו פון לייעב און פאַמיליען לעבען איז איהם ניט בעשירען געווען צו געניסען... איין מאָל אויף זיינע עלטערע יאָהרען האָט איהם דאָס גליק אויף איין אויגענבליק געגעבען אַ האָפּנונג גליק-“

קרייז" ... ער האט פערעפענטליכט א ווערק אין וועלכען ער האט זיך ערלויבט אביסעל צו קריטיקירען די קירכע און פון יעזוס אליין רעדען ווי פון א רעוואלוציאנער, וועלכער האט געוואלט בעפרייען די אידען פון די רוימער און אליין ווערען קעניג ... נאך זיין מיינונג, האבען די אידען, ווייל זיי האבען מורא געהאט פאר די מעכטיגע רוימער, איהם איבערגעבען צו פילאטוסען, וועלכער האט איהם געקרייצט, ווי א גע-וועהנליכען מיאטעזשניק. ווען יעזוס'עם פריינד און אנהענגער האבען דערזעהן, דאס ער איז ניט געווארען דער קעניג פון יהודה, האבען זיי איהם געמאכט פאר'ן קעניג פון דער וועלט ...

די גלחים האבען ערקלערט א מלחמה געגען דעם געפעהרליכען אפיקורוס ... א געוויסער האף-פאסטאר גאיעצט האט געגען איהם ארויסגעלאזט א ווערק, וועלכע איז געווען פול מיט שימפפעריען. כל זמן מען האט לעססינגען ערלויבט, האט ער פאלעמיזירט מיט זיינע פיינד און האט זיי געשניטען מיט דעם מעסער פון זיין שארפזין און געשאסען מיט די פיילען פון זיין הומאר און ווייז. אין איינע פון זיינע ענטפערען זאגט ער צו דעם גייסטליכען גאיעצע: „א, די אמאליגע גליקליכע צייטען! ווען די גייסטליכקייט איז פאר אונז געווען אלעס און אלעס, ווען מען האט פאר אונז געדענקט און פאר אונז געגעסען!.. ווילט איהר דיעזע צייטען צוריק אומקעהרען?" ... אבער מען האט לעססינגען פערבאטען צו פאלעמיזירען מיט גייסטליכע און פון רעלי-גיאן צושרייבען ... דאן האט ער זיך אומגעקעהרט אין זיין בעליעכטען טעמפל — אין טהעאטער — און האט מיט א דראמאטיש ווערק גע-ענטפערט בעסער, דייטליכער און איבערצייגענדער, ווי אונזיניג עס זיינען אלע רעליגיעזע און נאציאנאלע פאראורטיילע.

לעססינג האט רייך געמאכט די ליטעראטור פון דער וועלט מיט פיעלע ווערקע. ער האט געשריבען פאבעלען, פאעזי, דראמען, (זיין בעריהמטעסטע פיעסע איז „מינא פאן בארנהעלם"), קריטיקען, גע-שיכטליכע פארשונגען, פילאזאפישע טראקטאטען, טהעאלאגישע אונ-טערזוכונגען. זיין גרעסטעס ווערק, וואו זיין זשעני, זיין שארף זינן, עסטעטישער געשמאק און פילאזאפישע טיעפקייט האבען זיך אויסגע-דריקט אין זייער פולער מאכט איז זיין „לאקאזן". דיעזעס ווערק וועט בלייבען א געזעצגעבער, מרה דרך, און ערקלערער פון דעם, וואס איז עסטעטיק, שעהנקייט, פאלקאמענהייט פון געדאנק און אירעע אין

נאך וואס דארף מען טהעאטער?

אויף דיעזער פראגע ענטפערט די מאיאָריטעט, די גרעסטע טהייל פון די טהעאטער בעזוכער: טהעאטער עקזיסטירט נור צו אמוזירען זיך, צו האָבען אַ לייכטען און גרינגען צום פערדייהען מאטעריאַל, וועלכער שאַפט נור פערגעניגען און פרייד. אין טהעאטער דארפן די אָנגעשטרענגטע נערווען זיך אויסרוהען, דער קאָפּ דארף ניט האָבען קיין אַרבייט. מען דארף ניט געהן אין טהעאטער, זאָגען זיי, וויינען דאָרטען און גיסען טרערען צוליב פּרעמדע אויסגעטראַכטע צרות? מיר האָבען גענוג צרות און „טראַבעל“ אין דער היים. אין טהעאטער ווילען מיר לוסטיג זיין און וואָס מעהר לאַכען, ווארום אין אונזער ווירק־ליכען לעבען האָבען מיר זעהר וועניג געלעגענהייטען צו לאַכען און זיין פרייליך.

וואָס דארף דאָס טהעאטער געבען דיעזער מאיאָריטעט? אַ ליע־דעל, אַ קופּלעמעל, אַ צווידייטיגען ווייז, אַ טענצעל, אַ „שאָו“ פאר'ן אויג, אַ „מאַטש“, אַ פּראָצעסיאָן, שעהנע קליידער, טייערע סצענע־ריס. דער אינהאַלט, די אידעע איז ניט וויכטיג, — דער אינהאַלט מעג זיין אינהאַלטסלאָז און זינן־לאָז. זאָגאר די העכערע, די אַלער גרעסטע קלאַסע פון דיעזען זאָרט טהעאטער־בעזוכער, וועלכע זוכען, כלומרשט, אין די פיעסען עפעס אַ ליטעראַרישען ווערט, זיי זאָגען אויך, אז אַ שווישפּיעל דארף ניט האָבען קיין הויכע פּאָעזיע און חלילה, קיין פּי־לאָזאָפּי. די אויפגאבע פון טהעאטער, זאָגען זיי, איז ניט צו מאַכען פון די צושויער דענקער און פּאָעטען. מיר געהן אין טהעאטער ניט צו נעהמען „לעסאָנס“, מיר געהן האָבען „א גוד טיים“.

עס איז וואָהר, אז טהעאטער איז געשאַפען צו ליעב פערגעניגען, יעדע קונסט עקזיסטירט צו ליעב פערגעניגען, ליטעראַטור עקזיסטירט צו ליעב פערגעניגען. ווען מען לערענט פון אַ בוך די „רוֹלס“ פון אַ גראַמאַטיק, אָדער מען חזר'ט איין די פאָרמולען פון געאָמעטריע, אָדער

ליך צו זיין. ער האָט חתונה געהאַט — זיין פרוי איז געווען ליעבענס-ווירדיג. זי האָט אָבער געבוירען אַ קינד... די מוטער איז געשטאָרבען און דאָס קינד באַלד נאָך איהר. לעססינג אליין אין אַ וויציגען בריעף צו זיינעם אַ פריינד שרייבט אזוי וועגען דעם: „איך האָב פערלאָרען מיין זוהן! אַך, ער האָט געהאַט אזוי פיעל פערשטאַנד! איז דאָס ניט פערשטאַנד, וואָס מען האָט איהם מיט געוואַלט, מיט אַ צוואַנג געדארפט שלעפּען אויף דער וועלט? איז דאָס ניט פערשטאַנד, וואָס ער האָט דאָ אפילו איין מינוט ניט געוואַלט פערזאַמען?“

לעססינג איז געשטאָרבען אין 1781טען יאָהר און אין דעמזעלבען יאָהר איז ערשינען קאַנט'ס „די קריטיק דער ריינען פערנונפט“. לעס-סינג האָט פאַרבערייטעט פון דער זייט רהיין דעם באַדען פאַר די רע-וואָלוציאָן פון גייסט, און פון יענער זייט רהיין האָט שוין געשטורעמט די מאַטעריעלע רעוואָלוציאָן.

זום, ווארום פון דעם קיצעלט ניט אין די פיאטעם, — איז דען דער-
פאר דער הימעל מיט די שטערן אזא זאך, וואס האט ניט געדארפט בע-
שאפען ווערען?

א קליינע קעצעלע אזוי שפיעלט זיך מיט א „באל“, האט זי
געוויס פערגעניגען דערפון, אבער אין דער זעלבער צייט פערפאלגט
זי א גרויסען נוצליכען צוועק, — זי ענטוויקעלט אין זיך די פעהיג-
קייטען און פאָרבערייטעט זיך צום קאמפף פאר דאָס דאָזיגן. דורכ'ן
שפיעלען לערענט זי זיך ווי צו לעבען. דיעזע אייגענשאפט האט די
נאטור געגעבען יעדע בעשעפעניס. און דער מענטש וואָס מיינט ערנסט,
אז אין זיין שפיעלען דארף ניט זיין עטוואָס בעלערענדעס, וויעדער-
שפרעכט זיין אייגענע לעבעדיגע נאטור און דענקט ניט זאָגאר אזוי
פיעל, ווי א קליינע קעצעלע. די גרעסטע אויפגאבע פון דער פּעדאָגאָגיע,
איז צו פּעראַייניגען דאָס לערנען מיט'ן פּערגעניגען און דאָס פּערגעניגען
מיט'ן לערנען. מען לערענט היינט ניט מיט געוואָלד, מיט פּערשרעקען,
מיט שלאָגען מיט א גמרא איבער'ן קאָפּ. מען זעהט דעם תלמיד צו פּער-
אינטערעסירען און שאַפען איהם פּערגעניגען מיט די נייע ערפּאָהרונג-
גען און קענטניסע וועלכע ער קריגט. פּערקעהרט, יעדען קינדער-שפּיעל,
יעדען „געיס“ זעהט מען צו מאַכען זינפּאָל און קאָמפּליצירט, אום
ביים פּערגעניגען פון שפּיעלען זאָלען זיך ביים קינד ענטוויקלען זיינע
פּעהיגקייטען און זיין מוח זאָל ווערען שאַרפּער. און עלטערע מענטשען
וועלכע געהען אין טהעאַטער זעהן די נאָבעלסטע שפּיעל וואָס עס
גיבט אין דער וועלט, די שפּיעל וואָס איז בעגרינדעט אויף דער העכס-
טער פאָרם פון פאָעזי, די שפּיעל וואָס רופט זיך דראַמאַ, זיי זאָלען
קענען פאָדערען, אז אין דער שפּיעל זאָל גאָר נישט זיין קיין בעלע-
רענדעס, קיין געדאַנק, קיין אידעע, קיין העכערער צוועק, עס זאָל זיי
נאָר קיצלען די פיאטעם?

די מענטשען, וואָס ענטזאָגען זיך צו זעהן א שטאַרקע דראַמאַ,
ווייל זיי האָבען מורא, אפּשר וועלען זיי מוזען וויינען, — די דאָזיגע
מענטשען קען מען פּערגלייכען מיט דעם, וואָס האָט מורא צו געהן
שלאָפען אין בעט, אפּשר וועט זיך איהם חלום'ן אין שלאָף אז זיין
טאַטע איז געשטאַרבען און ער וועט וויינען אין שלאָף. עס זיינען דאָ
צווייערליי טרערען. איינע טרערען קומען פון יסורים, פון צרות, פון
שמערצען. אזעלכע טרערען זיינען ביטערע טרערען, זיי דארפען אויס-

פון כעמיע, פיזיקע, טוט מען דאס צוליעב א פראקטישען צוועק. א בוך
 אָבער, וואָס איז נישט אַ „טעקסט בוך“, לעזט מען פון פערגעניגען ווע-
 גען. אויב מען האָט נישט קיין פערגעניגען פונ'ם לעזען, דאָרף מען עס נישט
 לעזען. עס איז אָבער פאַראַנען פערשיעדענע ביכער און פערשיעדענע
 לעזער. אנדערע לעזען ביליגע „דעטעקטיוו סטאָריעס“ און „דיים נאָ-
 וועלס“ און האָבען דערפון אַ גרויסען פערגעניגען. זיי לעזען דיעזע ביי-
 כער אין די „קאָרס“ מיט התמדה, שלאָפען נישט מאַנכעס מאָל גאנצע
 נעכט, אום צו וויסען די ענדע פון דער געשיכטע. עס זיינען אָבער פאַראַ-
 נען אזעלכע מענשען, וואָס זיי עקעלט ווען זיי נעהמען אזאַ ביכעל אין
 האַנד, — זיי האָבען פערגעניגען פון אַ ראָמאַן וואָס איז געשריבען
 פון דיקענס, פון טאָלסטאָי, פון זאָלאַ, פון טורגעניעוו. אנדערע ווידער,
 האָבען פערגעניגען ווען זיי לעזען קאנט'ס אָדער שאַפּענהאוער'ס פיר-
 לאַזאָפּישע ווערקע. אלזאָ, אַ פנים עס איז דאָ אַן אונטערשייד פון אַ
 פערגעניגען צו אַ פערגעניגען? די זעלבע זאך אויך אין מוזיק. פיעלע
 האָבען פערגעניגען פון „רעג סאָנגס“, אנדערע האָבען פערגעניגען פון
 סימפאָניעס, אראַטאָריעס און קאנטאַטעס. אין דער מאַלער קונסט אויך
 דאָסזעלבע: פיעלע ווערען ענטציקט פון אַ דרייַסענטיגער „פיקטשור“
 מיט אַ רויטען גענעראַל אויף אַ ווייסען פערד און האָבען קיין פערגעני-
 גען נישט, ווען זיי זעהען אַ בילד פון מורילאָ אָדער רובענס. וואָס האָבען
 געדארפט טאָן די גרויסע דיכטער, די זשעניאַלע קאָמפאָזיטאָרס, די בע-
 ריהמטע קינסטלער? שרייבען „דעטעקטיוו סטאָריעס“, קאָמפאנירען
 „רעג סאָנגס“ און מאַלען ביליגע „פיקטשורס“, ווייל דאָס שאַפט פער-
 געניגען דער מאַיאָריטעט? אָדער פערפאַסען גרויסע פאַעמען, קאָמ-
 פאנירען גרויסע סימפאָניען, מאַהלען געטליכע בילדער מיט'ן צוועק
 צו ענטוויקלען דעם גייסט פון דער מאַיאָריטעט, פערעדעלען זייער גע-
 שמאַק, מאַכען העכער זייערע פאָדערונגען און בעדירפניסע און מאַכען
 נאָבלער, פיינער און מאַראַלישער דאָס, וואָס עס ווערט בעצייכענט מיטן
 וואָרט „פערגעניגען“? די אלטע רוסישע פריצים האָבען געהאַט פער-
 געניגען דערפון, וואָס פאר'ן שלאָף פלעגען שקלאָפען שטונדען לאַנג
 שטעהן און קיצלען זיי די פיאַטעס. אויב, למשל, די דאָזיגע פערגעני-
 גענס-זוכער האָבען נישט געקענט פערשטעהן, וואָס פאַר אַ פערגעניגען
 קען מען האָבען, קוקענדיג פאר'ן שלאָף אויפ'ן שעהנעם בלויען הימעל
 מיט די זילבערנע שטערן און דענקענדיג וועגען דעם גרויסען אוניווער-

די דראַמא, די ליטעראַטור, יעדע קונסט דארף נור דערצעהלען דעם ריכטיגען אמת. די וועהטאָגען, די שווערע פּראָבלעמען, די אונגליי-קען וואָס עקזיסטירען אין דער געזעלשאַפט און צווינגען אייך אויף צו ליידען, וועלען ניט פערניכטעט ווערען דורך דעם וואָס איהר וועט אייך לאָזען נאָרען דורך זיסע ליגען. עס איז ניטאָ קיין גרעסערער פערגעניגען ווי צו ערפאָהרען די וואַרהייט. איהר קענט זיין פאַרבירי-טעט צום לעבען און געניסען די פרייד פון לעבען נור דאן, ווען מען וועט אייך בעווייזען אז אייער אַלטע סחורה, די אַלטע מיינונגען אייערע טויגען ניט מעהר, אז די משרתים און פיהרער אייערע זיינען גנבים און פאלשע מענשען, אז די מאַמע אייערע איז קראַנק און די שוועסטער געהט אויף אַ שלעכטען וועג... וואָס קענט איהר לערנען און וואָס קענט איהר וויסען, אויב די וואַרהייט איז פון אייך פערליקענט און פערבאָרגען?

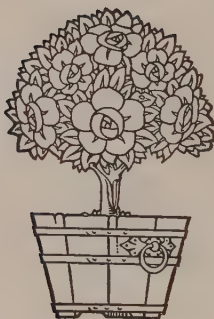
די האַלב-געבילדעטע, ניט דענקענדע בורזשאַזע אינטעליגענץ האָט זעהר מורא פאר פיעסען מיט פילאָזאָפּי און אידעען. זיי וויסען ניט אז אין דער דראַמאַטישער ליטעראַטור וועלען בלייבען אונשטערב-ליך נור די פיעסען, וועלכע זיינען פול מיט אידעען און פילאָזאָפּי. „האַמלעט“ וועט קיין מאָל ניט שטאַרבן, „פאוסט“ וועט ניט אַראָפּג-נומען ווערען פון דער ביהנע, „נאַטהאַן דער ווייזע“ איז אַלס אַ דראַמאַ-טיש ווערק זעהר שוואַך, און דאָך וועט „נאַטהאַן דער ווייזע“ אייביג לעבען, ווייל עס איז אַ ווערק פול מיט פילאָזאָפּי און אידעען. נור די האַלב געבילדעטע אינטעליגענץ האָט ניט קיין געדולד צו זעהן אַן ערנסט טיעפּזיניג ווערק; די העכערע, אמת'ע אינטעליגענץ און דאָס פּראָסטע פאָלק האָבען ליעב פילאָזאָפּי, געדאַנקען, אידעען, פאָעזיען... דער בורזשאַזער האַלב געבילדעטער און איינגעבילדעטער צושווער געהט אַוועק פון טהעאַטער און פערגעסט שוין וואָס ער האָט געזעהן און געהערט; דאָס פּראָסטע פאָלק האָט ליעב עטוואָס צו ברענגען אַהיים פון טהעאַטער... עס ציהט איהם צו זעהן אַ שטיק, וועלכע צווינגט איהם נאָכצודענקען און נאָכצוקלערען. אַ גוטע טענדענץ, אַ פיר-לאָזאָפּישער אפּאָריום, אַ פאָעטישע בילד רופען אַרויס זיין אויפריכ-טיגע ענטציקונג.

אז די דאָזיגע חברה, וואָס האָט מורא פאר אַ פיעסע מיט געדאַנ-קען, ווידערשפרעכט זיך אליין, קען מען זעהן פון דעם פאַקט: לַמַּשָּׁל,

געראט ווערען פון דעם מענשענס לעבען. עס זיינען אָבער דאָ אנדערע, זיסע, טייערע טרערען. אַ מוטער הערט ווי איהר קינד זאָגט אַ דרשה און וויינט; מען הערט פון גרויסע טהאַטען און מען איז געריהרט; מען בעשליסט זיך צו ברענגען אַ גרויסען אָפּפער צוליב דער מענשהייט און טרערען גיסען זיך פון פרייד; מען וויינט ווען מען לעזט אָדער מען זעהט אַ פּאָעטישע סצענע. דאָס זיינען גוטע, לייכטע טרעהרען. ווען איהר לעזט אַ גוטען בוך, אָדער זעהט אַן אמת'ע דראַמאַ און איהר וויינט, ווייל איהר לעבט איבער אין אייער אילליוזיאָן דאָס לעבען פון אַן אנדער מענשען, גיעסט איהר טרערען ווייל פאַר אייערע אויגען האָט זיך געעפענט די זעלע פון אייער מיטמענש און איהר וויינט מיט טרערען פון מיטלייד און סימפּאַטי. אַזעלכע טרערען זיינען דאָס גרעס-טע פערגעניגען, אַזעלכע טרערען זיינען איינע פון די שענהנסטע ער-שיינגען אינ'ם מענשענס נאַטור. עס זאָלען זיין אַזעלכע טרערען, וואָל-טען די מענשען ניט געהאַט קיין רעכט צו לעבען אויף דער וועלט!

אנדערע מענשען וויעדער ווילען ניט, אַז דאָס טהעאַטער זאָל פאַר-שמעלען די רעאַלע ווירקליכקייט, דעם אַלטעגליכען לעבען. זיי ווילען זעהן אויף דער בינהע נור יום טוב. אַנשטאַט דער רעאַלער ווירקליכקייט ווילען זיי זעהן אַ שעהנע אויסגעטראַכטע בבא-מעשה; זיי ווילען בעסער זעהן אַ בעגלידעטען ליגען, איידער די אָפענע ריכטיגע ווארהייט. פאַר די דאָזיגע מענשען וועט זעהר פאַסענר זיין צו דערצעהלען דיזעזען אַנעקדאָט: אַ סוחר איז אַוועקגעפּאָהרען אין דער „קאָנטרי אויף פלע-זשור" און האָט אָנגעזאָגט זיין זוהן, ער זאָל איהם שרייבען אַלעס וואָס עס קומט פאַר אין דער היים און אין געשעפט, כדי אין דער צייט פון „פלעזשור" זאָל ער זיך פון דעסטוועגען קענען פאַרבערייטען און זאָל וויסען אַלעס, וואָס ער וועט האָבען צו טאָן. אין די ערשטע בריעף האָט דער זוהן געשריבען דעם אמת: די סחורה וואָס זיי האָבען איז אַלט און ארויס פון דער מאָדע, מען דארף נייע וואָרע. די משרתים זיינען גנבים און פאַלשע מענשען, די מאַמע האָט צייהנוועהטאָג, די שוועס-טער פיהרט זיך אויף ניט גוט, און אַזוי ווייטער. דער טאַטע איז ביז געוואָרען און האָט געשריבען דעם זוהן: איך וויל טאַקע זאָלסט מיר שרייבען, וואָרום אַז ניט, וועל איך ניט וויסען וואָס אין דער היים טוט זיך, אָבער נאָך וואָס שרייבסטו מיר דעם אמת? פיהרסט דאָך מיר אי-בער דעם גאַנצען פערגעניגען.

טער קריגען מענשען פון פערשיערנע קלאסען איינע און דיועלכע
 „סאָגדזשעסטשענס“ און ווערען פּעראייניגט דורך איינע און דיועלכע
 אידעאלען. ערפילען דיעזע אויפגאבע קען די דראַמע נור דאן, ווען זי
 שילדערט די וואַרהייט פון לעבען, די וואַרהייט פון דער נאטור...
 זעהן און פערשטעהן די וואַרהייט — דאָס איז דאָס גרעסטע פער-
 געניגען פון א מענשען. דאָס טהעאטער איז געשאַפּען דיעזען פערגע-
 ניגען צו געבען.

מען שפיעלט א פיעסע, וואָס געפעלט זיי שטארק און אַמזירט זיי. זאָלען אָבער קומען די פיעסע זעהן זייערע גייסטליכע, די „רעבאָיס“, די פריסטערס, דאָס הייסט, די מענשען וועלכע נאָך זייער מיינונג נאָך דארפֿען זיין מאָראַלישער פֿון אנדערע און פיהרען זיך אנשטענדיגער, — וועלען זיי פיהלען און זאָגען, אז די דאָזיגע מענשען האָבען זיך ערניעדעריגט. פאר וואָס? ווייל זיי אליין, די דאָזיגע עולען, אויב זיי פערשטעהען ניט, פיהלען זיי דאָך אינסטינקטיוו, אז דאָס איז אַ נאָר-רישע שפיעל, וועלכע מוז אַן אנשטענדיגען מענשען ערניעדריגען. ווען אָבער די גייסטליכע וועלען זעהן „פאוסט“ אָדער „האַמלעט“ אָדער אזא אָפּערא ווי „פאַרסיוואַל“, וועלען זיי ניט האָבען דאָגעגען, ווייל די דאָזיגע ווערקע זיינען ווערקע פֿון אמת'ע קונסט... אלעס וואָס עס ווערט געשפיעלט אין טהעאַטער דארף זיין אויף אזוי פיעל ערהאַר-בען און אויך אזוי פיעל וואַהרע קונסט, אז ניט נאָר די וואָס מוזען שפיעלען אַ ראָלע פֿון העכערע ברואים, נאָר ווירקליך גרויסע און ענט-וויקעלטע מענשען זאָלען זיך פיהלען אין טהעאַטער ניט ערניעדעריגט, נאָר דערהויבען! ...

די מענשען, וואָס האַנדלען אַ גאַנצען טאָג, די מענשען, וואָס בע-שעפטיגען זיך אין זייערע „אַפּיסעס“ אַ גאַנצען טאָג און די וואָס אַר-בייטען אַ גאַנצען טאָג, וועלען זיך אַברוהען און זייערע נערווען וועלען פערשטאַרקט ווערען, אויב אין טהעאַטער וועט מען זיי געבען מאַטע-ריאַל צו דענקען און צו פיהלען. דאָס טהעאַטער איז אַ גרויסע סאָציאַלע פאָלקס שולע. אַהער דארפֿען קומען מענשען לערנען און שטודירען אָהן ביכער דאָס, וואָס זיי האָבען אליין קיין צייט ניט אָדער קיין מעג-ליכקייט ניט צו לערנען. אין טהעאַטער דארף מען קומען לערנען דאָס לעבען פֿון דער געזעלשאַפט, פאַמיליע און אינדיווידואַל, דאָרטען בע-קענען זיך מיט דער בעדייטונג פֿון סאָציאַלע ערשיינונגען און מיט דער ערקלערונג פֿון די פראָבלעמען פֿון לעבען. דאָס טהעאַטער איז געשאַפֿען דאָרויף אז אַ גרויסע מאַסע מענשען זאָל דאָרט ערציהען זייערע גע-פיהלען, האַרמאָניזירען זייערע בעגריפֿע, סאָציאַליזירען זייערע פאָר-שטעלונגען וועגען גערעכטיגקייט און אונגערעכטיגקייט... אין טהעאַ-

דער ווירקליכקייט. די אונגליקען און צרות, וואָס די העלדען פון אַן אויסגעטראַכטען ראָמאַן טראָגען איבער, רופען אַרויס מעהר טרערען און מעהר מיטלייד, אַלס די ווירקליכע צרות און אונגליקען פון אונזערע מיטמענשען. ווען אייערער אַ בעקאַנטער דערצעהלט אייך אַ ווייז פון זיך אליין, איז עס נישט אַזוי אינטערעסאַנט, ווי אַ ווייז פון אַ פּיכ-טיווען מענשען, פון אַ לעגענדאַרישען מאַטקע כאַבאַד, אָדער הערשעל אַסטאָפּאָליער...

דער ליגנער, וועלכער דערצעהלט אונשולדיגע ליגען, נישט ווייל ער וויל אייך בעטריגען, נאָר ווייל ער וויל מיט זיין איינבילדונגס קראַפט שאַפען עטוואָס, וואָס זאָל זיין „אינהאַלטסרייכער“ און אינטערעסאַנטער פון דער אָרעמער ווירקליכקייט, — דער דאָזיגער ליגנער איז אַזאַ נאַטירליכער פּראָדוקט פון אונזער מענשליכען לעבען, געראַדע ווי דער וואָס דערצעהלט די ריינע וואַרהייט. דער ליגנער איז אַ ראָמאַנטיקער. ער איז דער פּאָטער פון ראָמאַנטישע ליטעראַטור. די ווירקליכקייט איז אַם מייסטען זעהר וואַכעדיג, מאַנאָטאָן, גרויזאַם, געוואָלדיג שטאַרק פאַר דעם מענשענס קרעפטע, און נאָר אין פּיקצאַן, אין דער פּאַרשטעלונג קען דער מענש אַלעס צופאַסען צו זיין ווילען, אַלע הינדערניסע אויפּרוימען, די אייזערנע אומשטענדען אומבייטען, נישט אין דער „געבילדעטער“, פאַקטישער ווירקליכקייט, נאָר אין דער איינגעבילדעטער מענשליכער פאַנטאַזי האָבען דעם מענשענס שטרעבונגן צו די פּולע, אונבעגרענעצטע, פאַלקאָמענע פרייהייט.

דער מענש האָט שטענדיג געהאַט פּערגניגען פון זיין נייגונג יעדעם אָבצונאַרען (אָפּיציעל טוט מען עס דעם ערשטען אַפּריל), מיט-טיפּיצירען, נאָכאָהמען, אימיטירען די ווירקליכקייט, מאַכען זיך פאַר אַן אַלטען, פאַר אַ הינקעדיגען, פאַר זעהר אַ דיקען, פאַר אַ שיכורען, פערמאַסירען זיך, אום פאַרצושטעלען עטוואָס אנדערש פון דעם, וואָס ער איז אין דער ווירקליכקייט. אַן אַמת'ער הינקעדיגער, אָדער אַ דיקער מענש, אָדער אַן אַלטער האָט דעם מענשען נישט אַזוי אינטערעסירט, ווי דער פאַרגעשטעלטער... פון דער נייגונג נאָכצואַהמען, פאַרצורשטעלען די ווירקליכקייט מיט דער הילפּע פונ'ם כח הדמיון, אימיטירען דעם אַמת, עטוואָס אויסדריקען דורך אַ פרעמדע מאַסקע, — פון דעם האָט זיך ענטוויקעלט דער ספּעקטאַקל, דאָס טהעאַטער, די דראַמאַ. אָהן אַילוויאַן וואָלט קיין טהעאַטער און קיין דראַמאַ נישט געשאַפּען

אילוויאָן און דראמא.

אילוויאָן איז אַ אויסגעטראַכטע ווירקליכקייט. עס איז ניט די זאך ווי זי איז, נאָר ווי זי שטעלט זיך פאַר מיט דער הילפּע פון אונזער כח הרמיון. עס איז ניט די וואַרהייט אליין, עס איז די פאַראויס בעשטימטע און אזוי צו זאָגען, ע'ל פ'י תנאי אָנגענומענע אָבבילדונג פון דער וואַרהייט. עס איז, פשוט גערעדט, אַ ליגען וועלכער דערמאָנט דעם אמת.

פאַר דעם מענשען איז די ווירקליכקייט אליין ניט געניגענד, ער דאַרף האָבען אַזעלכע געפיהלען, און איינדריקע, וועלכע זאָלען איהם העלפּען די ניט ווירקליכקייט פערווירקליכען. אָהן אַזעלכע ליגען קען דער מענש לעבען. די וועלט אונזערע רופט זיך ניט אומזיסט עולם השקר. נור דאן ווען מיר לעבען ניט, זיינען מיר אין עולם האמת... אין קבר גיבט עס קיינע אילוויאָנען... דור המלך האָט ניט אומזיסט געזאָגט צו גאָט: „וואָס וועט דיר אַרויסקומען פון מיין טויט? קען מען דען רעדען וועגען דיין וואַרהייט אין גרוב?“ נור דאָ אויפ'ן עולם השקר קען עקזיסטירען רעליגיאָן, גלויבען, איינגעבילדעטע וואַרהייטען, ווייל דער מענש קען ניט לעבען מיט דער אמת'ער ווירקליכקייט אליין: ער מוז האָבען ליגען, אילוויאָנען...

דער ליגען איז פיעל עלטער פונ'ם אמת. די וואַרהייט ערפאָהרט מען נאָר דורך די פאַרשטעלונגען, וואָס מען האָט וועגען איהר. די ווירקליכקייט אליין איז קיין מאָל ניט געווען פאַר דעם מענשען אזוי אינטערעסאַנט, ווי דאָס וואָס האָט געדאַרפט די ווירקליכקייט פאַרשטעלען. דאָס לעבען פון די געטער אין די הימלען איז געווען מעהר בעקאַנט און דייטליכער בעשריבען, ווי דאָס לעבען פון דעם רעאַלען מענשען, דאָס אויסגעטראַכטע איז געווען שטאַרקער פון דאָס עקזיסטירענדע, פיקציאָן (פיקשיון) האָט מעהר געווירקט ווי די פאַקטען פון

ווירקליכע לעבען פונ'ם אידישען פאלק, די פאקטען פון זיין היסטאָריע שען לעבען זיינען געווען צו רעאליסטיש, דער אמת צו ביטער. אָהן אילוזיאָנען וואָלט עס אפילו דער איד ניט איבערגעטראָגען. דעם איד צו הילפע איז געקומען דער חסידזמוס, וועלכער האָט איהם בעטרוניקען און בערוישט געראדע ווי דעם כינעזער דער אָפיום. דער חסידזמוס האָט דעם אידען געפיהרט פון זיין אָרימער וועלט, פון דעם שרעקליכען עולם התחתון אין די גרויסע עולמות העליונים, אין די ליכטיגע שטראַהל לענדע וועלטען, וואו עס שטעהען פאלאסטען פון סאפיר און קריסטאָל און וואו שאארען פון מלאכים זינגען שירה... אָפיום אָבער פיהרט פון אילוזיאָנען צו האַלוציאנאציען. און, איך מיינ, עס איז ריכטיג צו זאָגען, אז צו האַלוציאנאציען האָט אויך געפיהרט דעם אידען דער חסידזמוס...

אן אילוזיאָן העלפט דעם מענשען פון דער ניט־ווירקליכקייט מאַכען אַ ווירקליכקייט. האַלוציאנאציען, פערקערט, מאַכט פון דער ווירקליכקייט אַ אונווירקליכקייט. האַלוציאנאציען פערקריפלען די ווירקליכקייט, רופען ארויס אונמעגליכע ערשיינונגען, רופען ארויס ערשיי־נונגען, וועלכע נאָר אַ קראַנקער מוח קען שאַפען. אילוזיאָנען ברענגען דעם מענשען פערגנגען, פרייד, טרויסט. האַלוציאנאציען שרעקען דעם מענשענ'ס פאַנטאַזי, מאַכען איהם קראַנק און היפּלאָז. די דראַמאַ איז די ספּערע פון ריינע אילוזיאָנען, און דער איד האָט זיך דערפאר מיט אַזאַ ענטוויאָזם אַ וואָרף געטאָן אין טהעאַטער, אין דער וועלט פון פאַרשטעלונגען. די אמת'ע, גוטע, געזונטע דראַמאַ וועט געבען דעם אידען דאָס, וואָס ער האָט געזוכט אין חסידזמוס...

וואָס ניעדריגער און ניט ענטוויקעלטער דער מענש איז, דאָס איינפאַכער און נאָאיווער זיינען זיינע אילוזיאָנען. אַ קינד מאַכט זיך אַ גאַנצע ווירקליכע וועלט פון אַ שטעקען, אַ בעזעם מיט אַ ביינקעל. די אילוזיאָנס־קראַפט פערוואַנדעלט פון זיינ'עט וועגען דעם שטעקען אין אַ פערדל, דעם בעזעם אין אַ דאָקטאָר, דעם ביינקעל אין אַ גרויסע פעסטונג. די האַנדלונג אָבער וואָס קומט פאַר צווישען דעם קינד און די געגענשטענדע איז אַזוי אמת ווי די ווירקליכקייט אליין. זעלבסט־פערשטענדליך, די ווירקליכקייט, וועלכע קען בעאָבאַכטעט ווערען און אויפגעפאַסט ווערען דורך דעם קינד'ס בעגריפען אין זיין קינדי־שע וועלט. אויב ביליגע מעלאָדראַמען און נאָאיווע, קינדירשע מעשות

געוואָרען. ניט אומזיסט זיינען די דראמא און די רעליגיאָן אזוי נאָך הענט פערבונדען איינע מיט דער אנדערע...

וואָס אָרעמער דעם מענשעם ווירקליכקייט אין, וואָס שווערער עס איז דער דרוק פונ'ם פאקטישען רעאלען לעבען, דאָס שטארקער איז זיין נייגונג צו אילוזיאָנען. דער ערניעדריגטער און פעהונגערטער פראָלעטאריאט פון דעם אלטען רוים האָט געהאט נור אין פאָדערונג: גיט אונז אַ שטיקעל ברויט צו שטילען דעם הונגער און גיט אונז ספּעק טאָקלען צו ערווייטערען זיך פון דער ווירקליכקייט. די כינעזער, וועלכע לעבען אין ענגשאפט און אָרעמקייט, אָהן מענשליכע רעכטע און אָהן אינדיווידועלע פרייהייט, — די כינעזער טרינקען אָפּיום, אום זיי זאָל לען מיט דער הילפע פון דעם גיפט קענען אוועקגעהן פון דער שרעקליכער ווירקליכקייט אין דער שעהנער וועלט פון געטליכע אילוזיאָנען. דער שוואַכער רוסישער מוזשיק טרינקט אזוי פיעל שנאָפּס, ווייל די וואָדקא הויבט איהם אויף פון זיין שמוציגע אָרעמע ווירקליכקייט אין אַ ראַמאנטישער וועלט פון שעהנע טהאָלען און גרויסע פעלדער אין אַ ספּע-רע פון גרויסע העלדען און גרויסע גבורים... די אַרבייטער אין שמו-ציגע צוריסענע בלוזען מיט ניט אָבגעוואַשענע פנים'ער, וועלכע האָבן בען אַ גאַנצען טאָג בערג אויף זיך איבערגעשלאָפּט שטעהן ביי נאכט אין אַ ביער סאַלון פרייליכע, צוהיצטע, לעבאָפּטע... ווייל דער אַלקאָ-האָל און דער רויך פון טאַבאַק מאַכען פונ'ם סאַלון אַ טעמפּעל פון אי-לוזיאָנען. מיט דער הילפע פון גארקאטישע מיטלען זוכען אויך די רייכע קלאַסען צו פערגעסען די גרויזאמע, מאַנאָטאָנע ווירקליכקייט. אין ענגלאַנד און אין אמעריקא ביי דעם פראַקטישען אנגלאַנזאָקס בליהט נאָר די ראַמאנטישע גאָוועלע און ראַמאנטישע דראַמע, ווייל ער וויל דעם פאקטישען אמת פערזיסען מיט אַ ראַמאנטישען ליגען. אין דער העלע וואו מען רויכערט אָפּיום, אין שענקהויז, אין דער קירכע און אין די טעמפלען דער קונסט זוכט דער מענש דורך אילוזיאָנען צו זעהן די ווירקליכקייט ניט אזוי ווי זי איז... די גאס אַליין איז ניט אינטערעסאַנט, זי איז אָבער זעהר אינטערעסאַנט, ווען מען קוקט אויף איהר דורך אַ פאנאראַמא... פיעל מאָל האָבען מיר געהערט די פראַנע: פאר וואָס האָט דער איד מעהר פון אנדערע פעלקער אזוי ליעב דאָס טעהעאטער, די פאָרשטעלונג?

ביטערער און שווערער פון אלע ווירקליכקייטען איז געווען דאָס

גיט מיט איהרע שטראהלען. עס איז א ליגען, א פיקציען, נאָר ווייל מיט
 דער הילפע פון אונזער כח הדמיון פערוואנדלען מיר דאָס אין אַ ווירק-
 ליכקייט, דערפאר שאַפט אונז דאָס אזא פערגניגען. דאָס לעבען אליין
 איז וואָכעדיג און געמיין, עס ווערט אינטערעסאַנט, ווען מיר נעהמען
 אַ בילד פונ'ם לעבען, בעקליידען עס מיט די יום-טוב'דיגע פארבען
 און העלע קאָלירען פון אונזער פאַנטאַזי, און בעציהרען עס מיט דער
 קרוין פון דער אידעע. קונסט און דראַמאַ מאַהלען גיט דאָס לעבען,
 זיי גיבען נור בילדער פונ'ם לעבען. אין דעם לעבען קענען מיר גיט
 זעהן קיין איינזאג, קיין האַרמאָני, קיין פאַלקאָמענע שעהנהייט, —
 דיעזע איינהייט, דיעזע האַרמאָני און שעהנהייט גיט אונז איבער דער
 קינסטלער. מיר עמפּפּינדען דאָס דורך דער אילוזיען, דאָס בעאיינ-
 פלוסט אונז, און מאַכט אויף אונזער לעבען, די ווירקליכקייט שעהנער,
 גאָבלער, און פאַלקאָמענער. דאָס איז די אויפגאַבע פון וואַהרע קונסט.
 געבען אין דער דראַמאַ אָדער אין קונסט, גיט אַ בילד פונ'ם לע-
 בען, נאָר דאָס לעבען אליין, — וואָלט געהייסען מאַכען פון דער ביה-
 נע און פון אלע קונסטען אַ יאָטקע מיט אַ פיש-מאַרק. צונעהמען די
 אילוזיען פון דער דראַמאַ, וואָלט געווען דינעלבע זאך, ווי צונעמען
 ביי די צושויער די אויגען. די קונסט, צו וועלכער מען דארף גיט די
 איינבילדונגס קראַפט, איז קיין קונסט גיט...

געבען איצט דעם פאָלק מעהר אילוזיאָנען, איז דאָס דערפאר ווייל דעם פאָלקס בעאַבאַכטונגען זיינען נאָך בעגרענעצט און זיינע בעגריפע זיינען נאָך קינדיש. אָבער ווי ענטוויקעלט און אינטעליגענט מען זאָל ניט זיין, פערשטעהן קונסט בכלל און דראמא בפרט קען מען נאָר מיט דער הילפע פון אילוזיאָן.

עס איז א דומהייט צו דענקען, אז אויף דער ביהנע קען און דארף אלעס פאָרגעשטעלט ווערען פונקט ווי אין רעאלען לעבען. ווי רעאליסטיש די דראמא זאָל ניט זיין, עס וואָלט געווען ניט אינטערעסאנט און עס וואָלט קיין פערגניגען געשאפט, ווען די פערזאָנען זאָלען רעדען און האַנדלען פונקט ווי אין לעבען. ניט דאָס לעבען אליין גיט דער קינסטלער, נאָר א בילד פונ'ם לעבען. שטעלט אייך פאָר, אז אויף א שטיקעל לייווענד פון דריי ארשין איז אויסגעמאָהלט דער אָקעאן, שיפען, די גאַנצע לבנה מיט טויזענדע שטערען... עס איז רעאליסטיש, עס איז ריכטיג. אָבער איז דאָס די ווירקליכקייט אליין? אויף דער ביהנע קומט פאָר ניט דאָס לעבען אליין, נאָר א „שפיעל" פונ'ם לעבען. ווי רעאליסטיש די מענשען זאָלען ניט האַנדלען זייער חתונה אויף דער ביהנע קען ניט דויערען אזוי לאַנג ווי אין דער ווירקליכקייט, זיי קען נען ניט עסען אויף דער ביהנע ווי ביי זיך אין דער היים און זיי דארפען ניט רעדען פונקט ווי אין לעבען... ווארום זיי שטעלען פאָר ניט דאָס לעבען, נאָר די אַבבילדונג פונ'ם לעבען. און ווי א קליין שטיקעל לע לייווענד קען אייך געבען די אילוזיאָן פון אן אָקעאן, לבנה, שיפען, שטערען, נאָר מיט דער הילפע פון געדיכטע פארבען און א פערגרעסערטע פערספעקטיווע, אזוי קענט איהר אויף דער ביהנע קריגען די אי-לויזיאָן פון דער ווירקליכקייט נאָר מיט דער הילפע פון קינסטלערישע שילדערונג, אויסדרוקספאָלע מאָנאָלאָגען און אין קורצען מאסשטאב גענומענע, גרויסע סיטואַציאָנען. ווי רעאליסטיש די פיעסע זאָל ניט זיין, עס איז א ליגען ווען דער אַקטיאָר לאַכט, עס איז א ליגען ווען ער וויינט. עס איז א ליגען ווען ער בעגעהט זעלבסטמאָרד, עס איז א ליגען ווען ער ערמאָרדעט דעם צווייטען. ווי רעאליסטיש די אויסשטאַטונג און די דעקאָראַציאָנען זאָלען ניט זיין, די בוימער שטעהען אונ-בעוועגט, ווען עס רוישט דער שטורם ווינד; די הויכע בערג זיינען פלאַכע שטיקער פאפיער ווען דער מענש קלעמערט אויף זיי, די לבנה איז א בלאַסער שטיקעל לייווענד, ווען די עלעקטרישע לאמפע העלפט איהר

די איז געווען הויכע פאָעזי און פילאָזאָפּי. פאָעזי און פילאָזאָפּי
פי ענטוויקלען זיך ביי אלע פעלקער פריהער פאר די געשיכטע און
פאר פראָזע. אין די אלטע צייטען האָט זיך די געוועהנליכע שפראך,
די פראָזע גערעכענט זעהר נידעריג. אלעס וואָס דער מענטש האָט גע-
שטעלט הויך, האָט ער בעשריבען אין אַ פאָעטישע פאָרם. ביי אלטע
פעלקער זיינען זאָגאר זייערע געזעצע און די רעגולאציאָנען פונ'ם גע-
וועהנליכען לעבען געשריבען אין פאָעטישע פאָרם, אין אַ ריטהום.

ביי די אלטע גריכען איז קיין ראָמאַן גאָר ניט געווען. ביי די
רוימער האָט זיך דער ראָמאַן אָנגעהויבען צו ענטוויקלען. אין די ערשטע
צייט פון דער כריסטליכער עראַ איז ראָמאַן — געווען געשיכטע.
דאָס הייסט, דאָס וואָס די פאָנטאַזי פונ'ם כריסט האָט געשאַפֿען
און דאָס, וואָס ער האָט ערפאהרען פון דער פערגאַנגענהייט האָט ער
צוזאַמענגעבונדען און האָט געמאַכט דערפון וואונדערבארע צויבער
און וואונדער געשיכטען, וועלכע זיינען נאָכדעם פיעל צייט גערעכענט
געוואָרען אלס היסטאָרישע פאַקטען. ווען אַ פאָלק איז ניט ענטוויקעלט
איז זיין היסטאָרי אַ „פיקשאָן“, אַ ראָמאַן. ווען דאָס פאָלק ענטווי-
קעלט זיך און ווערט ציוויליזירט, איז זיין ראָמאַן אַ טהייל פון דער
וועלטגעשיכטע. די דראַמאַ פון באלזאק, די ראָמאַנען פון זאָלאַ,
פון טאָלסטאָי, פון טעקערריי, פון הענרי דזשיימס זיינען קאָפיטלעך פון
דער געשיכטע פון דער מענשהייט.

דער ראָמאַן האָט יעצט פערשיערענע פאָרמען: ראָמאַן, ערצעה-
לונג, סקיצע און ז. וו. דער אונטערשייד צווישען ראָמאַן און ערצעהלונג
איז דער: אין אַ ראָמאַן געהט דייטליך בעשריעבען די ענטוויקלונג
פון דער אינטריגע, אַן ערצעהלונג ווערען די דעטאַלען, די איינצעל-
הייטען אינגאָרירט און עס ווערען נור געשילדערט די הויפט-מאָמענטען
פון דער פאַסירונג. אלע פאָרמען פון ראָמאַן ווערען אָנגערופֿען בעלעט-
ריסטיק, דאָס הייסט, בעלל לעטערס, שעהנע ווערטער, שעהנע ליטעראַ-
טור.

אזוי ווי ראָמאַנען זיינען דאָ סאָציאַלע, היסטאָרישע, פראָבלע-
מאַטישע, סאַטירישע, אזוי זיינען אויך דאָ דראַמען, וועלכע זיינען
אָדער סאָציאַלע, אָדער היסטאָרישע, פראָבלעמאַטישע און סאַטירישע.
ראָמאַנען קענען זיין קלאַסישע, ראָמאַנטישע, סימבאָלישע און רעאַליס-
טישע, דאָס זעלבע אויך דראַמען. די ענטוויקלונג פון דער דראַמאַ איז

דראמא און ראָמאַן.

דער ראָמאַן און די דראמא האָבען צווישען זיך פיעל עהנליכעס און פיעלע פערשיעדענהייטען. דאָס ענגלישע וואָרט „פיקשאַן“, מיט וועלכען עס ווערט בעצייכענט אלעס, וואָס עס ווערט געשריבען אין ראָמאַן-פאָרמע, — דאָס וואָרט האָט זיך מעהר געפאסט אין די פריהער-דיגע צייטען, ווען דער ראָמאַן איז געווען א פיקשאַן, א אויסגעטראכטע געשיכטע, א מעשה, וועלכע איז געשאפן געוואָרען נור אין דער פאַנטאַזיע פון דעם מענטשען און מיט דער קראפט פון זיין פאַרשטעלונג (אימאַזשיניישען). איצטיגע ראָמאַנען, די בעסטע, זיינען ניט מעהר א פיקשאַן, עס איז די וואַרהייט, די קולטור געשיכטע פון אונזער געזעלשאפטליכע לעבען. אויסגעטראכט זיינען נור די נעמען און די קאָמבינאַציאָן, דער צוזאַמענהאַנג, די האַנדלונג.

צו ליטראַטור געהערט אלעס, וואָס איז געשריבען אין א שעהנע פאָרם פון קונסט. אלע ביכער פון וויסענשאפט, פון ספעציעלע געגענט שטענדען, לער-ביכער און אזוי ווייטער, געהערען ניט צו דער ליטעראַטור. די יעצטיגע ראָמאַנען געהערען ניט צו דער וויסענשאפט, צום ביישפּיעל צו דער וועלט-געשיכטע אָדער סאָציאַלאָגיי דערפאר, ווייל זיי זיינען געשריבען געוואָרען אין דער פאָרם פון פאַעזיי. אלעס וואָס איז געשריבען געוואָרען אין א פאַעטישע פאָרם, עפאָס, ליריק, דראמא — דאָס אלעס איז ליטעראַטור. די ראָמאַנען, אַבוואָהל זיי זיינען געשריבען געוואָרען אין פראָזא, זיינען זיי דאָך פאַעטיש, אויף וויפּיעל זיי האָבען אין זיך טרייהייט, שעהנקייט און קונסט.

די ענטוויקלונג פון דער דראמא איז ניט געגאַנגען, ווי די ענטוויקלונג פונ'ם ראָמאַן. אין דער צייט, ווען קיין ראָמאַן איז נאָך אויף דער וועלט ניט געווען, איז שוין די דראמא, ווי צום ביישפּיעל, די גריכישע טראַגעדי, געשטאַנען אויף זעהר א הויכע שטופע. די אלטע טראַגע-

קאָמיסאַרזשעווסקאָיא'ס קונסט אין אַמעריקאַנער גלות.

„עס זיינען געווען מאָמענטען, ווען איך האָב געהאַט אַ וואַהרען עסטעטישען גענוס, עס זיינען געווען אויגענבליקען, ווען איך בין געווען געריהרט ביז טרערען. עס זיינען געווען סצענען, וואו איך האָב געזעהן דעם אויסדרוק פון ווירקליך גרויסע דראַמאַטישע קונסט און האָב געפיהלט די גרעסטע בעפריעדיגונג, דאָך די פאַרשטעלונגען, אין גאַנצען גענומען האָבען אויף מיר ניט געמאַכט דעם געוואַלטיגען איינ-דרוק, וועלכער רופט אַרויס בעגייסטערונג און ענטהוויאזמוס, וועל-כער הויבט אונז אויף אויף אַ געוויסער מאָראַלער הויכקייט און גיט אונז אַ גרויסע גייסטיגע פרייד און אַ פאַלקאָמענע צופריעדענהייט און בע-פריעדיגונג. איך געה פון טהעאַטער מיט אַ טרויעריגען געפיהל און איך ווייס ניט, פאַר וואָס איז דאָס?“

מיט דיעזע ווערטער האָט זיך צו מיר געווענדעט אַן אַמעריקאַנער אינטעליגענטער יונגער-מאַן, וועלכער פערשטעהט גאַנץ גוט רוסיש, אַבוואָהל ער איז געקומען קיין אַמעריקאַ אַלס קינד און אויסגעוואקסען און ערצויגען איז ער געוואָרען אויפ'ן אַמעריקאַנער שטייגער. איך בין געשטאַנען, געווארט אויף אַ „קאַר“ און האָב געשוויגען. מיר איז אויך געווען אומעטיג אויפ'ן האַרצען. מיך האָט געדריקט אַ סענטימענטאַלער געפיהל, וועלכער האָט גאָר ניט געהאַט צו טהאָן מיט'ן טהעאַטער, מיט קונסט, מיט זודערמאַן'ס דראַמאַ, מיט קאָמיסאַרזשעווסקאָיא'ס שפּיע-לען, — איך האָב געדענקט פון קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ אַלליין אַלס מענש. אין דער היים האָט זי פערדיענט לייעכע און אַכטונג. זי האָט פיעלע פריינדע און פערעהרער. זי שפּיעלט אין אַן אייגענעם טהעאַטער פאַר אייגענע מענשען. דאָס טהעאַטער דאָרט איז איהר היים. פונ'ם

געגאנגען פונקט פערקעהרט געגען דעם ראָמאַן. דער ראָמאַן איז געווען
 ניעדריג ווען די טראַגעדי האָט געבליהעט. ביסלעכווייז האָט זיך דער
 ראָמאַן אויפגעהויבען העכער פאַר דער דראַמאַ. יא, מען מוז צוגעבען
 אז דער מאָדערנער ראָמאַן שטעהט העכער פאַר דער מאָדערנער דראַמאַ.
 די דראַמאַ פערקעהרט, איז געגאנגען אַראָפּ, אלעס ניעדריגער און ניעד-
 ריגער, ביז זי האָט זיך אויסגעגלייכט מיט אלע איבעריגע פאַרמען פון
 ליטעראַטור און צוזאַמען מיט זיי האָט זי זיך אָנגעפאנגען צו ענטוויק-
 לען און צו געהן העכער און העכער. אין אונזער צייט ווערט די דראַמאַ
 אַם מייסטען געשריבען אין פראָזע. די אלטע דראַמאַ האָט געוואָלט
 דעם מענשען פאַעטיזירען, שטעלען איהם אַ מאָדעל, אַ מוסטער פון אַ
 העכערען וועזען, פון אַ געטליכען מענשען, פון אַ מענשען, וואָס עס
 זיסטירט נאָר אין דער וועלט פון פאַעזי און פילאָזאָפּי, און פון אזאַ
 געגענשטאַנד האָט די דראַמאַ גערעדט מיט אַ שעהנע פעהייליגטע
 ריטהמוס שפראַכע. די היינטיגע דראַמאַ וויל די פאַעזי פערמענשלען...
 דאָס הייסט צייגען, אז די פאַעזי פון דעם מענשען איז אזוי איינפאַך,
 ווי דער מענש אליין, ווי די נאַטור אליין. די היינטיגע דראַמאַ גלויבט
 ניט ווי אַמאָל. אז פאַעזי איז נאָר אינ'ם ריטהמוס, אין דער שעהנקייט,
 אין דער פאַרם פון אַ געגענשטאַנד, — די היינטיגע דראַמאַ זאָגט, אז
 די שעהנע אידעע שאפט איהר שעהנע פאַרם, און דאָס די ערהאַבענע
 וואַרהייט, ווי פראָזאָאיש זי זאָל ניט זיין אויסגעשפראַכען, האָט איהר
 ריטהמוס און איהר פאַעזי... דערפאַר ווערען די היינטיגע בעסטע
 דראַמען אַם מייסטען געשריבען אין פראָזע.

אזא שרייבער ווי זודערמאן געווען איינער פון די גרעסטע. אין דייטש-
לאַנד וועט ער קיין מאָל ניט שטעהן אין איין רייע מיט די גרויסע דראַ-
מאַטישע דיכטער. „יאָהאַנעספּייער“ גיט ניט אפילו דאָס, וואָס מע קען
ערוואַרטען פון זודערמאן. די טהעמאַ וואָלט אן אמת'ען דיכטער און
פּאָעט געגעבען אַ מערקווירדיגען מאַטעריאַל... „יאָהאַנעספּייער“
צינדט אָן אין די אַלטע גערמאַנען דעם אַמאָליגען שטאַרקען גייסט...
די זומער נאַטור, די ערוואַכענדע ליידענשאַפט, דער מוטה און די
פרייהייטס לייעכע פון די אַמאָליגע געזונטע געזענדענער, וועלכע ריי-
סען זיך ארויס פון אונטער דער משא פון קריסטליכער מאָראַל, צוברע-
כען די קייטען פון דעם אַסקעטישען קריסטליכען גאָט און רופען צוריק
צו די מעכטיגע געטער פון וואלאהאלע, צו די שעהנע וואלקירען, צו
לעבענסלוסט און לייעכעס פרייד!.. ביי זודערמאן גיט דער „יאָהאַנעס-
פּייער“ אַ שוואַכען גלימער און ווערט פערלאָשען אין דער פינסטערער
נאַכט... אַ שטיקעלע פונק ליידענשאַפטפּייער און דאן לאַנגע קאַל-
טע רעדעס...

ניט דורך האַנדלונג, נאָר דורך לאַנגע ערצעהלונגען פיהרט ער
אונז אריין אינ'ם לעבען פון די העלדען... דער יונגער פאַסטמאַר דארף
כלומרשט מאַטעריאַל פאַר אַ פרעדיגט, דערפאַר קומט ער נאָך ביי
אַגראַפישע פאַקטען צו די העלדען אליין און זיי דערצעהלען איהם
וואָס זיי ווייסען פון זיך. דערוויילע בעקענען מיר זיך אויף מיט זיי.
די העלדען אליין זיינען אַזעלכע קליינע, בלאַסע מענשעלעך, אָהן אַי-
דעאַלען, אָהן שטרעבונגען, אָהן מעלות, אָהן חסרונות. זיי קריגען זיך
און שרייען און איהר זעהט, אַז זייער גאַנצע מחלוקה איז ניט ווערט
קיין צובראָכענעם פּעניג. זיי זאָגען אפילו אליין פון זיך: מיר זיי-
נען שטאַרק און געבאָרען צו הערשען! אָבער אין וואָס בעשטעהט די
שטאַרקייט פון דיעזע בלאַסע קליינבירגער און וועמען געהען זיי בע-
הערשען, אויסער זייערע געהאַרבזאַמע הויז-פרויען, ווייסט איהר ניט.
די „מוטער“, אַ וואַגאַבונד, שכור'טע און אַ גנב'טע און די טאָכטער,
„די הונגעריגע יתומה“, וועלכע דאַרף, זאָ צו זאָגען, זיין אַ וויסענ-
שאַפטליכע איבערצייגונג וועגען די געזעצע פון ערכליכקייט, — דאָס
אַלעס איז אַזוי שוואַך און מעלאָדראַמאַטיש, אַז איהר הויבט אָן צווייפ-
לען, אַז דאָס האָט געשריבען דערזעלכער ביהנען-קעגנער, וועלכער האָט
פערפאַסט „די עהרע“ און „די היימאַטה“... געוויס, עס זיינען דאָ אין

לעצטען ארבייטער אויף דער ביהנע ביז דעם גרעסטען ארטיסט — אלע זיינען איהרע פריינדע.

דאס טהעאטער איז פול פאר איהר מיט ווארעמע סימפאטי, פריינד-ליכקייט און פערעהרונג. דאָ אָבער בענגענען זי די פרעמדע „סטיידוש הענד" מיט א קאלטען סארקאסטישען שמייכלע, ווארום אז זי האָט ניט קיין מאטעריעלען ערפאלג, פערדיענט זי דאָך געוויס ניט קיין כבוד... די ביהנע איז ניט היימליך, ניט געמיטליך, ניט איינגעשטעלט נאָך איהר געשמאק און געוואָנהייט, די ווענד פון טהעאטער זיינען דונקעל און ניט גאסטפריינדליך און אין הויז איז קאלט, לעער און שטיל... די עטליכע פרעמדע, וועלכע זיינען שוין יאָ דאָ, זיינען אזוי ניט עמפּינדליך און ניט רעספּאָנסיוו, ווי די לע-דיגע שטוהלען... און זי, וועלכע איז אין דער היים א פערצויגענער ליבעלינג, געהט ארויס שפּיעלען אין אזא קאלטע פרעמדע אטמאָספּע-רע... אָרעמע, גרויסע קאָמיסאַרזשעווסקאָיא! איצט, ווען דיר איז אביסעל בעקאנט דער ביטערער גלות-געפיהל, גיב א טראכט מיט א געפיהל פון סימפאטי וועגען די הונדערטער-טויזענדער אונגליקליכע, וועלכע זיינען, ניט מיט זייער גוטען ווילען, ווי דו נאָר מיט געוואלד פערוואָרפען געוואָרען אין א פרעמד לאַנד, וועלכע זיינען געקומען אהער ניט זוכען רוהם און לאָרבער קראַנצען, נאָר זוכען א ווינקעלע, וואו אַנידערצולעגען זייער עלענדען קאָפּ און וואו צו געפינען א שטיקע-לע ברויט. דו האָסט א היים, וואָהין דו וועסט זיך גיך אומקעהרען אין פריעדען און אלעס פערגעסען... קאָמיסאַרזשעווסקאָיא, מיר האָבען ניט וואָהין אומצוקעהרען זיך און מיר ווייסען ניט, ווען וועלען מיר דאָס אלעס פערגעסען.

עס איז ניט שווער צו ערקלערען, פאר וואָס דער אמעריקאנער אינטעליגענטער יונגער מאַן האָט ניט ארויסגעטראָגען פון טהעאטער קיין פאָלקאָמענע צופריעדענהייט און בעפריעדיגונג. ערשטענס, די דראמא אליין. זודערמאן איז אפילו אין זיינע בעסערע ערפאלגרייכערע יאָהרען געווען מעהר טהעאטראַלישער שרייבער, אַלס ביהנען-דיכטער. ער איז דער דייטשער סארדן. געוויס, א דייטש ווען ער איז אפילו א סארדן, איז ער דאָך ניט אזוי ליכטזיניג און ווערטלאָז ווי א פראַנ-צויזישער פיעסען-פאַבריקאַנט. אין אמעריקא, אָדער ענגלאַנד וואָלט

מענטשן, אָבער געבען דעם היגען צושווער אַ פולע בעפריידיגונג מיט אַזאַ רעאַלע, איינפאַכע נאַטירליכקייט קען זי ניט...

קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ'ס שטימע איז אויסדרוקפּאָל, אָבער ניט זיס... איידער מע געוועהנט זיך צו צו דער שטימע קלינגט זי ניט אנגענעהם. (אַם וועניגסטען, אַזאַ איינדרוק האָט איהר שטימע געמאַכט אויף מיר.) אָבער איצט, ווען איך הער זי ניט, און זעה זי נור פאַר מיינע אויגען... איצט זעה איך אַ לעבעדיגען מענשען פאַר זיך. איך זעה די ליידען און די שטרעבונגען פון דער אַרעמער יתומה, איך זעה בענדיקעניש נאָך מוטער-ליעבע און וואַרעמע פריינדשאַפט... איך זעה, ווי דיעזע שווייגענדע, שטילע, הונגעריגע יתומה, קען ניט נאָר שווער אַרבייטען, דולדען און ערטראַגען, נאָר אויך ליעבען הייס, ליעבען לייַדענשאַפטליך, שטאַרק, אויפאַפּפערענדר. ווער האָט מיר געגעבען דעם טיפ? ווער האָט מיר געוויזען אַלע געהיימניסע פון איהר זעלע, דער צעהלט די פערבאָרגענע געדאַנקען פון איהר קאַפּ, ענטדעקט די בע-האַלטענע געפיהלען פון איהר האַרצען? קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ!...

דער יונגערמאַן, וואָס האָט געשפּיעלט דעם יונגען פאַסטאָר איז זעהר און זעהר אַ סימפּאַטישער אַקטיאָר. און דער קאָמיקער וואָס האָט ניט געהאַט קיין קאָמישע ראָלע וואָלט געמעגט האָבען מעהר וואָס צו שפּיעלען. (איך געדענק ניט זייערע נעמען און די פראַגראַם האָב איך פערלאָרען.) די איבריגע האָבען זייערע ראָלען ניט איבערגעפיהרט.

מען דאַרף ניט פערגעסען, אַז די שווישפּיעלער זיינען אויך מענדישען. די קעלט פון טהעאַטער ווירקט אויף זייערע נערווען, אויף זייער פּסיחיקע... מע דאַרף זעהן אַן אַרטיסט ווען ער שפּיעלט מיט פולען מוטה און פערלאַנג... ווער ווייסט, וואָס די קריטיקער וואָלטען גע-זאָגט, ווען זיי וואָלטען געזעהן קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ שפּיעלען ביי אַנדערע אומשטענדען?

דער דראמא אייניגע שעהנע מאמענטען, אָבער זיי ווערן פערזונקען אין א תהום פון חסרונות. קיין פאָלקאָמענע צופריעדענהייט און בעפריעדיי גונג קען אזא דראמא אן אינטעליגענטען מענשען געוויס ניט געבען פאר די אמעריקאנער צושויער און קריטיקער דארף אזא דראמא זיין, אויב ניט אזוי אינטערעסאנט ווי די „מעררי ווידאָו“, דאָך פיעל אינ-טערעסאנטער און דאנקבארער פון איבסענ'ס „נאָרא“ ...

אויף דער אמעריקאנער ביהנע איז זעהר שווער צו זיענען, אויב מען קומט ניט אלס א פערטיגער און אנערקענטער זיענער ... די רוי-סישע און דייטשע ביהנע פון דער צייט פון די ניינציגער אן, זעהט צו רעפּראָדוצירען די אומגעבונג, די איינצעלהייטען פונ'ם געשילדערטען לעבען. דאָס איז אָבער ניט די הויפטזאכע. דער עיקר איז די אטמאָספּערע, דאָס וואָס איז אין דער הויך איבער דער סביבה ... די אמעריקאנער ביהנע שטרעבט ניט אין דער הויך, זי שאַפט ניט קיין גייסטיגע אַט-מאָספּערע, — די דראמא גיט איהר דאָס ניט. איהר גאנצע ענערגי, איהרע צאָהלריכע מיטלען, איהר שאַרפע ערפינדליכקייט גיט זי אָב דער אומגעבונג. דאָס מעבעל, די דעקאָראַציען, דאָס ליכט, די קליידער, דאָס אויסזעהן, אלעס, וואָס רעדט צום אויג און ניט צום שכל, דאָס אלעס דארף זיין פאָלקאָמען ריכטיג, רייך און גלענצענדיג, דארף איבעראשען מיט'ן טייערקייט. אַריגינעלע קליידער פון רייכען שטאַף, א שעהנער וואוקס, גראַציעזע בעוועגונגען, גרויסע אויגען, א זיסע שטיי-מע, — מיט איין וואָרט אלע אויסערע מיטלען זיינען געבראכט אויף דער ביהנע אום צו בעזיעגען די געפיהלען פונ'ם צושויער, איידער זיין לאַנגזאַם אַרבייטענדער שכל וועט אָנהויבען צו פאָדערען פאר זיך אויך עטוואָס. וואָס קען אזא מין פובליקום געבען אזא אַרטיסטין ווי קאַמיל סאַרזשעווסקאָיא, וועלכע האָט ניט קיין גראַציעזע בעוועגונגען, טראָגט ניט קיין שעהנע קליידער, האָט ניט קיין הויכען וואוקס, מאכט ניט קיין פוילע שטיק מיט איהרע אויגען? וואָלט זי כאַטש געשריען, גע-בראַכען טישען, געוויזען פיזישע קראַפט, געריסען קוליסען, געקראָגען היסטעריקע — וויל זי דאָס אויך ניט. זי איז שטיל און געלאָסען, מאכט אפילו ניט קיין עפעקטנע פּויע איידער דער, פאַרהאַנג פאלט, רעדט ווי א פשוטער מענש אויף דער ביהנע און „שפּיעלט ניט קיין ראָלע“ אפילו אויף איין אויגענבליק. געוויס, מיט איהר גרויסען טאלענט רופט זי דאָך ארויס דעם שכל פונ'ם לעמארגישען שלאָף אין געוויסע מאָ-

גענאנטער געזעלשאפט. מע הונגערט און צווישען לייט ערשיינט מען געקליידעט ווי עס געהער צו זיין, — מע קנייפט די באק אין דער היים, די פארב זאָל שטעהן אויפ'ן גאס, — מען האָט ניט וואָס צו עסען און דאָך זעהט מען, אז ביי די אלע דריי מאַמזעלען זאָלען די הענטעלעך זיין ווייך און פובקע, — מען זאָל זיי חלילה ניט פעררעכענען פאר איינפאכע אַרבייטערינען. די איינציגע זאָרג, דער איינציגער אידעאַל, די וויכטיגסטע שטרעבונג איז די דריי מיידלעך „אַנשטענדיג" חתונה צו מאַכען. ניט דאָס גליק און ניט די ליעבע שפיעלען דאָ אַ ראָלע, נאָר די מיטלען, וועלכע מען קען דורך אַ שידוך קריגען, אום צו שיינען אין דער געזעלשאפט און צו לעבען אַ גוטען טאָג. שעהנע קליידער, באַל-מאַסקאַראַדען, שאַמפאַניער — אלעס וואָס די רייכע האָבען, — דאָס אלעס דארף די מאַמזעל קריגען דורך דער חתונה מיט דער הילפע פון איהר שעהנעם קערפער, וועלכער ווערט זעהר אויפמערקזאם קול-טיווירט. געוויס, צוזאַמען מיט די מיטלען, ליידער, קריגט מען אויך אַן אונגעליעבטען מאַן, אַן אלטען אָבגעלעבטען גראַף, אָדער אזוי אַ מענשען צו וועלכען מען קען ניט האָבען קיין אַכטונג. דאָס איז אָבער ניט וויכטיג. אלס אַ געליעבטען קען מען האָבען אַ געזונדען קאָמ-מיוואַיאַזשער, אַ פריקאַשציק מיט פערגרייזעלטע וואַנצעס, ביי וועל-כען עס זיינען אַטראָפירט און אָבגעשטאַרבען אלע מאָראַלע געפיהלע און עס לעבט נאָר אַ ברוטאַלער אינסטינקט פון לעבענס-לוסט. די ארעמע און אייביג פערזאָרגטע מוטער מאַכט פון איהר היים אַ שולע פון חתן-פאנגעריי. די דריי טעכטער מוזען שטודירען ווי אזוי צו האַלטען זיך פאַר דער וועלט אַנשטענדיג, ווי אזוי צו געפעלען, ווי אזוי צו מאַכען חן-דלעך, ווען צו פערשעמען זיך און אַראָפלאָזען די אויגלעך — אלעס איז פערמאַסקירט פון דרויסען און אינוועניג הערשט ליגען און בעטרוג, אַ גייסט פון פערדאָרבענהייט און אַ שטרעבונג צו אַ לייכטען לעבען און צו אויסגעלאַסענהייט. אין שטוב פייפט דער דלות. די קליינע פענסיאָן פון דער פרוי אינספּעקטאָרין איז וועניג אויף וואַסער צום ברויט און די גאַנצע משפּחה עקספּלאָ-אַטירט דאָס אינגערע מיידעל, אַ קינד נאָך, וועלכע האָט אַ פּאָעטישען טאַלענט צו מאַהלען, און וועלכע אַרבייט שווער צו פערדיענען עטליכע מאַרק אַ וואָך. זי מאַהלט שמעטטערלינגע אויף די פעכער. וואָס דער רייכער קויפמאַן ווינקעלמאַן פערקויפט און ווערט אָהן איהר ווילען

זודערמאן'ס ליכט און שאטען פעוויזען אין שמעטערלינג-שלאכט.

(קאמיסארזשעווסקאיא'ס מיסטיציזמוס און רעאליזמוס.)

די שטערען פון זודערמאן'ס רוהם און ערפאלג, וועלכער איז פרי-
הער געגאנגען אלץ העכער און העכער, — דער דאזיגער שטערן האָט
אָנגעהויבען אַראָפּצולאָזען זיך און פאלען זינד ער האָט אויפגעשריבען
זיין „שמעטערלינגס-שלאכט“... צוריק אין דער הויך איז שוין זיין
שטערן קיין מאָל ניט געגאנגען. דעם זעקסטען אָקטאָבער 1894 האָט
מען זיין „שמעטערלינגס-שלאכט“ צום ערשטען מאָל געשפּיעלט אין
בערלין, אין לעססינגס-טהעאטער. נאָך יעדען אַקט האָט מען דעם
פערפאַסער בעגעגענט מיט ווילדע געשרייען, מיט אַ צישעריי און פייר-
פעריי. דער מענש, וועלכער איז ערשט נעכטען געווען דער אָבגאָט פון
די מאַסען, דער ערפאלגרייכסטער דראַמאַטורג פון דייטשלאַנד, איז
פלוצלונג אַראָבגעוואָרפֿען געוואָרען פונ'ם אַלטאַר און איז בעשימפט
און ערניעדריגט געוואָרען אין דעם זעלבען טעמפלע, וואו ער איז אַמאָל
געווען אַן אָבגאָט צווישען געטער... קיין גאָט איז ער קיין מאָל ניט
געווען, ער איז געווען אַן אָבגאָט.

פאַר וואָס האָט די פּיעסע געליטען אזאַ שרעקליכען דורכפאל ?
זי איז ניט שלעכט. דער אויטאָר גיט אונז אַ ריכטיגען בילד פונ'ם
קליינבירגליכען לעבען : די קאָנווענציאָנאַלע ליגען פון דער געזעלשאַפט,
וועלכע פערשקלאַפען און ערניעדריגען דעם מענשען מעהר ווי זיין עקאָ-
נאָמישע אַבהענגיגקייט און שרעקליכען גויט. די אלמנה, אַ מוטער
פון אַ יחוס-פאַמיליע ליידעט אלע צרות און זלזולים, אום נאָר אָבצור-
היטען די אויסערע אנשטענדיגקייט און דעם יחוס-פלאַץ אין דער זאָ-

גייסטער האָבען אויף זיין טאלענט געמאַכט! זודערמאן האָט גע-
מיינט, ער וועט זיך אָפּצאַמען פון דער וועלט ערגיז אין אַ „ווינקעל“.
פערביי איהם וועט דורכגעהן דאָרווין מיט זיין גרויסער עוואָלוציאָנס
סיסטעמע, לאַמבראזא מיט זיין איבערטריבענע טהעאָרי פון ערליכ-
קייט, קאַרל מאַרקס מיט זיינע הויכע געדאַנקען פון אַ סאָציאַלען מענ-
שען, שטירנער מיט זיינע מערקווירדיגע טענות פאַר דעם איינצעלנעם,
ניטצשע מיט זיין פילאָזאָפישער פּאָעטיזירונג פון דעם איבערמענשען,
— און ער וועט זיך רוהיג מאַהלען דעם ווינקעל-מענשען פון דעם
שטאַנדפונקט פון אַ ווינקעל-מענשען! דאָס האָט איהם אַראָכגעוואָרפען
אַ סך נייערדיגער, ווי ער האָט פערדיענט.

וואָס איז די „שמעטטערלינגס-שלאַכט“ אַ דראַמאַ אָדער אַ קאָמעדי?
קיין קאָמעדי איז דאָס ניט, ווייל עס שטעלט ניט פאַר די בעהאַנדעלטע
ערשיינונגען אין זייער קאָמישען כאַראַקטער. דער מאַטעריאַל איז צו
דראַמאַטיש, צו ערנסט. עס איז אויך ניט קיין דראַמאַ, ווייל זודער-
מאן האָט ניט געוואָלט, אָדער ניט געקענט געבען אונז די טיעפע, שוין
דערהאַפטע דראַמאַ פון דעם לעבען, וואָס ער שילדערט. אַ יונגע, בע-
גאַכטע מיידעל ראָזי לעבט אין דער אַטמאָספערע פון ליגען און פער-
דאַרבענהייט, מע מאַכט זי פאַר אַ קופלערין אין ליגעריין, מע לערענט
זי זיין פאַלש און שיכור'ן... זי דאַרף זי מוז פאַלען, צובראָכען ווע-
רען, געבראַכט ווערען אַלס אַ קרבן, פערברענט ווערען אַלס אַ שעהנער
שוואַכער שמעטטערלינג... דאָ אליין איז שוין דאָ אַ דראַמאַ. אָבער
דער קליינבירגער און זיטליכער בורזשואַ זודערמאן לאָזט ניט די שעה-
נע ראָזי פאַלען. די פיליסטערישע מאָראַל און די הויכע טוגענד זיגען,
און ראָזי וועט אי"ה גליקליך חתונה האָבען... האָט שוין ראָזי יא
געדאַרפט גערעטעט ווערען, האָט געדאַרפט זיעגען איהר גרויסער אי-
דעאַל, איהר פּאָעטישער גייסט, איהר ערנסטע שטרעבונג צו עטוואָס
הויכעס און גרויסעס; די אַלע קליינליכע, נאַרישע, קאָמישע מעגשעלעך
וואָלטען געבליבען מיט אַ נאָז און מיר וואָלטען געהאַט אַ גוטע קאָמעדי,
אַ שאַרפע סאַטירע... דאָס האָט זודערמאן ניט ענטוויקעלט און ניט
פאַרגעשטעלט. די טראַגיקאָמישע מוטער מיט איהרע ליגען און בע-
טרוג, ווערט אויך צום סוף אַ סימפּאַטישע, ערנסטע, מאָראַלישע פער-
זאָן. זי ענדיגט מיט אַ טיראדע וועגען דעם, ווי טייער עס קאָסט אַ
פונט פלייש און ווי פיעל מע דאַרף בעצאָהלען פאַר אַ פונט מאַרגאַ-

אריינגעצויגען אלס א קופלערין, אלס מיטהעלפערין אין די מיאוס'ע ליעבעס-אפערן פון איהרע עלטערע שוועסטער...

דער ערשטער חסרון פון דער פיעסע איז איהר נאָמען. זי רופט זיך „שמעטטערלינגס-שלאכט" געוויס ניט נאָר דערפאר, ווייל מען מאַהלט דאָ אויף פעכער שמעטטערלינגע. אויך ניט דערפאר, ווייל אין דריטען אַקט קנעפלען די מיידלעך צו צו זייערע קליידער פאפירענע פליגלען פון „שמעטטערלינגע". זודערמאן האָט מיט'ן נאָמען געוואָלט סימבאָליזירען די פרויען-פראָבלעמע, די דאָזיגע סאָציאלע פערהעלט-ניסע, וועלכע פערוואַנדלען די פרוי אין אַ שמעטטערלינג... אַ שעה נער שוואַכער שמעטטערלינג, וועלכער ווערט געגען זיין ווילען צוגעצוי-גען צום פייער פון דער לעבענ-פרייד, און ווערט פערברענט. זודערמאן איז אָבער שטענדיג געווען צו שוואַך און צו פייג, צו שאַפען עטוואָס גרויסעס אין דער ספּערא פון פראָבלעמען. ער האָט ניט קיין מוטה און קיין קוראזש אויסצושפּרעכען אַ זעלבסטשטענדיגע מיינונג. איהם פעהלט דערצו אַן אויסגעארבייטע און פעסט-בעשטימטע וועלט-אנשוי-אונג. אנשטאָט אַ סימבאָל, אנשטאָט אַ פראָבלעמע, אנשטאָט אַן אר-ניווערזאלע אידעע, גיט ער אַ ריכטיגעס פאָטאָגראַפישעס בילד פון אַ קליינבירגליכען ווינקעל-לעבען. ער מאַהלט אונז ניט דעם גרויסען, שרעקליכען פייער פון מאַמאן, וועלכער ציהט צו זיך די קרבנות; ער שילדערט ניט די אַלגעמיינע אורזאכען, וועלכע מאַכען די פרוי פאַר אַ שמעטטערלינג. ער דערזעהלט אונז נאָר אַ גאנץ ריכטיגע געשיכטע פון עטליכע דייטשע מיידלעך, וועלכע מאַכען חכנות צו ווערען שמעט-טערלינגע. עס איז אַ געשיכטע פון אַ ווינקעל און די פיעסע האָט גע-דארפט גערופען ווערען „דאָס ווינקעל-לעבען", ווי זיין שפּעטערע פיע-סע „דאָס גליק אין ווינקעל". איך מיינ, צו אַלע זודערמאנ'ס ווערקע פאַסט דאָס וואָרט ווינקעל. „די עהרע" אין אַ ווינקעל. „די היימאַטה" אין אַ ווינקעל... „דער סדרום און עמורה" פון אַ ווינקעל. אין אַ ווינ-קעל, וואָלט זודערמאן געווען און געבליבען גרויס, פאַר גרויסע פראָב-לעמען אָבער איז ער צו קליין.

זודערמאן האָט אליין ערגעץ אין אַ רעדע אנערקענט אלס זיינע לעהרער, אלס די לייטענרע גייסטער פון דער מאָדערנער ליטעראַרי-שער וועלט, די דריי טיטאַנען: איבסען, טאָלסטאָי און עמיל זאָלאַ. אָבער וואָס פאַר אַן אויבערפאלעכליכען איינדרוק די דאָזיגע לייטענרע

פען ווערען פון א מעטערלינק, וואָס איז אין דער זעלבער צייט אויסגע-
וואַקסען אויף דעם באַדען, וועלכען עס האָבען בעאַרבייט טאָלסטאָי
און טורגעניעוו...

אַלס וואַהרע אַרטיסטען, פון וועלכע אונזערע אידישע שוישפּיע-
לער האָבען געקענט פּיעל לערנען, האָבען געשפּיעלט הערר בראַוויטש
אין דער ראָלע פּונ'ם קאָמיוואַיאַזשער ריטשאַרד קעסלער און הערר
נעלידאָוו אין דער ראָלע פּונ'ם אַלטען ווינקעלמאַן. איהר האָט געזעהן
פאַר זיך צוויי נאַטור־טרייע כאַראַקטערע אויסגענומען געוואָרען פּונ'ם
לעבען. זעהר גוט זיינען אויך געווען הערר זאַקושניאַק, און אויך מאַדאַם
נאַרבעקאָוואַ אין דער פּעראַנטוואָרטליכער ראָלע פון דער מוטער. הערר
אַרלאָוו, אין דער קליינער ראָלע פון דעם לערער קאַמינסקי, מאַדאַם
שילאַווסקי און מאַדאַם טורקאַלעווסקי האָבען געשפּיעלט זייערע ראָלען
נאַטירליך און גוט. דעם הערר פּעאַנאַ זעהן מיר צום צווייטען מאל
אין דער ראָלע פון אַ לייעב־האַבער. און אויב ער בעפּריעדיגט אונז ניט
אין גאַנצען, — ווייסען מיר דאָך ניט צו איז דאָס זיין שולד, אָדער די
שולד פּונ'ם אויטאָר. ער זעהט זיך אויס צו זיין אַ סימפּאַטישער שוין-
שפּיעלער און מיר וועלען וואַרטען מיט אונזער אורטהייל. די פּיעסע
איז געגאַנגען מיט זעהר אַ גוטען אַנסאַמבל.

רין-פוטער ... יא, פוטער פון מארגארין, ווי טייער עס זאל ניט קאסט-
טען און ווי גוט עס זאל ניט שמעקען, וועט קיין מאל ניט זיין אזוי
גוט ווי אמת'ע נאטירליכע פוטער. מארגארין בלייבט שטענדיג מאר-
גארין ...

איך האב קיין מאל ניט געזעהן אזא מין שפיעלען, ווי קאמיסאר-
זשעווסקאצ'א'ס. אין גאנצען רעאליסטיש איז עס ניט, ראמאנטיש איז
עס אויך ניט. און איך ווייס ניט פאר וואס, נאך ווען איך בין נעכטען
געזעסען אין טהעאטער און געזעהן פאר זיך קאמיסארזשעווסקאצ'א אין
דער ראָלע פון ראָזי, איז מיר פלוצלונג געקומען אויף מינע געדאנקען
מעטערלינק, דער מערקווירדיגער פאָעט און טיעפער סימפאטישער
דענקער. איז דאָס שפיעלען פון דיעזער געניאלער פרוי נור רעאליס-
טיש? ניין! עס האָט אין זיך עטוואָס אונערקלערליכעס, געהיימניספאָלעס
מיסטישעס ... שפיעלט זי נאָך מיט איהר הארץ און געפיהלען? ניין,
איהר שפיעלען איז פול מיט שכל און טיעפען דענקען. און דאָך איז
אויף יעדען געשטאַלט וואָס זי שטעלט פאָר אויסגעגאָסען אזוי פיעל
פאָעזי און ראָמאנטישע שעהנקייט ... איז ניט קאמיסארזשעווסקאצ'א
אין דער שווישפיעל'קונסט וואָס מעטערלינק אין דער פילאָזאָפּי און
פאָעזי? ... יעדע זאך איז ביי איהם אויסגעטראַכט פון קאָפּ און רעדט
דאָך אזוי שטארק צום האַרצען ... ער איז קורץ, לאַקאָניש, דער ענדיגט
ניט, דער רעדט ניט, מאַכט ניט קיין פויזען, רייסט איבער, זאָגט ניט
דייטליך וואָס ער וויל, אינגאָרירט אלע עפּפעקטען און דאָך ווען איהר
לעזט איבער זיין גאנצעס ווערק, וואָס פאר אַ טיעפען איינדרוק מאַכט
עס אויף אייך, וועלכע סימפאטישע געפיהלע רופט עס ביי אייך ארויס,
ווי שטארק איהר זייט געריהרט, וואָס פאר אַ ריינעם עסטעטישען פער-
געניגען זיין ווערק פערשאפט אייך. קאמיסארזשעווסקאצ'א דעררעדט
ניט, דערענדיגט ניט, רייסט איבער, דערשפיעלט ניט, לאָזט ניט צו קיי-
נע עפּפעקטען און גיט אייך דעם זעלבען ריינעם הויכען פערגניגען,
און ווירקט אויף אייער זעלע און אויף אייער הארץ, פונקט ווי מע-
טערלינק מיט זיינע פילאָזאָפּישע און פאָעטישע ווערק ... די שעהנע
הערליכע געשטאַלט פון דעם ליעבען קינד, ראָזי, וועלכע איז געשאַפען
געוואָרען פון קאמיסארזשעווסקאצ'א, איז אַ בילד, וועלכעס קען געשאַ-

טאָי, טשעכאָוו און גאָרק. די דאָזיגע פיעסען האָבען אַ געוויסע בע-
דייטונג, מאַנכע פון זיי זיינען זעהר דאַנקבאַר פאַר דער ביהנע. קיין
נאַציאָנאַלע רוסישע דראַמאַ האָבען זיי אָבער נישט געשאַפּען און קיין
גרויסעס, וועלכעס זאָל האָבען אַ הויכען אינטערנאַציאָנאַלען ווערט
האָבען זיי דערוויילע נאָך נישט פאַרגעבראַכט.

אָבער, אויב רוסלאַנד גיט גאָרנישט, אָדער זעהר וועניג דער אינ-
טערנאַציאָנאַלער דראַמאַטישער ליטעראַטור, נעהמט זי דערפאַר אלעס
וואָס עס איז נאָר דאָ גוטעס, אַריגינעלעס, שעהנעס, נייעס ביי דער
אינטערנאַציאָנאַלער דראַמע. דייטשלאַנד, נישט אַכטענדיג אויף איהר
אייגענער רייכקייט, לאָזט נישט דורך קיין איין נייעס דראַמאַטישעס
ווערק וואָס האָט אַ ליטעראַרישען ווערט (איבסען'ן האָט דייטשלאַנד
געמאַכט בעוואוסט און פאָפּולער), ווייל אין דייטשלאַנד איז זעהר אַ
גרויסע פאָדערונג אויף דראַמאַטישע ליטעראַטור. רוסלאַנד בעפריע-
דיגט זיך דערוויילע, אַם מייסטען, מיט פרעמדס. אין רוסלאַנד אָבער
האָבען די גרויסע נאָוועליסטען און די גרויסע קריטיקער ענטוויקעלט
ביי'ם אינטעליגענטען פּובליקום אַ הויכען עסטעטישען געשמאַק, און
דאָס רוסישע טהעאַטער איז געצוואונגען צו נעהמען פאַר דער רוסישער
ביהנע דאָס בעסטע וואָס פרעמדע דראַמאַטורגען שאַפּען. אין אַמעריקאַ
אָדער ענגלאַנד אינטערעסירען זיך מיט נייע פיעסען, פונ'ם אינטער-
נאַציאָנאַלען מאַרק נור די „מענעדזשערס“, וועלכע זוכען נייע צוג-
שטיקע צו מאַכען געשעפטען. אין רוסלאַנד, כמעט ווי אין דייטשלאַנד,
האָט מען אין זינען די מיינונג פון דעם אַקאַדעמישען פּובליקום, די
הויכע פאָדערונגען פון דער אינטעליגענץ, די אויפקלערענדע בעדיי-
טונג און ליטעראַרישען אינטערעס פון נייע דראַמאַטישע ווערק. אין
רוסלאַנד האָט זיך די שווישפיעל־קונסט אַזוי הויך ענטוויקעלט, ווייל זיי
רעפּראָדוצירען דאָרטען אלעס, וואָס די ציוויליזירטע וועלט פראָדיר-
צירט פאַר דער ביהנע. דער רוסישער שווישפיעלער האָט זיך אויסגע-
לערענט צו זיין רעאַליסטיש און נאַטור טריי נישט נאָר ווען ער שפיעלט
אַ רוסישע פיעסע פון אַ רוסישען דיכטער, נאָר אויך דאן ווען ער געהט
פאַרשטעלען דאָס לעבען פון די נאָרוועגער אין איבסען'ס פיעסען, דאָס
לעבען פון די דייטשען אין הויפטמאַן'ס אָדער שניצלער'ס דראַמען,
דאָס לעבען פון איטאַליענער אין ד'אָנוציאַ'ס ווערק. דווע איז נאָר אַ
איטאַליענישע שווישפיעלערין, בערנארדט נאָר אַ פראַנצויזישע, וועראַ

אָסטראָווסקי'ס און קאָמיסאַרזשעוו- סקאַיאַ'ס נאַציאָנאַלע דראַמאַ.

אין קיין לאַנד ביי קיין פּאָלק שטעהט די שווישפּיעל־קונסט ניט אזוי הויך, ווי ביי די דייטשען און ביי די רוסען. מיר ווויסען, אז שווישפּיעלער ענטוויקלען זיך און שטייגען הויך, ווען די דראַמאַטישע ליטעראַטור פון זייער מוטער־שפּראַך גיט זיי דעם מאַטעריאַל און די מעגליכקייט דערצו. די דראַמע אין דייטשלאַנד איז יעצט די רייכסטע אין דער וועלט. די דייטשען האָבען פּערשיעדענע ריכטונגען אין דער דראַמאַטישער ליטעראַטור און שאַפּען פּערשיעדענע טאַלענטען אין דער קונסט פון שווישפּיעל. דייטשלאַנד האָט אַ נאַציאָנאַלע דראַמאַטישע ליטעראַטור. זי האָט ניט נאָר איהרע אייגענע פּסיכאָלאָגישע און סאָציאַלע פּיעסען, — זי האָט גרויסע היסטאָרישע און נאַציאָנאַלע ווערקע, — דאָס ענטוויקעלט די דייטשע שווישפּיעל־קונסט און שאַפט אַ דייטשע שולע אין שפּיעלען.

די רוסישע דראַמאַטישע ליטעראַטור האָט נאָך דערוויילע נאָר ניט גרויסעס געשאַפּען. די רוסען האָבען נאָר נישט וואָס צו געבען דעם אינטערנאַציאָנאַלען וועלט־טהעאַטער; אפילו פאַר זיך, עכט רוסישעם, נאַציאָנאַלעם האָבען זיי וועניג וואָס געשאַפּען. גאָגאָלס אַ פּיעסע, גריבאָיעדאָו'ס אַ פּיעסע, אָסטראָווסקי'ס עטליכע פּיעסען און אפּשראווערקייעו'ס אַ פּיעסעקע — דאָס איז אלעס וואָס די רוסישע נאַציאָנאַלע דראַמע האָט. אָסטראָווסקי מיט זיין מעסיגען טאַלענט, מיט זיינע פּיעסלע פּיעסען געשריבענע כמעט אויף איינעם און דעם זעלבען מאָטיוו, — אָסטראָווסקי רעכענט זיך נאָך אלץ פאַר דעם גרעסטען רוסישען דראַמאַטורג. עס האָבען געשריבען פּיעסען די גרויסע רוסישע נאָוועליסטיקער און פּאָעטען, — פּושקין און לערמאָנטאָוו, פּיסעמסקי און טאָלסטאָי.

אויס און ווי נאָאיוו איז דער דיכטער, וועלכער מיינט, אז ער האַלט דעם דופק פון דער היסטאָרישער צייט, ווען ער מאַהלט דעם שאַטען פון מתים. די דיקאַרקע אליין, די ווילדע דאָס נאַטור־קינד וואָלט געקענט זיין אַן אינטערעסאַנטער כאַראַקטער, ווען זי וואָלט געווען געשטעלט אין אַן אנדער סיטואַציע. ווי זי איז, איז זי פשוט אַן אַפּעטיטנע מיידל דעל צווישען מענשען, וועלכע האָבען אַ פערדאָרבנעם אַפּעטיט...

און דאָך זיצט איהר אין טהעאַטער און קוקט אויף דעם וואָס אויף דער בינהע קומט פאַר מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט, ווייל אויב אייך אינטערעסירט וועניג, וו אַס ווערט געשפּיעלט זייט איהר אָבער געשפּאַנט צו זעהן, ווי עס ווערט געשפּיעלט. אונזערע רוסישע געסט טראָגען אייך מיט זייער קונסט אַריבער קיין רוסלאַנד. איהר זעהט דאָס שלאָפּענדע לאַנד, איהר זעהט דעם רוסישען מענשען... לעבעדיג, בולט, נאַטירליך. ווען אייך שרייב יעצט דיעזע ציילען, זעה אייך פאַר מיינע אויגען קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַס, „דיקאַרקאַ“. איהר הילוף אויף די קנאַפּעל פון איהרע שיד, איהרע קאַרעלען אין מויל, איהרע בעוועגונגען, איהר בליק, אַט נאָאיוו און פאַרשענד, אַט פרעך און שניידענד, אַט קינדיש אונשולדיג, אַט אויסגעלאַסען פרעך. איהר קלינגענדער, הילכיגער, געזונטער געלעכטער, איהר ליידענשאַפטליכע הינגעבונג און שטיפענדע נאַכאָהמונג און איבערקרימעריי! און אויף אין אזא „ווילדע“ ראָלע זיין אזוי געלאַסען, פאַרויכטיג, צוריקגעהאַלטען! ניט איבערשפּיעלען, ווען יעדער מאָמענט גיט דיר די געלעגענהייט דערצו; ניט אַרויס אויף אַ האַאָר פון די גרענצען, זאָגאר דאָן ווען, דער אויטאָר הייסט דיר זיין „ווילד“. האָבען אזוי פיעל טאַקט און אזוי פיעל מאָל אין שפּיעלען אזא פערפיהרישע ראָלע — דאָס הייסט זיין אַן אמת'ער גרויסער קינסטלער. די וואַהרע קונסט ווערט געבאָרען אין דער זעלע פונ'ם קינסטלער. מאַדאם קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ האָט אין איהר שפּיעלען אַ בעשטימטע נאָבעלע אידעע, און די פאַרמע מיט וועלכען זי בעקליידעט איהר אידעע איז שמענדיג אזוי נאָך בעל און ריין ווי די אידעע אליין.

דאָס שפּיעלען פון הערר בראַוויטש איז אויך געווען אויסגעהאַלטען און אַרטיסטיש. דער טויטער אָבגעשטאַרבנער רוסישער באָן וויוואן און ליבראַלער אידעאָליסט, וועלכער האָט אָנגעפאַנגען מיט שיללער'ן און געענדיגט מיט שאַפּענהויער'ן — דער דאָזיגער רוסישער „מת" איז

קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ האָט ניט קיין היים, אזוי ווי דער גייסט פון פריי-הייט האָט אין רוסלאַנד קיין היים ניט. קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ'ס גרויסע קונסט בעלאַנגט דער שווישפּיעל-קונסט פון דער וועלט. ווען זי שפּיעלט נאָראַ'ן איז זי אַ נאָרוועגישע פרוי, ווען זי שטעלט פאַר דעם שמעט-טערלינג ראָזי איז זי אַ דייטשעם קינד און, געוויס, ווען זי שפּיעלט „דיקאַרקאַ“, איז זי אַ קינד פון איהר פאָלק.

מען קען ניט זאָגען, אז „דיקאַרקאַ“ איז אַ שלעכטע פיעסע. עס איז אַ נאַאיווע קינדישע אַרבייט. ווען אזא ווערק זאָל זיין פערפאַסט פון אַ 19-יערהיגען יונגען מאַן, וואָלט מען געקענט האָפען, אז פון איהם וועט זיך ענטוויקלען מיט דער צייט אַ טאַלאַנטפאָלער שרייבער; אַז אָבער די פיעסע איז געשריבען געוואָרען פון אַסטראָווסקי'ן אויף דער עלטער און נאָך מיט דער הילפע פון סאָלאָוויעו'ן — זעהט מען אין דעם דאָס אַבשטאָרבען, דעם אַראַבפאַל פון אַ טאַלאַנט. נאָך אין די זעכציגער און זיעבציגער יאָהרען פון פאָריגען יאָהר-הונדערט האָבען זיך די רוסי-שע שרייבער אויסגעוויזען נאַאיוו, ווען זיי האָבען געמיינט, אז די גאולה פון רוסלאַנד וועט קומען, ווען דער שלאָפּענדער אידעאָליסטישער, פאַראַזיטען-לעבען פיהרענדער רוסישער פריצים-קלאַס וועט פערוואַנד-דעלט ווערען אין אַ פראַקטישען מאַטעריאַליסטיש געזאָנענעם קלאַס. זיי האָבען געמיינט, אז רוסלאַנד פעהלט נור איין זאך: דער געשעפטס-פעהיגער „שטאַלץ“ זאָל פערנעמען דעם פלאַץ פון דעם פוילען „אַבלאַך-מאָוו“... דער עקספּלאַטאַטאָר, דער קאפיטאַליסט, דער „טשומאַזי“, דער קולאַק האָט ניט געבראַכט רוסלאַנד די גאולה. ער איז נאָר געווען דער שליח פון „קאפיטאַל“, וועלכער איז געגאַנגען אָבשאַפּען די אלטע ווירטשאַפט... די פאַראַזיטען זיינען געבליבען, זיי האָבען נאָר אָנגע-נומען אַ נייע פאַרמע. שטעלט אייך פאַר, ווי קאָמיש עס זעהען יעצט אויס „העלדען“, וועלכע האַקען אויס וועלדער און לאַכען פון פאָעזי; „שטאַרקע“ מענשען, וועלכע פערשטעהען גוט געשעפט; אַ פראַגרע-סיווע פרוי וועלכע וויל זעלבסשטענדיג פיהרען אַ מילך-„פאַרם“ און האָט ניט קיין שכל צו בעפרייען זיך פון איהר מאַן, דעם טויגעניכטס און אלטען דאָן זשואַן. פערקערט, זי בעט אליין אַ יונגע שעהנע מיידעל, זי זאָל איהר העלפען פעהאַלטען דעם מאַן אין דער היים. און דער מאַן אליין, אַ בלאַסער שאַטען פון דעם אַמאָליגען „רודין“, מיט בלאַ-סערע פראַזען און בלאַסערע אידעאַלען. ווי קאָמיש-נאַריש זיי ווייזען

גארקיס „די קינדער פון זונן“.

— און —

קאמיסארושעווסקאז'א'ס און בראוויטש'עס שפיעלען אין איהר.

מיר זיינען ווידער אין רוסלאנד. נעכטען זיינען מיר געווען אין אסטראווסקי'ס רוסלאנד, היינט זיינען מיר אין מאקסיס גארקי'ס רוסלאנד. וואָס פאַר אַ געוואלדיגער אונטערשיעד צווישען די צוויי „רוסלאנדיעס“! ניט לאנג נאָך, אין גאַנצען מיט אַ דרייפער צעהנדליג יאָהר צוריק האָט געלעבט און געבליהט אסטראווסקי'ס רוסלאנד, — אַ פאָלק, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע דענקענדע און גריבלענדע „אינ־טעליגענציע“, מיט אַמעכטיגען סימפאטישען „נאַראָד“. די אינטעליגענציע, די ליבעראלען, די אידעאליסטען האָבען גערעדט, געטרוימט, געהאַמלעטזירט, געגעסען אומזיסט ברויט, פערשווענדעט גרויסע פער־מעגענס אין פאַריו, געהערט העגעל'ס מעטאפיזישע לעקציעס אין דייטשלאנד, און דאָס עהרליכע, געזונטע, פרומע פאָלק האָט פלייסג געדאווענט צו'ם פראוואַסלאָוונעם אָדער סעקטאַנסטקען גאָט, האָט שווער געאַרבייט, און האָט געטרוימט אין דער שטיל, ווי אזוי צו קריגען וואָס מעהר לאַנד און, אפשר אביסעל פרייהייט אויף. גארקי'ס רוסלאנד איז ניט מעהר נאַאיוו, טרוימערש, סימפאטיש און אידעאליסטיש. זיין אינטעליגענציע איז פול מיט קאַריעריסטען, וועלכע אונטער־דריקען און זיינען אויס דאָס פאָלק, אָדער געלערענטע און קינסטלער, וועלכע טוען גרויסע פראקטישע אַרבייט און געהען אויף דעם שענהעם שיף „פראַגנרעס“ פון דער קריסטליכער קאלטער דונקעלער וועלט צו דער מעכטיגער, שטראהלענדער זונן. זיי געהען ניט אכטענדיג זאָגאַר אויף דעם שטורם פון רעוואָלוציאָן, ניט קימערענדיג זיך, וואָס אונטער זיי ליגען גרויסע מאסען אין שמוץ און פינסטערניש. אָדער זיין אינטע־

געשטאנען פאר אייך א לעבעדיגער. דער גאנצער ספעקטאקעל איז נע-
ווען א וואהרער גענוס פאר יעדען קונסט ליעבער. דער גאנצער אנ-
סאמבל, אויסער דער ניאנע, האט געשילדערט פאר אייך דאס ריכטיגע
לעבען. ביי דעם פאָמיעשציק, וואָס איז שטענדיג אויף דער זונן, איז
דער גאנצער פנים רוים, פערברענט און נאָר די האַלז לעבען קאָלנער
ווייס... ווער פון אונזערע שוישפיעלער וואָלט זיך אָבגעגעבען מיט
אַזאַ קלייניגקייט? אין דעם אָבער בעשטעהט די גרויסקייט פון די רוי-
סישע אַרטיסטען: יעדע קלייניגקייט, וועלכע איז נויטווענדיג צו דער
וואַרהייט, איז אַזוי וויכטיג, ווי דאָס גרויסע; יעדע דעטאַל, יעדע איינ-
צעלהייט, ווי דאָס אַלגעמיינע, דאָס גאַנצע. דערפון קומט אַרויס דאָס
בילד אַזוי ריכטיג און גרויס. אונזערע פריינדע, די אידישע שוישפיעלער,
דאַרפֿען ניט דורכלאָזען קיין איין פאַרשטעלונג פון אונזערע רוסישע
גאַסטראָליאָרען. זיי דאַרפֿען זיך שעצען גליקליך, וואָס זיי האָבען אַ
מעגליכקייט צו לערנען זיך. אַמעריקאַ איז ניט די מדינה פאַר אַ קינסט-
לער צו לערנען...

ער זאָגט וועגען דעם היינטיגען סאָציאלען רוסישען מענשען! וויפיעל לעבעדיגע טיפּען! וויפיעל פאָעטישע שעהנקייט! ... גאָרק'ס ווערק איז ניט געשריבען געוואָרען גלאַט אזוי פון פערנגיגען וועגען. עס איז געשריבען געוואָרען צו וועקען דעם פערשלאָפענעם געדאַנק, צו וואַרנען דעם גלייכגילטיגען „קינד פון דער זון“. אָסטרָווסקי שילדערט אונז אַ דיקאַרקע, אַ ווילדע, וועלכע איז נאָאָו און סימפּאַטיש, אַ נאַטור קינד מיט געזונטע אינסטינקטען און אַ נאַטירליכען שכל הישר. גאָרק גיט אונז אַ בילד פון אַנדערע, ניט אידעאליזירטע, ניט „זשאַן זשאַק רוססאָפּיצירטע“ פרימיטיווע מענשען, — גאָר ווילדע „באָרוועסע“ בלוט-דורשטיגע מיטגלידער פון אונזער געזעלשאַפט, וועלכע זיינען אָבגע-טיילט פון אונז מיט אַן אָבגורנד, וועלכע זיינען אויפגערייצט און פער-הונגערט, וועלכע זיינען געבליבען פון יענער זייט גרויסע ציוויליזאַ-ציאָן, וועלכע פיהלען צו די „אינטעליגענטען“ אַ בלינדען צאָרן און אַ שרעקליכען האַס, וועלכע פערשטעהען ניט אונזערע אידעאַלען און שע-צען ניט זאָגאַר אונזערע קולטורעלע און אויפקלעהרענדע אַרבייט, און וועלכע דראָהען אין זייער בלינדען האַס אומצואוואַרפען און פערניכטען אַלעס, וואָס די קינדער פון דער זון האָבען יאָהרהונדערטע לאַנג געבויט און געשאַפּען! ...

ווער זיינען זיי, די קינדער פון דער זון? אַ סימפּאַטישער ערנ-סטער געלערטער, וועלכער איז מיט לייב און לעבען איבערגעגעבען דער ריינער וויסענשאַפט. אין דער צייט ווען ער מאַכט קליינע עקספע-רימענטען, דענקט ער פון גרויסע אידעאַלען, — ווען זיין וויסענשאַפט וועט ענטדעקען די געהיימע געזעצע פון לעבען, דורך זיין כעמיע וועט געשאַפּען ווערען אַ גרויסע עקאָנאָמישע רעוואָלוציאָן. ער איז דעמאָקראַ-טיש געזאָגען, האַלט זיך ברירערליך מיט די ניעדריגערע קלאַסען און פיהרט זיך אַלס אַן עהרליכער מאַן. פאַר וואָס זאָלען איהם די „באָר-וועסע“, די געפאַלענע האַסען? וואָס האָבען זיי צו איהם? זיין פרוי, אַ קלוגע אינטעליגענטע פרוי, וועלכע וויל ניט זיין קיין „פופע“ אין הויז, געראַדע ווי גאָראַ, וועלכע פאָדערט אויפמערקזאַמקייט צו זיך און געוויסע רעכטע ... זי וויל שעהן לעבען, ליעבען און געליעבט זיין. זי פאָדערט פאַר זיך וואָס מעהר זונענשטראַהלען. מיט זיי צוזאַמען לעבט אַ קינסטלער, וועלכער פערגעטערט דאָס שעהנע, וועלכער איז ענטציקט פון די גרויסע ערפינדונגען פון דער מענשהייט אין די ספּע-

ליגענציע זיינען צובראכענע מענשען, ארויסגעוואָרפענע, היסטערישע, מעלאַנכאָלישע, וועלכע זיינען צוריען און צוקוועטשט פון די שרעקליכע אומשטענדען און צאוועהמאָגט פון די צרות, פון דעם שרעקליכען אונ־רעכט, וואָס זיי זעהען אַרום זיך. און דאָס פאָלק, דער נאַראָד ? גאָר־קי'ס נאַראָד זיינען ניט די שטילע אידעאָליזירטע פרומע סימפּאַטישע מוזשיקעס. דאָס זיינען מענשען, וועלכע האָבען שוין לאַנג פערלאָרען דעם צלם אלקים... דאָס זיינען ווילדע חיות, פערזויפטע חוליגאַנעס, געזונקענע בריאות אָהן גלויבען, אָהן מאָראַל, אָהן האָפּנונגען, אָהן אַ פונק מענשליכקייט. די נאַאיווע, אידעאָליזירטע, „ראָסיאַ“ פון אָסט־ראָווסקי איז פערשוואונדען, איהר פלאַץ האָט פערנומען די אמת'ע, ווירקליכע אביסעל קעמפּענדע און פיעל בעקעמפּטע „ראָסיאַ“!... דאָס איז דער אונטערשייד פון אָסטראָווסקי'ס „דיקאַרקאַ“ און מאַקסיס גאַרקי'ס „קינדער פון דער זונן“.

אלס אַ דראַמאַטישעם ווערק איז דאָס נאָך שוואַכער געבויט ווי די „דיקאַרקאַ“, עס האָט וועניגער גאַנצקייט און איינהייט. ביי אָסט־ראָווסקי'ן קומען אַרײַן און געהען אַוועק די פערזאָנען אַזוי ווי די טעכניק פון דער ביהנע פאָדערט. ביי גאַרקי'ן איז ניטאָ קיין איינהייט אין דער האַנדלונג. זיינע העלדען, נעבעך, געהען אויף דער ביהנע אַ צעהן מייל צופוס אומזיסט און אומנישט, פונקט ווי די קעמפּענדע אויפ'ן פעלד פון קאַמפּת. זיין גאַנצעס ווערק בעשטעהט פון צוטהיילטע, צוריסענע בילדער, וועלכע האָבען ניט צווישען זיך קיין אויסערן פער־באַנד. אָבער דיעזע בילדער זיינען פערבונדען מיט איין אידעע — צייגען דאָס ריכטיגע לעבען. אָסטראָווסקי גיט אַ גאַנצעס בילד, אָבער געמאָהלען איז דאָס מיט וואַסער־פאַרב. גאַרקי גיט אַ סעריע פון „סקע־משעס“ געמאָהלט ניט נאָר מיט אויל־פאַרב, נאָר מיט בלוט און טרערען. אָסטראָווסקי האָט געגעבען דעם צושויער אַ שיטערע קינדישע קאַשע פון מאַננע גרויפּען. גאַרקי גיט אייך האַרטע שפּײַן, ווי פאַר ערוואַקסענע מענשען. אין גאַרקי'ס צייטען רעדט דער רוסע אויף שעהן, (שעהן רע־דען וועט דער רוסע קיין מאָל ניט אויפהערען), אָבער זיין רוסאַק דענקט ערנסט און פיהלט טיעף, אויב ער ליגט נאָר ניט אין זומפּת, פערשטיקט פון אונווײסענהייט און שמוץ. גאַרקי איז אַפּשר ניט קיין דראַמאַטורג, אָבער וויפיעל דראַמאַטישע קראַפּט צייגט ער אַרויס אין געוויסע מאָ־מענטען, וויפיעל העלע פאַרב, וויפיעל פּאַעזי, און וויפיעל וואַרהייט

די ראָלע פון דיעזער צוראָשענער, צובראָכענער אינטעליגענטין שפיעלט קאָמיסאַרוזשעווסקאָיאַ. אַ קליינע ראָלע, וועלכע קיין אַמעריקאַנער „סטאַר" וואָלט נישט געוואָלט שפיעלען. זי אָבער, אַלס וואַהרע קינסטלערין, פאָדערט נישט קיין סך... אין איהרע ראָלען שפיעלט נישט קיין ראָלע די קוואַנטיטעט, נאָר די קוואַליטעט... זי ווויס געוויס, אַז די מאַסען דאַרף מען נעהמען מיט מאַסענהאַפּטעס. זי שפיעלט אָבער צוליעב דער וואַהרער קונסט און פאַר די, וועלכע קענען די וואַהרע קונסט שעצען. ווי וואַהר, ווי לעבעדיג, ווי טיעף, ווי ריכטיג זי האָט פאַר אונז פאָרגעשטעלט דאָס ליידענדע, פיהלענדע און דערשראָקענע מיידעל, — דאָס פערוואַנדעטע און פון הימעל אַראָפּגעוואָרפענע „קינד פון דער זונן"...

אַלס גרויסער, וואַהרער קינסטלער איז פאַר אונז ערשיענען הערבראַוויטש אין דער ראָלע פון פּראָטאַסאָוו. דיעזעלכע ראָלע אין אַנדערע הענד וואָלט געוויס געבליבען אונבעמערקט, בלאַס, אונדאַנקבאַר, אָבער, אידישע שווישפיעלער, געהט זעהן וואָס בראַוויטש האָט פון איהר געמאַכט!... איהר האָט געזעהן אַ רוסישען געלערטען, אַ נאַאיווען נישט פּראָקטישען צוטראָגענעם מענשען. די ברילען, די קאַלאָשען, דער גאַנג, דאָס רעדען, דער האַלטען זיך, די אויפפאַסונג פון דער אַרומיגער וועלט, די פּערהעלטניסע צו מענשען, די לעבע, די פריינדשאַפט, די איבערגעבענהייט צו זיין כעמיע, די עקספּערימענטען — אַלעס האָט געשפּריצט מיט אַמת'ן לעבען, מיט וואַרהייט, מיט הויכע קונסט!... עס האָט מיר זעהר לייד געטאָן, וואָס פונקט צו דער פאָרשטעלונג זיינען געקומען וועניג אידישע אַקטיאָרען.

נישט נאָר קאָמיסאַרוזשעווסקאָיאַ און בראַוויטש — אַלע האָבען געלעבט אויף דער ביהנע, אַלע האָבען פאָרגעשטעלט דאָס לעבען, אַלע בעזונדער האָבען געמאַהלען בילדער פון לעבען און אַלע צוזאַמען האָבען דאָס לעבען רעפּראָדוצירט. די פאָרשטעלונג האָט געגעבען יעדען אַ הויכענעם.

רען פון געדאנקען און קונסט. ער האָט די ניעדריגערע קלאסען קיין שלעכטעם ניט געטהאָן און אויב זיי זיינען געבליבען ווייט צוריק — קען מען דאָך ניט צולייב זיי אומקעהרען צוריק דעם וואָגען פון פראַג-רעם... זיי, „די קינדער פון דער זונן“, דענקען פון גרויסע ערפינדונגען, פון העכערען עסטעטישען פערזענליכען, פון ראַמאנטישע ליבע, פון אַ שעהנע פאָעטישע ריזע אויפ'ן שטורמענדען אָקעאן. פון לעבען פון דער אסקעטישער קריסטליכער לבנה. צו דער העלענישער, גריכישער זונן, צום העליאָס. און אין דערוועלבער צייט נעבען זיי, מיט אַ האַנד צו דער לאַנגען, שיכור'ט יענאר מיט זיין פריינד, וועלכער שפּאַצירט סאַניטאַפּאנע, אָהן שיד. ער שלאָגט זאָגאַר זיין ווייב, גלויבט אַז די „קינדער פון דער זונן“ ברענגען האַלערע, שלאָגט די דאָקטוירים, וועלכע קומען צו זיי מיט הילפּע און האַסט יעדען, וואָס טראָגט דעם נאָמען אינטעליגענט. די „קינדער פון דער זונן“ רעדען פון הויכע גע-געשטאַנדען און אַרום זיי, אַנשטאָט ראַמאנטישע ליבע, אַנשטאָט פיר לאַזאַפּישע געדאַנקען און הערליכע געזעצע פון דער העכערער וואַרהייט, הערשט אונוויסענהייט, אַרמוטה, פראָסטימוציאָן, רציחה, שרעקליכער אונרעכט, שמוץ, באַרבאַרישע ווילדהייט, גרויזאַמקייט, אבערגלויבען און הונגער...

צווישען די קינדער פון דער זונן און די באַרוועסע קינדער פון זומפּף וואַנדערען אום ווי שאַטענס די אונגליקליכע אָפּפער פון דיזעז שרעק-ליכע קאָנטראַסטען. אַן ארויסגעוואָרפענער, קלוגער און פעהיגער אינ-טעליגענט, וועלכער געפינט ניט קיין צוועק אין לעבען און ענדיגט מיט זעלבסטמאָרד און אַן ערעלעס מערדען, מיט אַ פיהלענדעס האַרץ, וועל-כע זעהט דעם שרעקליכען אונרעכט... זי האָט אַריינגעקוקט אין דעם פינסטערען זומפּף און האָט געזעהן, וואָס דאָרט קומט פאָר... זי זעהט דעם אונגליק וועלכער דראָהט די „קינדער פון דער זונן“, זי פיהלט דעם גרויסען אונרעכט, וועלכעס איז געמאָן געוואָרען צו די ניעדריגע קלאַסען, איהר זעלע ליידעט... די קומענדע פינסטערע ווילדע צושטע-רונג שרעקט זי און נאָך מעהר שרעקט זי די גלייכגילטיגקייט פון די „קינדער פון דער זונן“... אין אזא צייט פון עלענד און שרעק וויל זי ניט דענקען פון פערזענליכען גליק, פון מוטער פריידע און ליבע — זי ווערט צוראָשען אונטער די שווערע רעדער פון דער אונבאַרמעהער-ציגער ווירקליכקייט...

אלס א קאנטראסט צו איהם נעהמט דעם אלטען געלעהרטען פראָפּ-
פּעסאָר. ער האַלט שוין פון זיך זעהר שטאַרק און שעצט זיך זעהר
טייער. א קאַריעריסט און אַ עגאָאיסט. ער איז דער פאַרשטעהער פון
אלכסנדר דעם דריטענס אַ פּראָפּעסאָר. ער שרייבט פינף און צוואַנציג
יאָהר און וואָס ער האָט אויפגעשריעבען האָט קיין בעדייטונג ניט.
ער רעדט וועגען קונסט און ליטעראַטור צעהנדליגע יאָהר און האָט נאָך
ניט אויסגעדריקט קיין איין פרייען געדאַנק, קיין איין אָריגינעלעם
וואָרט. ער קייט איבער איינע און דיזעלבע שטריו, נעהמט מיט חוצפה,
איז געליעבט און געאַכטעט, ווייל ער האָט ערפּאָלג. און אָט דער טויר-
געניכטס, דער פאַראַזיט, קוקט אויף אַלע מענשען פון אויבען אַראָפּ,
ער רעדט צו זיי מיט דעם טאָן פון אַן אויטאָריטעט און ראַט זיי צו
טאָן עטוואָס! יע, דער מענש דאַרף טאָן עטוואָס, טענה'ט ער, און אליין
האָט ער גאָר נישט געטאָן אין זיין לעבען, איז אַ פערצויגענער שוועכ-
לינג, אַ ווילענלאָזער און כאַראַקטערלאָזער מענש, וועלכער שטעלט זיין
פערזענליכע צופריעדענהייט העכער פון אַלע אינטערעסען פון דער
וועלט... דאָס איז דער, וועלכער בילדעט די יונגער.

דיאדיא וואַניאַ, אַ סימפּאַטישער מענש, וועלכער לעבט צוליבע
אַנדערע, אַרבייט צוליבע אַנדערע, אָפּפערט זיין פערזענליכעם גליק צו-
ליב אַנדערע... ער האָט געאַרבייט פאַר'ן פּראָפּעסאָר ווען ער האָט
איהם געאַכטעט, ער אַרבייט פאַר'ן פּראָפּעסאָר, ווען ער זעהט און
פערשטעהט ווי קליינליך דער „געלעהרטער“ מענש איז, ווי אונזיניג
און אונניצליך דעם פּראָפּעסאָר'ס געלעהרזאַמקייט איז... אַ ליעבענ-
דער, אַ גוטמוטהיגער, און עהרליכער און אויפריכטיגער מיט אַ גוטע
זעלע... צו זיעבען און פערציעג יאָהר ערוועקט זיך אין איהם אַ
געפיהל פון ליעבע צו אַ פרוי, וועלכע האָט צו איהם קיין סימפּאַטי
ניט, אין דער עלטער פון זיעבען און פערציג יאָהר דערמאָנט ער זיך
פּלוצלונג, אַז ער האָט נאָך ניט געלעבט פאַר זיך, האָט ניט געהאַט קיין
גליק, קיין פרייד... און ער וויל זיין גליקליך... ער האָט אָבער ניט
קיין ענערגי, קיין ענטשלאָסענהייט, קיין מאַכט, קיין וויללען, ווי זיין
גליק צו עראַבערן, — קיין סטראַטעגישע קענטניסע ווי אַזוי צו בע-
זיעגען, — און ער הויבט אָן שיכור'ן, פּלוצען זיין שיקזאַל, וויינען ווי
אַ קינד און טענה'ן ווי אַ אידענע צו תחינות... ארויסרייסען זיך פון
דעם תהום אין וועלכע ער איז פערזונקען האָט ער ניט קיין קראַפט,

טשעכאוו'ס „אנקעל וואניא“.

— און —

קאמיסארוזשעווסקאצ'ס און בראוויטש'עס פארשטעלונג.

„דער מענש איז בעשענקט מיט שכל און א שאפענדע קראפט, ער זאל פערנעהמען און פערגרעסערען דאָס, וואָס די נאַטור האָט איהם געגעבען. אָבער ביז יעצט האָט דער מענש ניט געשאַפּען, ער האָט נאָר פערניכטעט...“ אזוי זאָגט דאָקטאָר אסטראוון, איינער פון טשעכאוו'ס העלדען. דער מענש בויט ניט, ער צושטערט, ער צושטערט די פעלדער און וועלדער אַרום זיך, ער פערניכטעט זיינע מיט-מענשען, ער מאַכט חרוב די געזעלשאַפט אַרום זיך, ער מאַכט אַ תל פון זיך אליין, פון זיינע מענשליכע געפיהלען, פון זיינע פעהיגקייטען, פון זיין פערזענליכקייט, פון זיין אייגענעם געזונד זאָגאַר. און צוליב וואָס לעבט ער? וואָהין שטרעכט ער? וועלכע ציעלען אין לעבען האָט ער, וועלכע אויפגאַבען? וואָס ערוואַרטעט ער אין דער צוקונפט? דערויף קריגט איהר ניט קיין ענטפער אין טשעכאוו'ס ווערק, ווייל דערויף האָט ניט געגעבען קיין ענטפער דאָס רוסישע לעבען מיט צוואַנציג יאָהר צוריק. איהר זעהט די ליידענדע, צושטערטע, זיך אליין פערצעהרענדע, אין פעסימיסטישע געדאַנקען פערזונקענע, אין ווילענלאָזיגקייט אַראָבגעלאָזענע „ראַסיאַ“ פון אלעקסאַנדער דעם דריטען'ס צייטען. אַ טרויע-ריגעס בילד! קיין ליכט, קיין פרייד, קיין האָפנונג, קיין צוועק! מען שען געהען אום ווי שאַטענס. זיי האָבען געדאַנקען און וואַגען ניט צו דענקען. זיי האָבען טאַלענטען, און פערשיכור'ן זיי... זי רעפּלעקטירט, שיכור'ט און ליידעט אין דער שטיל די אונטערדריקטע, פונ'ם אמת'ן מענשליכען לעבען אָבגעריסענע „ראַסיאַ“!... אַ שרעקליכע שטילע דראַמאַ! מענשען לעבען אין אַן ערשטיקענדער אַטמאָספערע, און די הימלען אַרום, זיי זיינען בעדעקט מיט פינסטערע וואַלקענס!

איז א סימפאטיש, עהרליך מיידעל, מיט א גוט הארץ און ריינע זעלע, — זי ליעבט און לעבט, און דענקט און קעמפט אום צו בלייבען א דיענסט פאר איהר פאָטער דעם פראָפעסאָר און צו פערברענגען איהר לעבען אָהן האָפנונגען אויף א פערזענליכען גליק, אָהן פראָטעסט, אָהן שטרעבונגען. וואָהין איהר ווארפט אייער בליק, זעהט איהר קראַנקע, שוואַכע, ווילענלאָזע, אונגליקליכע, פערקריפעלטע, צודריקטע מענ-שען... קיין זאך פערבינדעט זיי ניט, קיין אידעע פעראייניגט זיי ניט, קיין געפיהל קען זיי ניט האלטען צוזאַמען. זיי צושירדען זיך איינער פונ'ם אנדערען, געהען אוועק צו וואַנדערען צוועקלאָז אליין איבער דער וויסטעניס פונ'ם רוסישען לעבען. די גוטע עהרליכע סאָניא בלייבט מיט איהר אונגליקליכען אַנקעל וואַניא. זי לעגט ארויף איהרע צאָרטע הענד אויף זיינע פערזענליכע אויגען און זאָגט טרויעריג: „וואָס קענען מיר טאָן, אַנקעל וואַניא? א ברירה האָבען מיר? מיר מוזען לעבען! מיר וועלען פערברענגען א לאַנגע רייזע פון טעג, פון אונענדליכע נעכט. מיר וועלען געדולדיג אַריבערטראָגען אַלע נסיונות, מיר וועלען שווער אַרבייטען פאַר אַנדערע, ניט וויסענדיג פון קיין רוהע ניט איצט, ניט אין אונזער טיעפער עלטער. און אז מיר וועלען שטאַרבען, גוטער, ליעבער אַנקעל, וועלען מיר דאָרטען האָבען א שעהנעם, ליכטיגעם, פריעדליכעם לעבען... דאָרט וועלען מיר האָבען פרייד און רוהע. איך גלויב, אַנקעל! איך גלויב היים און ליידענשאפטליך"... אין גלויב בען זוכט סאָניע, ווי אַלע פאַסיווע ליידענדע, איהר טרויסט. דיאָיאַ וואַניא הערט זיך צו צו איהרע זיסע רייד און וויינט מיט ביטערע טרערען און דער אַרעמער טעלעגין שפיעלט אין דער ווייט שטיל אויף זיין גיטארע א טרויעריגעם ליעד... שפיעלט ער דאָס א הימן דער גלייכגילטיגטער נאַטור, אָדער ער דריקט אויס אָהן ווערטער זיינע איי-גענע פערבאָרגענע שמערצען און טיעפען עלענד? ...

דער צושויער הערט צוזאַמען מיט אַנקעל וואַניא ווי סאָניא קאָמ-סאַרזשעווסקאָיאַ דריקט אויס איהר טיעפען שמערץ און הייליגען, רע-ליגיעזען, אויפריכטיגען טרויסט און האָפנונגען, און צוזאַמען מיט אַנ-קעל וואַניא-בראוויטשין וויינט ער מיט אמת'ע טרעהרען... וועמען

און ער בלייבט זיצען אויף זיין אלטען פלאטץ צוזאמענגעבויגען איבער די חשבונות פונ'ם פראפעסאָר ... זאָ לאַנג ער וועט לעבען, וועט ער ארבייטען פאר אַן אנדערן. פאר איהם אליין איז קיין גליק ניטאָ.

קיין גליק איז אויך ניטאָ פאר דעם אַרעמען, ניעדערגעשלאָגענעם טעלעגין. אַ קליינער מענשעלע, אָהן פרעטענזיעס, אָהן אַ קלענסטען בעגעהר צו האָבען אירגענד וועלכע רעכטע. מע רופט איהם וואַפליא, ווייל זיין גאנצער פנים איז צוגראָבען, פון פאַקען. ער שפיעלט זיך אויף דער גיטאַרע, ווייל זיין נשמה האָט ליעב מוזיק. זיין נשמה האָט אויך ליעב די נאטור, די בלומען, די פויגעלעך, די שעהנע בוימער ... אַ קינד וואָס איז שוין 50 יאָהר אַלט ... ער ווייסט זעהר וועניג, נאָך וואָס לעבט ער און צוליעב וועמען לעבט ער. אָבער אַזעלכע קשיות פרעגט ער זיך גאָר ניט ... זיין ווייב איז אַוועק מיט אַ פרעמדען — לעבט ער אליין ביי פרעמדע מענשען ... זיין ווייב איז געבליבען מיט קינדער, — ווייל איהר געליעבטער האָט זי מיט די קינדער אַוואָקע-וואָרפען, — האָט וואַפליא אָבגעגעבען זיין ווייב מיט איהרע קינדער זיין גאנצע פערמעגען, און איצט איז ער אַ בעטלער ... עסט פרעמד ברויט, שפיעלט אויף דער גיטאַרע, דענקט ניט, האָט ניט קיין געדאַנק צו לעבען אנדערש און עס וועט איהם קיין מאָל ניט איינפאַלען צו פראָטעסטירען געגען אַזאַ אָרדנונג. פראָטעסטירען? געגען וועמען? איז דען ניט אַלעס גוט איינגעאָרדענט אויף דיעזער גוטער וועלט? אַזוי ווי די מענער אַזוי זיינען אויך ווילענלאָז און שוואַך די פרויען. זיי פיהרען אַ צוועקלאָזען לעבען און האָבען ניט קיין ענטשלאָ-סענהייט ארויסצורייסען ביים שיקזאַל זייער אייגענעם גליק ... די אַלטע מאַדאם לעזט שוין פופציג יאָהר ביכער וועגען פרויען עמאַנ-ציפאַציאָן און האָט נאָך אַ פינגער אָן אַ פינגער ניט אַ קלאַפּ געטאָן צו בעפרייען די פערשקלאַפטע פרוי. די שעהנע פראָפעסאָרשע, וועלכע רעדט אַזוי שעהן פון ערהאבענע זאַכען, וועלכע האַסט איהר אַלטען אָבגעלעבטען און אויסגעוועבטען מאַן, האָט מורא פאר איהרע אייגע-נע אויפריכטיגע אמת'ע געפיהלע פון ליעבע, שרעקט זיך פאר איהר אייגענעם גליק, האָט ניט קיין ענטשלאָסענהייט צו פערלאָזען דעם גע-האַסטען מאַן און געהן קעמפּפּען פאר איהר צוקונפט מיט דעם מאַן, וועלכע זי ליעבט און אַכטעט ... זי ווייסט אליין ניט וואָס צו פאָרערן פון דער וועלט און איז מיט דער וועלט אונצופריעדען. די יונגע סאָניאַ,

נאָראַ און ווי אזוי קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ שפּיעלט זי.

דער נס, דער וואונדער איז ניט געשעהן! די יונגע צארטע, צום קאמפף נאך ניט פאַרבערייטעטע פרוי פערלאָזט שפעט אין דער נאכט איהר שעהנעם קאָמפאָרטאַבעלעם הויז, איהר מאן, איהרע דריי ליבערע קינדער, און געהט וואַנדערען אליין אין דער גרויסער, קאלטער, פרעמדער וועלט. זי געזעגענט זיך ניט מיט איהרע קינדער, זי אכטעט ניט דעם מאַנ'ס געזעצליכע רעכטע, זי ווערט ניט געריהרט פון זיין בעטען און פון זיינע טרערען. זי געהט פאָרט. די טהיר גיט אַ קלאַפּ און נאָראַ פערשווינדעט אין דער פינסטערער געהיימניספאָלער נאכט.

וואו איז דער שכל? וואו איז די לאַגיק, דער פראַקטישער חשבון, די געפיהלע פון גערעכטיגקייט, די ליבערע פון אַ מוטער, די פליכטע פון אַ פרוי? זי אליין זאָגט, אַז היינטיגע צייטען געשעהען ניט קיין נסים און דאָך וויל עס איז צוליב איהר ניט געשעהן קיין נס, הויבט זי זיך אויף און פערלאָזט איהר היים. איבער אַ קאפּריז, אַ קינדישער פאַנטאַזיע צוברעכען אַ היים? ערשט מיט אַ פאָאָר טעג צוריק זעהען מיר זי דאכט זיך, אַ צופריעדענע, אַ זאָרגלאָזע, אַ פערליעבטע, אַ גליקליכע — וואָס האָט זי פלוצלונג געטריבען צו אַזאַ פערצווייפּעלטען שריט? האָט איהר מאן פלוצלונג אַראָפּגענומען פון זיך זיין מאַסקע און זי האָט דערזעהן עטוואָס נייעס, שרעקליכעס, אַבשטויסענדעס? איז דאָס ניט דערוועלבער גוטער העלמער? דער זעלבער אַנשטענדיגער מענש, איבערגעבענער פאַמיליען־פאָטער, פערליעבטער מאַן? וועלען זיך דען געפינען אויף דער וועלט אַזעלכע עלטערען, וועלכע וועלען ניט רעכענען פאַר אַ גליק חתונה צו מאַכען זייערע טעכטער פאַר אַזעלכע מענער, ווי נאָראַ'ס מאַן — הערר העלמער? ... אַ סאָלידער און

קאמיסארזשעווסקאז'ס שטימע האָט ניט געריהרט, ווען זי האָט אייך דערצהעלט פון סאָניאַס ליידען, און ווער עס האָט ניט געוויינט צו-זאמען מיט בראַוויטשען, — דער וועט קיין מאָל ניט פערשטעהן וואָס אמת'ע קונסט איז און וועט קיין מאָל ניט קענען אָבשעצען די לייסטונג פון אמת'ע גרויסע אַרטיסטען! און ניט נאָר די געטליכע קאמיסאַר-זשעווסקאז'א, און ניט נאָר דער גרויסער אַרטיסט בראַוויטש, — אַלע זיינען געווען ערהאבען. עס איז געווען אַ סימפאָני געשפּיעלט פון קינסטלער... זאקושניאק'ען האָבען מיר נאָך קיין מאָל ניט געזעהן אזוי גוט ווי אין דער ראָלע פונ'ם דאָקטאָר אַסטראָוו. גרוינסקי איז גע-ווען אַ לעבעדיגער טעלעגין. מאַדאם שילאָווסקי איז געווען אַן אויסגע-צייכענטע פּראָפעסאָרשע און הערר נעלידאָוו דער ריכטיגער פּראָפע-סאָר. עס איז ניטאָ גענוג ווערטער אויסצודריקען די דאַנקבאַרקייט, וואָס די אַלע אַרטיסטען צוזאמען האָבען פערדיענט מיט זייער לייסטונג... קיין העכערען גענוס קען קיין טהעאַטער ניט געבען... און ווער עס האָט קיין שכל ניט און וויל ניט, ווען ער האָט אזאַ געלעגענהייט געהן זעהן אַזעלכע פאַרשטעלונגען, — דער מעג קייען שטרוי...

איהם. ער קריכט אַ מאָל אַראָפּ פון זיין הויכען „ביוזעס" פּעדעסטאַל צו איהרע קליינליכע ווייבערשע אינטערעסען, ווייל ער וויל איהר אַ טובה טאָן דערמיט אום זי זאָל פיהלען זיין גוטסקייט און זאָל איהם נאָך שטאַרקער לייעבען, נאָך מעהר זיין איבערגעבען. ער רעדט צו איהר מיט גנאָדע פון אַ גוטען פאַטראָן, מיט אַ סאַרקאַסטישען שמייר-כעלע פון אַ העכערען, וואָס בעגליקט מיט זיין לייט־זעליגקייט דעם ניעדעריגען. ער רעדט מיט איהר ווי אַ מענטאָר, אַ לעהרער, אַ מורה דרך, אַן אָפּעקון; זאָגאַר פאַר איהר מאַסקע דאַרף ער זאָרגען, זאָגאַר ווי צו טאַנצען אויפ'ן באָל די טאַראַנטעלע דאַרף ער זי לערנען. און זי? ער מיינט, זי נאָשט אַ קאָנפּעקטעל, שפּרינגט אום זאָרגלאָז אי-בער'ן צימער, זינגט זיך ווי אַ פויגעלע, קליידעט זיך ווי אַ פופע און איז צופריעדען מיט איהר גליק... נאָררישער חכם און בלינדער עגאָאיסט! אין דער צייט, ווען די לערבע האָט געטאַנצט און געזונגען האָבען איהרע אויגען געקוקט און בעאַבאַכטעט, איהר זעלע האָט ניט גערוהט, איהר פערשטאַנד האָט ניט געשלאָפּען. ווען ער איז זיכער, אז זיין ווייב איז ניט פעהיג אויף קיין אַנדער זאָך ווי צו זיין זיין הויז פרוי און זיין לייכטזיניגע, פון קיין זאָך ניט דענקענדע פופע, אין דער צייט אָפּ-פערט זי מיט איהר רוהע און פריעדען אום צו רעטען זיין לעבען. ער מיינט זי איז אַ לייכטזיניגע פערשווענדערין און זי נעהט זיך און די קינדער ביליגע קליידער, געפינט פיעלע פלענער ווי אזוי זיין נעט גע-קליידעט אום איהם צו געפעלען און אין דער זעלבער צייט שפאַרט זי געלד אויסצוצאָהלען דעם חוב, וועלכען זי האָט געמאַכט אום צו רעטען זיין לעבען. וועניג! זי ענטזאגט זיך אליין פון פיעלע זאַכען, זיצט גאַנצע נעכט ביים שרייב אַרבייט און איז צופריעדען, וואָס זי האָט עטוואָס גוטעס געטאָן פיר אַן אַנדערען. די אַלע קרבנות ברענגט זי אין דער שטיל כלומרשט אָפהענדיג, אָהן בעריהמעריי, אָהנע צו פאָדערען דאַנקבאַרקייט. ער האָט לייעב אין איהר ניט דעם מענשען, נאָר דאָס שעהנע ווייב, די לערבע, די פופע — בלייבט זי פאַר איהם אין דער ראָלע, ווייל זי איז גליקליך נאָר מיט דעם וואָס זי האָט איהם גליקליך געמאַכט. פאַר איהם וויל זי שיינען אַלס גליקליכע, צופריעדע-נע, זאָרגלאָזע, טאַנצענדע נאָרא. אין דער ווירקליכקייט אָבער זעהט איהר, אז זי האָט קיין מאָל ניט געקענט פאַלקאָמען זיין גליקליך, צופריעדען און זאָרגלאָז. איהרע גייסטיגע אויגען און איהר לייעבענדעס

געזעצטער מענש, אנשטענדיג און מאַראַליש, פראַקטיש און פאַרזיכ-טיג. אַ מענש, וועלכער מאַכט אַ קאַריערע און וועט געוויס פערזאָרגען זיין ווייב און קינדער ניט נור מיט מיטלען צום לעבען, נאָר אויך מיט לוקסוס און קאָמפּאָרט. אַ מענש מיט רעגעלען אין לעבען — ער וועט ניט מאַכען קיין שולדען, וועט ניט זינדיגען געגען דער עפענטליכער מאַראַל, וועט ניט איבערטערטען די געזעצע און וועט חלילה ניט געהן געגען דער אנשטענדיגער בעל-בית'ישער געזעלשאַפט מיט איהרע זי-טען. איז דען אזא מאַן ניט אַ וואַהרער בעשיצער און זיכערער פאַטראָן און וועגווייזער?

און ווער איז זי, וואָס זי וואַגט צו נעהמען איהר אייגענעם שיק-זאַל אין איהרע אייגענע הענד? זי איז אַ זינג-פויגעלע, אַ הופּע, אַ נאָ-שערי, וועלכע שלעפט בננבה קאָנפּעקטען פון איהר קעשענע, אַ פער-שווענדערין, וועלכע ווייס ניט קיין חשבון פון קיין געלד, אַ ליגנערין, אַ לייכטזינדיגער מענש, אַ קאָקעטקע, וועלכע ווייזט איהר מאַנ'ס פריינד די זאָקען פון לייב-קאַליער, וועלכע זי וועט טראָגען אויפ'ן מאַסקאַראַד, אַ פעלשערין, וועלכע מאַכט אַ פאַלשען אונטערשריפט אזוי אונפאַרזיכטיג און נאַרריש. אַ הילפלאָזע, שוואַכע, צום לעבען און קאָמפּה ניט פאַרבערייטעטע בעשעפעניש. זי וואַגט עס צו מאַכען אַליין אזא פערזאָנלעכע פאַרשלוס? . . פון וואַנען נעהמט זיך צו איהר פלוצלונג אזא ענטשלאָסענהייט?

קיין זאך געשעהט ניט פלוצלונג. יעדע ערשיינונג ווערט געשאַפּען דורך רעגעלמעסיגע, געזעצליכע אורזאכען. העלמער און מיט איהם פיעלע מענער קענען דענקען, אז דער קריזיס אין נאָראַ'ס לעבען איז געשעהן פלוצלונג און אָהן אורזאכען. ער, דער זעלבסטצופריעדענער הערשער אין שטוב, דער געקרוינטער אויטאָריטעט אין דער פאַמיליע, דער פערנומענער מיט „וויכטיגע“ געשעפטען בורזשוא, דער אין גאַנ-צען זיינע אייגענע אינטערעסען איבערגעבענער עגאָאיסט, דער געזעצ-ליכער אייגענטימער פון זיין ווייב'ס קערפער, דער מאַן, וואָס ליעבט אין נאָראַ'ן די שענהע ווייב, — ער זעהט ניט, דענקט ניט און קימערט זיך זעהר וועניג וועגען די פראָצעסען וועלכע קומען פאַר אין דער זעלע פון דעם ווייב, וואָס געהערט איהם. ער איז דער חכם און דער סעריעזער מענש, זי איז ניט מעהר ווי אַ שוואַכע ווייב. ער אינטערע-סירט זיך נאָר מיט איהרע קליינליכע געשעפטען, ווייל דאָס אַמאָרמל

און אזוי שווער געגען איהר פערשולדיגט, — ער ערשיינט אלס גנערדי-
גער העררשער און זאגט איהר: אז ער שיינקט איהר ווידער זיין גנאדע
און אז ער ערלויבט איהר אויך ווייטער צו זיין זיין שענהע פופע, זיין
ווייב, זיין שקלאפין...

די פרוי, וועלכע האָט אזוי לאַנג געשוויגען, פאַנגט אָן צו רעדען,
זי זאָגט איהם, אז אַכט יאָהר האָט זי געלעבט מיט איהם און ער האָט
נאָך קיין מאָל מיט איהר ניט גערעדט ערנסט. אַכט יאָהר געלעבט
צוזאַמען מיט אַ פרעמדען מענשען און מיט איהם דריי קינדער גע-
האַט...

זי פערלאָזט דאָס הויז פונ'ם פרעמדען מאַן, וואָרום וויכטיגער
ווי צו זיין ווייב און מוטער איז צו זיין מענש. יא! זי וויל זיין מענש.
זי איז ניט קיין הייליגע, ניט קיין מלאך, ניט קיין הויף־שטרעבענדע
אירעאָליסטין — זי איז אַ לעבע, סימפּאַטישע, עהרליך דענקענדע
און עהרליך פיהלענדע פרוי, און זי וויל לעבען און לעבען אלס מענש!..
ווי אזוי האָט קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ געשפּיעלט די ראָלע פון
נאָראַ? קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ האָט די ראָלע גאָר ניט געשפּיעלט. ווי
קענט איהר זי פערגלייכען, צום ביישפּיעל, מיט אַזאַ שווישפּיעלערין
ווי סאַראַה בערנאַרד? קיין פערגלייך! סאַראַה בערנאַרד שפּיעלט ניט
נאָר די גאַנצע ראָלע, זי שפּיעלט יעדען זאַץ, יעדע פּראָזע, יעדע וואָרט
זאָגאַר. זי האָט פון יעדע שטעלע אַן אנדער פּלאַסטישע בעוועגונג, אַן
אנדער אויסדרוק, אַ נייע פּאַזע, אַ נייעם עפּעקט. קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ
האָט ניט קיין קלאַסישע פּלאַסטיק, קיין גלאַנץ, קיינע אויפטועכצען,
קיין שפּיעלען. זי שפּיעלט ניט. איהר קענט זי ניט פערגלייכען מיט דווע,
ווייל דווע האָט גאָט געגעבען אַ זיסע בעצויבערענדע שטימע מיט אַ
זעלטענעם טעמבער, און ווייל אין דווע'ס איינפאַכסטע בעוועגונגען איז
דאָ נאַטירליכע שענהע פּלאַסטיק און אַ טיפּע שטימונג, — וואָס די קאָ-
מיסאַרזשעווסקאָיאַ בעזיצט ניט. דאָך ערלויב איך מיר צו זאָגען, אז ניט
דווע און ניט בערנאַרד וועלען אימאַשטאַנדע זיין צו שאַפּען אַזאַ „נאָראַ“,
ווי די קאָמיסאַרזשעווסקאָיאַ — ניט מיט איהרע קליידער, ניט מיט
איהרע בענעהמונגען, ניט מיט איהר האַלטען זיך, ניט מיט איהר
פּאַזירען, ניט מיט איהרע בעטאַנונגען האָט זי געקענט צייגען אויף
איין אויגענבליק, אז זי איז אַ קלוגע שווישפּיעלערין, אַ געניטע קינסט-
לערין, — זי איז געווען די איינפאַכע, לעבעדיגע, נאַטירליכע „נאָראַ“.

הארץ האָבען שטענדיג געזעהן און געפיהלט ווי ענגאָאיסטיש דער מאַן איז. ווען ער מאַכט איהר פאָרווירפּע, וואָרום זי פערשווענדעט געלד און פרעגט זי, וואָס וועט זי טאָן, אויב פלוצלונג וועט אַ ציגעל צושפאלן-טען זיין קאָפּ און ער וועט שטארבען? ענטפערט זי: אויב אַזאָ אונגליק וועט געשעהן, וועט זי זעהר וועניג קימערן דאָס געלד. וואָרום זי לעבט צוליעב איהם. ווען זי אָבער זאָגט, אַז אום צו רעטען איהם פון שאַנדע וועט זי בעגעהן זעלבסטמאָרד... האַרט איהם ניט איהר טויט. ער איז בעזאָרגט וואָס זאָגאַר איהר טויט וועט ניט רעטען זיין נאָמען. איהם שאַקירט, וואָס זיין געפאלענער פריינד זאָגט איהם „דו“, זי פער-שטעהט עס ניט, ווייל זי איז בערייט צו טאָן אַלעס פאַר איהרע פריינד. ער איז העפליך מיט מענשען, ווייל אַזוי פאָרדערט דער עטיקעט. זיינען זיי אָבער ניטאָ דערביי שיקט ער זיי צום טייוועל, ווייל ער ליעבט זיך אליין. זי זעהט זיין פאַלשקייט און ליידעט, ווייל זי טראָגט אין זיך שטענדיג מענשען-ליעבע, ווייל איהר איינפאַכע זעעלע איז ריין און נאָבעל... אין איין אויגענבליק פערגעסט ער שוין, אַז זיין בעסטער פריינד, דאָקטאָר ראַנק האַלט ביים שטארבען, און ער ווייסט נאָר אַז לעבען איהם זיצט אַ רייצענדעס ווייב, וועלכע בעלאַנגט צו איהם. זי אָבער פערגעסט ניט די ליידען און די צרות פון אַנדערע. ער איז שטענדיג אַן ענגאָאיסט, אַ חיה מיט ברוטאַלע געפיהלען, וועל-כער וויל לעבען נאָר פאַר זיך. זי וויל איהר לעבען און גליק זאָל זיין געבויט אויף אַ געפיהל פון מענשליכקייט. ער וויל ניט דענקען פון דעם אינהאַלט פון לעבען, איהם אינטערעסירט נאָר די אויסערע פאָרמאָ-ליטעט. זי פרעגט אָבער, וואָס איז געזעלשאַפט, אויב דאָס ברעכט דעם ווילען פון איינציגען מענשען? וואָס זיינען די טויטע גרויזאַמע געזע-צע, אויב זיי רעכענען זיך נאָר מיט דער טהאַט און ניט מיט די הומאַנע מאָטיווען, צוליעב וועלכע די טהאַט איז געשעהן? וואָס זיינען די קאַלטע בוכשטאַבען פון קלוגע ביכער, אויב זיי ערקלערען ניט די גאַנצע וואַרהייט? ער, דער בעגרענצטער ענגאָאיסט, שטומפּיגער בעל גאווה, זעלבסט צופריעדענער בורזשואַ, — ער, ווען ער קריגט דעם געפעלשטען וועקסעל צוריק און זעהט, אַז די געפאָהר איז פערביי, — ער, וועלכער האָט צוטראָטען איהרע האָפנונגען, האָט גרינג געשעצט איהר גרויסען אָפּפער, האָט מיט אַכזריות בעליידיגט איהרע אַלע געפיה-לע פון מענש, פרוי און מוטער, — ער, וועלכער האָט זיך אַזוי פיעל

קאמיסארזשעווסקאיא און פראוויטש אין איבסענ'ס „בוימיסטער“.

בוימיסטער סאָלענס האָט זיך אויפגעבויט אַ היים מיט שעהנע זאַלען, מיט דריי ליכטיגע צימערן פאַר קינדער, מיט אַ הויכען, זעהר אַ הויכען טורם, וועלכע זאָל איבערשטייגען אַלע אַנדערע געביידעס פונ'ם סאָציאַלען לעבען. ער איז ארויף מיט אַ זיענער-קראַנץ אויף דיע-זען וואונדערשעהנעם טורם, וועלכער האָט געשטרעבט הויך צו הימל לען און... איז פון דעם טורם אַרונטער געפאלען אַ צושמעטערטער, אַ צוריענער אויף אַש. ער האָט געמוזט צושמעטערט ווערען, זיינע שעהנע ליכטיגע זאַלען מיט'ן הויכען טורם האָבען געמוזט בלייבען לעער, ווארום ער האָט ניט געהאַט קיין היים, קיין פאַמיליען-לעבען, קיינע קינדער, קיין ליעבע, קיין פערבינדונג, קיין צוועק, קיין העכערע אירעע, קיין היים-גאָט, וועלכער זאָל אין דעם בית המקדש וואָהנען! דער בוימיסטער ליגט אין שטויב אַ טויטער און די שעהנע געביידע פונ'ם „היים“ שטעהט לעדיג... ניטאָ קיין היים ביי'ם בוימיסטער אליין, אָהן אַ היים זיינען אויף די, פון וועלכע דער בוימיסטער האָט געבויט שעהנע הייזלעך און וואונדערבאַרע וויללאַס... די איינפאַכע אלטע, אמת'ע, הייליגע, געמיטהליכע, וואַרעמע צוזאַמענבונדענע היים איז פערברענט געוואָרען, און די נייע היים, אין וועלכע שעהנע פאַרמען מע זאָל ניט איינפאַסען, איז דאָך ניט מעהר ווי אַ ליגען, אַ פאַלשקייט, אַן אונזינגיגע, אָבגעלעבטע געוואָהנהייט. דער היינטיגער מענש, דער עגאָאיסט, דער פראַקטיקער, דער מייסטער פון בויען, דער מאַטעריאַליסט, דער חכם צו מאַכען פאַר זיך אליין אַ וועג, — דער דאָזיגער מענש, וועלכער לעבט אָב זיינע בעסערע יאָהרען אין דרויסען אָהנע צו לעבען מיט אַ אינערן לעבען, — דער מענש האָט קיין היים

ניט די „נאָרא“, וועלכע קען זיין פערשטענדיג דעם גלענצענדען פראַנץ צוויז אָדער דעם אין קונסט ראָמאַנטישען אַנגלאָזאָקס, נאָר די צו פרייז הייט שטערבענדע נאָרא, וועלכע קען געגליכען ווערען, לעבען און קעמפפּען אין סקאַנדינאַוויען אָדער אין רוסלאַנד, — די נאָרא וועלכע קען פערשטענדליך זיין נאָר דעם, וואָס האָט געוואָהנט צוזאַמען מיט נעקראַסאָוו'ס „רוסישע פרויען“, און האָט געדענקט וועגען די פרויען טיפּען, וועלכע זיינען געשאפּען געוואָרען פון די גרויסע סקאַנדינאַווישע דיכטער, און האָט פערשטאַנען זייערע שטרעבונגען און געפיהלט זייערע ליידען... זשעניאַליטעט איז איינפאַך. דער איינפאַכער מענש אָבער, רעכענט איינפאַכקייט זעהר ביליג. ער שעצט דוקא הויך דאָס קאָמפּליצירטע... קאָמיסאַרזשעווסקאַיאַ איז איינפאַך, זי שפיעלט ניט, זי קינצעלט זיך ניט און דאָס מאַכט זי פאַר היגע טהעאַטער געהער ניט פערשטענדיג... זי שפיעלט ניט, זי שרייט ניט, מאַכט ניט קיין טראַגיש געזיכט ווען זי טאַנצט אין צווייטען אַקט די טאַראַנטעלע. אָהן ווערטער ריהרט זי אייך. זי דערצעהלט אייך גאָרניט און איהר פיהלט די גרויסע טראַגעדי וואָס שפיעלט זיך אָב אין דעם מאַמענט אין דער צוואווייטאַנטער זעלע פון דיעזער ערוואַכטער יונגער פרוי, און איהר וויינט...

נור די קונסט איז גרויס, וועלכע איז איינפאַך און נאַטירליך ווי די נאַטור אליין, וועלכע זי רעפּראָדוצירט...

געפיהלע, — ער איז א הארטער עגאָאיסט. ער איז א מענש מיט מאַכט. אָבער אַלס נאָרוועגער, אַלס א קינד פון די בערג, האָט ער אין זיך א באַרג-גייסט, א טראַג, א צושטערער, אן עלעמענט, וואָס שוואַכט אין איהם אָב דאָס מענשליכע און שלעפט איהם צוריק צו דאָס נאַטירליכע... דורך דעם ווערט אָבער שוואַכט זיין ווילען. אַם וועניגסטען, אַזוי מיינט ער סאלנעם אליין. ער האָט געהאַט אין זיך א קראַפט צו בעהערשען און צו זיענען. ער האָט געגלויבט אין זיך און אין איבערצייגט, אַז א שטאַרקער ווילען קען בעאיינפלוסען שוואַכערע וויללענס, אַז אין דער מענשליכער טהעטיגקייט שפיעלט א גרויסע ראָלע דאָס, וואָס מיר רופען סוגזשעסציען, בעאיינפלוסונג... דעם שטאַרקען מענשען מיט'ן מעכטיגען גייסט העלפען שוואַכע גייסטער, אונטערוואַרפענע ספיריטועלע מעכטע, וועלכע ערפילען ניט ווילענדיגעהייד וואָס דער שטאַרקער ווילען—ווי אַלע... ווי אַלע „אליין געמאַכטע מענשען“ האָט ער צופיעל צוטרויען צו זיך און צו זיין איינפלוס, מאַכט דאן, ווען ער האָט ערפאָלג, און איז מגזם זיין אייגענע שוואַכקייט און אונטערהינגקייט דאן, ווען דער ערפאָלג קעהרט זיך פון איהם אָב. ער האָט אין זיך נאָך גענוג „היפּנאָזענמאַכט“ צו פאַראַלזירען דעם ווילען פון א שוואַכע מיידעל קאיע, אָבער ער פאלט אריין באלד אונטער דעם איינפלוס פון דער שטאַרקער יוגענדליכער הילדע. אין דער פּעריאָדע פון זיין לעבען, ווען מיר זעהען איהם, איז ער שוין א פאָלקאָמען פּסיכאָ-פאַטאלאָגישער סוביעקט. ער האָט מורא פאַר דער יוגענד, וועלכע וועט איהם אַראָפּשטויסען פון וועג, אַזוי ווי ער האָט אין זיין צייט געשטויסען פון וועג „די אַלטע“... איהם ווייזט זיך אויס, אַז זיין ווייב און זיין הויז-דאָקטאָר האַלטען איהם פאַר א גייסטיג געשטערטען מענשען... ער שרעקט זיך פאַר די געהיימע גייסטער אין וועלכע ער האָט אליין געגלויבט, ער האָט מורא פאַר דער מאַכט פון איינפלוס, וועלכע ער האָט אליין בענוצט. קיין בעפרידיגונג אין דעם וואָס ער האָט געשאַפען האָט ער ניט, ווייל דאָס שטיקעלע אידעאָלע וואָס איז געלעגען אין זיין עגאָאיסטישע טהעטיגקייט, דער געדאַנק צו בויען אַ היים פאַר מענשען, איז געווען ניט מעהר ווי אַ ביטערער טעות. אין דער ווירקליכקייט האָט ער אליין פאַר זיך ניט געקענט שאַפען קיין היים און ניט געקענט עראָבערן קיין גליק. קיין פילאָזאָפישע אנשויר-אונג, וועלכע זאָל איהם געבען טרויסט און ערקלערען די נויטווענדיג-

ניט. זיין אלטע היים איז חרוב געוואָרען און קיין נייע פאָרם פון קיין היים איז נאָך ניט ערפונדען געוואָרען.

ווען מע האָט אַ גאָט, בויט מען פאַר איהם אַ טעמפל. ווען אָבער דער גאָט איז אַרונטערגעוואָרפֿען געוואָרען פון זיין הויכען אירעאלען פערעססאַל, ווען קיין גלויבען איז ניטאָ מעהר, ווער, אויסער אַ ליגנער און אַ היפאָקריט, וועט געהן דעם דאָזיגען פערניכטעטען גאָט בויען אַ טעמפל מיט אַ מזבח? ... בוימיסטער סאָלנעס, אַ קינד פון דאָרף, אַ זוהן פון נאַאיווע בויערן האָט אַמאָל אויף געהאַט דעם נאַאיווען אויפריכטיגען גלויבען פונ'ם דאָרף־מענשען און האָט מיט לייעבע גע־בויט שעהנינקע, ווייסע, קליינע קירכען מיט הויכע טורמס. איין מאָל אין זיין לעבען האָט ער זיך אויפגעהויבען אויף דעם הויכען קירכען־טורם און האָט פון דאָרטען געדראָהט צו די הימלען. ... ער וועט ניט בויען מעהר קיין הויכע טורמס צו דעם גאָט אין וועלכען ער גלויבט ניט מעהר. ... ער וועט בויען פאַר מענשען אַ היים מיט הויכע טורמס. ... אין דער היים דאָרף זיין די גאָטהייט. ... קיינער אָבער האָט אין דער וואַכעדיגער היים ניט געזעהן קיין הייליגקייט, קיינער האָט ניט גע־גלויבט, אַז די וואַלגאַרע געמיינליכע פאַמיליענפֿעהרעלעטניסע פונ'ם פאַמיליען־לעבען וועלען פערעדעלט און פערפֿינערט ווערען, אויב מע וועט די דאָזיגע ליגען און פאַלשקייט אַריבערטראָגען אין אַ טעמפל מיט אַ הויכען טורם. ... דער בוימיסטער אליין האָט דעם גלויבען ניט געהאַט און ער איז אַרונטערגעפאלען.

דער בוימיסטער סאָלנעס איז זעהר אַן אינטערעסאַנטע פערזענ־ליכקייט פאַר אונז — מענשען פון אַ נערוועזער פסיחאָפּאַטאָלאָגישער וועלט, וועלכע איז פול איצט מיט סאָציאַלע מענשען, אינדיווידועלע מענשען, איבער־מענשען, אונמענשען. ... סאָלנעס איז דאָס, וואָס מיר רופֿען אין אַמעריקאַ „אַ סעלף מייד מען". ... אַ מענש וואָס האָט מיט זיינע אייגענע פעהריגקייטען און אייגענע ענערגיע געמאַכט זיך אַ קאַריערע. ער האָט פיעל געקעמפֿט און געליטען אום צו ערפֿילען זיין אַמביציען און ער האָט וועניג געהאַט צייט און מעגליכקייט צו לער־נען, צו ענטוויקלען פאַר זיך אַ פילאָזאָפֿישע קלאָרע און בעשטימטע וועלט־אַנשוואַונג. ער האָט ניט קיין בעשטימטע געזעלשאַפֿטליכע איר־דעאלען, ווייל ער איז צופיעל פערנומען מיט זיך אליין. דער קאַמפֿ פֿאַר דאָס דאָזיגן האָט אין איהם אונטערדריקט אַלע אַלטראַויסטישע

גליק. אין איהר, אין דער יוגענדר, אין הילדע'ן זיצט נאך אויף א טראלל, אָבער זי זעהט דעם טריאומפּה פונ'ם מענשען אין דעם וואָס ער וואַגט צו געהן אין דער הויף. שטאַרבען פאַלענדיג פון דער הויף, ניט ליגענדיג אין דער ניעדער. זי האָט פיינט דאָס פיעל געפרייזטע און פערהייליגטע וואָרט „פליכט“... א וואָרט פון וועלכען היפּאָקריטען נעהען זיך א מאַנטעל און פאַליטיקער בויען דאָס „געזעצליכע“ לעבען. זי וויל, אז אַנשטאָט פליכט, וועלכע פאַראַלזירט דעם אינדיווידועלען ווילען, זאָל זיין א מאַטיוו פון א געדאַנק און וואַרעמקייט פון לעבען. יא, הילדא קלאַפט אין טהיר. הילדא קומט... מיט איהר הילדע פער וועט אַמאָל געבויט ווערען די נייע היים...

צווישען די אַקטען און געהענדיג אַהיים האָב איך געהערט, ווי מען פערגלייכט קאָמיסאַרזשעווסקאַיאַ'ס הילדא מיט דער הילדא פון אַן אַנדערע רוסישע שווישפיעלערין, וועלכע שפיעלט יעצט אויף דער ענגלישער ביהנע. אזא צוגלייכונג איז א פראפאנאציאָן, א לעסטערונג!.. פאר'ן אויג גיט די ענגלישדרוסישע אַקטריסע פיעל, פיעל מעהר. זי שפיעלט נאָרא ווי א קאָקעטקע און הילדא ווי א סוברעטין. דאָס קען מעהר דעם היגען פובליקום געפעלען ווערען. אויסערדעם איז זי יונג, שעהן, ממזר'יש, קליידעט זיך מיט עכט ווייבערשען שכל. קאָמיסאַרזשעווסקאַיאַ האָט ניט קיין ווייבערשען טאַלענט צו קליידען זיך זי איז ניט גראציעז, זי גרימירט זיך ניט... עס הענגט אויף איהרע יעדע זאך, זאָגאר די פאַריקע... אָבער קאָמיסאַרזשעווסקאַיאַ שפיעלט ניט פאר'ן אויג, זי שפיעלט פאר'ן העכערען געדאַנק... ווען זי שפיעלט הילדא איז דאָס ניט א לייכטזינגיגע מיידעל, וועלכע האָט א קאַפּריו דער בוימיסטער זאָל זיך ברעכען דעם נאַקען... מען זעהט אין איהר שפיעלען א נאָבעלע, ערעלע מיידעל, וועלכע סימבאליזירט א גרויסע אירעע, מען זעהט די יוגענדר, וועלכע וויל די געגענוואָרט זאָל שטאַרבען מיט א הערליכען טויט. מען זעהט א פרוי, וועלכע האָט א לעבען בענדעס האַרץ און א פרייען ווילען, מען זעהט א געשעפּה, וואָס דענקט און פיהלט און שטרעבט! קאָמיסאַרזשעווסקאַיאַ איז ניט דער שעהנער קערפער, ניט דער גוף פון שווישפיעל קונסט, זי איז די ערעלע נשמה פון

קייט און געזעצליכקייט פון די ערשיינונג האָט ער ניט געהאַט, דעם נאָאָווען דאָרפֿישען גלויבען האָט ער אויפ'ן הויכען טורם פערלאָרען, און ער איז געפאלען אַ צובראָכענער.

אלינא, זיין ווייב, קען אָנגענומען ווערען אַלס אַ ריכטיגער סימבאָל פון דער אַלטער אַמאָליגער היים. זי איז אייפערדיכטיג צו יעדען, וואָס קען ביי איהר אַוועקנעהמען דעם הערשער פון דער פאַמיליע, און בע- האַלטען איהם פאַר זיך אליין האָט זי ניט קיין מיטלען און קיין לעבענס- פעהיגקייטען. זי איז אַ פרעמדע אין די נייע געבאָרענע אומשטענדען. זי איז די קראַנקע, בענקענדע, ליידענדע פערגאַנגענהייט אין דער עפאַכע פון אַ וואַקלענדער געגענוואָרט און אין אַ נעבעל פערוויקעלטער צוקונפט. די קראַנקע אלינא בענקט ניט נאָר איהרע אָבגעשטאַר- בענע קינדער, זי בענקט נאָך אַזעלכע קינדישע און ווי מיר מיינען גאַנץ אונבעדייטענדע זאַכען, ווי די ליאַלקעס מיט וועלכע זי האָט זיך גע- שפּיעלט אין דער יוגענד, די אַלטע זיידענע קליידער אין וועלכע די עלטערבאַכעס זיינען געגאַנגען צו דער חופּה, די בילדער פון די אַלטע מיטגליעדער פון דער משפּחה... זי בענקט נאָך דעם אַלעמען, ווייל דאָס האָט געשאַפען די אַטמאָספּערא פון דער אַלטער היים, דאָס האָט דער אַמאָליגער היים געגעבען איהר אייגענטהומליכקייט... דאָס אַלטע, דאָס שטאַרקע, דאָס בעל־הבית'שע, דאָס היימליכע — דאָס אַלעס האָט דער פייער צושטערט, און קיין נייעס איז ניטאָ...

דאָס נייע, דאָס צוקינפטיגע פאַרמירט זיך שוין שטילערהייד, עס ווערט געשאַפען דאָס קומענדע, עס קלאַפט שוין אין דער טהיר פון דער געגענוואָרט... אָבער וואָס דאָס איז, ווייסען מיר נאָך ניט און זיין אמת'ן געשטאַלט קענען מיר נאָך ניט זעהן... הילדא קלאַפט אין טהיר... איהר שטימע איז נאָך ניט דייטליך, איהרע פאַדערונגען נאָך ניט קלאָהר אויסגעדריקט... אָבער מיר הערען שוין פון איהר, אַז אַ מענש דאַרף ניט זיין צושפּאַלטען. די פראַזע, דאָס וואָרט פונ'ם היינטיגען מענשען דאַרף פערביטען ווערען מיט דער טהאַט. וואָרט און טהאַט דאַרפען זיין איינס. גליק גיט ניט נור דאָס הויז וואָס איז גע- בויט פון מאַטעריעלע שטיינער, נאָר אויף די לופט־שלעסער געבויט פון הויכע אידעאַלען און שעהנע פאַעטישע שטרעבונגען. דער ווילען דאַרף זיין פריי. די אַרומיגע אַלטע רואינען פון דער געזעלשאַפטליכער עפענטליכער מיינונג דאַרפען ניט שטערען דעם מענשען געהן צו זיין

„דאס לעבען פון א מענשען“.

א פאַרשטעלונג אין פינף בילדער מיט א פראָלאָג. פון לעאָניד אנדרעיעוו.

אנדרעיעוו'ס „לעבען פון א מענשען“ גיט מיר די געלעגנהייט צו זאָגען א פאָר ווערטער וועגען דעם טויט פון אן אלטען גוטען פריינד. אין איינעם און דעמזעלבען טאָג איז מיר אויסגעפאלען איבערצולעבען צוויי שווערע, דריקענדע פאַרשטעלונגען: אין דער פרייה די לוייה פון א פריינד, אבערס דאָס ווערק פון אנדרעיעוו'ן געשפיעלט פון קאָמ-סאָרזשעווסקאָיא'ס טרופע.

מיינער אן אלטער גוטער פריינד איז געשטאָרבען. א שטילער מענש געווען, אן עהרליכער, א רעהיגער, א שווייגענדער. ביז די לעצטע מינוט פון זיין לעבען האָט ער געקעמפט שווער פאַר זיין לעבען און האָט געשוויגען. א שרעקליכע קראַנקהייט האָט איהם פערפאָלגט, ער האָט געליטען און געשוויגען. נאָכדעם האָט ער שטילערהייט צוגעמאַכט זיינע אויגען און איז אנשוויגען געוואָרען אויף אייביג. ... ווי זאָגט לעאָניד אנדרעיעוו: „ער איז געקומען פון דער פינסטערער נאַכט און איז צוריק אין דער פינסטערער נאַכט פערשוואונדען געוואָרען“.

איידער די דעקעל פונ'ם ארון האָט צום לעצטען מאָל פערדעקט זיין בלאַסען, טויטען פנים, האָב איך נאָך אַמאָל א קוק געטאָן אויף איהם, און די אלטע, אלטע שמערצליכע פראַגע האָט מיך אָנגעהויבען צו פלאַגען: ווער האָט געדארפט, ער זאָל קומען אויף דער וועלט און זאָל צוריק פון דער וועלט אוועקגעהן? ווער האָט געדארפט, ער זאָל קעמפפן און ליידען, ער זאָל לעבען און שטארבען, קומען פון דער פינסטערנים צו פיהרען דאָ „דאָס לעבען פון א מענשען“ און אוועקגעהן צוריק אין דער פינסטערער נאַכט? ווער? אויף די פראַגען האָט לעאָניד

קונסט, די עדעלע זעלע, די גרויסע גאטהייט, וועלכע בלייבט גרויס, מעכטיג און הייליג אין וואס פאר אן אַרעמען טעמפלעל מען זאָל דיעזע גאטהייט ניט שטעלען! עס איז ניטאָ, עס איז ניט געווען און איך ווייס ניט, אויב עס וועט זיין אן ארטיסטיש, וועלכע וועט קענען מיט אזוי פיעל קראפט און שעהנקייט, מיט אזוי פיעל אמת'ען פאטהא'ס און ווארהייט, מיט אזוי פיעל ערהאבענהייט און גרויסקייט דורכפיהרען דעם דריטען אקט פון „בוימיסטער“, ווי די קאמיסארזשעווסקאיא...

צוזאמען מיט איהר האָט דער צושויער געזעהן ווי דער פערהיפֿ נאָטיזירטער בוימיסטער שטייגט אַלץ העכער און העכער אויף זיין טורם, צוזאמען מיט איהר האָבען מיר געפיהלט די טראַגעדיע פון זיין פאלען. און צוזאמען מיט איהר האָבען מיר מיט בעגייסטערונג אויסגע־שריגען: „איך האָב געהערט האַרפען אין דער הויך! מוין, מוין בוי־מייסטער!“

בראוויטש איז ניט געווען בראוויטש נעכטען, ער איז געווען בוי־מייסטער סאָלנעס! איך האָב געלעזען פיעלע ביכער איבער איבסענען, איך האָב געלעזען הונדערטער פירושים אויפ'ן בוימיסטער, איך האָב זיך בעקאנט געמאַכט מיט פיעלע ערקלערונגען, איך האָב געהערט פיעל קשיות און שאלות. בראוויטש האָט געגעבען צו פערשטעהן וואָס דער בוימיסטער איז, בעסער פון אלע קריטיקער און געלערנטע; ער האָט פערענטפערט אלע קשיות און פראַגען געשיקטער פון אלע איבסעניס־טען און ליטעראַטור־קענער, ער האָט ערקלערט דעם טיפֿ פונ'ם בוי־מייסטער דייטליכער און קלעהרער פון איבסענ'ען אליין! ... וואויל איז צו דעם דיכטער, וואָס קריגט אזעלכע קאמענטאטארס פאר זיינע ווערקע ווי בראוויטש איז. עס איז אַן עהרע פאר בראוויטשען צו שפיעלען איב־סענען, עס איז אָבער ניט קיין קלענערע עהרע פאר איבסענען געשפיעלט צו ווערען פון בראוויטשען! בראוואַ בראוויטש!

אין די אלטע צייטען אויף די גרעסטע הוליאַנקעס און שמחות ווען אלע תאוות און ווילדע אינסטינקטען פלעגען ווערען צוקאכט פון שכרות, ליידענשאפטליכע טענץ און רייצענדע מוזיק, פלעגט מען ווייזען א שאַרבען פון א טויטען מענשען. . . . אנדרעיעוואָס פיעסע איז א „מעמענטאָ מאָרי!“ אין אונזער צייט, ווען דאָס טהעאטער גיט נאָר לייכטע, פאלשע, אינהאַלטסלאָזע, אונזינניגע, די לוסט און תאוה וועקענדע, צינישע פאָרשטעלונגען, האָט געמוזט אלס א פראָטעסט, אלס א געגענזאָץ געבראכט ווערען אזא מין אַרט דראַמאַ, וועלכע זאָל האָבען די בעדייטונג און די ווירקונג פון א טויטען קאַפּ. . . . א פאָרשטעלונג מיט א בעלערענדען, ניכטערענדען אינהאַלט, וועלכע זאָל דערשרעקען דעם מענשענס פאַנטאַזי און אויפוועקען זיינע געדאַנקען. . . . דער אונגעוועהרליכער ערפאָלג פון דער „לוסט־יגער וויטווע“ ברענגט אויף דער ביהנע „דאָס לעבען פון א מענשען“. די טויזענדער ליגען פון ראָמאַנטיזמוס, מיט וועלכער דער מענש נאָרט זיך אָב, האָבען געמוזט ברענגען די גרויזאַמע ווירקליכקייט. די נאַקעטע, פון סעקרעטנע חלאת'ן צופּוילטע וועגנס האָט אַרויסגערופען דעם מלאך המות. אַמאָל, אין דער צייט פון א פעסט, ווען דער מלאך המות האָט געטראָגען צו די מענשען טויט, פערצווייפלונג און שרעק, האָט באַקאַטשיג געבראַכט לוסטיגע, שעהנע פיקאַנטע ערצהלונגען פול מיט ליכטע, פרייד און לעבענסלוסט. אין דער צייט אָבער, ווען דאָס לעבען איז א ווילדע וואַקאנאַליע, אַן אַרגיע, וואו אלע זיינען בערוישט, בעטויכט און פערשיכורט פון גרויזאַמען עגאָאיזמוס, פון ווילדע אינסטינקטען, פון ניעדריגע לוסט, — אין דער צייט פיהרט דער דיכטער אַרויף אויף דער ביהנע דעם שרעקליכען אונבעקאַנטען אין גרויען מאַנטעל, צו דערמאָנען וועגען דעם טויט און צווינגען צו דענקען וועגען די אונזינניגקייט פונ'ם לעבען. דערפאַר זאָגט דער אונבעקאַנטער אין גרויען אין פראָלאָג פון דער פאָרשטעלונג: „זעהט און הערט, איהר, וועלכע קומען אַהער לאַכען און אַמוזירען זיך! פאַר אייערע אויגען וועט פאָראַיבערגעהן דאָס לעבען פונ'ם מענשען, מיט זיין דונקעלען אָנפאַנג און דונקעלער ענדע“. „מעמענטאָ מאָרי!“

מיט גרויסע שמערצען און שווערע וועהען ווערט דער מענש געבוירען אויף דער וועלט. מיט דער מוטער'ס טויט ווערט געקויפט דאָס נייע לעבען. א קינד ווערט געבוירען און א נייע ליכטעל צינדעט

אנדרייעו זיך אונטערגענומען צו ענטפערן אין זיין ווערק. אויף דער פראגע: ווער? ענטפערט אנדרייעו: ער! דער אונבעקאנטער, דער געהיימניספאלער, דער פערבארגענער אונטער א שווארצען מיסטישען שלייער, דער, וואס איז בעדעקט מיט דעם גרויען מאנטעל פון דער אייביגער צייט, א גרויסער, א מעכטיגער, אן אונזיניגער, א אונפער-שטענדליכער, אן אונפערמיידליכער, א גלייכגילטיגער, אן אונבעוועג-ליכער, ניט פיהלענדער, אויסער אונז עקזיסטירענדער, וועלכער האלט אין זיינע לאנגע קאלטע הענד דאס ליכט פון אונזער לעבען... ווער איז ער? דער שיקואל? די נאטור? נאט? ...

אנדרייעו רופט אן זיין ווערק, „פארשטעלונג“. עס איז ניט קיין דראמא, ניט קיין קאמעדי, ניט קיין לעבענס-בילד, ניט קיין היסטארי-שע טראגעדי, עס קומט פאר אין אלע היסטארישע צייטען און אין דער געגענווארט, עס געשעהט אומערדום, וואו עס זיינען דא מענשען, — עס איז א „פארשטעלונג“ פון דעם מ ע נ ש ע נ ס לעבען... דיעזע פארשטעלונג איז א שווערע, הערצרייסענדע, דריקענדע לוייה. עס איז ניט די לוייה פון איין פריינד, נאך די לוייה פונ'ם מענשען בכלל. אנדער-יעו פיהרט צו דער לוייה ניט דעם מענשען נאכ'ן טויט, נאך דאס לעבען פונ'ם מענשען... יא, עס איז די לוייה פון דעם היינטיגען צוקרענק-טען און ציוועהטאגטען מענשען, די לוייה פון אלע זיסע האפנונגען און פאעטישע טרוימערעיען, די לוייה פון יעדען קאמפף פאר אירעאלען און פון אלע נאכעלע שטרעבונגען. אין דיעזער „פארשטעלונג“ זעהט איהר אויך, די לוייה פון דער אמאליגער שטראהלענדער רוסישער ליטע-ראטור. די לוייה פון גאנאל'ס לעבעדיגע מענשען און טורגעניעו'ס ליכטיגע בילדער. פינסטער איז אין דער זעלע פונ'ם דיכטער אנדער-יעו, גראדע אזוי ווי עס איז פינסטער אין זיין גרויסער הימאטא ווייט ארום איהם. דער אונבעקאנטער אין גרויען שטעהט אין פאדערגרונד. לעבען-איהם זיינען נאך פיער איילען בעלייכטעט פון דעם מענשענ'ס אייגענע לעבענס ליכטעל. און ארום איז א שרעקליכער תהום פון פינסטערנים, א שטיל-שווייגענדער אקעאן פון דונקעלען מיסטיציזמוס. א דונקעלעם בילד, א פעסימיסטישעם בילד, א גרויסעם בילד, גע-מאהלען פון א גרויסען מייסטער, וועלכער האט א קראנקע זעלע און א פערדונקעלטען געדאנק.

„מעמענטא מארי!“ גערענק, אז דו דארפסט שטארבען. אמאל

פיינדע דעם מענשענ'ם, — פינסטערלינגע, צושטערער פונ'ם מענשענ'ם גליק און מענשענ'ם פרייהייט ... נאָכדעם קומט די פּעריאָדע פונ'ם מענשענ'ם לעבען ווען אלעס איז אַרום פּוסט און לעער, ווען אין זיינע פּופּצעהן צימערן שפּאַצירען אַרום די פּערניכטונגס-קרעפטע, די מייז און מיאוסקייטען, ווען די געגאָנוואָרט קען איהם גאָר נישט גיט געבען, אויסער עראינערונגען, אויסער קינדישע שפּיעל געצייג ... נאָכדעם קומט דעם מענשענ'ם לעצטע טרויעריגסטע צייט פון לעבען. קיין לייעבע, קיין לעבענסבעגלייטערין, קיינע אילוזיאָנען, קיינע זיסע חלומות ... ער זעהט, אַז די וועלט אַרום איהם איז אַ דונקעלער קאַבאַק ... אַ גע- מיינער שיינקהוויז. אַרום איהם געפינען זיך די אַרויסגעוואָרפענע, די ערנידעריגטע, די בערויבטע, די, וואָס האָבען פּערלאָרען זייער לעבען, זייער זינען, זייער מענשליכען געשטאַלט. אַרום איהם איז אַ משוגענע, אָבענגאַרטע, קראַנקע, וועלט אַ צופּוילטע פון קראַנקהייטען און שמער- צען ... דער בוימערל פון זיין לעבענסלאָמפּ איז אויסגעברענט און דאָס ליכט גיט אַ לעצטען פלאַמער-אויף, און ווערט פּערלאָשען ... און אַרום בלייבט ווידער די אייביגע פינסטערנים. אלעס פּערשווינדעט אין דעם דונקעלען תהום, עס בלייבט נור שטעהן דער שרעקליכער אונט- בעקאַנטער אין גרויען ... ער בלייבט שטעהן אונבעוועגליך, ווי ער איז געשטאַנען די גאַנצע צייט, פונ'ם מענשענס לעבען און ווי ער וועט בלייבען שטעהן אייביג ... איהם ריהרען גיט דעם מענשענס געבעט און שרעקט גיט דעם מענשענס פּראָטעסט, איהם פּרעהט גיט דעם מענ- שענ'ם פרייד, און קימערט גיט דעם מענשעס טרויער. ער בלייבט ביז דעם סוף פון דער וועלט אַ בלינדער, אַן אונבעוועגליכער, אַן אונפּער- מיידליכער, אַן אונערקלערליכער ...

יא, מע דארף אַמאָל געהן אויף אַ לוייה, אום מע זאָל גיט פּערגעסען די אויפגאַבע פונ'ם לעבען, מע דארף אַמאָל ווויזען דעם פּערשכור'טען מענשען דעם שאַרבען פון אַ טויטען, אום ער זאָל זיך אַביסעל אויס- ניכטערען ... אָבער דאָס לעבען פון אַ מענשען איז גיט אַ לוייה ... די לוייה קומט ווען דער מענש הערט אויף צו לעבען ... עס איז דאָ לעבען, טהעטיגקייט, קאַמפּף, לייעבע, שטרעבונגען, האָפּנונגען, די שעהנ- קייט פון דער גאָטור ... אויב דאָס לעבען פון אַ ראָזע, וועלכע בליהט אויף אין מאַי און שטאַרבט אין יוני — אויב דאָס לעבען פון אַ ראָזע

זיך אן אין דער האַנד פון דעם גרויען אונבעקאַנטען. אַ גרויסער, געהיימניספּאָלער אַקט פון דער נאַטור געשעהט, און אין דערזעלבער צייט רעדען די אַרומיגע מענשען פון דומהייטען, קליינליכקייטען, עגאָ-איסטישע אינטערעסען. דעם נייגעכאַרענעם מקבל פנים צו זיין זיינען געקומען די אַלטע דאַמען: קנאה, שנאה, גייעגקייט, נויט... דער פּאָטער פונ'ם קינד פּערגעסט די שרעקליכע שמערצען פון זיין געליעבטע פרוי, ווי באַלד ער ערפּאהרט נאָר, אַז דאָס נייע געבאַרענע קינד איז עהנליך צו איהם. דאָרטען שטאַרבט די מוטער, און דער דאָקט טאָר פּערגעסט דערוויילע ניט צו דערמאָנען, אַז איהם קומט מעהר געלד, ווייל ער האָט גענומען דאָס קינד מיט אַ צוואַנג...

נאָכדעם איז דאָס קינד שוין אַ יונגער מענש. דאָס איז דער אייני-ציגער ליכטיגער מאָמענט אין דיעזען דונקעלען ביילד... אָבער עס איז ניט דערפאַר ווייל אין דעם יונגען מאַנ'ס לעבען איז ווירקליך דאָ ליכט, און פרייד, און גליק. ניין! עס איז נאָר אַזאַ פּעריאָדע, ווען דער מענש קען זיך אליין אָבנאַרען, קען זיך בענוגענען מיט אַ אויסגע-טראַכטער פרייד... עס איז אַ אַילוויאָן געבוירען פון אַ פּאַנטאַזי... דער מענש איז גליקליך, ווען ער בויט זיך אַ פּרעכטיגען שלאָס אין דער לופטען... אָבער אין זיינע מיטעלע יאָהרען, ווען ער האָט שוין דעם פּרעכטיגען שלאָס מיט פופּצעהן צימערן אין דער ווירקליכקייט, דאָן האָט ער שוין ניט קיין צופריעדענהייט און קיין פרייד. אמת, אין דער יונגער רעוואָלטירט דער מענש, ער פּראָטעסטירט געגען דעם אונבעקאַנטען אין גרויען, ער קעמפּפט. אָבער דאָס איז אויך נאָר אַן אַילוויאָן... דער אונבעקאַנטער ריהרט זיך ניט פון אָרט, ענדערט זיך ניט, ווערט ניט אַנדערש... דעם מענשענ'ס הייסע רייד, זיין פּראָ-טעסט, די קלעפּ פון זיין קעמפּפּענדען שווערט פאַלען אין דער פינסטערער וויסמענים. און די מנורה פונ'ם מענשענ'ס לעבען וועט ברע-נען זאָלאַנג עס איז דאָ בוימעל. קיין איין אויגענבליק ניט לענגער. די פינסטערנים אַרום בלייבט אויך דיעזעלבע... זי איז אונבעוועגליך, ווי דער מענש אין גרויען. עס קומען יאָהרען, ווען דער מענש פּערנעהמט אַ געוויסען פּלאַץ אין דער געזעלשאַפט. ער פּערגעסט די פּאָעטישע פּער-נאַנגענהייט און די פּראָזאַאישע צוקונפּט. ער געהט שטאַלץ אויפ'ן באל פון זיין לעבען. מיט איהם געהען דעם מענשענ'ס פריינדע, די גרויסע זשעניען, די לערער דער מענשהייט. איהם פאַלגען נאָך די

„גאָט פון נקמה“.

געשפיעלט פון קאמיסארזשעווסקאיע'ס טרופע.

ווער איז דער מורא'דיגער גאָט פון נקמה? איז דאָס דער מעכטי-
גער אידישער גאָט, וועגען וועלכען עס שטעהט געשריבען: פוקד עון
אבות על שלשים ועל רבעים — א גאָט וואָס בעשטראָפט דעם דריטען
און פערטען דור פאר די זינד פון די עלטערען? אָדער זיינען דאָס
די אונפערמיידליכע געזעצע פון ערליכקייט, — די דאָזיגע גרויסע נאָ-
טור געזעצע, וועלכע טראָגען אַריבער מיט'ן בלוט פון די עלטערען
שרעקליכע פאָלגען פאר די אונשולדיגע קינדער? אָדער זיינען דאָס
די אייזערנע אומשטענדען, וועלכע, ווי באלד זיי כאַפען נור אריין
א קרבן, וועלען זיי שוין שטויסען איהם ווייטער און טיעפער אין אַב-
גרונד, געגען זיין ווילען, געגען זיין הייסען פערלאַנג חרטה צו האָבען,
געגען זיין שטרעבונג אומצוקעהרען זיך צוריק? דער עהרליכער פרו-
מער איד, דער סופר, דער מענש וואָס בעשעפטיגט זיך מיט אַ מלאכת
אלקים, ער גלויבט, אַז גאָט איז אַן אל קנא, אַ נוקם ונוטר, אַ צאָרנדיגער
גאָט, אַ גאָט פון ראַכע און שטרענגע פאָדערונגען. זינד ער לעבט אַלס
מענש, האָט ער, דער פרומער איד, אונטערדריקט זיין ווילען צוליב
דעם ווילען פון דעם אַלמעכטיגען. און אויב איהם וועט דער שטרענגער
גאָט בעשטראָפען, וועט ער געוויס ניט פרעגען קיין קשיות: פאַר
וואָס? ער ווייס וויפיעל ער האָט צו ערוואַרטען פון זיין גערעכטען
גאָט.

דער גראָבער יונג, נאָאיווער מענש און בלינדער גלויביגער, יאנקעל
שאַפטשאַוויטש, וועלכער פיהרט זעהר אַ שמוציגען געשעפט און פיהלט
זעהר גוט, ווי ניעדריג ער שטעהט אין געזעלשאַפטיכען לעבען, —
דער דאָזיגער אונגוויסענדיגער מענש איז אָבער ניט אין גאַנצען אונטער-
דריקט אונטער דעם ווילען פונ'ם שעפּפער, ער איז ניט דערגאָנגען צו

רופט ארויס אונזער בעגייסטערונג און בעוואונדערונג, היינט ווי שעה
און ווי הערליך איז דאס לעבען פון א מענשען, וועלכעס ציהט זיך
צעהנדליגער יאָהרען און וועלכעס איז פול און רייך מיט געשעהעניסען
און פאסירונגען! ... פערגלייכט די טויטע ראָזע מיט דעם מענשען,
וואָס דענקט און פיהלט און שטרעבט! עס איז ניט וואָהר, אז דער שיק-
זאַל פונ'ם מענשען בלייבט אימער דערזעלבער, אונפערענדערט. דער
מענש נעהמט אלץ מעהר און מעהר אָב פונ'ם בלינדען שיקזאַל זיין איי-
גענעם גורל און ריכטעט אלץ מעהר איין זיין לעבען נאָך זיין אייגענעם
בעגעהר ... דער פלאץ פונ'ם מענשענ'ס לעבען בלייבט ניט אימער
דיזעלבע, „ד' אמות" בעלייכטעט נאָר מיט זיין סוביעקטיווען ליכט,
און אַרום איהם בלייבט ניט דיזעלבע אייביגע אונבעוועגליכע פינס-
טערניס. א טעות! דער מענש טרייבט די פינסטערניס אלץ ווייטער
און ווייטער פון זיך, ער נעהמט ביי איהר אָב נאָנצע פראָווינצען,
ער בעלייכטעט מיט זיין געדאַנק גאַנצע געגענדען ... זאָגאר דער שרעק-
ליכער גרויער אונבעקאַנטער בלייבט ניט שמעהן אויף זיין אָרט
אונבעוועגליך, דער מענש רוקט איהם אלץ ווייטער און ווייטער ארויס
פון די ספערען פון זיין לעבען און בעלייכטעט „איהם" אליין מיט דעם
ליכט פון זיין פאַרשענדען גייסט. דער מענש קריגט אלץ מעהר און
מעהר מעגליכקייטען צו מאַכען זיין לעבען גליקליכער, רוחיגער, שעה-
נער ... אויב די דאָזיגע מעגליכקייטען ווערען יעצט גערויבט פון איהם
דורך זיינע מיטמענשען, דארף ער פאַר זיי קעמפפּען! קעמפפּען פאַר
זיין גליק און שטרעבען צו העכערען פאַרמען פון געזעלשאַפטליכען
לעבען. דאָס איז די אויפגאַבע פונ'ם לעבעדיגען מענשען. די לוייה איז
נור פאַר די טויטע! אנדעוועו זיצט אויפ'ן בית עולם און מיינט, אז
ער איז אויפ'ן גרויסען פעלד פון לעבען.... פערפלוכט זאָל זיין די
צייט, וועלכע צווינגט אַ בעגאַבטען דיכטער צו זיין אַ קברות מאַן!
עס לעבען דאָס לעבען!

פון „הייזער“ געשעפטען, געפינען זיך אונטער דעם איינפלוס, פון ברו-טאלע אינסטינקטען, זיינען אבערגלויביש, גרויזאם, לייכטזיניג. און דאָס אלעס קומט פאָר גאנץ אָפּען, ניט פערמאסקירט, ניט פערשלייערט. אוי-סער דעם ווי שטארק די דראַמאַ איז, קלאַפּט זי נאָר איבער די נערווען און ריהרט ניט אָן דאָס האַרץ. . . . זי רייסט ניט ארויס קיין איין טרער פון רחמנות און מיטלייד, רופט ניט ארויס קיין איין זיפּץ פון סימפּאַטי און מיטגעפיהל. די אלע האַנדלענדע מענשען בלייבען אונז גענצליך פּרעמד מיט אלע זייערע ליידען, מיט זייער גאַנצען שווערען קאַמפּף.

די אלע טענות קענען ניט פערקלענערן דעם ווערט פון שלום אש'ס ווערק אפילו אויף איין האָפּאַר. עס וועט זיך ניט געפינען קיין איין דענקענדער מענש, וועלכער וועט ניט אנערקענען, אז דאָס ווערק איז פון אָנהויב ביז'ן סוף א גרויסע שטיק וואַרהייט, ווירקליכקייט, ריכטיגקייט. דער שמוץ, דער ציניזמוס, די ניעדריגע ספּערע, די פער-דאָרבענהייט, די אונוויסענהייט און אויסגעלאָסענהייט פון די פּערוואָ-נען קענען ניט וואלגאר מאַכען אינהאַלט פון דער דראַמאַ. דער אינ-טעליגענטער צושויער, (געדענקט, איך זאָג, נאָר דער אינטעליגענטער צושויער) זעהט ניט און קען ניט זעהן די נאָקעטע קערפּערס פון דיעזע געפאלענע קרעאטורען, ער זעהט נאָר זייערע צוואווייטיגטע, פערקרי-פּעלטע נשמות. זיין פאַנטאַזי קען ניט אויפגערייצט ווערען פון ניעדרי-גע געפיהלען, ווייל פאַר איהם קומט פאָר אַ שרעקליכע זעלען-טראַגעדי. די שמוציגע פּראָזע פון יענקעל'ס קעלער פערשווינדעט אונטער דעם פּאַעטישען מאַנטעל פון דער וואַרהייט. אייך אינטערעסירען ניט יענ-קעל'ס געשעפטען, איהר זעהט די קרעמפּפּען פון זיין פּערוואונדעטער זעלע. באַשע איז ניט נאָר אַן אלטע אויסגעלאָסענע פּראָסטיטוטקע, זי איז אַ מענש, וואָס האָט ריינע האָפּנונגען און אַ קינדישען נאַאיווען גלויבען. די אלע געפאלענע דאָ זיינען נאַאיווע הילפּלאָזע קינדער — מיט זייערע ערצעהלונגען, מיט זייער בענקעניש נאָך דער ריינער פּערגאַנגענהייט, מיט זייער לייעבע צו דער נאַטור, מיט זייערע פּער-העלטניסע איינער צום אנדערען. . . . דאָס וואָס קומט פאָר אין דער פּיעסע רעדט ניט צו די ניעדריגע אינסטינקטען, דוקא דערפאַר ווייל עס איז ניט פערשלייערט. אין די פערשלייערטע פערמאסקירטע מע-לאַדראַמען פון בראָדוויי איז דאָ אלעס, וואָס ענטוויקעלט פּערדאָר-בענהייט און אויסגעלאָסענהייט. אמת'ע קונסט פערשלייערט זיך ניט,

אזא אונטעררוואָרפענהייט אונטער גאָט'ס מאַכט, ביז אזא מדרגה פון רעזיגנאַציע און פערטיגקייט אלעס מקבל צו זיין באהבה, אָהן פראַד געס און אָהן קשיות, ווי דער פרומער בעלאמונה. אין דעם געפאלענעם, פערשמוצטען יענקעל טשאפטשאוויטש לעבט דער מענש שטארקער ווי אין דעם ריינעם, יחוס'דיגען, זיידענעם אידען, און ער פרעגט: פאַר וואָס? ... פאַר וואָס זאָל דער אל שדי ניט העלפֿען אַ מענשען. וועלכער בעט איהם אזוי אויפריכטיג? פאַר וואָס זאָל ער ניט צייגען זיין מאַכט, אויב ער איז אַ מעכטיגער? פאַר וואָס זאָל ער שטראָפֿען אַן אונשולדיג קינד אויב ער איז ווירקליך אַ גערעכטער? ... ווי אלע נאאיווע מענשען, ערווארטעט ער פון גאָט'ס הייליגע תורה צופיעל אָדער גאָר נישט. אָדער מע דאַרף זי פאַרגטערן און זי וועט שאַפֿען וואונדער, אָדער, ווי באלד דער וואונדער איז ניט געשעהען, דאַרף מען די טאָכטער אַראָפּשטויסען אין קעלער און די תורה הייסען מיט פעראַכטונג צונעהמען פון שטוב. ארעמער מענש, די הייליגע תורה, וועלכע איז איינגעוויקעלט אין אַ סאמעטענער מענטעלע און בעפוצט מיט אַ גאָלדענעם מגן דוד קען ניט דעוּפֿענקטירען אַ פערפעסטעטען פלאץ, מיט אַ ריינעם גלויבען קען מען ניט ריין מאַכען אונריינע טהאַד טען. דער גרויסער אלמעכטיגער גאָט שווייגט, עס רעדען נור די שרעק ליכע אומשטענדע. דאָס איז זייערע בלינדע נקמה. דאָס האָבען זיי צור ריבען און צומאָהלען אויף אַש און שטויב דיין קינד, ווי זיי צורייבען און צומאָהלען טויזענדער אנדערע אונשולדיגע קינדער. דאָס איז דער גאָט פון נקמה און אין דעם ליגט די דראמא פונ'ם מענשען! ...

פיעלע, גאַנץ אונפאַרטייאישע מענשען פרעגען גאַנץ ערנסט: מיט וואָס קען אזא ווערק געפֿעלען? עס איז געבויט אזוי קינדיש. איהר זעהט ניט קיין סאָלידען פלאַן פון אַ קענער אַן ארכיטעקטאָר — קיין זאָך ניט אויסגעהאַלטען ביז'ן סוף, ניט דערענדיגט, איבערגעריסען, ניט דערמאָהלט, ניט דערשריבען, ניט דעררעדט, די כאַראַקטערע ניט דייטליך ארויסגעבראַכט, די סיטואַציען ניט קלאָהר ערקלערט. אַ סך זאַכען פאַסירען, ווי עס ווייזט אויס, אָהן אַ פאַרוואָס. די שפּראַך — ארעם און פאַרבלאָז. די ספּערע זעהר געמיין, די האַנדעלענדע פּערזאָנען נען ניעדריג, די אינטערעסען קליינליך, דער געשפּרעך אונעסמעטיש ... די העלדען — אונטערענדע ניעדריגע ברואים, וועלכע זיינען פּערזאָנלעך אין שמוץ, וועלכע פּערקויפֿען אָפּען זייער קערפּער, רעדען צ. ב. ש.

אביסעל צו מעלאַדראַמאַטיש. דער גרים זיינער איז געווען צופיעל איי-
 ריש, אַבוואָהל די תורה האָט ער געהאַלטען ווי אַ גוי, אָהן אַ היטעל.
 ר' אלי גרווינסקי זאָל קענען זיין ראָלע גוט, וואָלט ער איהם געהייסען
 צודעקען דעם קאַפּ, און ער אליין, איך מיינ ר' אלי, וואָלט ניט געטראָגען
 קיין גאַלדענעם פינגעריל מיט אַ שטיינדעל און וואָלט ניט געזאָגט:
 ס'זשעניכאָם אָטצא, אַנשטאָט — ס'אָטצאָם זשעניכא (מיט'ן חתן
 פון טאַטען, אַנשטאָט: מיט'ן טאַטען פון חתן). הער אַרלאָוו איז גע-
 ווען אביסעל צו קאַלט אין דער ראָלע פונ'ם סופר. די פרויען אַלע,
 אויסער דער מאַדאַם טשאַפּטשאַוויטץ (גאַרביקאָווא), זיינען געווען
 זעהר גוט. מאַדאַם שילאָווסקי אין דער ראָלע פון מאַנקא איז געווען
 אויסגעצייכענט.

ווארום איהר טענדענץ, איהר אידעע איז ריין, כשר און ערהאבען... שלום אש דערצעהלט אונז די גרויסע דראמא פון דיעזע קליינע מענ- שעלעך מיט דער נאאיווער קינדישער אויפריכטיגקייט און אונשול- דיגער תמימות פון אן אמת'ן פאָעט. דאָס וואָס ער דעררעדט ניט, גיט נאָך צו דעם בילד אַ מיסטישע געהיימניספּאָלע אונגעוויסענהייט. דאָס, וואָס ער דערשילדערט ניט, גיט צו זיין מערקווירדיגען רעאליזמוס אַ ראָמאַנטישע שעהנקייט. דער אינטערעס פונ'ם ווערק איז ניט אין דער ענטוויקלונג פון דער דראמא, נאָר אין דער טיעפער שטימונג, וועלכע זי רופט ארויס. דאָס ווערק האָט ניט קיין העלע פארב און צייגט ניט קיין אויסגעשפּראַכענעם סטיל, ווייל דאָס פאָרגעשטעלטע בילד איז ניט בעלויבטען מיט זונענשיין, נאָר איז פּערוויקעלט אין געהיימניס- פּאָלע נאכט-שאטענס און איז בעגאָסען מיט זילבערנע שטראהלען פון דער מיסטישער לבנה... די דראמא איז אַ פּסיחאָלאָגישע, אַן אינער- ליכער דראמא, און דאָס וואָס יענקעל טשעפּטשאָוויטש וויל דיעזע אי- נערליכע דראמא פּערהינדערען מיט אזא „אויסערן" מיטעל ווי אַ גע- שריבענע תורה, ווי אויך דאָס, וואָס די אַלע מענשען „אין קעלער" און „איבערן קעלער" בלייבען אין זייער געוועהנליכער ספּערע און זעצען פאָרט זייער אַלטעגליכע געמיינע טהעטיגקייט, מאכט נאָך טיעפער און אויסדרוקפּאָלער דיעזע טרויעריגע זעלען טראַגעדי.

דאָך, ווי קינדיש נאאיוו די פיעסע איז געשריבען, זי דארף נאָר געשפּיעלט ווערען פאר בעיאָהרענטע און ענטוויקעלטע מענשען. ווי ריין און ערהאבען איהר טענדענץ זאָל ניט זיין — זי דארף געשפּיעלט ווערען נאָר פאר אויסערוועהלטע אינטעליגענטע מענשען. און ווייל דאָס איז אונמעגליך — דארף די פיעסע ניט געשפּיעלט ווערען. איך זאָל האָבען אַ טהעאטער, וואָלט איך אזא ווערק ניט ערלויבט צו שפּיעלען פאר'ן אַלגעמיינעם פובליקום, ווען זאָגאר זי זאָל זיין געשריבען ניט נור פון שלום אש, נאָר זאָגאר ווען צוזאמען מיט איהם וואָלטען אויך די פיעסע געשריבען סאָפּאָקלעס, שעקספיר, געטהע און איבסען!...

די פיעסע איז אויפגעפיהרט געוואָרען פון מאַדאַם קאַמיסאַר- זשעווסקיאַ'ס טרופע צימליך גוט און איז געשפּיעלט געוואָרען מיט אַ גוטען אַנסאַמבל. הערר געלידאָוו האָט געשפּיעלט די ראָלע פון יענקעל טשאפּטשאָוויטש מיט שכל און בעדאכטזאמקייט, ווי אַן אינטעליגענ- טער שוישפּיעלער. נאָר אין די שטארקע מאָמענטען איז ער געווען

אידישען טהעאטער געוויס) איז דער שטילער ארבייטער, וואָס פיהרט אויס דעם פלאַן פון דעם אַרכיטעקטאָר, דער אַוואָקאָט, דער קאָנטראַקט-מאַכט געלד, דעם אַרכיטעקטער פאַטשט מען בראַוואָ און אז דער סופליער וועט שוין ניט זיצען מעהר אין זיין „בודקע“, וועט זיין נאָמען פערגעסען ווערען, ווי דער נאָמען פון די וואָס זיינען געפאלען פון בריק אין וואַסער. קיינער וועט ניט וויסען וויפיעל געזונד און וויפיעל קראַפט האָט דיעזער אַרכיטעט אין דער שטיל פערלאָרען ...

הפּנקס פתוח והיר כותבת. די פאַנטאַזי פון מענשען האָט בע-שאַפּען אַ געהיימען משגח, פאַר וועמען עס ליגט אַן אָפּגענער פּנקס און וואָהין אַ וואַונדערליכע האַנד שרייבט אַריין אַלעס וואָס עס דאַרף געשעהען אויף דער וועלט-ביהנע ... דער סופליער אין טהעאטער איז דער, פאַר וועמען עס ליגט דער אָפּגענער פּנקס און זיין האַנד איז די יד כותבת ... ער בעפעהלט דעם קעניג פערלאָזען זיין טהראָן, ער פיהרט דעם גענעראַל צום זעג, רייצט אויף די ליידענשאַפט פון די מענשען אויף דער קליינער איינבילדונג פון דער וועלט-ביהנע, מען וויינט ווען ער צייגט אָן און מען זינגט, ווען ער געפינט, אז די צייט איז פאַסענדר ... מען פאַלט און מען זינגט, מען ליעבט און מען האַסט, מען יובעלט און מען טרויערט, מען טראַומפירט און מען גיסט טרערען אונטער זיין לייטונג. דורך זיין סיגנאַל שפיעלט די מוזיק זעג מאַרשע און טרויער מאַרשע, געבען די מאַשיניסטען מעהר ליכט אָדער מעהר פינסטער-ניס ... ווען ער, דער פערבאָרגענער אונגעזעהענער פאר'ן פובליקום אונגעגרייפליכער, ווען ער גיט אַ ווינק, פאַלט דער פאָרהאַנג און דאָס בילד פון לעבען אָדער די דראַמאַ פון דער היסטאָרי איז געענדיגט ... דאכט זיך אזא אַלמעכטיגער און קריגט דאָך אזא מאַגערע בעלאָה-נונג ... אָה, אונדאַנקבאַרע מענשהייט!

מיט אַ דעקל איבער'ן קאָפּ זיצט ער מיט'ן רוקען צום פובלי-קום, ווי אַמאָל דער גרויסער הימלישער סופליער צו משה'ן און מיט'ן פנים צו דער ביהנע ... ער זעהט די וואַהרע פאַרבען און די ריכטיגע געשטאַלטען ווי דאָס פובליקום האָט הנאה פון אילוזיאָנען. ער זעהט אז די הימלען זיינען שמוציגע שטיקער לייזענען און די מלאכים — יונגאָן-לייטע מיט פאַפירענע פליגלען און שווייגט. ער הערט ווי מען לאַכט, וואו מען דאַרף וויינען און מען וויינט, וואו מען דאַרף לאַכען און שווייגט ... ער הערט מען אַפלאַדירט דאָרט, ווען עס קומט ניט,

געדאנקען וועגען א סופליער.

(געווידמעט הערר ווילענסקי'ן צו זיין בענעפיט אין טהאליא טהעא-
טער, דיענסטאג דען 24טען אפריל, 1901).

שטילע מענשען אין אונזער געזעלשאפט זיינען מאנכעס מאל אקור
ראט ווי בלומען אויפ'ן טיש פון א פארארדנעם באנקעט. אלע געסט ארום
טיש שרייען, לאכען און רעדען, די בלומען שווייגען ... זיי רעדען ניט,
אבער זיי זאגען מאנכעס מאל זעהר פיעל צום אויג פון א בעאבאכטער
און צום הארץ פון דעם, וואס קען פיהלען און דענקען.

עס זיינען דא ניט נאך שטילע מענשען, עס זיינען דא שטילע אר-
בייטער, זיי זיינען אקוראט ווי יענע געהיימניספאלע קרעפטע, וואס
זיינען פערבארגען אין דעם שוים פון אונזער מוטער-ערד און פראדור-
צירען מאגנעטיזם און עלעקטריציטעט ... וואס דורך עלעקטריציטעט
און מאגנעטיזם ווערט געשאפען, זעהען און וויסען פיעלע עלעקטרי-
ציטעט און מאגנעטיזם אליין בלייבען אונבעקאנט ... א סופליער אין
א טהעאטער איז א שטילער ארבייטער ... ער איז די קראפט, וואס
פראדוצירט דעם עלעקטריציטעט און מאגנעטיזם פון דער ביהנע און
דאך איהם אליין ווייס קיינער ניט און קיינעם איז ער ניט בעקאנט.

א גרויסער פראכטפאלער בריק איז אויפגעבויט. מען פאטשט
בראווא דעם ארכיטעקטאָר, דעם קאָנטראַקטאָרס נאָמען איז צוגע-
שלאָגען צו דער הויפט־קאָלאָנע און וואו זיינע די נעמען פון די שטילע
ארבייטער, וועלכע האָבען געשלעפט די שטיינער און די אייזענס,
וועלכע האָבען געקלעטערט אין דער הויך, וועלכע האָבען פערלאָרען
זייער געזונד? ווער וועט דערמאָנען די וועלכע זיינען אַרונטער געפא-
לען און האָבען פערלאָרען זייער לעבען? דיעזע פלייסיגע, שטילע
ארבייטער האָבען אויסגעפיהרט דעם פלאַן פון אַרכיטעקטאָר און די
וואָס געהן איבער'ן בריק דענקען פון זיי זעהר וועניג. א סופליער (אין

לאָדיסמענט, אָה, שטילע אַרבייטער מיט דעקלעך איבער'ן קאָפּ, וויפיעל
איהר לייסטעט און ווי וועניג איהר ווערט בעצאָהלט! ...

עס איז ניט לייכט צו זיין אַ שוישפיעלער ... מען דאַרף אַמוזירען
יענעם אין דער צייט ווען מען דענקט פון עסען, מען דאַרף בעוויינען
פרעמדע אונגליקען און ליידען פאַר אַ פרעמדע שולד ... מען דאַרף
זיין פריילעך, ווען מען האָט אַ וועהטאָג אין האַרצען און מען דאַרף
שפיעלען אַ העלר, ווען מען האָט קיין כח ניט איבערצוברעכען אַ שטרוי..
אזוי זיינען די געזעטצע פון דער וועלט ביהנע. די מאַסע זאָגט: אַמוזיר
מיך נאָך מיין געשמאַק נאָך, אָדער אַראָפּ פון דער ביהנע! ... דאָך
אַ שוישפיעלער קען זיך קוויטירען מיט דער מאַסע, ער קען געהמען
פון איהר נקמה ... אויסער דעם גיבט עס מינוטען, ווען ער אליין
פיהלט אַן עסטעטישען פערנגיגען, ער געפעלט און קריגט אַפלאָדיסמענט
טען, ער קריגט פערעהרער, מען רופט ארויס, מען דערלאנגט איהם אַ
קראַנץ, אַ בוקעט, ער קריגט אַ נאָמען, ער ווערט מיט דער צייט מעהר
און מעהר פאַפולער און זיינע שאַנסען העכערען זיך. אַ סופליער האָט
קיין גייסטיגע און קיין מאַטעריעלע בעפריעדיגונג פאַר זיין אַרבייט
ער זיצט יאָהרען לאַנג אין זיין בודקע און ווערט ניט פאַפולער. ער
קריגט רעאַמאַטיזמוס אין די פיס און קיינע פערעהרער, — ציין-
וועהטאָג פונ'ם צוגרוינד און קיינע בלומען ...

אידישער סופליער, איך האָב שוין לאַנג געדענקט פון דיר און פון
דיין שווערע מיססיאָן און עס פרייעט מיך זעהר, וואָס איך האָב אַ
געלעגנהייט צו דערלאַנגען דיר אין דיין בודקע אַ בלוים.

און מען אפלאדירט ניט, ווען עס קומט און בלייבט פאסיוו — ער הערט פרייליכע געשרייען. זעהט בעגייסטערטע פנים'ער און פון זיינע ליפען געהען ווערטער, וועלכע בויערן איהם זיין אויסגעטרוקענטע ברוסט און וועלכע ווארעמען ניט זיינע פיס, וועלכע זיינען אונטען אין א קאלטען נאסען קעלער... ער איז דער צויבערער, וואָס בעפליע-געלט די ווערטער פונ'ם טויטען פאפיר... זיי פליהען פון איהם צום שוישפיעלער'ס מויל און פון דעם שוישפיעלער צו די הערצער פון דער מאַסע... גליקליך איז ער, ווען ער געפינט א געדאנק, א אינטערעס, א בעדייטונג אין די ווערטער וואָס ער דעפעשירט... וואָס פיהלט ער דאָרף צום טויזענדען מאָל ווידערהאלען דיזעלבע טויטע, בלאַסע, גע-דאנקלאָזע, אונזיניגע אונאינטערעסאַנטע ווערטער אין פראַזען? אזוי פון נאכט צו נאכט, וואָכענווייז, מאָנאַטען לאַנג, גאַנצע יאָהרען... א גאַנץ לעבען... סופליער, איך וואָלט קיין מאָל ניט געוואָלט זיין קיין גאָט!...

עס זיינען דאָ שטילע אַרבייטער אין אלע ספערען פון דעם מענ-שענ'ס טהעטיגקייט... עס זיינען דאָ עלעקטריקער, וועלכע אַרבייטען פאַר עדיסאָנ'ס רוהם, עס זיינען דאָ לאַבאָראַנטען, וואָס מיהען זיך פאַר דעם כעמיקער מענדעלעוויץ'ס בעריהמהייט, עס זיינען דאָ באַק-טעריאָלאָגיען וועלכע פרעפאַרירען א גאָמען פאַר פאַסטער', עס זיי-נען דאָ שרייבער וואָס האָרעווען פאַר דעם ערפאָלג פון זייערע ברויט-געבער, אָבער קיינער פון זיי זיצט ניט אזוי גאָהענט צו די אַפלאָדיס-מענטען, ווי דער סופליער און קיינער הערט זיי ניט אזוי אָפט, ווי דער סופליער. פאַר אלעמען זיינען דאָ אַפלאָדיסמענטען, נאָר ניט פאַר איהם... ניט נור די „סטאַרס“, נאָר אויך די פלאַנעטען און קאָמע-טען קריגען אַפלאָדיסמענטען... דער כאָר ווערט אַמאָל אַפלאָדירט פאַר פאַטיריאָטיזמוס, דער אָרקעסטער פאַר'ן „פעקעלע“, דער אַקראָ-באַט פאַר זיין סאַרטאָמאַרטאַלע, א סטאַטיסט זאָגאַר פאַר דעם, וואָס זיין וואָנצע שטעהט ניט אויפ'ן ריכטיגען פלאַץ, און דער וואָס האָט זיך אזוי פיעל אָנגערעדט ביי די פראַכען, ווער עס האָט ביי די ערנסטע פאָ-שטעלונגען געזונגען מיט די זיעגער און געהאַלטען מלחמה מיט די קריעגער. דער וואָס האָט געשוויצט מיט'ן זיעגער און א גאַנצע נאכט געקאַנקט מיט די פינגער, דער וואָס האָט פאַר אלע געשפיעלט און פאַר-יערען גערעדט, — פאַר דעם האָט דאָס פובליקום ניט אפילו איין אפ-

איז אין מענשענ'ס נאטור, אין זיין לעבען און אין זיינע פעהרעלמניסע צו דער געזעלשאפט, — אזעלכע ווערקע, וואָס שילדערען נאָר דאָס, וואָס מען קען זעהן, בעאָבאכטען, איבערצייגען — די דאָזיגע ווערקע געהרען צו דער אָבטהיילונג פון רעאָליזמוס.

מיר וועלען שפעטער דייטליכער ערקלערען דעם אונטערשיעד פון דיעזע צוויי הויפט־פאַרמען פון דער ליטעראטור. מיר ווילען דאָ נאָר בעמערקען, דאָס מיר ווילען בלייבען גאנץ אונפאַרטייאיש צו דיעזע ביידע אָבטהיילונגען פון דעם מענשענ'ס שאַפּען און דיכטען. אין ביידע אָבטהיילונגען זיינען דאָ גרויסע און ווערטהפּאָלע מייסטער־ווערקע. דער ראָמאַנטיזמוס, ווי דער רעאָליזמוס, זיינען נאטירליכע ערשיי־נונגען אין דעם מענשענ'ס גייסטיגען לעבען. זיי ווערען געבוירען דורך געוויסע אומשטענדען און אורזאכען, וועלכע זיינען פערבונדען מיט דעם היסטאָרישען גאַנג פון דער געזעלשאַפט און מיט דער ענטוויקלונג פון אונזער סאָציאַלען לעבען. ראָמאַנטיזמוס און רעאָליזמוס שטאַמען פון איין עלטער־פּאָטער, פון דעם מענשענ'ס גייסט. זיי האָבען ביידע איין זיידען, אָבער ניט איין מאַמע. די מוטער פון ראָמאַנטיזם איז פּאָעזי, די מוטער פון רעאָליזמוס איז די וויסענשאַפט. די ליבליכע שוועסטער פון ראָמאַנטיזם זיינען רעליגיאָן און מעטאָפיק, די ליכע ליכע ברידער פון דעם רעאָליזם זיינען דער עקספּערימענטאַלער (פרוי־בירענדער) אַנאַליז און פיזיק.

עס איז שוין אן אלטער כלל, אז די ענטוויקלונג פון דער גאנצער מענשהייט געהט מיט דעם זעלבען וועג, ווי די ענטוויקלונג פון יעדען איינצעלנעם מענשען. אין דעם לעבען פון דעם איינצעלנעם מענשען גיבט עס צייטען, ווען ער איז אַ פערטרוימטער ראָמאַנטיקער, און ציי־טען ווען ער איז אַ פּראַקטישער רעאָליסט. אזעלכע פּעריאָדען גיבט עס אויך אין דעם לעבען פון אַ גאנצער געזעלשאַפט. אין דער יוגענד איז דער מענש גענעגט צו זיין אַ ראָמאַנטיקער, ער שוועבט איבער דער ווירק־ליכער וועלט מיט ערפינדונגען פו זיין פאַנטאַזי. רעאַלע געגענשטענ־דען ווערען דורך זיין פּאָעטישע איינבילדונגס־קראַפט פּערוואַנדעלט אין שעהנע געשטאַלטען און בילדער. ווען ער ווערט אַן ענטוויקעלטער שטאַרקער מענש, איז ער גענעגט צו דענקען פון דער ווירקליכער וועלט, צו שאַפּען פּראַקטישע זאַכען און צו בעטראַכטען די ערשיינונגען פונ'ם לעבען נאָך זייער רעאַלער, ווירקליכער בעדייטונג. ווען ער קומט אין

רעאליזמוס און ראמאנטיזמוס.

1.

יערע קונסט קען זיין אדער רעאליסטיש אדער ראמאנטיש. מיר ווילען דאָ רעדען נאָר פון דער גרויסער און רייכער קונסט, וועלכע רופט זיך ליטעראטור. די ליטעראטור פון דער גאנצער מענשהייט קען גע-טהיילט ווערען אויף צוויי הויפט-אבטהיילונגען, צוויי אבער-דעפאר-טאמענטען, אין וועלכע עס געפינען זיך פערשיעדענע קלענערע אב-טהיילונגען, פערשיעדענע ריכטונגען און שאטירונגען. די הויפט-אב-טהיילונגען קענען בעצייכענט ווערען מיט'ן נאָמען רעאליזמוס און רא-מאנטיזמוס.

ראמאנטיזמוס נעהמט זיך פונ'ם וואָרט ראָם. די ערשטע ליטע-רארישע ווערקע פון קריסטליכער ערא (די ציוויליזירטע וועלט צעהלט יעצט די יאָהרען פון יעזום קריסטוס געבורטס-טאָג). זיינען געווען גע-שריבען אין דער ראמאנישער (לאטיינישער) שפראכע. ראמאנטיש האָט אָבער יעצט נאָך אַן אנדער זינן. די שטאָט ראָם האָט זיך גערופען אזוי, ווייל זי איז געווען געבויט אויף הויכע בערגלעך. ראָם נעהמט זיך פון דעם זעלבען מקור, ווי דאָס אידישע וואָרט רמא (הויך, אויפגעהויבען). די דאָזיגע ליטערארישע ווערקע, וועלכע בעהאנדלען ניט דאָס וואָס איז אויף דער ערד, נאָר וואָס איז איבער דער ערד; ניט דאָס וואָס איז אין מענשענ'ס נאטור, נאָר דאָס וואָס איז העכער פון דעם מענשענ'ס נא-טור, ניט דאָס אליין וואָס מען רעדט, נאָר אויף דאָס וואָס מען קען זיך פאָרשטעלען — די דאָזיגע ווערקע געהערען צו דער ראמאנטישער אבטהיילונג. רעאליזם מיינט אַ זאך וואָס עקזיסטירט. עס נעהמט זיך פונ'ם לעטיינישען וואָרט „רע“ — אַ זאך, אַ געגענשטאַנד. אזעלכע ווערקע, וועלכע בעהאנדלען נאָר דאָס, וואָס איז אויף דער ערד, וואָס

נען מיר בעצייכענען אזא צושטאנד פון דעם מענשענס גייסט מיט'ן וואָרט ראָמאַנטיש...

אין דער צייט, ווען די ליטעראטור פון אַ פאָלק איז ראָמאַנטיש הייסט עס, אז אלעס וואָס ער שאַפט דאן, אלעס וואָס ער רופט דאן מיט'ן נאָמען וויסענשאַפט, טראַגט אויך אַ ראָמאַנטישען כאַראַקטער. דער ראָמאַנטיזם פארפאַעטיזירט די היסטאָריע און די וועלט־בעשריי־בונג. די היסטאָרישע ווערקע פון אזא פּעריאָדע זיינען מעהר פאַעזי, ווי ווירקליכקייט, מעהר פאַנטאַזי, ווי פאַקטען. די זאָגנענאַטע וויסענשאַפט בעשעפטיגט זיך דאן מעהר מיט דעם, ווי אזוי מען זאָל וויסען דאָס, וואָס עס איז אונמעגליך צו וויסען... דאָס וואָס דער מענש דיכטעט, ווערט אָנגענומען אלס פאַקטען און טהאַט־זאַכען. ווירקליכע טהאַט־זאַכען און פאַקטען ווערען אינגאָרירט. אזוי איז געווען ביי די אלטע פּעלקער, אזוי אויך ביי די יונגע אייראָפּייעשע פּעלקער. דאָס כריסטענטהום האָט זיי געבראַכט אַ נייעם שטאַרקען שטראָם פון ראָמאַנטישע געפיהלע און האָט זיי אויף אַ לאַנגע צייט אוועקגעשטויסען פון דער רעאַלער וועלט.

די כריסטליכע רעליגיעזן האָט פיעלע יאָהר הונדערטע אָבגעהאַל־טען די ענטוויקלונג פון דעם מענשענס גייסט. די מענשען האָבען מעהר געדיכטעט, ווי געפאַרשט. מעהר פאַנטאַזירט וועגען דאָס פּערגאַנגענע, ווי געלערנט צו פערשטעהן דאָס געגענווערטיגע. וואונדער, נסים, מופתים זיינען גערעכענט געווען פאַר פאַקטען. בבא מעשות וועגען דעם הייליגען גראַל, וועגען פאַרסיוואַל, וועגען קאַרל דעם גרויסען און זיינע צוועלף פאַלאַדינען האָבען זיך גערעכענט פאַר היסטאָרישע טהאַט־זאַכען. איין אלטער כריסטליכער „וויסענשאַפטליכער“ בוך, וועלכער רופט זיך „פּהיזיאָלאָגוס“, גיט אונז אַ בעגריף פון דער ראָמאַנטישער „נאַטור וויסענשאַפט“. אין דעם בוך ווערען בעשריבען די אייגענשאַפֿט־טען און די נאַטור פון חיות. עס איז די ערשטע כריסטליכע „זאָאָלאָגיע“, בעגרינדעט אויף דער ביבעל און בבא מעשות. דאָרט ווערט בעשריבען אַ חיה, וועלכע איז האַלב לייב פון פראַנט און האַלב מוראַשקע פון הינד טען, ווייל איהר טאַטע איז געווען אַ לייב און איהרע מאַמע אַ מוראַשקע. דאָרט געפינט איהר אַ חיה סאַלאַמאַנדרע, וועלכע ברענט ניט אין פּייער, אַ פּויגעל פּעליקאַן, וועלכער גיט לעבען צו זיינע קינדער מיט דעם וואָס ער אָפּפערט זיי זיין בלוט און שטאַרבט, אַ פּויגעל פּעניקס,

די עלטערע יאָהרען, הויבט ער אָן אים מיינסטען ווידער צו קריגען א נייגונג צום ראָמאַנטיזם. די פאקטען, די ווירקליכקייט, די מאטעריעלע אינטערעסען הערען אויף איהם צו בעפרידיגען. ער ביינקט נאָך דער פערגאַנגענהייט, וועלכע ווייזט זיך איהם אויס וואונדערליך שעהן אין איהר פאָעטישען געבעל. מיט דעם זעלבען וועג געהט אויך די ענטוויקלונג פון גאנצע נאַציאָנען.

2

פריהער פון אלעס פאנגען אָן פעלקער צו פאָעטיזירען און פיל לאָזאָפירען. שרייבען אין אַ איינפאכער שפראך פון רעאליסטישע זאַכען, טוען זיי דאן, ווען זיי שטעהען שוין אויף אַ געוויסער שטופע פון גייסטיגען און עקאָנאָמישען לעבען. דעם מענש אינטערעסירט פריהער די אורזאכע פון אַן ערשיינונג, און נאָך שפעטער פאנגט איהם ערשט אָן צו אינטערעסירען די בעדייטונג פון דער ערשיינונג אליין. דאָס וואָס איז ווייט, וויל ער בעגרייפן פריהער פון דעם וואָס איז נאָהענט. דער מענש האָט „פילאָזאָפירט“ און פאָעטיזירט איידער ער האָט זיך אויסגעלערנט צו מאַכען אַ הילצערנעם פאנטאָפּעל און צו שמיעדען אַ האַס; ווי אזוי די שטערען צירקולירען אין די הימלען האָט ער גע-וואוסט לאַנג איידער ער האָט ערפאָהרען ווי זיין אייגען בלוט צירקולירט אין זיינע אָדערען.

יעדע ליטעראַטור פאנגט זיך אָן מיט פאָעזי. אלעס, וואָס אונז איז פערבליבען פון די קינדער-יאָהרען פון אַלטע פעלקער, איז געשרי-בען אין אַ פאָעטישער פאָרם. ניט נאָך די ביאָגראַפיען פון זייערע גע-טער און די מצות פון זייער רעליגיאָן, נאָר זאָגאַר זייערע געזעצע האָבען זיי געשריבען אין שירים. שרייבען אין פראָזע און פון געוועהנליכע רעאַלע זאַכען האָט זיך גערעכענט ניעדריג. דער מענש אינטערעסירט זיך פריהער מיט דעם וואָס איז איבער דער נאַטור (מעטאָפיזיק) און ניט מיט דער נאַטור אליין (פּיזיק). דאָס וואָס ער האָט געוועהן און בעאָ-באַכטעט, האָט איהם ניט אינטערעסירט אזוי, ווי די מיסטעריען, גע-היימיסע, וועלכע ער האָט זיך פאָרגעשטעלט. ער האָט מעהר פאנטאַ-זירט, ווי געדענקט; מעהר געפיהלט, ווי געטאָן. אין אונזער צייט קע-

מעהר אַ פּראָדוקט פון דער כריסטליך-אידישער ציוויליזאַציע און ווי פון דער גריכישער ציוויליזאַציע, ליגען די עזע ביי דע אײגענשאַפטען געוויס.

3.

מען זאָגט, אז דער רעאַליזמוס, מיט דעם וואָס ער ווײזט די נאָ-קעטע ווירקליכקייט און ערקלערט די פאַקטישע זײט פון אונזער לעבען, רויבט ער אַוועק בײ אונז אידעאַלען. . . עס איז פונקט פערקעהרט: רעאַליזמוס איז די אײנציגע מאַכט, וואָס צווינגט אונז צו דענקען פון אַ בעסערע צוקונפט, ווײל ער ווײזט אונז אָהן צערעמאַניעס די אַלע שלעכטע זײטען פון דער געגענווארט. דער ראַמאַנטיזמוס טרוימט אַם מײנסטען פון דער פערגאַנגענהײט. . . ער זוכט אויך טרוימען פון דער צוקונפט, אָבער נישט צו טאָן וואָס. ער קען נישט געבען קײן אַי דע אַל פון אַ בעסערן צוקינפטיגען לעבען, ווײל ער האָט נישט די אידעע פונ'ם איצטיגען לעבען. אן אידעאַל איז רעאַליסטיש, ווײל ער פֿערשפּרעכט מעגליכעס. אַ שוסטער איז אַ רעאַליסט, ווען ער האָט לעדער און אַלע מאַטעריאַלען און שטעלט זיך פאַר אין געדאַנק די שעהנע שטיוועל, וועלכע ער וועט מאַכען שפּעטער. אַ שוסטער אָבער, וועלכער דענקט דערפון, אז די מענשען זײנען ניעדריג, וואָס זײ דענ-קען גאָר פון אַזאַ קלײניגקײט, ווי שטיוועל; דאָס אַ קינד איז גליקליך, ווײל עס לײפט אום באַרוועס אין אַ טײכעלע פון רעגען-וואַסער — אַזאַ שוסטער איז אַ ראַמאַנטיקער. און ווען ער טרוימט, אז אין דער צוקונפט וועט קומען אַ גליקליכע צײט, ווען דער מענש וועט נאָר אַ פּײַה טאָן, וועט אײהם שוין אַראָפּפאַלען פון הימעל אַ פּאָר בריליאַנטע-נע שײך מיט דיאַמענטענע קנעפלעך, הײסט עס נישט, אז ער האָט אן אידעאַל אין דער צוקונפט, ווארום דאָס וואָס קען זיך נישט פערווירקליי-כען איז נישט קײן אידעאַל, עס איז אַ פאַנטאַסטישער חלום.

דער רעאַליזמוס גיט אַ מאַטעריעלע וואַרהײט, דער ראַמאַנטיז-מוס גיט אַ רעליגיעזע וואַרהײט. אַ רעליגיעזע וואַרהײט איז געבויט אויף גלױבען, אַ רעאַלע וואַרהײט איז געבויט נאָר אויף דעם וואָס מיר ווײסען. ווי באַלד נאָר אין דער וועלט פון וויסענשאַפט קומט די צײט פאַר אַזעלכע מאַטעריאַליסטען ווי בעקאָן, ווי קאַפּערניק, ערשײנען

וועלכער שטארבט דורך פייער און ווערט אויפגעלעבט פון זיין איי-גענעם אש; און נאך פיעלע אזעלכע „וויסענשאפטליכע“ פאקטען. דאס זעלבע געפינען מיר אין דער אסטראלאָגיע, אין דער אלכעמיע און אין אלע ראָמאַנטישע וויסענשאפטען. פאָליטישע עקאָנאָמיע אין איהר יוגענד איז אויך ראָמאַנטיש, אַ אַוטאָפּיע.

נאַטירליך, די כריסטליכע קונסטווערקע און די ליטעראַטור זיין נען געווען דאָן ראָמאַנטיש. ווי דער געדאַנק פון מענשען פאַנגט אָן צו ווערען רייף, ווי אַ פאָלק פאַנגט אָן אַרויסצווואַקסען פון די קינדער-שע יאָהרען, פאַנגט עס אָן צו דענקען פון פראַקטישע זאַכען, ער הויבט אָן צו רעאַליזירען די ווירקליכקייט. אין דער פּעריאָדע ווערען געבוירען מאַטעריאַליסטישע געדאַנקען, אין סאָציאַלען לעבען ווערען געשאַפּען פראַקטישע פערענדערונגען, אין דער ליטעראַטור ערשיינען ווערקע, וועלכע בעהאַנדלען דעם מענשען, זיין לעבען, זיינע פּערהעלטניסע צו אַנדערע. עס קומען דיכטער מיט רעאַליסטישע וועלט-אַנשוואַונגען און שרייבען רעאַליסטישע ווערק. מערקווירדיג איז דאָס, וואָס זאָגאַר יעדער רעאַליסטישער דיכטער אליין לעבט איבער אין זיין פערזענליכען שאַפּען די אלע דריי פּעריאָדען פון ענטוויקלונג: אין דער יוגענד איז ער ראָמאַנטיש, אין די געזונדע רייפּע יאָהרען איז ער רעאַליסטיש, אויף דער עלטער ווידער ראָמאַנטיש.

כמעט יעדער פראָזע-שרייבער פאַנגט אָן זיין ליטעראַרישע קאַרי-ערע מיט פּאָעזי און שירים. אזא גרויסער רעאַליסט ווי טאָלסטאָי איז געוואָרען אויף דער עלטער אַ ראָמאַנטיקער. ער האָט אָנגעהויבען צו בענקען נאָך דער אלטער כריסטליכער פערגאַנגענהייט... דער זשעניאַלער קאָמפּאָזיטאָר וואַגנער האָט אָנגעפאַנגען אין דער יוגענד מיט'ן כריסטליכען ראָמאַנטיזמוס, איז איבערגעגאַנגען צו רעוואָלוציאָנערען רעאַליזמוס און האָט אויף דער עלטער געענדיגט מיט זיין כריסטליך-לירישען-ראָמאַנטישען „פאַרסיוואַל“. עמיל זאָלאַ האָט אָנגעפאַנגען מיט פּאָעזי, אין רייפּע יאָהרען איז ער געווען דער שטאַרקסטער מאַטעריאַליסט און רעאַליסט, אין זיינע לעצטע יאָהרען האָט ער זיך אָנגעהויבען צוריק ווענדען צום ראָמאַנטיזמוס און אַוטאָפּיע. ראָמאַנטיזם, ווי רעאַליזם, זיינען אזעלכע אייגענשאַפטען, וואָס ליגען אין דער נאַטור פונ'ם מענשען. אין דער נאַטור פון דעם היינטיגען מענשען, וועלכער איז

א רעאליסטישע בילד, ווי א מוטער גיט די ברוסט איהר קינד און שוילט קארטאפליעס צו קאכען פאר דעם מאן ווארעמעס, וועט דאס אייך ניט געבען קיין אנשטויס צו שלעכטע געדאנקען. עס קען אייך צווינגען, צו דענקען וועגען די הייליגע געפיהלען פון א מוטער, ווע-גען די שווערע פליכטע פון אן ארימע פרוי, אויב אייער פאנטאזי איז נאך ניט פערדאָרבען. פערקעהרט, א ראָמאנטישע בילד מיט א געטליך אונשולדיגע פרוי, וועלכע צעהלט די שטערען אין הימל און ביי וועלכער אויף דעם ראָמאנטישען ביוסט איז נאך איין רעאליסטישער קנעפעל אָפגעשפילעט, קען האָבען פונקט א פערקעהרטע ווירקונג. דער מאָטיוו פון ווערק, דער מאָטיוו פון בילד איז דער עיקר, און וואָס רעא-ליסטישער איהר וועט שילדערען און וואָס קלאָהרער איהר וועט שרייבען, דעסטאָ שטאַרקער וועט זיין אויסגעדריקט דער ריינער מאָ-טיוו, דעסטאָ גרעסער וועט זיין דער איינפלוס, דעסטאָ מעהר סימפא-טיען וועט דער פערפאסער ארויסרופען צו זיין אידעע, צו זיין איר דעאל. די דאָזיגע שרייבער, וועלכע בענוצען זיך מיט'ן נאָמען רעאליס-טען און מאַהלען אויסגעלאָסענע פראָגראַפישע בילדער נאָך מיט איין צוועק — צו וועקען די גיעדריגע בעסטיאלישע אינסטינקטען און נאָך מיט איין מאָטיוו — צו מאַכען געשעפטען, די דאָזיגע שרייבער זיי-נען שאַרלאַטאַנעס. מיר רעדען פון אמת'ע קינסטלער. פונקט אזוי קען מען רעכענען פאר ראָמאנטיקער די דאָזיגע שמירער, וואָס פאַבריציר-רען ראָמאנטי-פאַנטאַסטישע שונד בבא מעשיות. מיר רעדען פון דער רעאליסטישער ליטעראַטור, וועלכע איז די ערציהערין פון די ניי-נע-באָרענע געדאנקען פון דער וויסענשאפט און פון דער פאָזיטיווער פי-לאָזאָפּי.

4.

אַלזאָ וואָס איז דער אונטערשיעד צווישען רעאליזמוס און ראָ-מאַנטיזמוס?

דער ראָמאַנטיזמוס, ווען ער איז זאָגאר פריידענקענדיג, שטרעבט דאָך גראַדע ווי די כריסטליכע מאָראַל צו טויטען אין דעם מענש די מאַטעריע, די נאַטור, דער רעאליזמוס פאַרקעהרט וויל אויפֿלעבען אין דער מאַטעריע דעם מענשען.

ראָמאַנטיקער בעמיהען זיך שטענדיג צו שילדערען דאָס ערהאַ-

אין דער ליטעראטור אזעלכע רעאליסטען ווי שעקספיר, ווי סערוואנטי
טעס (פערפאסער פון דאָן קיכאָט).

פאר דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן זיינען געקומען די פראנצויזישע פריידענקער. דידראָ האָט געשריעבען דראמען פון דעם רעאלען קליין-בירגערליכען לעבען. באַמארשע האָט געפאלמעסט דעם שטערבענדען קערפער פון דעם פעאָדאָליזמוס. דאָרוויי שפאָצירט אריין צוזאמען מיט זאָלא, קארל מאַרקס רעדט פון דער געגענווארט צוזאמען מיט איכסענ'ען און דענקט פון דער צוקונפט צוזאמען מיט טאָלסטאָיעו, דעם רעאליסט. ווען דעם מענשענעם געדאנק איז רייה, ווען זיינע שטרע-בונגען זיינען פראקטיש, ווען זיין קערפער איז מונטער און טהעטיג, דאָן איז זיין ליטעראטור רעאליסטיש. דער רעאליזמוס האָט שטענדיג סאָציאלע, מאַטעריעלע אויפגאבען; דער ראַמאָנטיזמוס האָט אויפגאבען אינדיווידועלע און מאַראַלע — ער איז אַ גרויסער קרוב צו כריסטענטום. ניט אומזיסט זיינען די אמת'ע פרומאקעס און די היפאָקריטען אזוי געגען רעאליזם. דער רעאליזם טויטעט אלעס, וואָס איז פערבונדען מיט גלויבען. ער גלויבט ניט אָדער אינטערעסירט זיך ניט אין דאָס גייס-טיגע, זאָלאנג ער קען עס ניט אנידערלעגען אויפ'ן אַנאָמאָמישען טיש און צוגלידערן מיט'ן מעסער פון אַנאָליז. ווי די פילאָזאָפֿי ווערט נאָר מאַטעריאליסטיש, קעמפט זי באַלד געגען רעליגיאָן...

וויקטאָר הוגאָ און לעוו טאָלסטאָי זיינען ביידע גרויסע זשעניען. דער ראַמאָנטיקער הוגאָ פאַרפאַעטיזירט די וועלט געשיכטע, דער רעאליסט טאָלסטאָי רעאליזירט די פאַעזי פון דער היסטאָרישער וויסענשאַפט. וויקטאָר הוגאָ פערנעמערט דעם מענש אָדער פערטייפּעלט איהם, לעוו טאָלסטאָי צייגט, אַז דיעזער גרויסער גאָט און דעמאָן איז אפילו קיין מענש ניט, ער איז נאָך מעהר חיה, ווי מענש.

דער ראַמאָנטיקער שרייבט ריין, ערהאבען, מאַראַליש; ער וועט אָבער ניט מאַכען דערמיט דעם פערדאָרבענעם מענשען ציכטיגער און מאַראַלישער. ער וועט נאָר אין איהם קענען דעם פאַעט. די רעאליסטען שרייבען אַמאָל צו אַפּען, זיי כאַפּען אַפּט מאָל אַריבער די מאָס, אָבער דאָס קען ניט מאַכען דעם מענש אונמאַראַלישער. ווי באַלד דער רעאליסט טישער שרייבער איז ווירקליך אַ קינסטלער, האָט ער שטענדיג אַן ערהאבענעם, ציכטיגען מאָטיוו ביי זיין שרייבען, אַ פראַקטישען מאָראַלישען צוועק. ער וועקט אין דעם מענשען דעם מענש. אַז איהר זעהט

אונזערע קריטיקער.

(א בריעף אן דער רעדאקציע פון דער „פרייער געזעלשאפט“.)

ווערטהער רעדאקטאָר!

עס טהוט מיר זעהר לייד, איך בין זעהר פערנומען און קען יעצט ניט ענדיגען מיינע אַרטיקלען וועגען דער „גרויסער וועלט דראַ-מא“. אזא אַרבייט פאָדערט פיעל צייט און פאָרבערייטונג. ווייל אָבער איהר פאָדערט אונבעדינגט איין אַרטיקל פאר דיעזען נומער און ווייל איך רעכען, דאָס, „די פרייע געזעלשאפט“ איז יעצט דער איינ-ציגער אידישער אָרגאַן וואו עס קען זיין פאסענד פאר מיר צו רעדען וועגען מעהר אָדער וועניג וויכטיגע ליטעראַרישע ערשיינונגען, ער-לויב איך איך מיר אָנשטאָט אַן אַרטיקל, שיקען איך דיעזע בריעף. עס איז מיין ענטפער אויף קריטיקען, וועלכע בעהאַנדלען מיין לעצטעס ווערק „די אידישע סאַפּאָה“. די קריטיקען זיינען אויסגעשפּראַכען אין די פאָלגענדע בריעף:

„הערר גאָרדין! אייניגע בעקאנטע דאמען האָבען מיר געזאָגט, דאָס די דראַמאַ „די אידישע סאַפּאָה“ איז אינטערעסאַנט און בע-לעהרענד פאר אלע אין אַלגעמיין און איבערהויפט פאר אונז פרויען. איך וואוין אליין אין האָבאָקען און פאר מיר איז זעהר אונבעק-וועם צו בעזוכען די ניו יאָרקער אידישע טהעאַטערע, דאָך האָב איך מיך בעשלאָסען און בין געפאָהרען זעהן „די אידישע סאַפּאָה“. איך זאָג אייך די וואַרהייט, איך בין געבליבען זעהר אונצופריעדען. עס איז זעהר אַן אַלטע און אָבגעלעבטע טהעמאַ. וואָס פאר אַ נייעם דערצעהלט איהר אונז דאָ? אז פרויען זיינען אויך מענשען? אז זיי דארפען אויך האָבען רעכטע? אז מען דאַרף זיי ניט שלעכט בעהאַנדלען? ווער ווייס דאָס יעצט ניט אזעלכע זאכען? איז כדאי צוליעב דעם פערשלעפען מענשען פון האָבאָקען, ניט לאָזען זיי

בענע, דאָס איבער מענשליך־זיטליכע, אום אויסצוראָטען די אונזיג־ליכקייט. די רעאליסטען פערקעהרט נעהמען דאָס ניעדריגע, דאָס גע־וועהנליכע, דאָס אלטעגליכע, אום איינצורוואַרצלען די זיטליכקייט. אַ ראַמאַנטיקער נעהמט אן אימפרעסיאָן, אַן איינדרוק און וויל פון דעם מאַכען אַ רעאַלע זאַך. אַ רעאַליסט נעהמט אַ רעאַלע זאַך און זוכט דער־מיט צו מאַכען אַן אימפרעסיאָן, אַן איינדרוק.

די ראַמאַנטיקער ווילען געבען צו פערשטעהן, אַז די גאולה פון דער מענשהייט קען קומען דורך אירגענד וועלכען משיח פון הימעל. די ווירקליכקייט איז געמיין און שמוציג — דיכטען זיי אַ שענהע, פאַע־טישע און זיסע אונווירקליכקייט. די רעאַליסטען ווילען אָבער ערקלע־רען, אַז דער כריסטליך־ראַמאַנטישער מעסיאָנישער געדאַנק איז אַ פאַעטישע פאַנטאַזי און אַז דער ערלעזער פון מענשען איז דער מענש אליין; אַז די גאולה קומט ניט פון הימעל, נאָר פון דער מאַטעריעלער, רעאַליסטישער ערד. אַ שענהע אונווירקליכקייט האָט ביי זיי קיין ווערטא ניט, ווי פערצוקערט זי זאָל ניט זיין. זיי נעהמען די ווירקליכ־קייט אַזוי ווי זי איז. אַ געוויסער ענגלישער דענקער האָט געזאָגט: „דער נצחון פון רעאַליזמוס איבער ראַמאַנטיזמוס איז דער נצחון פון וויסענשאַפט איבער איינבילדונג און געפיהל“.

דיעזער נצחון איז אָבער ניט קיין שטענדיגער. עס זאמלען זיך אָן פילע פאַקטען, די וויסענשאַפט ווערט ברייטער און גרעסער, און ריי־כער. אָבער די מיסטעריען פונ'ם מענשענס „ראַזיין“ בלייבען נאָך אַלס אונערקלערטע, די פערבאָרגענע געהיימניסע פון דער נאַטור נאָך אַלס ניט ענטדעקט. דער פּעריאָד פון מונטערע טהעטיגקייט געהט פאַר־איבער, די מידקייט פון דער עלטער קומט. דער מענש הויבט אָן וועני־גער און וועניגער צופריעדען צו זיין פון דאָס מאַטעריאַליסטישע... עס הויבט איהם אָן צו ציהען „רמה“, העכער פון דעם ווירקליכען, איר־דישען לעבען. ער ביינקט צוריק נאָך זיין יוגענד און וויל זיך בויען לופט שלעסער אין דער צוקונפט — דערצו דאַרף ער ניט קיין מאַטע־ריאַל פון זיין ווירקליכען לעבען. ער הויבט אָן ראַמאַנטיצירען... איהר קענט עס ניט העלפען. ביידע נייגונגען זיינע איינגעוואָר־צעלט אין דער נאַטור פון דעם היינטיגען מענשען...

פרוי, מיין טאכטער. סאפאָה קען זיין איז טאקע גערעכט, אָבער ווען מיין פרוי אָדער מיין טאכטער, חלילה, זאָלען אזוי האַנדלען, וואָלט איך עס נישט איבערגעטראָגען, איך וואָלט פון זינען אַראָב! מיינט איהר נישט, אז דאָס שטיק איז צו ראדיקאַל און דאָס עס איז נאָך צו פריה אַזעלכע שטיקע אויף דער אידישער ביהנע, אויפצופיהרען?.. עס קען זיין די אידעע איז טאקע אַ ריכטיגע, אָבער איז דען א טהעאַטער דער פּלאַץ, וואו מען זאָל פּראָפּאגאַנדירען אַזעלכע נייע רעוואָלוציאָנערע אידעען? איך בין געגאנגען אין טהעאַטער זיך אַמוזירען און אַנשטאָט דעם בין איך געקומען אַ צובראָכענער, און זאָגאר נאָכדעם האָב איך זיך נישט געקענט גיך בערוהיגען. פערשיע-דענע געדאַנקען האָבען מיך פערפאָלגט עטליכע טעג.

אַכטונגספאָל,

X. Y. Z.

„מר. גארדין! ערלויבט מיר אייך צו זאָגען, דאָס אייער לעצט-טעם ווערק „די אידישע סאפאָה“ איז זעהר אַ רעאַקציאָנערעם ווערק. די פרויען אין אייערע פריהערדיגע פיעסען זיינען געווען פיעל רעוואָלוציאָנערער. עס ווייזט אויס, אז די אידעע פון אייער שטיק איז געווען צו ווייזען, דאָס פרויען דארפן נישט קעמפפן פאַר זייער פרייהייט. סאפאָה האָט געוואנט צו קעמפפן נאָר אַבי-סעלע האָט זי דערפאַר זעהר טייער בעצאָהלט. און סוף כל סוף האָט זי דאָך געמוזט זיך ענטזאָגען פון אַלע איהרע פרינציפען און געהן פיהרען אַזאַ לעבען ווי אַלע ווייבער... אייער „אידישע סאפאָה“ איז טאקע אַ מייסטער-ווערק, אָבער עס שטעהט ניעדריגער פון קרי-טיק, עס איז געגען רעוואָלוציאָן און עס לערנט, דאָס אַלע פרויען דארפן זיך פיהרען ווי די געזעצליכע מאַניטשקעס, דאָס הייסט: זינדיגען אין דער שטיל, דער מאַן זאָל נישט וויסען און מאַסקירען אַלע געמיינהייטען מיט דער מאַסקע פון געזעצליכקייט. אייער שטיק איז טאקע אַ שטיק זודיגעס, קאָכענדעס לעבען, אָבער דער כאַראַקטער איז אַ צוקאַליעטשעטער שאַרבען און עס וואָלט געווען אַ גוטע דראַמאַ ווען איהר וואָלט נישט פערפאָלגט אייער סאפאָה פון גייסט מיט די סאפאָה פון פלייש.

„דער גרייליכער יונגערמאַנטשיק.“

שלאָפּען אַ גאַנצע נאַכט, און צו נעהמען ביי זיי דריי קוואַדערס?
 „דאָס איינציגע, וואָס עס איז געווען נייעס פאַר מיר צו
 הערען, איז, דאָס אַ פרוי זאָל האָבען אַ רעכט צו פאָדערען, דער
 מאַן זאָל זיין ביז זיין הייראַטאָ אַזוי ריין און אונשולדיג ווי די
 פרוי. איך בין אליין אַ פרוי און דאָך מיין איך, אַז אַזאַ פאָדערונג
 אַזוי ניט לאָגיש. אַזאַ פלאַן וואָלט מען געקענט דורכפיהרען נור
 דאן, ווען די מענער זאָלען חתונה האָבען אין זייערע בליהענדע
 יונגע יאָהרען. אַ מאַן אָבער קען ניט חתונה האָבען יונג, ער מוז זיך
 פריהער בעזאָרגען מיט מיטלען, מיט אַ בעשעפטיגונג, מיט אַ קאַ-
 ריערע. וואָס איז וויכטיגער פאַר אַ פרוי, דעם מאַנס אונשולד,
 אָדער די רעסורסען און מיטלען, וועלכע ער וועט האָבען צום
 לעבען? די מענער ערלויבען דען אונז ניט צו זינדיגען פאַר דער
 חתונה? אדרבה, פאַרקעהרט... אָבער אליין חתונה האָבען מיט
 אַ זינדיגע וויל ער ניט. מיט וועלכע מיטלען וועט איהר איהם קענען
 צווינגען? ווי איהר ווילט אייך, איך מיינ, אַז פאָהרען פון האָ-
 באַקען זעהן אַזאַ פיעסע איז ניט געווען כדאי.
 „אייער פערעהרערין,

„אַ האָבאַקענער געבילדעטע דאַמע.“

„ווערטעהר הערר גאָרדין! איך וויל מיר ערלויבען אייך בע-
 קאַנט צו מאַכען מיט מיין מיינונג וועגען אייער שטיק „די אידישע
 סאַפּאָה“. איך בין אליין ניט קיין רוסישער יהודי און איך האָב
 אין מיין לעבען ניט בעגעגענט אַזאַ מערקווירדיגע פרוי מיט אַזאַ
 אונאַבהענגיגען שטאַרקען כאַראַקטער, ווי די אידישע סאַפּאָה.
 איך גלויב, אַפּשער זיינען אין רוסלאַנד דאָ אַזעלכע אידישע מיידלעך.
 איך מוז צוגעבען, ווען איך האָב געזעהן די האַנדלונג האָט זיך מיר
 אויסגעוויזען, אַז דאָס איז וואַהר. איך האָב אליין געמוזט האָבען
 מיטלייד מיט דינעזער בראַווער און אונגליקליכער פרוי... איך האָב
 זאָגאַר געוויינט. (איך ווייס, עס איז זעהר ניט שעהן פאַר אַ מאַן).
 איך האָב געגען מיין ווילען געפונען אַז זי איז געבעך גערעכט אין
 איהרע טענות... אָבער נאָכדעם האָב איך זיך אליין דערשראָקען.
 וואָס הייסט, רעדען אַזוי אָפּען? אין טהעאַטער איז געווען מיין

געוויס, מען פערשטעהט, מענשען זיינען ניט קיין הייליגע. אָבער געזעצליכקייט, דאָס איז דער ערשטער פונדאמענט, אויף וועלכען דאָס לעבען פון אונזער קאָמוניטי איז געבויט. . . יעדער פון אונז פערשטעהט, דאָס אויך אונזערע געזעצליכע פרויען זינדיגען אַמאָל (יעדער מיינט, אַז יענעמס, ניט זיינע), אָבער דאָס דארף זיין אין גרענעצען פון אָנשטענדיגקייט, פאַרדעקט, פון דער עפענטליכער וועלט בעהאַלטען. . . די געפיהלע פון מאדעסטי, פון געזעצליכקייט זאָלען ניט זיין פערלעצט און די פרינציפען דער געזעלשאַפט זאָלען ניט זיין פערשפּאַטעט.

ערגער פון אלעם האָט מיך געקרענקט די פערדאָרבענהייט פון אידישען פובליקום. זיי סימפאטיזירען מיט אַזעלכע ווי סאַפּאָה, און לאַכען, שפּאַטען און הוקען, ווען די געזעצליכע פרוי קומט פאַדערען איהרע געזעצליכע רעכטע. עס איז נאָך גוט, וואָס די אידישע שטיקע ווערען ניט געשפּיעלט אין ענגליש, — עס וואָלט געקענט זיין אַן אונגליק פאַר אונזערע אידען.

„מיט רעספּעקט,

קאָנסעלער אט לאָ.”

מיינ ענטפער.

קיין דיכטער קען ניט און דארף ניט ערפינדען קיינע נייעס. ליעבע און האַס, גוטע אייגענשאַפטען און שרעקליכע ליידענשאַפטען, קאַמפּף, זיעג, אונגליק, פערצווייפלונג, ראכע, אייפערזוכט, עקזיסטיר-רען זינד דער מענש עקזיסטירט. טויענדער יאָהרען בעשרייבט מען אין ראָמאַנען און דראַמען דיעזע עראייגניסע פון דעם מענשענס לעבן, און ראָמאַנען מיט דראַמען ווערען נאָך געשריעבען און וועלען נאָך געשריעבען ווערען זאָלאַנג עס וועלען זיין דיכטער און פּאָעטען אויף דער וועלט. . . אַ גרויסער קאָמפּאָזיטאָר, וועלכער שרייבט אַ נייע סימפּאָניע, ערפינדעט ניט קיינע נייע טאָנען, אַ מאַלער, אַ קינסטלער בע-שאַפט ניט קיינע נייע פאַרבען — ניין! די פאַרבען און די טאָנען זיי-גען די זעלבע, וועלכע זיינען פריהער פון אַנדערע בענוצט געוואָרען.

„דזשענטעלמאן! איך בין א לאיער ביי פראפעסיאן און וואוין אפטאון. איך שטעה יעצט זעהר פיעל צו ווייט פון דער ציגיינער שפראכע, וועלכע רופט זיך זשארגאן און געה קיין מאל נישט אין אידישען טהעאטער, ווען אבער איך האב ערפאהרען, דאס אויך אין אידישען טהעאטער וועט „סאפאָה“ פערפארמד ווערען, האב איך געמיינט, צו זעהן אינטערעסאנטעס... אינדר, די אידישע אקטריסעס דארפען זיך נישט שעמען פאר געדערסאל... און קאמפּשטאָק קוקט זיך נישט צו צו דעם, וואָס מע ווייזט אין א אידישען טהעאטער... איך בין נאָך געווען אזא פול און האב מיטגענומען דעם אסיסטענט לידער פון אונזער טע- מעני דיסטריקט... די אויגען האָבען מיר געפלאַמט. עס איז נישט געווען וואָס צו זעהן — גאָר נישט... עס איז גאָר קיין סאפּאָה און פון „סאפּאָניזם“ איז נישט געווען אפילו א ברעקעל, נאָטהינג אט אַלל... דערפאר אָבער וועלכע רייד, וועלכע אַנטי לאַ און אַנטי מאָראַל טענדענצען! עס איז געווען א שאַנדע צו הערען... און איך האָב נאָך געבראכט א טעמעני באַי מיט זיך! עס איז א דיס- גרייס פאר אידען... מיר זיינען געגאנגען זעהן אביסעל נאקעטע אידישע פלייש און זיי האָבען גאָר סאפּאָה פערפלאַנטערט אין א נאקעטען גייסט. שאַנדע און שמאך!

„איך בין א לאיער און דארף נישט רעדען פון מאָראַל. אָבער פון יוריסטישען שטאַנדפּונקט קען אזא פרוי ווי די אידישע סא- פּאָה נישט ערוואַרטען די שטיצע פון אונזער לאַ. ווען זי זאָל האָ- בען געפיהלע פון מאָראַל און וואָלט זיך געשעמט פאר דער גע- זעלשאַפט און פון שאַנדע וואָלט זי איהר אונגעזעצליכעם קינד אַבאָרטירט — וואָלט עס געווען גאַנץ נאַטירליך. די אַנשטענ- דיגסטע, די פיינסטע דאמען טהוען דאָס ווען זי זאָל זאָגן איהר שוין געבאָרענעם קינד אין געהיים ערמאָרדען, וואָלט מען געקענט פלידען אז זי איז געווען אינסייין... אָבער נישט שעמען זיך, אָפען זאָגען די גאַנצע וואַרהייט, נעהמען אויף זיך די פעראַנטוואָרט- ליכקייט און אליין זאָרען פאר אַן אונגעזעצליכעם קינד, דאָס טוט קיין אַנשטענדיגע פרוי, דאָס טוט אפילו נישט א פרוי, וועלכע האָט קיינע געפיהלע פון שאַנדע!... ווילדע פרייהייט פון אינדיא- גער קען קיין פלאַץ נישט האָבען אין א ציוויליזירטע געזעלשאַפט....

געשלעפט, פערניפטעט מיט אלע שענדליכע קראנטהייטען, וועלכע ער גיט איבער צו זיינע קינדער; אָבער וועה איז דער פרוי, וועלכע מיינט אז געגען אזא אָרדנונג דארף מען גיט קעמפפֿען. וועה צו די צוקינפטיגע דורות, אויב די פליהענדע און דענקענדע סאפֿאָה'ס וועלען גיט אויפהויבען די פאָהן פון רעוואָלוציאָן!

געוויס, אַ אידישע מיידעל, אזא רעוואָלוציאָנערין, קען נישט פון אלעס געבאָרען ווערען אין רוסלאַנד. די שטילע, פערטראַכטע, איר בערגעבענע רוסישע פרוי איז די גרעסטע רעוואָלוציאָנערין אין דער וועלט. דאָס אידישע מיידעל האָט זיך ענטוויקעלט אונטער דעם איינפֿלוס פון דער רוסישער ליטעראַטור, אונטער דעם איינפֿלוס פון די קעמפפֿערניצן, וועלכע זיינען געווען בעזונגען פון נעקראַסאָו און גע־קרוינט פון טשערנישעווסקין!...

איהר דארפט אייך גיט שרעקען פאַר איהרע ראדיקאַלע רייד; אייער פרוי און אייער טאָכטער מעגען הערען איהרע טענות. אין טהעאַטער קען מען גיט ארויספיהרען מגידים און פרעדיגער, זיי זאָלען אייך זאָגען מוסר. ווען אָבער דאָס לעבען, וועלכעס ווערט געשילדערט, די האַנדלונג, די פאַסירונגען, ווען דאָס אלעס צוזאַמען איז אַ מוסר השכל, — געהט אין טהעאַטער און נעמט אייער פאַמיליע מיט. גוטע אידעען דארפֿען פריהער גוט פראָפּאגאַנדירט ווערען, ביז זיי ווערען איבערצייגונגען און פיהרען צו טהאַטען... די שכנים וואָלטען גיט בעלידיגט און ערניעדעריגט אזוי די אַרימע סאפֿאָה, ווען זיי וואָלטען אפשר געהאַט אַ מעגליכקייט פריהער זעהן אזא שטיק ווי די „אידישע סאפֿאָה“. אונזערע סאָציאַליסטען און אַנאַרכיסטען וואָלטען גיט גע־ווען פון אָנפאַנג אזעלכע הייסע טהאַטען־פאַרשטייער און נאָכדעם אזעלכע שוואַכע, שוואַכענדע פארשטייער פון איבערצייגונג, ווען זיי וואָלטען געהאַט אַ מעגליכקייט פריהער גוט און עהרליך פראָפּאגאַנדירט צו ווערען!...

איהר דארפט אייך גיט שעהמען, וואָס איהר, אַ מאַן, האָט גע־וויינט אין טהעאַטער. עס זיינען גוטע טרעהרען, מיין פריינד. און די גרעסטע שאַנדע וואָלט פאַר אייך געווען, ווען איהר זאָלט גיט קענען וויינען... דער ערעלסטער אַמיוזמענט, דער ריינסטער עסטעטישער פערנגיגען איז, ווען אלע אייערע בעסטע געפיהלען ווערען ערוועקט און

זיי ערפינדען נור נייע קאמבינאציען, נייע אקקארדען, נייע צוואַ-
מענפּאַסונגען, נייע האַרמאָנישע פּעראַייניגונגען, נייע דיס האַרמאָניען,
נייע קאָנגלאַמעראַציען, נייע דיסאַנאָסען.

דער פריידענקער, וועלכער מיינט, דאָס אויף דער וועלט עקזיס-
טירען שוין ניט קיינע פאָראַורטיילע, קיינע אבערגלויבישע מיינונגען,
קין רעליגיאָן, ווייל ער גלויבט אין זיי ניט, — אזא פריידענקער איז
זעהר אַ קורצזיכטיגער און איינזייטיגער מענטש. ער קען געגליכען ווע-
רען צו אַ נאַאיווען יונגען בחור, וועלכער קומט פון אַ קליינע ליטווישע
שטעטלע, גלייך אין אונזערע דאָן-טאָנישע סאָציאַליסטישע און אַנאָר-
ביסטישע קאפּע סאַלונען... אזא יונגער מאַן, עס איז מעגליך, וועט זיך
זעהר גיך ערלויבען צו שרייבען אַהיים, דאָס אין אַמעריקא איז רע-
ליגיאָן אַן אַלטע אָבעלעכטע זאַך. ליידער אָבער האָבען זיך אין דער
זעלבער קורצער צייט וואָס ער איז געזעסען אין די ראַדיקאַלע קאפּע-
נעס פון ריוויזשאָן סטריט און גרענד סטריט, אויסגעבויט 12750
נייע קירכען, 56 נייע קאטוילישע מאָנאַסטירען, 770 נייע אידישע
טעמפלען און צוועלף מיליאָן קינדער זיינען דערווייל אַלע זונטאָג גע-
גאַנגען אין די „סאָנדיי סקולס“! אין אונזער געזעלשאַפט באַגעגענען
זיך שטענדיג אזעלכע קאָנטראַסטען. דאָס, וואָס ביי אַן אונבעדייטענ-
דען צאָהל מענשען רעכענט זיך שוין פאַר אַלט און אָבעלעכט. האַלט
זיך שטאַרק און פעסט ביי די גרויסע מאַסען. קעמפּען געגען די עזע
אַלטע דאָגמען, אויפקלערען די מאַסען, דאָס איז די איינציגע גייסטיגע
אויפגאַבע פון יעדען דיכטער, פון יעדען שרייבער.

די רעגלען פון מאָראַל דאַרפּען זיין פעסטגעשטעלטע איבערציי-
גונגען. זיי קענען ניט אין איינער און דער זעלבער צייט, אין איינער
און דער זעלבער געזעלשאַפט, צו לייעב איינעם אַנדערס און צוליב
דעם אַנדערען אַנדערס קאָמענטירט ווערען. עס קען ניט זיין פאַר ווייסע
אַן אַנדערע מאָראַל און פאַר שוואַרצע אַן אַנדערע, פאַר פרויען איין
מאָראַל, פאַר מענער אַן אַנדערע מאָראַל. וואָס עס איז אונמאָראַליש
פאַר אַ פרוי, קען ניט זיין מאָראַליש פאַר אַ מאַן. אויב ביי יעצטיגע
אומשטענדע פון אונזער סאָציאַלען לעבען מוז דער מאַן זינדיגען, דאַרף
ער אַם וועניגסטען זיין טאַלעראַנט צו איהר, ווען זי זינדיגט אויף,
ווען זי מוז... צו לייעב עקאָנאָמישע אויסזיכטען קען אַ מאַן
יעצט, ליידער, חתונה האָבען נאָר דאן, ווען ער איז אָבעלעכט, אויס-

אויסגעוואָרגען? ... דער קאמפף פון דער אידישער סאפּאָה איז געווען צו שווער, די אַרומיגע פינסטערע מאַכט — צו שטאַרק ... זיי האָבען געזיעגט, אָבער זי האָט ערפילט אַ געוויסע רעוואָלוציאָנערע מיסיאָן! ... די, צווישען וועלכע זי האָט געלעבט, געקעמפט, געליידעט, האָבען גע-הערט איהר גרויסען וואָרט פון בעפרייאַונג. גרויסע און קליינע רעוואָלוציאָנערען פאַלען אין זייער קאמפף, אָבער זייער גייסט לעבט ... דאָס איז דער עמוד האש, וועלכער פיהרט אונז פון דער מדבר צו דעם ער-וואַרטעטען לאַנד פון פריעדען און גליק.

אַרעמע אידישע סאפּאָה! מיר האָבען זי ערשט געזעהן, ווי אזוי זי האָט צוליעב אַנדערע זיך בעשלאָסען צו אָפּפערן איהר אייגען גליק, איהר פרייהייט ... אַלע וויינען לעבען איהר ... זי דריקט איהר אונגעזעצליכעם קינד צו זיך און דאָרטען שטעהט דער, מיט וועמען זי וועט דארפן לעבען איהר גאַנץ וועלטעל אָהן פרייד, אָהן האָפנונגען, אָהן ערוואַרטונגען, אזוי ווי פיעלע, פיעלע אידישע ווייבער לעבען ... די געזעצליכע געזעלשאפט האָט געזיעגט, די אויף זיך אליין געשטיצטע פרוי ... זי בלייבט ניט דאָ ... זי פערלאָזט איהר היימאַט און ציהט אין אַ פרעמדע שטאָט ...

ביי נאכט געהט אָב דער פאַראַחאָד קיין סעוואַסטאָפאָל ... די פייערלעך פון אָדעס זיינען שוין לאַנג פערשוואונדען געוואָרען, די וועלען פון שוואַרצען מער רוישען און ברויזען אַרום איהר, ווי אַ דונקעלער אָבגערונד ליגט דאָס וואַסער פארן שיף ... איהר קינד, איהר זשעניטשקע, שלאָפט שוין לאַנג אין קאיוטע, — זי איז אליין אויפ'ן דעק מיט איהר ארעמען קאָפּ אויפ'ן באָרט פון שיף ... איז דאָס מער אזוי טיעף, ווי איהרע שמערצען? איז די נאכט אזוי דונקעל, ווי דונקעל עס איז אינ'ם האַרצען פון דיעזער אונגליקליכער יונגער פרוי? געדענקט פון די טרעהרען, וואָס ווערען פערגאַסען אין דער שטיל און פון דעם קאמפף, פון וועלכען עס ווערט צובראַכען אזא נאָבעלעס האַרץ! ... זי וואָלט געפאלען, ווען זי זאָל געהן פאַר אַ מעטרעסע צום רייכען, זאַמען פראָצענטניק צי יינער ... ניין! זי געהט פיהרען אַ שטילען, שווערען לעבען פון אַן עהרליכע אַרבייטערין. די שטאַרקע אומשטענדע האָבען זי געצוואונגען צו ענטזאָגען זיך פון זיך אליין ... ווער האָט גערויבט ביי איהר, איהר פערזענליכקייט. אויב ניט מיר אַלע, פון וועלכע אונזער געזעלשאפט בעשטעהט? ...

צוזאמען מיט זיי אויך אייערע געדאנקען... דער ציעל פון דיכטער איז פאָלקאָמען עררייכט, אויב זיין ווערק צווינגט אייך נאָכדענקען, טראַכטען, אַנאַליזירען, נאָכזוכען...

מיינע פריינדע, געדענקט, קיין ווערק קען נישט אנערקענט ווערען אלס אַ מייסטערווערק, ווי באלד עס האָט אין זיך די קלענסטע טענה דענן צו פראָפאָגאנדירען געמיינהייט. עס מעג זיין געשאפען פון שעקספיר, פון געטהאָ, פון מיקעל אַנזשעלאָ, פון לעאָנאַרדאָ דאָ ווינצטשי, — ווי באלד עס איז דורך און דורך נישט פאר וואַהרהייט, פאר דאָס עוויגע שעהנע, פאר דאָס ערהאַבענע, — איז דאָס נישט קיין מייסטערווערק!

רעוואָלוציאָן! דאָס איז אַ הימלישע עקספּלאָזיאָן פון עלעקטרי־ציטעט, וועלכע רייניגט אַב די אַטמאָספּערע!... עס בליצט נישט עוויג!... עס מוז נור בליצען, ווען אין די אַטמאָספּערע איז צוזאַמענגעקליבען גענוג רעוואָלוציאָנע עלעמענטען!....

אויב אַ רעוואָלוציאָנער איז נאָר דער, ווער עס קעמפט ביז ער זיעגט, איז נאָך קיינע רעוואָלוציאָנערען אין קיין רעוואָלוציאָן נישט געווען... ליידער, די, געגען וועלכע מען רעוואָלטירט, זיינען שטענדיג די זיעגער... פריהער אָדער שפעטער, די קרעפטע פון קעמפער ווערען פאַראַליזירט פון דער איבערמאַכט פון די פאַסיווע און אַקטיווע געגנער... אָבער זיין מיסיאָן איז ערפילט געוואָרען, זיין אָפּפער איז נישט פערלאָרען געגאַנגען. אויף איין מאָמענט האָט זיין געטליכער פייער בעלויכטען די פינסטערנים און מענשען האָבען דאָך געזעהן דאָס וואַהרע ליכט... לאַנגזאַם, שפעטער, וועט דאָס, פאר וואָס ער האָט געקעמפט, אנערקענט ווערען אַהן קאַמפּף... דאן וועלען קומען נייע גייסטער פון דער רעוואָלוציאָן, וועלכע וועלען קעמפּפּען פאר נייע אידעאלען. זיי וועלען פאלען אין זייערע נאָבעלען קאַמפּף, אָבער זייער ערהאַבענע טהעטיגקייט וועט נישט פערלאָרען געהן...

„די וועבער“ פון הויפט מאַן זיינען דען נישט קיין רעוואָלוציאָנערען ווייל זיי זיינען געפאלען אין קאַמפּף? „די שלעכטע פאַסטוכער“ פון מירבאָ איז אַ רעאַקציאָנערע פיעסע, ווייל אַלע סטרייקער זיינען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען? די ניהיליסטען פון רוסלאַנד זיינען קיינע קעמפּפער, ווייל דעם צאַר'ס הענקער האָבען זיי

פערשיעדענעם.

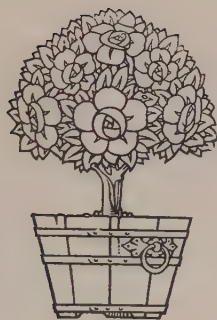
(195)

פיעלע פון אונז זיינען זעהר גרויסע ראדיקאלען אין דער טהעאָריע,
אָבער ווי עס קומט נור צו דער „פראַקטיק“ זיינען מיר אַלע שוואַכע,
בעוואוסטלאָזע, קליינינקע טהיילכעלעך פון אַ גרויסע, בלינדע מאַסע...
וואָס טוט יעצט אונזער „אידישע“ סאַפּאָה?

„די ערד שלאָפּט...“

זי וואַנדערט אַליין אין דער וויסטע...

ווי דורך אַ נעבעל ציהט זיך איהר אונבעקאַנטער וועג...”

סנפיר וקשקשת.

— אָדער —

ע! ווי באלד אז אזוי, וואָס דארף איך עס גאָר?

פון אל פיי.

(א שונד ראָמאַן אין דריי טהיילען, מיט אַ פּראָלאָג און עפילאָג, אַ
הקדמה פונ'ם מחבר. שפּאַנענער, איינרייסענער, אינטערעסאַנט,
פּערבאַפּענער, ענטציקענער, גאַנץ ביליג און פון דעסט-
וועגען מיט ראַכע, מיט לייעבע, מיט שרעק און
מיט עגמת נפש).

הקדמת המחבר.

אין אונזערע צייטען, אין אונזערע מקומות, ווען דער הויכווירדי-
גער מיסטער שונד ראָמאַן לעזער איז שוין יא דערגאַנגען צו אַזאַ מדרגה,
אַז אַ שונד ראָמאַן איז זיין איינציגע נחמה אין לעבען; ווען איהר זעהט
אויף יעדען סטענער צווישען לעמאַן סיראַפּ און אַלל טאַבעקאַ סיגאַ-
רעטס, פּערשמאַלצענע, אויסגעבלעטערטע, דורך און דורכגעלע-
זענע, אין גאַנצען אויסגעזויגענע העפטען פון בעליעבטע שונדיגע מייס-
טער-ווערקע; אין אונזערע צייטען און זאָ ווייטער, א. ז. וו., האָף איך
אַז דיעזער ראָמאַן וועט א. ז. וו. א. ז. וו.

דער מחבר.

ערשטע טהייל:

ווייט אויף דעם שטאַט-טורם שלאָנט דער זייגער צוועלף — עס
איז צוועלף אַ זייגער. די דונקעלע נאַכט איז פינסטער ווי די שוואַרצ-
קייט אליין — עס איז פינסטער. גרויסע טראָפּענס רעגען פאַלען פון

ווי א מענש, וועלכער איז געווען פערמאסקירט, איז געגאנגען וואלד איין און וואלד אויס, ביז ער איז צוגעגאנגען צו אן אלטען בוים. ער האט געגעבען א שווערען, שווערען זיפ, האט א קוק געטאן אויפ'ן הימעל, האט אָנגעמאָסטען פון בוים זיעכען טריט צו מזרח זייט און האט זיך אנידער געזעצט און האט אָנגעהויבען צו עסען א גאָמעלעקע מיט א קיכל. פלוצלינג הערט ער א קינד, א מיידעלע, וועלכע מע רופט גרענאדעלע וויינט מיט א וויינענדיגע שטימע און פון רחמנות . . . (פאָרטזעצונג פאָלגט).

סנפיר וקשקשת זיינען געווען די צוויי געהיימע וואָרטע. זיי זיינען געווען אויף איהר מעדאליאָן, וועלכען זי האט געטראָגען אויף איהר האַרץ. ווער זיינען מיינע עלטערן? פלעגט זי פרעגען ביי דעם מעדאליאָן: ווער זיינע מיינע פאָטער און מוטער? „סנפיר וקשקשת“ פלעגט איהר דער מעדאליאָן ענטפערן: אין די פינסטערע לאַנגע נעכט, אין די דונקעלע קורצע פריהמאָרגענס האט זי אלץ געזעהן נאָר דעמזעלבען סנפיר וקשקשת און איהר נאָמען איז געווען גרענאדעלאַ. מיר מוזען איצט אויף א קורצע צייט פערלאָזען די געבירגע און אומקערן זיך צוריק נאָך דעם פערלויה פון די 39 יאָהר צייט. איבער'ן גרויסען אָקעאָן האט געשוואומען א גרויסע שיף, די וועללען האָבען גערוישט, די רעדער האָבען געברויזט, די קוימענעס האָבען געפיפט. יעדע מינוט האָבען די וואסערען אויפגעהויבען די שיף ביז די וואַלקענס און א איר איז געשטאנען אין א ווינקעלע און האט געדאווענט מנחה. פלוצלונג האט דער קאפיטאָן געגעבען א געשריי, עס האט אָנגעהויבען צו דונערן און צו בליצען, א שוואַרצער וואַלקען האט זיך אַראָבעלאָזט... דאָ איז צוגעגאנגען א אידענע צום באָרטען און האט מיט זעהר א זויערע מינע געזאָגט: „ע! ווי באַלד אזוי, וואָס דארף איך עס גאָר?“ דאָ ענדיגט זיך די צווייטע טהייל.

דריטע טהייל.

(די צווייטע הקדמה פון דעם מחבר. מיר האָבען פערשפראַכען צו געבען א פראָלאָג מיט אן עפילאָג צו אונזער „סנפיר וקשקשת“ אָבער ווען אונזער פראָלאָג מיט'ן עפילאָג זיינען שוין געווען פערטיג,

אויבען, גלייך ווי ארבעס זאל זיך שיטען פון דעם ארבעל פון גאט. עס דונערט, גלייך ווי דער גאנצער רקיע השמים איז א דעק פון א גרויסען באראבאן, אויף וועלכען די פערוורטע מחותנים פונ'ם הימעל טאנצען א קאזאצקע. אין דיעזער שרעקליכער צייט איז זי געגאנגען אליין! אליין, אקוראט ווי אן אייווען, ווי א שטיין. אליין, אקוראט ווי א מענש, וואָס האָט קינעם נישט איין אליין. פלוצלונג האָבען זיך דער-הערט שטילע טרום, א פייעריל האָט א בלישצע געטאָן, עס האָט גע-געבען א שרעקליכער קראַך, עס האָט זיך דערהערט א שוידערהאפט געשריי — עס האָט אויסגעשאָסען. (פאָרטזעצונג פאָלגט).

(פאָרטזעצונג) זי האָט איהם געליעבט מיט די גאנצע געפיהלע פון איהרע געהירען, זי האָט איהם געליעבט מיט'ן גאנצען בלוט פון איהרע געדאנקען, זי האָט איהם געליעבט מיט'ן גאנצען הארצען פון איהר אונשולד. אָך! זי איז געווען ריין, גלייך ווי אן ענגעל, וואָס כשר'ט און אויסגעשייערט, זי איז געווען גוט, גלייך ווי אן ענגעל, וואָס האָט קיין הארץ נישט; זי האָט איהם געשוואָרען זיין טריי און ער איז געווען א געלער און האָט מורא געהאט פאר קיצלען. זי האָט געטראָגען צוויי שאַרפע מעסערס אין איין האַנד, זי האָט געהאַלטען א גרויסע פלאַש מיט גיפט אין דער אנדערער האַנד, א שפּיעז, א שאַרפע שפּיעז איינגעטונקען אין סם האָט זי... האָט זי נישט געקענט טראָגען אין דער דריטער האַנד, ווייל די קאַרגע נאַטור האָט דעם מענשען נישט גע-געבען קיין דריטע האַנד און זי איז געווען א ביסעל פערקיהלט און האָט א הוסט געטאָן... דיעזער הוסט האָט אויפגעוועקט א פערדעכטיגע פערזאָן, וועלכע האָט גערעמעלט אויף א גאַנקע פון א גרויס הויז. ער האָט גוט אויסגעריבען זיינע אויגען און...

דאָ ענדיגט זיך די אינטערעסאַנטע ערשטע טהייל.

צווייטע טהייל.

מיר מוזען זיך אומקערן מיט 39 יאָהר צוריק. אונזער ראָמאַן פאנגט זיך אָן אין די געבירגע פון קאווקאז, וואָס ליגען אין דעם לאַנד שווייצערלאַנד אונטער די הרי הושך, וואו עס געפינען זיך די שרעקליכע וועלדער. ויהי היום, עס איז געווען א טאָג, ווען מע האָט געקענט זעהן,

לאַנגזאַם, שטיל, אויסגעצויגען, איינס נאָכ'ן אנדערן: איינס! צוויי! דריי! ... עס איז דריי א זייגער! ...

עס איז שטיל. גרענאדיעלא דרעמעלט. איהרע שעהנע האָר האָר-בען זיך צוואָרפען ווי אַן איבערגעקעהרטע קאָפּע מיט היי. זי שלאָפט אונשולדיג, ווי אַ שעהנע נאָכט אין פריהלינג מאַי, ווען די שעהנע ראָזען בליהען, ווען די פויגלעך צוויטשערן, ווען די גרינע גרעזעלעך דופטען און ציענען גריזען זיי. און גרענאדיעלא נעבעך שלאָפט. מענש! פרוי! ווייב! מאַמעל! שלאָף ניט! ערוואַך! די בלוטדורשטיגע מערדער געהען! די שווערדען קלינגען שוין אין דער לופטען! דיין לעבען איז אין געפאָהר און זי שלאָפט: אַך! טראַך! (פאָרטזעצונג פאָלגט).

(פאָרטזעצונג) נאָך אין די אַלטע גרויע צייטען, ווען די תּבּה פון אונזער פעטער נח האָט זיך אָבגעשטעלט אין די הרי הררט, האָט גע-לעבט אַן אַלטער כּישוף מאַכער, וועלכער איז געווען אַ מכשף. ער האָט געהאַט אַזא רינג, וואָס איז געווען פון גינ-גאָלד געמאַכט און וועלכער איז געווען ווי אַ פינגערל. ווער עס האָט געהאַלטען דעם רינג און האָט געזאָגט: איינס, צוויי, דריי! און דער נאכדעם איז דער מכשף גע-שטאַרבען. אָבער פאַר זיין טויט האָט ער דעם טייערען רינג אוועקגע-טראָגען אין די הרי חושך וואָס איז אין קאווקאַז, האָט פון אַ בוים אָב-געמאַסטען זיעבען טריט צו מזרח זייט און עס איז אוועק שוין פון יענער צייט פיעל טויזענד יאָהרען.

אָבער מיר מוזען זיך אומקעהרען צו אונזער גרענאדיעלא. די גע-היימע מערדער, וועלכע זיינען געווען אונטערדריקט פון איהר פאַלשען ליעבהאָבער, וועלכער איז געווען אַ פאַלשער. אונזערע לעזער דארפען געדענקען, אַז ער האָט זי פערפיהרט אין דער ערשטער טהייל פון דיזע ערצהלונג און איז געווען אַ געלער, האָט מורא געהאַט פאַר קיצלען און האָט געהאַט נאָך מעהערע שטענדיקע חסרונות. די מערדער שאַרפען די מעסער, גרענאדיעלא וויינט, געזעגענט זיך מיט'ן לעבען. זי זעהט אַז מע וועט זי טויטען, וועט זי מוזען שטאַרבען און וועט שוין ניט קענען חתונה האָבען. פלוצלינג אַ געשריי: שמעהט! מערדער צוריק! (פאָרטזעצונג פאָלגט).

ווען דער מענש האָט אָבגעגעסען אין דער צווייטער טהייל פון אונזער ערצהלונג, „דעם כיכעל מיט דער גאָמעלעקע“, האָט ער געפונען דעם רינג פון דעם כּישוף מאַכער, וואָס איז געווען אַ מכשף. באַלד האָט

האָבען מיר זיך דערוואוסט אז אונזער קאָנקורענט, ניט געדאכט זאָל זיין נאָמען דאָ ווערען, פֿלטיאל חיריק, דער פֿארטאָטש, שרייבט אויך אַ פֿראָלאָג מיט אַן עפֿילאָג צו זיין אויך מיר אַ שונד ראָמאַן. דאָרום האָבען מיר אונזער פֿראָלאָג מיט'ן עפֿילאָג אַרײַנגעשטעלט אין אונזער אַנדער ווערק: תהו ובהו אָדער די פֿערשמאָלצענע גערעכטיגקײט. (דער מחבר.)

ווייט, אונטער אַ גרויסע שטאָט שטעהט אַ קליינע הייזעלע — דאָס הייזעלע איז ניט גרויס. אַ גאַנצען טאָג איז דאָ שטיל, ווי ביי אַ טױבען אין אויער. אָבער צוויי אַ זייגער ביי נאָכט, ווען די שעמעוודיגע לבנה בעהאַלט זיך אונטער דעם פֿארטוך פֿון אַ שוואַרצען וואָלקען; ווען די ליכטיגע שטערענדלעך לייכטען ווי בענטש ליכט, וועלכע מען האָט פֿערגעסען אָבצושנייצען, ווען די שלאָפענדיגע מענשען שלאָפען אלע אויסגעשלאָפענע, אין דיעזער שרעקליכער שטונדע פֿון דער דונ-קעלער נאָכט... (פֿאַרטזעצונג פֿאַלגט).

(פֿאַרטזעצונג) ווער וויינט עס אזוי שפעט אין דער נאָכט? ווע-מעס יאָמערליכע שטימע הילכט עס! נעהענטער, נעהענטער, אין קליין הייזעלע ווייזט זיך אַ פייעריל און די אונגליקליכע אַדעלע זאָגט:

„די לבנה שיינט העלל,

די וואַסערן גיסען זיך!

אוי! אוי! און איך האָב פֿערלאָרען מיין טאָטע מיט מיין

מאָם...

און איך וועל לויפֿען שנעל.

בראי צורייסען די שיד.

ביז כ'וועל נעהמען ראַכע מיט גיפט און מיט סם!

אָך! וועמעס וואַקס וועט ניט צוגעהן ווי אַ האַרץ (מיר שרייבען אומיסטען פֿערקערט, ווייל אונזער קאָנקורענט, פֿלטיאל חיריק אין זיינע שונד ראָמאַנען, וועלכע טױגען אויף כפרות, שרייבט שטענדיג: „ווע-מעס האַרץ וועט ניט צוגעהן ווי אַ וואַקס". אויך מיר ראָמאַנען!) אָך! וועמעס וואַקס וועט ניט צוגעהן ווי אַ האַרץ, ווען ער הערט דאָס זיסע ליעדעלע פֿון דער שעהנער גרענעדיעלאַ? וועמעס טרערען וועלען ניט שטרוימען פֿון די אויגען ווי די וואַסערען פֿון די רינעס? אָבער ניט דאָ איז דער פֿלאַץ צו פֿילאָזאָפֿירען און דער זייגער שלאָגט דריי. יאָ!

סנפיר וקשקשת.

(קריטישע עמיוּדען).

1.

פערשטעם אין דער ליטעראַרישער וועלט א זאך וואָס שטעהט
נידעריגער פון קריטיק איז פיעל שווערער, ווי צו שעצען דאָס וואָס
שטעהט העכער פון קריטיק.

עס איז שוין פיעל געשפראַכען געוואָרען פון דעם, דאָס לעזען ביי-
כער קענען אין אונזער צייט א סך מענשען, אָבער פערשטעם א בוך —
קענען אייניגע פון טויזענד.

ווען איהר וועט נעהמען א בוך און וועט איהם צו טהיילען אין
טויזענד עקזעמפליארען צו טויזענד מענשען, אָדער איהר וועט די
זעלבע טויזענד מענשען א נידעריגע צען אין א טהעאטער, מען זאָל פאַר
זיי שפיעלען א דראַמאַטישע ווערק, און איהר וועט דערנאָך ביי יעדען
בעזונדער פרעגען א מיינונג וועגען דעם בוך, אָדער וועגען דאָס שטיק
— וועט איהר קריגען פיעל פערשיעדענע מיינונגען, וועלכע קענען
איינגעטהיילט ווערען אין פיער קאַטעגאָריען. ביי א צוויי הונדערט
פון די טויזענד מענשען וועלען שטענדיג זאָגען: „ניש קשה, א גוט
שטיק, א גוטער בוך, ניט שלעכט“. זעקס הונדערט, פון טויזענד וועלען
זאָגען מיט א געוויסע בעשיעדענהייט: „דאָס בוך איז גוט! דאָס שטיק
איז טייער!“ ווען עס וועט זיין פון דער ערגסטע זאָרט „סנפיר
וקשקשת“ ליטעראַטור. און זיי וועלען זאָגען: „עס טויג ניט“, ווען דאָס
ווערק איז ווירקליך א ליטעראַרישע ווערק. הונדערט מיט פינף און
ניינציג וועלען זאָגען אויף א שלעכטע ווערקע אז עס איז שלעכט;
זיי וועלען פיהלען אייניגע חסרונות, זיי וועלען פערשטעם, ווען זיי
וועלען ענדיגען דעם בוך ביי'ן סוף, אָדער זעהן דאָס שטיק ביי'ן ענדע,

ער ערפאָהרען דאָס גראַנדיעלאַ איז זיין טאָכטער. ער איז געווען אַ גראַף, אזוי ווי אַ פירסט און גרענאדיאלא איז געווען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי אַ גראַפינע. באלד האָט מען געכאַפט דעם געלען גולן און דער גראַף האָט געזאָגט: דו האָסט אונגליקליך געמאַכט גרענאדיע־לע — האָסט איהם אָפּ אַ האַנד! דו האָסט מורא פאַר קיצלען — שניידט איהם אָפּ אַ פוס! גרענאדיעלאַ האָט חתונה געהאַט פאַר אַן אמת'ן באַראָן, וואָס האָט זיך מגיר געווען מיט 17 מיליאָן רענדלעך. מוזיק האָט געשפּיעלט, באַראַבאָנען האָבען געקלאַפט, הלואי ביי אַלע אידען ניט ערגער. תם ונשלם ספר המושלם.

שפיעל, די זונן איז געוויס א גאָט, די שטערן זיינען געמער ... ער ווערט נתפעל פון יעדער ערשיינונג. אָבער ער דענקט ניט וועגען די אורזאכען, וועלכע רופען ארויס דיעזע ערשיינונג, ער פערשטעהט ניט זייער בעדייטונג, זייער פערבונד מיט אנדערע ערשיינונגען, די סיס-טעם אויף וועלכע דיעזע ערשיינונגען זיינען געבויט געוואָרען. ער זעהט גאָר דאָס וואָס וואַרפט זיך אין די אויגען, דאָס וואָס דריקט איהם מיט זיין גרויסקייט, דאָס וואָס שרעקט מיט זיין מעכטיגקייט, דאָס וואָס פּעראינטערעסירט מיט זיין אונפערשטענדליכקייט. זעקס הונדערט פון יעדען טויזענד געהערן צו די, וואָס ווערען נתפעל. ביי דיעזע קריטיקער איז נור גוט דאָס פון וואָס מען קען נתפעל ווערען.

די דריטע שטופע איז ווען א מענש קען שוין יא אביסעל אנא-ליזירען, ווען ער האָט שוין א ביסעל קענטעניס. צום ביישפיעל א מענש וואָס האָט שוין אביסעל געלעזען, אָדער וועלכער איז געווען אמאָל אין ערשטען קלאַס גימנאזיע; ער ווייס שוין, דאָס די זונן געהט ניט ארום דער ערד, די לבנה האָט ניט אין זיך ישוע בן נוח'ס פנים און ער זאָגט שוין: "עט!"

א איד, וואָס איז שוין אין ניו יארק פינף-זעקס יאָהר לאַכט פון א גרינהאָרן און זאָגט איהם: וואָס פערשטעהסטו דיט? נאָר! דאָס איז דאָך "עלעקטריע"... דער געוועזענער גימנאזיסט אָדער דער געלער יענקי פערשטעהען ניט די אוניווערסאלע שעהנקייט פון דער גאנצער וועלט נען סיטעם, דעם פראַכט פון דעם וועלטען-צוזאַמענהאַנג, די גאנצע מאַכט פון דער נאַטור מיט איהרע וואונדערבארע געזעצע; זיי זאָגען נור: עט! א זונן נו, וואָס איז דאָרט אַזוינס? עלעקטרי? ווער ווייסט דאָס ניט! ... צו דער קאטעגאָריע קריטיקער געהערן הונדערט מיט פינף און ניינציג פון יעדען טויזענד.

פינף נור פון די טויזענד פערשטעהן די שעהנקייט, פראַכט, און מאַכט פון דער גאנצער וועלטען סיטעם? פערשטעהען די נאַטור מיט איהרע פיזישע קרעפטען, מיט איהר פאָעטישע שעהנקייט, מיט איהרע געהיימע וואונדערבארע ערשיינונגען, זיי אונפאַסען אַלעס מיט זייער אויג, בעגרייפן אַלעס מיט זייער געדאַנק און זייערע התפעלות איז געגרינדעט אויף עסטעטישער און ריכטיגע געזעצע. זיי ווערען נתפעל ניט ווי קינדער און ווילדע אינדיאַנער, זיי ווערען נתפעל ווי דענקער און פאָעטען; זיי קריטיקירען ניט אַזוי ווי דער גימנאזיסט

דאָס עס פעלט עטוואָס, דאָס זיי זיינען ניט בעפריידיגט; און דאָך ווער
לען זיי זעהן אזא שטיק און לעזען אזא בוך מיט פערגניגען. די זעלבע
הונדערט מיט פינף און ניינציג וועלען, פערקעהרט, פיהלען און פער-
שטעהן, דאָס א גוטער בוך ניט זיי מעהר בעפריידיגונג. זיי פערשטעהען
אָבער ניט, וואָס איז די ליטעראַרישע גוטסקייט אין גוטען און האָבען
אלע א טבע צו קריטיקירען, צו ווייזען זיך פאַר גרויסע מבינים און
קריטיקער, דיעזע הונדערט מיט פינף און ניינציג וועלען אויף יעדער
גוטע ליטעראַרישע ווערק זאָגען: עט! נ, וואָס איז דאָרט אזוינס?
וואָס איז דאָס פאַר אזא אי, אי, אי?

נור פינף מענשען פון די טויזענד וועלען פערשטעהן קלאָהר און
דייטליך דאָס אוננאַטירליכע, פאַלשע, עקעלאָפּטע, וואָס עס געפינט
זיך אין א „סנפיר וקשקשת" ווערק. פאַר זיי וועט זיין א מאַטערנעס, א
שווערע שטראָף אזא מין ווערק צו לעזען אָדער צו זעהן אויף דער
ביהנע; און, פערקעהרט, זיי וועלען אימשטאַנדע זיין צו שעצען און
צו פערשטעהן אלע מעלות פון א גוט ווערק, זיין נאַטירליכקייט, זיין
מאָהלע־קונסט זיין וואַרהייט, ערהאַבענהייט און פאַעטישע שעהנקייט.
פון אזא ווערק וועלען זיי האָבען דעם גרעסטען עסטעטישען פערגעניג-
גען, וועלכען עס קען האָבען נור א אינטעליגענטער מענש, מיט א גוט
ענטוויקעלטע ליטעראַרישע געשמאַק און א גרינדליכע אורטיילס-
קראַפט.

די ענטוויקלונג פון מענשענס גייסט קען אויך אייגעטהיילט ווער-
רען אין פיער הויפט־קאטעגאָריען. עס איז דאָ אזא צושטאַנד ווען דעם
מענשענס געהירען זיינען גלייכגילטיג צו יעדער ערשיינונג. אזוי ווי אין
א שפּיעגל שיינען אָב טויזענדער זאַכען און דער שפּיעגל ווערט
דערפון ניט נתפעל. דאָס איז די ניעדריגסטע שטופע פון א מענשענס
גייסט. ער זעהט ערשיינונגען, איז מקבל פערשיעדענע איינדריקע, ער
קען זיי אָבער ניט אַנאַליזירען, פערשטעהט ניט זייער בעדייטונג, קען
ניט ערקלערען זייער אינהאַלט, קען ניט שעצען זייער ווערט...
אויף אזא שטופע געפינען זיך גאנץ קליינע קינדער, אָדער ווילדע אין
דער ערשטער צייט פון זייער לעבען. אין יעדען טויזענד לעזער און
צושויער וועט איהר געפינען א צוויי הונדערט מענשען פון דעם קלאַס.
א העכערע שטאַפּעל איז ווען א מענש הויבט אָן צו קענען נתפעל
ווערען. דער מענש הויבט שוין אָן צו פערשטעהן, דאָס, צום ביי-

ניער, ניט קיין געטראנק. עס איז נור ביליג! די סנפיר וקשקשת ראָמאַ-
נען זיינען אויך רעקלאַמירט ווי אמת'דיגע גוטע ראָמאַנען, זיי זיינען
אויך זיס און זויערליך, דער אינהאַלט איז געדיכט און מוטנע, אז מע
זעהט ניט קיין געדאנק און מע געפינט ניט קיין זינן. עס זיידט אַביסעל
אין דער פאַנטאַזי פון דעם אונענטוויקעלטען לעזער און פערדארבט
איהם שרעקליך זיין גייסטיגען מאָגען. עס איז ניט קיין ליטעראַטור,
ניט קיין ראָמאַן — עס קאָסט נור ביליג.

אַ ראָמאַן אין ליטעראַרישען זינן פון דעם וואָרט דאַרף זיין גע-
שריבען פון אַ מענשען, וואָס קען אַ גראַמאַטיק פון אַ שפּראַך, וואָס
קען לאָגיש דענקען און פערשטענדליך איבערגעבען זיינע געדאַנקען, ער
דאַרף האָבען אַ פאַנטאַזי פון אַ פּאָעט, ער דאַרף קענען דעם מענשענס
זעלע, זיין גייסט, די טיעפסטע געהיימנים פון זיין אינערליכער וועלט
ווי אַ געלעהרטער פסיכאָלאָג, ער דאַרף פאַרשטעלען טיפּען פון כאַראַק-
טערע ווי אַ קינסטלער, ער דאַרף קענען די אומשטענדען, וועלכע רופען
ארויס אין אונזער געזעלשאַפטליכען לעבען די אָדער יענע ערשיינונגן,
ווי אַ היסטאָריקער און אַ וואַהרער סאָציאָלאָג.

יעצט לאָמיר נעהמען דעם ראָמאַן „סנפיר וקשקשת" פון אונזער
קאַלענא מיסטער אלפיי און צושניידען איהם מיט'ן מעסער פון אונ-
פארטייאישע קריטיק. מיר מוזען צוגעבען, דאָס ריעזער ראָמאַן איז ניט
אַ ווירקליכער שונד ראָמאַן, עס איז נור אַ קאַריקאַטור אויף אַזאַ מין
ווערק. אָבער פאַר אונזער צוועק איז דאָס נאָך בעסער. עס איז נויטיג
צו וויסען, דאָס מאַכען אַ קאַריקאַטור פונ'ם לעבען און שריי-
בען אַ קאַריקאַטור אַויפ'ן לעבען איז ניט די זעלבע זאַך.
מאָכען אַ קאַריקאַטור פונ'ם לעבען הייסט: נעהמען אַן ערשיינונג
און צופאַטשען זי, אַזוי מיאוס, מאַהלען זי אַזוי אונגעהנליך, אַז איהר
קענט ניט דענקען, ווער איז אויפגעמאַהלט און וואָס איז אויפגעמאַהלט.
דאָס הייסט: פערקריפעלט, צוקאַליעטשעט מיט אַ האַנד פון אַ פאַר-
טאָטש אַ נאַטירליכע ערשיינונג. שרייבען אָבער אַ קאַריקאַטור אויפ'ן
לעבען, הייסט בעמערקען אינ'ם לעבען, אינ'ם מענשען, אין ערשיינונגען,
דאָס אונגאַטירליכע, פאַלשע, קאָמישע, לעכערליכע, פערגרעסערן עס,
שטאַרק אויסדריקען, כדי דאָס אויג זאָל באַלד אויפכאַפּען, בעגרייפּען
דאָס אַלעס, און דער צוועהער זאָל אָהן אַ פירוש פערשטעהן דאָס קאָ-
מישע וואָס ליגט אין דעם. דער „סנפיר וקשקשת" איז אַ ראָמאַן, אין

אָדער געלער יענקי, נור ווי קענער, ווי מענשען וואָס קענען בעגרייפֿען
און פֿערשטעהן.

2.

פֿאַר וואָס איז שווער צו שעצען אַ ליטעראַרישעם ווערק וואָס
שטעהט אונטער קריטיק?

מיר וועלען זיך ווידער אומקעהרען צום ביישפּיעל מיט די טויזענד
לעזער. ווען איהר גיט זיי אַ „סנפיר וקשקשת“ שונד ראָמאַן, האָט
איהר נור פינף מענשען, וועלכע וועלען האָבען אַ בעשטימטע גרינדליכע
מיינונג. זיי ווייסען, דאָס דער בוך טויג ניט און פֿאַר וואָס ער טויג
ניט. הונדערט מיט פינף און ניינציג וועלען זאָגען: עס איז ניט אי!
אי! אי! און וועלען דאָך לעזען מיט פֿערגניגען. די איבריגע אַכט הונד-
דערט וועלען דעם גאַנצען סנפיר וקשקשת איינשלינגען, ווי אַ הונגערי-
גער קאָזאַק שלנגט איין אַ שיסעל בלינצעס. זעקס הונדערט פון זיי
וועלען נאָך בעווייזען מיט אַרגומענטען, פון וואָס זיי ווערען נתפֿעל.

„זי געהט אליין“, „זי וויינט“, „דער געלער פֿערברעכער האָט זי
אונגליקליך געמאַכט.“ „מע שיסט.“ „מע שרייט, מערדער!...“
דער לעזער פֿערשטעהט ניט, ווי אזוי קלעפט זיך איין זאך מיט דער
אַנדערער, ער פרעגט ניט קיין שאלות, ווי אזוי האָט דאָס אַלעס געקענט
פאַסירען, ער טראַכט ניט דערפון, וועלכע נאַטירליכע אומשטענדען האָ-
בען אַרויסגערופֿען די אָדער יענע ערשיינונג? ער הערט נור פֿורכטער-
ליכע קנאַקענדיגע ווערטער, זעהט פֿערשיעדענע סענסאַציאָנעלע סצע-
נען, פֿערשיעדענע מענשען שווימען פֿערביי זיין אויפגערייצטען אויג,
פאַנטאַסטישע בילדער געהן פֿערביי איהם, זיין ניוגערינקייט איז אויפֿ-
געוועקט, זיין פאַנטאַזיע אויפגעבראַכט, ער איז נתפֿעל געוואָרען!
וואָס האָט אַרויסגערופֿען זיין התפֿעלות? מיט וועלכע מיטלען האָט דער
סנפיר וקשקשת־שונד־ראָמאַן־פֿאַבריקאַנט צורודערט זיינע נערווען?

אויף די סטענדען, וואו עס ווערען פֿערקויפט די העפטען פון
שונד ראָמאַנען, קענט איהר אויף קריגען אַ באַטעל „שאַמפּאַניער“
פֿאַר פינף סענט. עס איז אַ זיס און אַ זויערליכער קוואַס, געדיכט און
מוטנע ווי אַ גאַנעל־מאַנעל, עס זיידט אַ ביסעל אין גלאַז און מאַכט
גרויסע טראַבעל אין מאָגען. עס איז ניט קיין וויין, ניט קיין שאַמפּאַ-

די לעזער פון שונד־ראָמאַנען האָבען אַם מעהרסטען גענוג פער-
שטאַנד צו שעצען יעדע ערשיינונג אין לעבען; זיי האָבען גענוג שכל
צו פערשטעהן, אז עס האָט קיין בעדייטונג נישט, ווען אימיצער דער-
צעהלט, אז ער האָט פערזייט אַ קעריל פון אַ לימינע און פון דעם קער-
ריל איז אויסגעוואַקסען אַ ארץ־ישראל ציעג; זיי האָבען גענוג פראַק-
טישען שכל צו פערשטעהן, אז עס איז נישטאָ פון וואָס צו וויינען, ווען
אַ געזונטער, רויטער קאָזאַק ויצט איבער אַ שיסעל מיט וואַרעניקעס
און קלאָגט: „אידען האָט רחמנות, איך בין אַ הונגעריגער יתום“...
די זעלבע מעגשען אָבער פערלירען זייער שכל הישר, ווען זיי לעזען
אַזעלכע אומגעלומפערטע שלאַ היו ולא נבראו מעשות... עס שטעהט
געשריבען אין שונד־ראָמאַן, אז אַ קוה איז געפליגען איבער'ן דאָך
און האָט געזונגען אַ ליעד מיט'ן נוסח פון טל און דער לעזער לעגט שוין
צונויף זיינע ליפען און מאַכט: פּס! פּס! פּס! פּס! פּס! פּס! פּס! פּס!
שילדערט איהם אַ שונדיגע סצענע, ווי אזוי פון די אויגען פון אַ שוואַ-
כע יתומה האָט מען אָנגערונען זיעבען פעסלעך מיט רערען, און דער
סענטימענטאַלער לעזער איז געריהרט, ווישט די אויגען מיט'ן אַרבעל
און וויינט. אַן ענטוויקעלטער לעזער דאַרף נתפעל ווערען נישט פון אַן
אויסגעטראַכטע גוזמא זאָך, — ער דאַרף נתפעל ווערען נור פון אַזעל-
כע בילדער, וועלכע שטעלען איהם פאַר די וואונדער און פראַכט פון
דער נאַטור, די שעהנקייט אָדער העסליכקייט פון דעם מעגשענ'ס כאַ-
ראַקטער, די מאַכט פון מעגשענ'ס געראַנק, דעם וואונדערבאַרען צור-
זאַמענהאַנג פון פערשיעדענע אומשטענדע אינ'ם מעגשענ'ס לעבען.
מע דאַרף נישט וויינען דערפון, וואָס איינער פערוואַרפט אייך מיט ווער-
טער: טרערען! זיפען! קלאָג! יאָמער! וועה און אָך! צרות און
שלעק!... איין וואָרט, איין סצענקעלע דאַרף און קען אייך ריהרען,
ווען עס שטעלט פאַר ריכטיג, וואָס דער מעגש ליידעט, ווען עס ענטדעקט
אייך, וואָס זיין האַרץ פיהלט, ווען עס גיט אייך איבער דעם פסיכאָלאָ-
גישען פראָצעס, וועלכער האָט צו וועהטאַגט זיין זעעלע...

ווען איהר לעזט איבער א „סנפיר וקשקשת'דיגען" ראָמאַן, דארפט איהר זיך אליין ענטפערען אויף דער פראגע: וועלכע טיפּען האָט אייך

וועלכען א פערער פון א קאריקאטוריסט האָט אין העלע פארבען
ענהליך נאָכגעמאַכט אן אמת'ן שונד ראָמאַן. און ווייל אין איהם זיין
נען קאָנצענטרירט, און אין א פארגרעסערטער פאָרם אויסגעדריקט די
אייגענשאפטען פון א שונד ראָמאַן, איז גרינג זיי צו בעמערקען און
נאָכדעם זיי צו בעשפרעכען.

3

יעצט, אז מיר ווייסען שוין, אז א ראָמאַן קען נור דאָן אנערקענט
ווערען, אלס א ליטעראַריש ווערק, ווען ער איז געשריבען נאָך די רעגלען
פון גראַמאַטיק און לאָגיק, ווען ער איז געגרינדעט אויף ריכטיגע בע-
אַכטונג און פסיכאָלאָגישע ערשיינונגען, ווען ער שילדערט וואַהרע
טיפען און גיט ווירקליכע פאָעטישע בילדער, יעצט וועט אונז לייכט
זיין צו פערשטעהן פאַר וואָס איז „סנפיר וקשקשת" א שונד ראָמאַן...
ווען איהר לעזט א ראָמאַן, דארפט איהר פון ערשטען וואָרט אָן
זיין אויפמערקזאַם. „סנפיר וקשקשת, אָדער ע! ווי באַלד אז אזוי,
וואָס דארף איך עס גאָר?" — דער נאָמען אליין ערקלערט אייך שוין,
דאָס דער פערפאַסער פערפאַלגט גיט קיינע ליטעראַרישע ציעלען, דאָס
מע זוכט נור מיט „סנפיר וקשקשת/דיגע" אונזיניגע, באַמבאַסטיגע
ווערטער צו פערבלאָפען דעם נאָווען און צוטרויליכען לעזער. ווען
איהר לעזט דערנאָך די פערשפרעכונגען פון דעם מחבר, וועלכער בע-
גליקט אייך מיט עטוואָס בעזאָנדערעם, שפאַנענדעם, איבעראַשענדעם,
אינטערעסאַנטעם און בעלעהרענדעם, — לעזט שוין גיט ווייטער!
וואַהרע ליטעראַטור וואָהנט גיט צוזאַמען מיט דער אונפערשעמטער
רעקלאַמע... א גוטער בוך גיט דעם לעזער דאָס, וואָס ער פערשפרעכט
גיט, א שלעכטער בוך פערשפרעכט דאָס, וואָס ער גיט גיט.
פאָעזי אין א נאָוועלע בעשטעהט גיט אין דעם, וואָס דער אוי-
טאָר פערשרעקט אייער פאַנטאַזי מיט הימלען, וועלכע שטירצען צו
דער ערד, מיט א נאָכט, וועלכע איז שוואַרץ ווי א גלח, מיט דונערן
און בליצען, וועלכע רוישען ווי אקעסעל-פּוויק... הערט זיך צו צו
יעדען וואָרט, בעמיהט אייך פאָרצושטעלען זיך אין דער ווירקליכ-
קייט, וואָס דער אווטאָר שילדערט אייך, ווי באַלד אין דעם איז נישט
קיין וואַרהייט, איז דאָך אויך נישט קיין פאָעזי; ווי באַלד איהר זעהט

וואס איז א סטיל?

Le Style c'est l'homme.

„סטיל“ איז א גריכיש וואָרט. אין דיעזער שפראך בעדייטעט עס א פערער, א פען, א שטעקעלע, מיט וועלכען מע האָט אין די פער- צייטיגע יאָהרען געקריצט, ווען עס איז נאָך ניט געווען קיין שטאַלע- נע פערער מיט קיין „פאונטין פענס“.

איצט רופט זיך אין ליטעראטור סטיל — די מאנערען, דער אופן, דער וועג, דער שטייגער מיט וועלכען יעדער מענש, וואָס רעכענט זיך פאר א שרייבער, דריקט אויס מיט'ן פערער אויף פאפיר זיינע געדאַנ- קען, זיינע אַבמעסטונגען און זיינע בעגריפע.

איין שרייבער האָט א לאקאָנישען סטיל, דאָס הייסט: ער דריקט אויס זיינע געדאַנקען קורץ, שאַרף און דייטליך. דער אנדערער שרייבט מיט לאַנגע, צושפרייטע זאַצען און האָט אין זיך זעבען מאָס רייד. איינער האָט א גיפטיגען, סאַטירישען סטיל, דער אנדערער שרייבט וואַסערדיג, איינער שרייבט איינפאַך, דער אנדערער שרייבט מיט הויכע מליצה. איינער שרייבט מיט אַן עלעגאַנטער שעהנע שפראך; דער אנדערער דריקט אויס זיינע געדאַנקען מיט דער שפראך פון מאַרק „סעדיכעס“ און בעלי-עגלות. איינער געהט גלייך צום „פאָינט“, דער אנדערער פלאָנטערט זיך אַרום מיט זייטיגע וועגען פון משלים, אַלע- גאָריען און פשט'לאַך; איינער רעדט נאַטירליך, דער אנדערער קינ- צעלט זיך און ברעכט זיך, טראַכט אויס משונה'דיגע אויסדריקע, מו- טשעט אויס פון זיך נאָך „ניט דאָ געוועזענע“ ווערטלעך, גלייך ווערט- לעך און קרום ווערטלעך. יעדער פון דיעזע שרייבער דריקט אויס מיט'ן פערער זיינע געדאַנקען מיט זיין אייגענעם שטייגער, דאָס הייסט מיט זיין אייגענעם סטיל.

אַלזאָ, ווי איהר זעהט, סטיל איז ניט דער ציעל, עס איז נור דאָס מיטעל פון ליטעראטור, עס איז נור איהר פאָרמע, עס איז ניט

דער שונד ראָמאַן פאַרגעשטעלט? וואָס ווייסט איהר פון די העלדען? וואָס האָט אייך דער פערפאַסער דערזעהלט פון זיי? קענט איהר גלויבן אז עס איז גענוג, ווען דער אויטאָר זאָגט אייך, אז, זי האָט איהם געשוואָרען זיין טריי און ער איז געווען אַ געלער און האָט מורא געהאַט פאַר קיצלען? "אָדער דאָס ער האָט געגעבען אַ זי פֿי, דיטליכער עס ווערען בעשריבען די העלדען פון די שונד ראָמאַנען! דערמאָנט אייך, וואָס ווייסט איהר פון זייערע גייסטיגע אייגענשאַפטען, פון זייערע פּרינציפּען, פון זייערע אידעען, פון זייערע שטרעבונגען? ווייסט איהר מעהר פון דעם, דאָס זיי זיינען געלע, האָבען לייעב גאָמעלקעס מיט גערעכטיגקייט, און האָבען מורא פאַר קיצלען און פאַר רשעים? .. פון דעסמוועגען לעזט מען דאָך דעם שונד ראָמאַן און מען מיינט, אז דאָס איז ליטעראַטור.

לאָגיק — דאָס איז אזא פירר, וועלכע וויל גאָר ניט וואַקסען אויף דעם בוים פון „שונדיזמוס“... ווען איהר לעזט אין דעם ראָמאַן „סנפיר וקשקשט“, דאָס „זי האָט איהם געליעבט מיט די גאַנצע געפיהלע פון איהרע געהירען, זי האָט איהם געליעבט מיט'ן גאַנצען בלוט פון איהרע געדאַנקען, געליעבט מיט'ן גאַנצען האַרצען פון איהר אונשולד“, — פערשטעהט איהר, אז דאָס איז אונלאָגיש, נאַריש, אונזיניג; איהר פערשטעהט, אז לייעבען מיט די געפיהלען פון די געהירען, מיט'ן בלוט פון די געדאַנקען מיט'ן האַרצען פון אונשולד איז אזוי מעגליך, ווי עס איז מעגליך צו לייעבען מיט אַ כאַליאַווע פון אַן אַלטען שטיוועל און פון דעסמוועגען, ווען אַזעלכע אונלאָגישע, ווילדע, משונה'דיגע זאַכען, בעפּוצט מיט אונזיניגע קליגענדע מליצות, טרעפּען זיך אויף יעדען שריט און טריט אין אַ געשריבענע מעשה — מיינט מען אז עס דאַרף אזוי זיין.

זוכט אמת'ע פאָעזי אין דעם בוך, וואָס איהר לעזט, זוכט לעבענס טרייע בילדער, זוכט לאָגיק, ערקלערונג פון די פערשיעדענע פּסיכאָלאָגישע פּראָצעסען, פון וועלכע עס קומט ארויס דעם מענשענס האַנדלונגן, גען, זוכט ריינעם עסטעטישען פערגעניגען און דער שונדיגער סנפיר וקשקשט-ראָמאַן וועט מוזען פערשוואַנדען ווערען. אז איהר וועט נוטען מאַטעריאַל פאָדערען, וועט מען אייך נוטען מאַטעריאַל געבען.

די פראנצויזען דערפאר, וואָס זיי האָבען געלערענט רעדען בלשון נקיה, וואָס זיי האָבען געוויזען, וועלכע הויכע און וואונדערבאר שעהנע פאָר-מען עס קענען בעשאַפֿען ווערען אין דער שפראך פון אַ מענשען. געוויס, עס איז וויכטיגער אַ שרייבער זאָל האָבען גוטע געדאַנקען איידער אַ גוטען סטיל, עס איז אָבער נאָך בעסער, ווען ער האָט גוטע געדאַנקען מיט אַ גוטען סטיל. און עס איז נאָך אַ צרה, ווען קיין געדאַנקען זיינען ניטאָ און דער סטיל טויג נאָך דערצו אויף אויף כפרות... לכל הפחות ווען איהר לעזט עטוואָס, האָבען פֿערגניגען פון דעם, וואָס איהר זעהט, ווי וואונדערבאר רייך, עס קען זיין די טעכניק פון דעם מענשענ'ס שפראך. די קונסט, מיט וועלכער דער שרייבער בויפט שעהנע סימעט-רישע און קלינגענדע זאַצען איז אליין פֿאַר זיך אַ בריהשקייט, פון וועל-כער מען קען ענטציקט ווערען. דער אידעאַל פון ליטעראַטור איז, אַז דער סטיל זאָל האַרמאָנירען מיט'ן געדאַנק און דער געדאַנק פונ'ם שרייבער זאָל האָבען אַן אויפקלערענדע מאַכט אין דעם סטיל...

מע קען אָבער ניט פֿאָדערען, אַז אלע מענשען זאָלען שרייבען מיט איין סטיל. דער סטיל פון יעדען שרייבער איז אַ פֿראָדוקט פון זיין אייגענער אינדיווידוואַליטעט, אַן אויסדרוק פון זיינע פֿסיכאָלאָגישע און אינטעלעקטועלע אייגענשאַפטען. יעדער אָראַטאָר האָט זיינע איי-גענע מאַנערען אין רעדען — מאַנערען, וועלכע שטימען איין „מיט זיין אינדיווידועלען איד...". ניט נאָך „רעדנער", אפילו יעדער פֿראַס-טער בשר ודם האָט זיך זיין אייגענעם „סטיל" אין רעדען, זיין איי-גענעם שטייגער, זיין נוסח, וועלכער ווערט בעשאַפֿען פון דעם בעל דבר'ס כאַראַקטער, זיין טעמפּעראַמענט און זיין נערווען-סיסטעם. דאָס זעלבע איז געוויס אויך ווען דער מענש מאַהלט אויס זיינע רייד מיט אַ פֿעדער אויף פּאַפּיר. און אין דיעזען זינן איז דער פֿראַנצויז גערעכט, ווען ער זאָגט: „דער סטיל דאָס איז דער מענש" ! אינ'ם סטיל שפּיער-געלט זיך אָב דער מענש...

איהר וועט אפשר ניט טרעפֿען פון דעם שרייבערס סטיל, צו איז ער אַ מעלאַנכאָליקער אָדער אַ לעבעדיגער יונג, צו האָט ער לייעב טהע מיט לימענע אָדער „געפֿרייטע" מצה, איהר וועט אָבער פון זיין סטיל דערקענען צו איז ער בעגאַבט מיט טאַלענט, אָדער ער איז אַ גייסטיגער קבצן, קען ער גראַמאַטיק אָדער ניט, איז ער אַ מענש מיט ענערגי, אָדער אַ שמאַטע פון וועלכער מע קען מאַכען אַ קוואַטש; צו

דער געדאנק אליין, עס איז נור דער אופן מיט וועלכען דער געדאנק ווערט אויפ'ן פאפיר פערקערפערט...

עס איז אָבער געווען אַ פּעריאָדע אין דער ליטעראַטור, ווען מען האָט גערעכענט, אז די הויפט מעלה פון אַ שרייבער איז זיין סטיליסטיק. די פּראַנציווען, וועלכע זיינען בכלל און בפרט זעהר עלעגאנטע מענשען, האָבען אויסגעאַרבייט די עלעגאַנטעסטע שפּראַך אין דער וועלט. אין אַכטצענטען יאָהר הונדערט זיינען די פּראַנציווען געווען די ליטעראַרישע געזעצגעבער פון אייראָפּא און זיי צוליעב האָט גע'הערשט אזא מיינונג, דאָס יעדע ליטעראַרישע ווערק דאַרף זיין גע'שאַצט נאָך זיין סטיל נאָך. איז דער סטיל געווען שעהן, עלעגאַנט, גלענצענדיג, מליצה'דיג, האָט דאָס ווערק געהאַט אַ גרויסען ווערט; ווען ניט, האָט עס קיין ווערט ניט געהאַט. ניט די ליטעראַרישע קאָנפּעטע אליין, נאָר די פּאָפּולערע, עטיקעטעלעך און גאָלדענע פּאָדעם מיט וועלכע די קאָנפּעטע איז געווען פּערוויקעלט, האָט מען געהאַלטען טייער. דערפאַר איז נאָר קיין חדוש ניט, וואָס דער פּראַנציוז ביופּאָן האָט אויסגעשריען: דער סטיל — דאָס איז דער מענש!

לודוויג ברענע האָט ניט געוואָלט איינשטימען מיט'ן פּראַנציוז. וואָס הייסט, זאָגט ער, דער סטיל דאָס איז דער מענש? מאַכט זיך דען ניט, אז אַ גוטער מענש האָט אַ שלעכטען סטיל און פּערקעהרט, אַ שלעכטער מענש האָט אַ גוטען סטיל? מיט אַ שלעכטען סטיל קען מען מאַנכעס מאַל אָנשרייבען זעהר אַ גוטען בוך און ביופּאָן אליין מיט זיין גלענצענדען סטיל האָט בעוויזען, אז גלענצענדע געדאַנקען מאַכען אַ שרייבער אונשטערבליך און ניט גלענצענדע ווערטער. ווייטער, ברענגט בערנע אַזעלכע בעווייזע: מענשען, וואָס שרייבען עלעגיע און פעסעמיסטישע אַרטיקלען זיינען אַם מיינסטענס אין לעבען פּרייליכע און לעבעדיגע חברה לייט און פּערקעהרט, די וואָס ווילעלן זיך און מאַ'כען לוסטיג ביים שרייבען, זיינען אָפט אין לעבען מעלאַנכאָליקער און אומעטיגע מענשען.

סטיליסטיק ווי יעדער פּערנינפּטיגער שרייבער פּערשטעהט שוין איצט, איז ניט דער עיקר פון דער אויפגאַבע פון ליטעראַטור, אָבער אזוי ווי אַ סקולפּטאָר קען ניט אויסדריקען זיין אידעע אָהן גיפּס און אָהן מירמעל'שטיין, אזוי קען ניט אויסגעדריקט ווערען דעם שרייבער'ס געדאַנקען אָהן אַ סטיל. די גאַנצע ציוויליזירטע וועלט איז דאַנקבאַר

ווער זיינען אונזערע וועג-ווייזער?

1.

אויף דער פראגע: ווער זיינען אונזערע וועג ווייזער? איז דאָ זעהר אַ קורצער און אַ דייטליכער ענטפער, — אונזער וועג-ווייזער זיינען „מיקסאָלאָגיסטען“. איך ווייס, איהר קוקט מיך אָן מיט בע-וואונדערונג: וואָס איז דאָס פאַר אַ מין נייע זאַך — מיקסאָלאָגיסטען?

אין דעם לעצטען יעהרליכען רעפּאָרט פון דער עדיוקיישיאָנאַל אליאנס (געוועזענע היברו אינסטיטוט) איז אָבגעדרוקט אַ רעדע פון אַ געוויסען מר. מקילוועי, ער איז דער עדיטאָר פון דעם ברוקלינער „אי-געל“. געהאַלטען האָט ער די רעדע אויף דער יעהרליכע פערזאָנלונג פון אַלע דירעקטאָרען און מיטגליעדער פון דער „עדיוקיישיאָנאַל אליאנס“. זיין רעדע פאָנגט זיך אָן אזוי: „מיינע פריינדע. מיט עטליכע יאָהר צוריק איז אַ ריכטער פון סופרים קאָרט געווען זעהר איבערראַשט מיט די ענטפערן פון אַן עדות. אויף דער פראגע: מיט וואָס בעשעפ-טיגט איהר זיך? האָט דער צייגע געענטפערט, ער איז אַ מיקסאָלאָגיסט. — וואָס פאַר אַ מין „מיק“ זייט איהר? — „איך בין אַ מיקסאָלאָגיסט“. מיט דער הילפע פונ'ם אַדוואָקאַט איז ענדליך ער-קלערט געוואָרען אז דער צייגע איז אַ באַרקופער און אז ער איז אין גאַנץ ניו יאָרק צווישען אַלע באַרקופערס דער גרעסטער מומחה צו מאַכען פון פערשיעדענע משקאות אַלערליי „מיקסד דרינקס“. „ווען מײן פריינד מר. סטראוס, אזוי זאָגט ווייטער מר. מקילוועי, האָט דאָ היינט, רעדענדיג וועגען די פערשיעדענע אויפגאַבען און שטרעבונגען פון דער עדיוקיישיאָנאַל אליאנס, געמאַכט אַ טעות (אַ בולבע בלעז) און האָט אָנגערופען אַ סאַלאָן מיטן נאָמען סאַלאָן, איז מיר געקומען דער געדאַנק, אז ער אליין, דאָס הייסט מר. סטראוס,

האָט ער געזונטע לאַנגיק, אָדער ביי איהם איז אין קאָפּ אַ הירזשענע קאַשע, צו איז ער אַ מענש מיט אַ פלאַן אָדער ער שפּרינגט אום ווי אַ היישעריג, צו רעדט ער אויפריכטיג פון גאַנצען האַרצען, אָדער ער שפּיעלט נאָר אַ קאָמעדי, צו האָט ער פאַר זיך אַ ברייטען האָרזאָנט, אָדער ער זעהט נאָר זיין אייגענעם שפּייז נאָז, צו האָט ער פּרינציפען, אָדער ביי איהם איז אַלעס הפּקר פעטרישקע, האָט ער אמת'ע געפיהלען אָדער אַלעס איז ביי איהם נאָר נאָכגעמאַכט און „טו אָרדער“ פאַבריי צירט... ווי שעהן און ווי קינסטלעריש דער סטיל פונ'ם שרייבער זאָל ניט זיין געשניצט, ווי שטאַרק דער שרייבער זאָל ניט זוכען מיט קלינגענדע פּראָזען און זיסע מליצות צו פאַרמאַסקירען זיין אייגענעם „איך“, ווען ער זאָל אפילו פערניכטען אַ גאַנצען פייגען-בוים אום צו פערדעקען מיט זיינע בלעטער די ערוה, — וועט עס איהם דאָך ניט העלפען. יעדער לעזער וואָס האָט די פעהיגקייט צו אַנאַליזירען און פערשטעהן, וועט באַלד אין דעם סטיל געפינען דעם מענשען....

ווער רעדט ביי אונז אין דער זשאַרגאַנישער ליטעראַטור, וואו מע דענקט נאָר ניט פון קיין שעהנעם קינסטלערישען סטיל און וואו די שרייבער מאַכען זיך ניט קיין גארטלען אפילו פון קיין עלה תאנה, — ביי אונז איז נאָר אַ מחיה. איהר לעזט דורך איין אַרטיקעל און ניט שוין אַ געשריי! אַט איז ער! איך האָב איהם דערקענט!

פון די אידישע עלטערן פון דער איסט סייד און זאָ ווייטער. מיט איין וואָרט, דער רב"ש"ע אליין ווייסט וואָס עס וואָלט געוואָרען פון דער גהעמאָ, ווען זיי זאָלען ניט זיין אונזערע אפטרופס'ען און פערזאָרגער. מיט וועלכע מיטלען קורירען זיי דיעזען פערפעסטעטען און גע-
 פעהרליכען מאָב? זיי האָבען געמאכט אַ מיקסטוריע פון עדיוקישאָן, מאָראַל, רעליגיאָן, טשאַריטי, פאָליטיק און גיעבען דעם קראַנקען אַלע שעה אַ טעע לעפעל. זאָל אונז ערלויבט זיין נאָכצודענקען אויף וויפיעל ייעזע מיקסטורע איז ווירקליך אַ רפואה, דאָס איז ערשטענס, און צווייטענס, ווער איז מעהר חולה, צו דער, וועמען מען קורירט, צו די, וועלכע האָבען זיך אליין געמאכט פאַר רופאים?...

2

זייער טהעטיגקייט פון עדיוקישאָן איז קאָנצענטרירט אין דער גרויסער שטוב, וואָס שמעהט אויף איסט בראָדוויי און רופט זיך מיטן נאָמען „עדיוקיישיאָנאַל אליאנס". מערקווירדיג, פריהער ווען דיעזער עסטאַבלישמענט האָט געהאַט מעהר רעכטע צו רופען זיך עדיוקיי-שיאָנאַל, האָט זיך דאָס גערופען „היברו אינסטיטוט", איצט, ווען עס האָט זיך געדאַרפט רופען ניט היברו, נאָר פשוט „דזשואיש אינסטי-טוט", רופט מען דאָס עדיוקיישיאָנאַל אליאנס. אַלזאָ וואָס איז דאָס פאַר אַן אינסטיטוט?

עס איז אַ גרויסער דעפאַרטמענט סטאָר. וואָס האָט איהר ניט אין אזאַ אמעריקאַנער קראָם? זאָקען און וועש, שטייוועל און קליידער, היטלען און הענטשיקעס, בייסיקעלס און אויטאָמאָבילען, פראָדוקטען פון קונסט און אַלעאָגראַפיען; פאַרטאָפּיאַנעס און מאַנדאָלינס, ביי-כער און שול-אַנגעלעגענהייטען, בלומען און חאָמוטעס פאַר פערד... אין אזאַ סטאָר איז דאָ אַ רעסטאָראַן און מען גיט דאָרט אָפט קאָנ-צערטען פאַר די קאָסטימערס... אזאַ דעפאַרטמענט סטאָר איז די עדיוקיישיאָנאַל אליאנס. עס איז דאָ אַ דעפאַרטמענט פון חזנות און רבנות, אַ דעפאַרטמענט פון תפילות און דרשות, אַ דעפאַרטמענט פון געפילטע פיש און געשיכטע דער פילאָזאָפּי, שעקספיר און מאַנדאָלינא קונסט, עטהיקס און טענז, גימנאַסטיק און פאָליטיק. אַלע אָנגעשטעל-טע אין דיעזען עדיוקיישיאָנאַל סטאָר זיינען ניט מעהר ווי קלערקס,

איז אייגענטליך מעהר אָדער ווייניגער אַ מיסקאַלאָגיסט א. ז. וו." מיינע פריינדע, אונזערע וועג־ווייזערס, אונזערע לערערס און משגיחים, די, וועלכע האָבען זיך גענומען דאָס רעכט אונז פיהרען און בילדען זיינען אלע, מעהר אָדער וועיניגער, מיסקאַלאָגיסטען, מעגלעך, ביי וועלכע סאַלאָן שטעהט נאָהענט לעבען סאַלאָן... הונדערטער־טויזענדער פון אונזערע ברידער טרינקען יאָהרענלאַנג די „מיקס־דרינקס" פון די פילאַנטראָפישע באַרק־פערס, געהען אום בעטויבט פון זייערע עדיקיישיאָנאַל קאָסטיוולס, און עס איז שוין צייט מיר זאָלען זיך אויסניכטערען און מיט קלאָרע אויגען אַרומקוקען זיך וואָהין פיהרען אונז די דאָזיגע וועג־ווייזער און ווער זיינען זיי אליין?

איך מוז אייך פריהער מיט־טהיילען אַ פאַקט, וועלכער וועט אַמבעסטען אילוסטרירען די אלע וויכטיגע פראַגען, וועלכע איך וויל בעריהרען אין דיעזען אַרטיקל.

מיט אַ קורצע צייט צוריק זיינען פיעלע פון אונזערע בעקאַנטע דאָן־טאונער פריינדע געווען איינגעלאָדען דורך בריעה צו מר. איזי־דאָר סטראוס, דעם פרעזידענט פון דער עדיקיישיאָנאַל אליאנס. אויף דער פערזאָנלונג זיינען געווען זעהר פיעל פראַמינענטע מיסקאַלאָגיסטען. די איינגעלאָדענע פאַרשטייער פון דאָן טאון האָט מען ניט געגעבען קיין וואָרט, מען האָט זיי נאָר געהייסען הערען וואָס מען זאָגט זיי. ווען ענדליך יאָזעה באַראַנדעס האָט יע געקראָגען דאָס וואָרט, האָבען די מיסקאַלאָגיסטען יעדע מינוט איהם איבערגעריסען, זאָגאַר אליין דער בעל הבית האָט איהם ניט געלאָזט רעדען און אלע האָבען געשריען: ניט דאָס זיינען די רעד, וואָס מען איז געקומען הערען, געקומען איז מען הערען נאָר דאָס, וואָס זיי זאָגען... וואָס זשע האָבען זיי געזאָגט? זיי האָבען פשוט גאַנץ אָפּען געזאָגט, אז די אלע אידלעך פון דער גהעטאָ זיינען ווילדע חיות, אַ מאָב, פון וועלכען יעדערער וואָלט דעם אַנדערן צוריסען און יעדע אָרדנונג און געזעצ־ליכקייט אומגעשטירצט, ווען זיי, די וועג־ווייזער, זאָלען זיך ניט בע־מיהען דיעזען ווילדען מאָב צו האַלטען אויפן צוים. זיי האָבען געזאָגט, אז די אידישע גהעטאָ איז די העלע פון אויסגעלאָסענהייט און פער־דאַרבענהייט, דאָס די אידישע פרויען זיינען כמעט אלע קאנדידאַטען פאַר די הייזער, וועלכע זיינען בעלויכטען מיט „רויטע פייערס", דאָס דעם גרעסטען טהייל פון קרימענאַלס און פערברעכער גיעבען די קינדער

א העכערע בילדונג, זיי פאראליוזירען זיין שטרעבונג אלעס צו קענען און ערפארשען... זיי שטעלען איהם זיך אליין פאר אן אידעאל און א מוסטער: זיי סמארט זאגען זיי אין ביזנעס און סטופיד אין דענקען, האלט דעם סאלאן לעבען סאלון, פילאזאפיר ניט קיין סך און זיי א גוטער סיטיזען... מעהר פערשטעהען זיי ניט און ווילען ניט אז דער איסט סיידער אידעל זאל פערשטעהן... צווישען די דירעקטארען פון אליאנס, וועלכע איך קען פערזענליך, איז צום ביישפיעל דזשאָדזש גרינבוים זעהר אן אנשטענדיגער מענש און א דזשענטלמען און מיט-טער קוהן אויך א מענש געוויס אהן שלעכטע אבזיכטען, עס קען זיין אז די איבעריגע זיינען ערגער, אבער אנשטענדיגקייט און גוטע אב-זיכטען זיינען נאך ניט אלעס וואָס מען דארף, אום צו פיהרען מיט א ריכטיגען וועג א גרויסען עדיוקיישיאָנאל אינסטיטוט, וואָס האָט דעם צוועק צו בילדען טויזענדער מענשען און צו דיענען אלס א מוסטער. אזעלכע דירעקטארען, ווי פראָפּעסאָר זעליגמאן און דאָקטאָר לייפציג-גער זיינען איינציגע קאָמפּעטענטע מענשען, וועלכע וואָלטען געקענט געבען דעם ריכטיגען טאָן; זיי שפּיעלען אָבער, איך ווייס ניט פאר וואָס, א פאסיווע ראָלע און די הויפט טהעורס זיינען מיקסאָלאָגיס-טען, וועלכע שטערען איינער דעם אנדערן מיט פראָיעקטען, פלאַנען, אבסורדע אויפטועכצען און דעפארטמענט-סטאָר סיסטעמען... ווי אזוי זיי האָבען נאָך ביז יעצט מיט זייערע, „רעגוליישענס“, „רעגלאַ-מענטשיינעס“, „קאָמפּליקיישענס“, ניט געמאַכט משוגע דעם סופער-אינטענדענט דאָקטאָר בלוישטיין איז א גרויסער חידוש.

עס איז וואָהר, דער „עדיוקיישיאָנאל אליאנס“ טוט אויך פיעל גוטעס. פאר די בעפעלקערונג פון דער איסט סייד, אָבער די מיקסאָ-לאָגען זיינען געבערף ניט שולדיג אין דעם, מען קען זאָגען, אז טראָץ זייערע אלע בעמיהונגען צו מאַכען פון דעם אליאנס א זיג-לאָזען און גוצלאָזען אינסטיטוט, ברענגט ער דאָך אייניגע נוצען. איך אליין קען פיעל יונגע לייט, וועלכע האָבען זיך ענטוויקעלט אין די קלאַסען פון איראָן און אין דייווידסאָנ'ס סאָירקעל. זייער אינטעלעקטועלע ענטוויקלונג; ליטעראַרישע און פילאָזאָפישע בילדונג קען ערפרייען דאָס האַרץ פון יעדען אויפריכטיגען פריינד פון קולטור און עדיוקיי-שאַן... דאָס איז אָבער א זאך וואָס האָט זיך געטראָפּען, עס איז גע-ווען אריינגעשמוגעלט... אז די דירעקטארען פערשטעהען ניט, שצעצן

פריקאשציקעס. זיי דארפען ניט זיין פעראינטערעסירט אין דעם זינן פון זייער ארבייט, זיי מוזען נאָר זיין גוטע משרתים. פיעלע פון זיי זיצען טאָג און נאכט און שרייבען, שרייבען, שרייבען. זיי שרייבען דאָס, זיי שרייבען נומערס, זיי שרייבען סטאַטיסטיקס, זיי שרייבען שרייבערייען — מען שרייבט! די אנדערע קלערקס דארפען אטענדען דא קאָסטאָמערס. זיי דארפען אַכט געבען די קאָסטאָמערס זאָלען ניט שנייצען די נאָז אויפ'ן פלאָאָר, זאָלען ניט הוסטען מיט אַ קוויטש, זאָלען נאָר נישט ניט בעטען אָהן אַן אַפליקיישאַן און, הויפטזעכליך, זיי זאָלען טרעפען אין די געווינשטע דעפארטמענטס. איין קאָסטימער וויל תחינות? דאָן סטערו! דער וויל טאַנצען? סעקאָנר פלאָאָר. מאָראַל? טאַפּ פלאָאָר א. ז. וו. די גאַנצע טהעטיגקייט פון דיעזען אינסטיטוט טראָגט דעם כאַראַקטער פון אַ פעירי שאָו. עס איז נאָר צו זעהן און ניט צו טאָן. דאָס וויכטיגסטע איז נור עס זאָל זיין וואָס צו בעווייזען, — עס זאָל רעדען צום אויג און צו קעשענע פון די „הויכ-געעהרטע“ וויזיטאָרס. דער עיקר אָבער איז ניט וויכטיג.

מיר וועלען שפעטער רעדען דערפון, אויב די אידישע געהטאָ איז ווירקליך אַ העלע פון פערדאָרבענהייט. לאָמיר אָננעהמען אז אונז זערע אפּטאונער בעלי טובות זיינען גערעכט אין זייערע אויבען-דערמאָנטע בעהויפטונגען, עהרליכע, אויפריכטיגע מענשען, וועלכע ווילען ווירקליך עטוואָס טאָן פאר'ן ווילדען מאָב אָהנע צו בעריהרען סאָציאַלע און עקאָנאָמישע פראָבלעמען, וויסען, אז זיי איז געבליבען איין איינציגער, ווירקליכער מיטעל, דאָס איז קולטורנע ארבייט אינ'ם ברייטען זינען פון דאָס וואָרט. יא, קולטור, וואָס מעהר קולטור, ביכרונג, אויפקלעהרונג, גייסטיגע און אינטעלעקטועלע ענטוויקלונג, ליכט פון וויסענשאפט. דאָס זיינען די מעכטיגע מיטלען צו בעקעמפּפּען די פינסטערנים פון אבערגלויבען און איגנאָראַנס, אויסראַטען די ניי-גונג צו אויסגעלאָסענהייט און אַ לעבען פון „רעד ליטס“... וואָס טוען אונזערע פערזאָנלעך און משגיחים? זיי זיינען מיקסאָלאָגען און אלס אַזעלכע האָבען זיי מורא פאר דער אמת'ער אויפקלעהרענדער קולטור... מיט יעדען יאָהר בעשניידען זיי זייער קולטורנע פראָגראַם און פיהרען אלס אריין וואָס מעהר אנדערע מיקסטורס... אַ ביסעל עלעמענטאַרי-שע ענגליש און עטליכע פראַקטישע, ניט סיסטעמאַזירטע פאַקטען איז אַלעס וואָס מען דארף. זיי ווילען ניט דער דאן-טאונער איד זאָל קריגען

די ווירקליכע בעדירפניסע פון דער אידישער בעפעלקערונג, זיי נעהמען זיך דאָס רעכט צו זיין אונזערע בעלי דעות, אונזערע וועג־פיהרער, אונזערע קריטיקער און מוסר־זאָגער. זיי ווילען קאָנטראָלירען אַלע צוויי־גען פון אונזער לעבען, אונזערע פאָליטיקס, אונזער עדיוקיישאַן, אונזער פרעסע. מיט וואָס האָבען זיי זיך אַזעלכע רעכטע ערוואָרבען? ווי איהר זעהט, דערמיט וואָס זיי האָבען אויפגעטאָן אין עדיוקיישאַן האָבען זיי דאָס געוויס ניט פערדיענט. אין עדיוקיישאַן איז זייער סיס־טעמע: ניט דערלאָזען, אָב האַלטען, פעהינדערן; זיי זיינען רעאקציאָנערען און אַבסאָרפּאָנטען. לאָמיר זעהן, וואָס האָבען זיי געטאָן פאַר אונז אין די אַנדערע אַבטהיילונגען פון זייער טהעטיגקייט.

3.

דאָס וואָס זיי טוען פאַר רעליגיעזן און מאָראַל, קען מען זאָגען, וואָלט געווען זעהר לעכערליך, ווען עס וואָלט ניט געווען אזוי טרויע־ריג. אַפּטאָנער יהודים, וועלכע פערשטעהען אזוי פיעל אין אידישע רעליגיעזן, וויפיעל אַן איירישער גוי פערשטעהט אין בבא קמא, וועלכע לערנען זיך צוויי יאָהר צו וויסען, אַז קמץ אַלף איז בע, וועלכע ווייסען, אַז אין דעם טאָג פון בר מצוה טאָר מען ניט עסען קיין קאָלכאַס אָהן מאָסטאַרד, און אַז יום כּפור דאַרף מען ניט עסען קיין מרור מיט חרוסה, — זיי געהען זיך זאָרגען פאַר די אמונה זאכען פון דער איסט סייד! ... ווייסען זיי ניט, אַז אַ דרייווער פון העסטער סטריט איז אַ למדן און אַ מופלג און אַ צדיק גמור געגען אַ פּרעזידענט פון אַ פיפּטה עוועניו טעמפל?

דאָקטאָר בלוישטיין איז געווען אזוי פריינדליך און האָט אונז געגעבען אייניגע סטאַטיסטישע ציפּערען, וועלכע רעדען פאַר זיך אליין. אין די טעג פון ימים נוראים איז פערשריבען געוואָרען וויפיעל שוהלען זיינען דאָ אין דעם ראַיאָן נאָר פון קריסטלעכע סטריט ביז'ן וואַסער און פון האָוסטאָן ביז'ן וואַסער. דאָס זיינען די ציפּערען: רעגולערע סיי־נאַגאַגעס צוויי און דרייסיג, כּתי מדרשים און האָלס, פיער און זעבעציג אין שאַפּס נור פאַר ימים נוראים דריי און אַכציג, אין דענסינג אַקאָדעמיעס אַכט און זעכציג, אין מוזיק האָלס זעבען, אין פרייוועט און טענעמענט הייזער איין און זעכציג, אין ביער סאַלונס (ניט סאַלאָנס)

ניט און פערלאנגען ניט אזא טהעטיגקייט קען מען זיך איבערצייגען מיט דעם, דאָס איז דעם יעהרליכען רעפּאָרט זייערען ווערט דיעזע טהעטיגקייט ניט אנערקענט, וועהרענד פיעלע מיקסאָלאָגיסטישע זאכען ווערען זעהר הויך געריהמט און בעדאנקט...

אין דער צייט, ווען דער עדיוקיישיאָנאַל אליאנס שרייט איבער דער גאַנצער וועלט פון זיין גרויסע טהעטיגקייט, ווען זיי האָבען פערשיעדענע קאָמיטעס מיט פרעזידענטען, סעקרעטאַרען, און אָפיסערס, ביכער מיט רולס און רעגלעמענטאַציעס, בערג מיט געשריבענע פאַפּיערען, רעפּאָרטערס מיט גראַבע בייכער און דירעקטאָרען מיט אַ גרויסען אַפּלאָמב (דיעזע אַפּלאָמב האָבען זיי נאָר דאָן-טאָן), אין דער זעלבער צייט, ערגעץ אין אַ ווינקעלע, ווייס איך, לאָמיר זאָגען אַ וואָלקאָוויסקער פּעראַיין, וועלכער האָט ניט קיין 90 טויזענד דאָלאַר פאַר יעהרליכע עקספענסעס און קיינע בעלי טובות מיט גרויסע פרעטענזיעס, — דיזער וואָלקאָוויסקער פּעראַיין געהט מיט אַ גלייכערען וועג צום ריכטיגען קוואַל פון עדיוקיישאָן, לערענט ענגליש ניט מיט אַ קאָזיאָנע סיסטעמע, גיט יעדען יאָהר אַ רייע פון לעקטשורס, האָט אַ קלייניקע פּרייע ביבליאָטעק. הויכווירדיגע מיקסאָלאָגיסטען! דער ווילדער מאָב האָט הונדערטע אַזעלכע סאָסייעטיס! וואו זיינען די יעהרליכע סעריעס פון לעקטשורס פון די רוסישע סאָציאַליזדעמאָקראַטען, פון הונדערטער פערשיעדענע אַרבייטער אָרגאַניזאַציאָנען, פערשיעדענע עדיוקיישיאָנאַל ליעגס? וואו זיינע די פּראָגרעסיווע אידישע צייטונגען און זשורנאַלען, וועלכע ווערען אַרויסגעגעבען דאָן-טאָן? וואו איז די טהעטיגקייט פון פיעלע אמת'ע פאָלקס-פּריינדער, וועלכע אָפּפערן זייער לעבען אום צו בילדען, צו לערנען און אויפצוקלעהרען זייערע ברודער, וואָס זיינען פערשפּאַרט אין דעם פינסטערען דאָן-טאָן? טויזענדער לעקטשורס ווערען געגעבען פון די דאָן-טאָנער צו די דאָן-טאָנער איבער ליטעראַטור און פּילאָזאָפּי, אין אַלע ברעג-טשעס פון נאַטור-וויסענשאַפט, סאָציאַלאָגיי, פּאָליטישע עקאָנאָמיי, עוואָלוציאָן? אַ גרויסע, רעזולטאַטפּאָלע קולטורנע אַרבייט ווערט פלייסיג און אויפריכטיג געטאָן אין דער איסט סייד; אַ מעכטיגע עדיוקיישיאָנאַל בעוועגונג בליהט יעצט אויף אין אַלע ווינקעלעך פון דער אידישער גהעטאָ, און די מיקסאָלאָגיסטען, וועלכע זיינען געווען און געבליבען פרעמדע, וועלכע פערשטעהן ניט דעם גייסט און וויסען ניט

דאָס זעהר זעלטען ווענדעט זיך צו זייערע טשאַריטים און אנשטענדיגער מענש, וועלכער געפינט זיך אין אַ נויט און אונגליק. צו זיי געהען פראָ- פעסיאָנעלע שנאָרערס און הקדש אידען. ווער זיינען די אמת'ע, די ווירקליכע פילאַנטראָפּען פון דער איסט סייד? הויכווירדיגע מיקסאָ- לאָגיסטען, די פילאַנטראָפּען פון דער איסט סייד זיינען די איסט- סיידער אידען אליין! דאָ קענט איהר געפינען אמת'ע אידישע רחמנות און לייעכע. דאָ קענט איהר געפינען פאקטען, ווען אַ איד וואָס פער- מאָגט עטליכע טויזענד, גיט טויזענד דאָלאַר בייל פאר'ן אנדערן אידען, גיט אַב זיין הייזעל אָדער באַנדס פאַר אַ אידען און עמיגראַנט, וועלכען ער קען גיט, אָבער פאַר וועלכען איהם טוט וועה דאָס האַרץ, ווארום ער ווייס מיט וועלכע צרות ער האָט זיך קוים דערשלאַפּט קיין אַמע- ריקאַ. עס וועט גיט זיין קיין גוזמא, אויב מיר וועלען זאָגען אז אין דעם זעלבען ראיאָן נאָך וואו, וואו מען האָט אָנגעזעהלט דריי הונדערט און פיער און דרייסיג בתי תפלות, גיבט עס יעדען טאָג טויזענד צופעלע, וואו אַלטע אידען, ווייבער, יונגע לייט קלייבען געלד פאַר קראַנקע און אַרימע, פאַר פאַמיליעס וואָס האָבען גיט מיט וואָס צו צאָהלען רענט, פאַר אלמנות וועלכע מען האָט אַרויסגעזעצט פון די דירות, פאַר אַרבייטער וועלכע זיינען געבליבען אָהן אַרבייט. און דאָס ווערט געטאָן אָהן גאווה, אָהן רעקלאַמעס, אָהן אידאָטישע פאַפירען שריי- בעכץ, נאָר מיט אַן אמת'ע שטרעבונג צו העלפּען און איינגענעם און מיט און אויפריכטיגען געפיהל פון מיטלייד. איהר פרעמדע גיט אַ נדבה מיט אַ געפיהל פון עקעל און מיט אַ סאַרקאַסטישען שמייכעל פון פעראַכטונג און זיי טוען עס מיט טרערען אין די אויגען און מיט רחמנות אין האַרצען. . . איהר טוט עס וועגען אַ רעקלאַמע, וועגען ביז- נעס, וועגען פאָליטיק. זיי טוען עס, ווייל זיי ווילען העלפּען דעם, וואָס געפינט זיך אין נויט און ארמוטה. ווער דארף וועמען לערנען?

עס איז איצט צייט מיר זאָלען גוט בעטראַכטען און פערשטעהן דעם כאַראַקטער און די בעדייטונג פון זייערע טובות. וועמען טוען זיי אַ טובה, זיך, צו אונז? מיר רוסישע און רומענישע אידען האָבען אין אונזער אַלטען היימלאַט געלעבט אונטער אַזעלכע אומשטענדען, וועל- כע האָבען אונז גיט געלערנט ווי אזוי צו פיהרען אַ געזעלשאַפטליכען לעבען, ווי אזוי צו אָרגאַניזירען זיך און פראַקטיש פיהרען קהל'שע אנגעלעגנהייטען. מיר זיינען גיט דיסציפלינירט, מיר קענען זיך גיט

פיער און זעכציג, אין סטאָרם זיעכען... כס"ה האָבען נור אין א טהייל פון דאון טאון אין דריי הונדערט און פיער און דרייסיג בתי תפלות געדאווענט 76,900 אידען מיט אידענעס. א חוץ די שוהלען וואָס זיינען געווען העכער פון האָוסטאָן, די דריי אידישע טהעאטערע אויף דער בויערי, קופער יוניאָן, טעמעני האָל, און הונדערטער אנדערע שוהלען מיט האָלען... קען זיך דער „ווילדער מאָב" פון דער גהעטאָ אליין בעזאָרגען מיט רעליגיאָנס-אנגעלעגענהייטען, אָדער זיי וועלען, חלילה, ווערען אויס אידען, אויב די יהודים (יאָהודים) פון אפּטאון וועלען ניט זעהן בעזאָרגען גאָטס אינטערעסען אויף איסט סייד? אין דעם זעלבען ראַיאָן, פון האָוסטאָן ביז טשעררי סטריט, עקזיסטירען צוויי הונדערט און אַכט און זעכציג שטענדיגע חדרים, וואו אמת'ע ריכטיגע מלמדים לערנען טויזענדער אידישע תלמידים דאָס, וואָס די אפּטאונער יהודים קענען ניט. איז נויטיג געווען צו מאַכען פון עדיקוישיאָנאַל אַליאַנס א האַלבען בית המדרש און א האַלבען חדר?

נאָך טרויעריגער און זינלאָזער איז די פילאַנטראָפישע טהעטיג-קייט פון אונזערע בעלי טובות. זיי טוען ניט א טובה ווי א ברודער טוט א ברודער, ווי א איד א אידען, מיט א פריינדליכען געפיהל פון רחמנות און מיטלייד... איידער אַן אָרעמאן קריגט הילפע פון זייערע טשאַריטיס קריכען איהם פריהער די אויגען אַרויס. ער דארף אויס-האַלטען צוואַנציג עקזאמענס. איבערטראָגען דרייסיג אונטערזוכונגען... מען שטויסט איהם פון איין צימער אין דעם אנדערען, מע בעהאַנ-דעלט איהם גראָב, מע ערניעדריגט איהם אויף יעדען שריט און טריט און ענדליך גיט מען איהם אזא הילפע, וועלכע העלפט ניט און מאַכט איהם נאָר אומזיסט פאַר א בעטלער. די גרעסטע טהייל פונ'ם געלד געהט אַוועק אויף די קלערק וואָירק, פאַר משרתים און צדקה מחבליים, די גאַנצע פילאַנטראָפּי איז אַ ביוראקראטישע איינריכטונג פון גרוי-זאַמע ביוראקראטען און פאַרמאליסטען... ניט פילאַנטראָפּי איז דאָס, דאָס איז מיואַנטראָפּי... עס איז ניט אַ מעדיצין ווירקליך אויף ווי-פיעל עס איז צו העלפען, עס איז נאָר אַ האָרצישניק אָבצוציהען די היץ פון אַן אנדער פלאַטץ. דייטליכער גערעדט: די בעלי צדקות ווי-לען האָבען אַ נאָמען פון פילאַנטראָפּען און ניט באַדערען זיך מיט די קבצנים. די טשאַריטיס עקזיסטירען נאָר דארויף, עס זאָל זיין אַ פלאַטץ וואָהין די קבצנים צו שיקען... דיעזע אָרדנונג האָט געבראַכט דערצו

לירען דאָס גאַנצע לעבען פון הונדערטע טויזענדער אידען, ווילען קאָנטראָלירען זייער רעליגיעזן און עדיוקיישאָן, זייער פרעסע און זייער פאָליטישע טהעטיגקייט. ניט נאָר כבוד און רעקלאַמע, זיי האָבען פון זייערע טובות אויך פראַקטישע נוצען. די שטימען נעהמען זיי צו פאר זייערע קאנדידאטען. דעם פאטראנאזשע נעהמען זיי צו פאר זייערע אונטערלעקער, די פאָליטישע מאכט גיעבען מיר זיי אוועק און אז מען דאַרף עפעס א טובה, אָדער אפילו א גערעכטע פאָדערונג, קען מען אונז נאָר ניט, זיי דארפען זיין אונזערע „גאָ ביטוויין“, אונזערע פאקטאָרס. זיי זיינען אונזערע פאָרשטעהער און אונזערע פערזאָרגער. פאר וואָס קומט עס זיי? ! פאר וועלכע לייסטונג האָבען זיי דאָס פערדיענט ביי אונז? אמת, די ערשטע צייט האָבען זיי אונז געהאָלפען. אָבער אויב זיי האָבען עס געטאָן פון מצוה וועגען, וועט זיי גאָט בעצאָהלען. זאָלען זיי שיקען זייערע בילדס צו רבש"ע. אויב זיי האָבען דאָס געטאָן פון זייער טובה וועגען, האָבען זיי זיך אליין בעצאָהלט דערפאר. מיר זיינען אוועק פון אונזער אלטע היימלאַנד, ווייל מיר האָבען ניט געקענט ליידען א טיראנישע גרויזאמע מאכט, וועלכע האָט קאָנטראָלירט אונזער פריוואַט און קהל'שען לעבען, — מיר זיינען געקומען אין א לאַנד פון פרייהייט און אונאַבהענגיקייט ניט דאָרויף, אז איז דישע בעלי טובות און אויפפאַטאָרס זאָלען נעהמען זיך דאָס רעכט צו פיהרען אונז אייביג אויף א שטריקעל. עס איז צייט מיר זאָלען זיך אַרומקוקען וואָהין געהען מיר און וואָהין פיהרען אונז אונזערע ניט איינגעלאָדענע און ניט אויסערוועהלטע וועג-פיהרערס. מיר קענען אליין זיין א פאָליטישע מאכט און זאָגען א דעה אין שטעדטעל, מיר קענען אליין זיך סופאָרטען, מיר קענען אליין געפינען מיטלען צו פיהרען אונזער עדיוקיישאָן און צו ערפילען פילאַנטראָפישע פונקציען. — ווי לאַנג נאָך וועלען מיר זיך ערלויבען, אז מענשען וואָס האָבען מיט אונז גאָר נישט געמיינשאַפטליכעס, מענשען, וואָס זיינען אונז פערעמד און פעראַכטען אונז, מענשען, וואָס מיינען אז מיר זאָלען זיינען ניט מעהר ווי א ווילדער מאַב, אז זאָלען אונזערע פרויען זיינען פון די

גלייכען, צום ביישפיעל, צו די דייטשען, וועלכע זיינען דורכגעגאנגען אין דער היים א שולע פון עפענטליכען לעבען. אָבער מיר זיינען דאָך ניט ערגער פאַר די איטאַליענער. פאַר וואָס האָבען זיי ניט קיין בעלי טובות, משגיחים און מיקסאָלאָגיסטען? מיר האָבען בעווייזע, אז מיר זיינען פעהיגער ניט נאָר פאַר די איטאַליענער, נאָר זאָגאר פון די אָפּטאָנער יהודים אליין, איבערצונעהמען די אַמעריקאַנער ציוויליזאַציע. נאָך וואָס דאַרפען מיר דיעזע בעלי טובות? ווער בעט זיי? דער תירוץ איז אָבער, זיי מיינען ניט אונזער טובה, זיי היטען אָב זייערע אייגענע אינטערעסען. זיי זיינען קאואַרדס, רעדען ניט מיט אַן אָפּענעם מויל צו זייערע קריסטליכע מיטבירגער, האָבען ניט קיין מוטה צו זיין אָריגינעל און זעלבסטשטענדיג און האָבען מורא, די אָריגינאַל ליטעט און זעלבסטשטענדיגקייט פון די רוסישע יהודים זאָלען זיך ניט וואַרפען אייוואַנען און פעטראַ אין די אויגען... זיי האַרט ניט, וואָס מיר וועלען טאָן פעלערן און מיר וועלען פאַר זיי ליידען, ביז וואָס נען מיר וועלען זיך אויסלערנען ניט מאַכען קיין פעלערען, ניין! זיי ציטערען פאַר זייערע אייגענע פעל, זיי האָבען מורא פאַר זיך. נו, אז איהר זייט פייגלינגע און איהר האָט מורא, אז אלעס וואָס איהר טוט איז צו פעהיטען אייערע אייגענע אינטערעסען, אז די פראַקטישע בעדייטונג פון אייער פילאַנטראָפּי און עדיוקאַטישאַן איז ווערטה אַ פיטאַק מינץ, פאַר וואָס נעהמט איהר אייך אַזעלכע רעכטע צו פיהרען און צו בעפעהלען? די קריסטען האָבען אויסגעבויט אַ בילדונג אין דער גהעמט און האָבען געגרינדעט אַן אוניווערזיטי סעטעלמענט, וואו זיי טוען אַ סך מעהר פראַקטישע און נוצליכערע אַרבייט פאַר די בעפלעקערונג פון דער גהעמט און זיי האָבען צו אונז קיינע טענות און קיינע רעכענונגען, די עדיוקאַטישאַנאַל אליאַנס האָט אונז גליקליך געמאַכט מיט איהרע טובות! מיר קענען זיך ניט אויסצאָהלען, ניט אויסקויפען, ניט אָבראַנקען. געוואלד, ווער האָט אייך געבעטען? לאַ מעקצף וואַ מדובשך, מיר דאַרפען ניט אייער ביסעל האָניג און אייער פיעל גיפט.

עס איז צייט, מיר זאָלען בערעכענען, אז פאַר דעם ביסעל האָניג וואָס זיי גיעבען אונז, נעהמען זיי זיך צו גרויסע פראַצענטען און צופיעל פרווילעגיען. זיי אַם מייסטען, אָהן שכל און אָהן בילדונג, אָהן אמת'ע פילאַנטראָפּישע געפיהלע און אָהן אַ אידישע האַרץ, ווילען קאָנטראָ-

וואלטער.

1.

וואלטערס לעבען.

מיר געפינען ניט אין דער וועלט געשיכטע א צווייטען ביי-שפיעל פון א שרייבער, וואס זאל שפיעלען אזא גרויסע ראָלע און זאָל האָבען אזא מערקווירדיגע בעדייטונג, ווי דער בעריהמטער פראנצויזישער שרייבער וואָלטער. ער האָט זיך מיט זיין פעדער אזוי בעריהמט געמאַכט, ווי אלכסנדר מוקדון, ווי נאָפּאָלעאָן באָנאַפּארטע און אנדערע גרויסע פעלד-הערן. עס איז נאָך א פראגע אויב זיי מיט זייערע קאָלאָסאַלע אַרמעען האָבען געפיהרט אזעלכע זיעגרייכע מלחמות ווי וואָלטער, אויב זיי האָבען איינגענומען אזעלכע פעסטונגען, אויב, זיי האָבען אזוי געשראָקען זייערע פיינד ווי וואָלטער.

וואָלטער'ס ווערק זיינען געדרוקט אין זעכציג בענדער. ער האָט געשריבען וועגען פילאָזאָפּי און פאָליטיק, וועגען נאטור-געשיכטע און מאטעמאטיק, איז געווען א היסטאריקער, א דראמען-דיכטער, א עפישער און לירישער פאָעט, האָט געשריבען סאטירען און נאָוועלען, וויסענשאפטליכע טראקטאטען און הומאריסטישע ערצעה-לונגען.

זיין ריכטיגער נאָמען איז ניט געווען וואָלטער, נאָר פראנץ מאריא אראָועט. דעם נאָמען דע-וואָלטער, אָדער פאָן-וואָלטער האָט ער זיך געגעבען שפעטער אום כלומרשט צו צייגען, דאָס ער שטאַמט פון א אַריסטאָקראטישע פאמיליע. אין דער ווירקליכקייט אָבער שטאַמט ער ניט פון קיין גרויסען יחוס. זיין פאָטער איז געווען א קליינ-בירגער, א נאָטאַר און פראקטישער געשעפטס-מאַן, און האָט זעהר

„רעד לייטס“ הייזער, אז אלע אונזערע קינדער זיינע קרימינעלע און פערברעכער, אז דיעזע מענשען זאלען זיין אונזערע ראטהגעבער און וועגווייזער? ! עס איז צייט, מיר זאלען זיך שטעלען אויף אונזערע אייגענע פיס און מיר זאלען צו די דאזיגע פילאנטראפן, בענעפעקט-טאָרס און עדיוקייטערס אוועקשיקען צוריק די הילצערנע שטאָלצעס (האָדוליעס) אויף וועלכע זיי האָבען אונז געלערענט צו געהן און אויף וועלכע זיי אליין געהען אום זייער לעבען לאנג!

צו זעכצעהן יאָהר האָט ער געענדיגט די יעזואיטען שולע. זיין פאָטער האָט ניט געוואָלט וויסען פון זיינע פאָעזיען און שרייבע-רייען און האָט געפאָדערט, אז וואָלטער זאָל זיך אויסערוועהלען אַ פראַקטישע פראָפּעסיאָן און זאָל זיך מאַכען אַ קאָריערע. איהם האָט זיך געוואָלט, אז זיין זוהן זאָל זיין אַן אַרוואַקאָט און אין 1710 יאָהר איז וואָלטער געוואָרען אַ סטודענט פון אַ רעכט שולע. דאָ האָט ער זיך בעקאַנט מיט יונגע לייט, קינדער פון רייכע עלטערן, און אנשטאָט צו שטודירען פלייסיג די תורה פון צו אַרוואַקאָטען, האָט ער גאָר גע-לעבט אַ גוטען טאָג, געשריבען פאַסקווילען אין סאַטירען און פערשווענ-דעט געלד מעהר, ווי פיעל זיין פראַקטישער פאָטער האָט געוואָלט. דורך דעם איינפלוס פון זיינע מעכטיגע פריינד איז דעם רייכען נאָטאָר געלונגען צו קריגען פאַר זיין זוהן אַ שטעלע, אַלס אַ פאזש ביי דעם געזאַנדטען אין האָלאַנד. וואָלטער איז געקומען קיין האַאג, האָט זיך באַלד בעקאַנט געמאַכט מיט די פראַנצויזישע עמיגראַנטען, וועל-כע האָבען געוואָהנט אין דער שטאָדט, האָט זיך פערליעבט אין אַ יונגע מיידעל און איז דורך זיין ראָמאַן פערוויקעלט געוואָרען אין פערשיע-דענע אינטריגעס. דער געזאַנדטער האָט איהם משלח געווען צוריק קיין פאַריז מיט ניט זעהר אַ גוטען אַטעסאַט. דער פאָטער איז געווען אויסער זיך און האָט געצוואונגען זיין זוהן צו ווערען אַ שרייבער ביי אַ פראָקוראָר. אָבער אין דער קאַנצעליאַריע פונ'ם פראָקוראָר האָט ער מעהר ווי פון געריכטס זאָכען גאָר געטראַכט פון די פערגעניגענס, וועלכע מען קען געפינען אין אזא שטאָדט ווי פאַריז. אנשטאָט צו שרייבען פראַקטיקאַלען האָט ער געשריבען סאַטירען, בייסענדיגע און שטעכיגע פאַסקווילען אויף די גרויסע הערשער און מעכטיגע פער-זאָנען. מיט דעם פלעגט ער זיך שאַפען פיעל פריינד און פערפאָלגער אָבער דאָס פלעגט איהם מאַכען בעריהמט און פאָפולער.

אין 1715 יאָהר איז געשטאַרבן דער פראַנצויזישער קעניג לור-וויג דער פערצעהנטער און ווייל דער טראַנפאָלגער איז נאָך געווען קליינעהעריג איז דער הערצאָג פיליפ פון אַרלעאַנס געוואָרען רעגענט, אָדער במקום מלך. די פערדאָרבענהייט און אויסגעלאַסענהייט, וועלכע זיינען אין לורוויג'ס צייטען געווען פערבאָרגען אונטער דעם שלייער פון גרויסאַרטיגען עטיקעט און היפאָקריטישע מאַסקען, זיינען איצט ארויסגעטראָטען גאַנץ אָפּען. אַלע זיטליכע צוימען זיינען געווען אומ-

וועניג געהאלטען פון פילאָזאָפּי מיט פּאָעזי. ווי די מייסטען גרויסע זשעניען פון דער וועלט, האָט ער אויך געהאט דאָס גליק צו האָבען אַ מוטער, וועלכע איז געווען זעהר אַ געבילדעטע און, דאָס איז דער עיקר, אַ גייסטרייכע פרוי. פון איהר האָט ער גע'ירשנ'ט פיעלע פון די יעניגע נייגונגען, וועלכע האָבען איהם שפעטער געמאַכט גרויס און בעריהמט.

ליידער איז זיין מוטער געשטאָרבן, ווען ער איז נאָך אַלט געווען זיבעען יאָהר און מיט עטליכע יאָהר שפעטער האָט איהם דער פאָטער געשיקט לערנען אין אַ יעזואיטישען „קאלעדזש“. דאָ האָט ער געלערנט די אַלטע קלאַסישע שפראַכען און האָט געלעזען די קלאַסישע פּאָעטען, וועלכע האָבען איהם ענטוויקעלט די נייגונג צו פּאָעזי, מליצה און דראַ- מאַ. דאָ אָבער האָט ער זיך אויך בעקאַנט מיט דער יעזואיטישער סיסטעמע פון לעבען... חנפ'נען מעכטיגע מענשען, פעראַכטען קליינע מענשען; זיין פרום נאָר צווישען פרעמדע, אויסגעלאָסען און ציניש צווישען אייגענע. קיין פיעלע קענטניסע און קיין אמת'ע בילדונג האָט ער פון דער יעזואיטישער שולע ניט ארויסגעטראָגען. וואָלטער אליין זאָגט: „ווען איך בין ארויס פון דער שולע האָב איך געקענט לעטיין און האָב געוואוסט פיעלע אַנדערע זאַכען, איך האָב אָבער נאָר ניט געוואוסט, וואָס מען דארף וויסען“. אַלס צוועלף-יעהריגער שיללער פון דער יעזואיטען שולע האָט ער זיך בעריהמט געמאַכט מיט אַ ביטע בריעף, וועלכען ער האָט אָנגעשריבען אין פערזען פאַר אַן אַלטען קראַנקען סאָלדאַט. דיזער אינוואַליד האָט געבעטען ביים קעניג אַ פענ- סיע און אויף אַלע זיינע געבעט-בריעף האָט ער קיין ענטפער ניט גע- קראָגען, ביז מען האָט איהם געראטהען ער זאָל זיך ווענדען צו די „געלערענטע“ תלמידים פון דער יעזואיטען שולע. וואָלטער האָט איהם אָנגעשריבען אַ בריעף אין שירים און דער בריעף האָט ארויסגערופען פיעל אויפמערקזאַמקייט ביים קעניגליכען האַף און אין פאַרזי. כאָטש ער איז נאָך געווען זעהר יונג, האָט מען איהם שוין צוגעלאָזט אין די סאַלאָנען פון דער העכערער געזעלשאַפט, וואו ער האָט געזעהן לוקס- סוס, פערדאָרבענהייט, פאַלשקייט, און געהערט אפיקורסישע דיס- קוסיאָנען, שפּאַט פון דער רעליגיאָן און אויטאָריטעטען און וואו ער האָט באַגעגענט מערקווירדיגע מענשען, שאַרפיניגע אפיקורסים און פריידענקער.

אין זיי ראָלען. האָט אַ פּיעסאַ ביי דער ערשטער פּאָרשטעלונג קיין ערפּאָלג נישט געהאַט, האָט ער זי ביז דער צווייטער פּאָרשטעלונג אזוי געענדערט און אומגעאַרבייט, אז זי פלעגט שוין האָבען דעם גרעס-טען ערפּאָלג. ער האָט געקענט די ביהנע און פערשטאַנען גוט, וואָס די „מבינים“ פון זיין צייט האָבען געפּאָדערט. נישט אומזיסט האָט מען אויף איהם געזאָגט: „וואָלטער מאַכט זיינע פּיעסען צווישען די פּאָר-שטעלונגען“. דער ערפּאָלג פון זיינע פּיעסען און היסטאָרישע (עפּישע) פּאָעמען האָט איהם צוריק געקעהרט די גנאָדע פונ'ם הערצאָג פון אַרלעאַנס. ער האָט געקראָנען מתנות, געלד, אַ מעדאַל און כבוד. דאָס האָט געדויערט ביז ער האָט אָנגעשריבען אַ נייע סאַטירע. מען האָט איהם ווידער ארויסגעשיקט פון פאַרזי און, ווי שטענדיג, האָט ער ווידער געפונען מיטלען נושאַ חן צו זיין און ווערען בעגנאָדיגט. דאָס אלעס אָבער האָט איהם נישט געקענט בעפריידיגען. ער האָט שטענדיג גערעכענט, אז ער איז נישט גור אַ גרויסער פּאָעט און דיכטער, נאָר אויף אַ געשיקטער שטאאַטסמאַן און דיפּלאָמאַט. ער האָט געוואָלט קריגען אַן אָנגעזעהענע פּאָליטישע שטעלע. קריגען אזא פּאָסטען האָט מען אין יענער צייט געקענט נאָר דורך אַ געוויסען דיובאָ, וועלכער איז געווען אַ מיניסטער און די רעכטע האַנד פון דעם רעגירער. ער איז געווען אַ פאַלשער, אויסגעלאָסענער און זעהר פערדראָרבענער מענש. דאָס אָבער האָט וואָלטערן נישט געהינדערט און ער האָט געפונען מיטלען צו ווערען בעקאַנט און בעפריינדעט מיט דעם דיובוא. אַ מאָל, ווען וואָל-טער איז געווען איינגעלאָדען צו דיובוא'ס טיש, האָט ער בעמערקט, אז איינער פון די אָנגעזעהענסטע געסט איז דער זעלבער אָפיצער, וועלכער האָט איהם אזוי פעררעטהעריש פער'מסר'ט און צוליעב וועל-כען ער איז געזעסען אין דער שרעקליכער באַסטיליע. דאָס האָט איהם זעהר אויפגעבראַכט און ער האָט מיט כעס אויסגעשריען: „איף האָב נישט געוואוסט, אז שפּיאָנען געפינען אַן עהרען-פלאַץ ביים טיש פון מיניסטאַרען!“ דער אָפיצער האָט וואָלטער'ן אָבעווארט אויף איינע פון די פאַרזער בריקען און האָט איהם געשלאַגען מכות רצח. עס איז ארויס אַ סקאַנדאַל אויף גאַנץ פאַרזי. וואָלטער איז געלאָפּען צו אלע מיניסטאַרען און אלע מיליטערישע דעפּאַרטאַמענטען און האָט נישט געקענט געפינען געגען זיין בעליידיגער קיין דין און קיין משפט.

נאָך אַ מיאוסער סקאַנדאַל איז ארויס ביי וואָלטער'ן מיט אַ

געוואָרפֿען און פֿיליפֿ פֿון אַרלעאָנס אליין האָט זאָגאַר נישט געמאַכט קיין געהיימנים פֿון זיינע פֿערהעלטניסע צו זיין אייגענער טאָכטער... אין דער צייט איז פֿאַרזי פֿערפֿליצט געוואָרען מיט שמוציגע פֿאַסקוויל־לען, שטעכניגע סטירען און פֿערשידענע הומאָריסטישע פֿאַעמען. וואָלטער איז געוויס נישט אָבגעשטאַנען פֿון אַנדערע, ער האָט אָנגע־שריבען אַ סאַטירע אויפֿ'ן רעגענט און מען האָט איהם אַרויסגעשיקט פֿון פֿאַרזי. צוויי יאָהר איז איהם געווען פֿערבאַטען צוריק צו קעהרען זיך. ער האָט אָנגעשריבען אַ מליצה־בריעף אין שענהע פֿערזען צום רע־גענט, האָט אָבגעלייקענט, אַז די סאַטירע, וועלכע מען שרייבט איהם צו, איז ווירקליך געשריבען פֿון איהם. און אַ ראיא, זאָגט וואָלטער, אַז נישט איך האָב עס געשריבען, וואָרום עס איז געשריבען מיט זעהר שלעכ־טע פֿערזען. מען האָט איהם ערלויבט אומצוקעהרען זיך און דער רע־גענט האָט איהם ווידער געשענקט זיין גנאָדע. נישט לאַנג אָבער האָט וואָלטער געלעבט אין שלום מיט'ן קעניגליכען האָף און מיט די גרויסע אַריסטאָקראַטען. ער האָט ווידער אָנגעשריבען אַ סאַטירע. ער האָט ווידער געפֿראַווט אָבלייקענען, אַז ער איז דער מחבר, אָבער דאָס מאַל איז עס איהם נישט געלונגען. אַן אָפיציער האָט געשפּיעלט די ראָלע פֿון אַ שפּיאָן. ער האָט זיך געמאַכט גוט פֿריינד מיט וואָלטער'ן, און ווייל וואָלטער האָט זיך ליעב געהאַט צו בעריהמען, האָט ער דעם שפּיאָן ענטדעקט דעם אמת, ווער דער ריכטיגער פֿערפֿאַסער פֿונ'ם פֿאַסקוויל איז. דאָס האָט געפֿיהרט דערצו, דאָס מען האָט וואָלטער'ן פֿערשפּאַרט אין דער באַסטיליע, וועלכע האָט אזא טרויעריגע היס־טאָרישע בעריהמהייט. אין דיעזער פֿעסטונג איז וואָלטער אָפּגעזעסען כמעט אַ יאָהר. נאָכדעם האָט מען איהם ווידער אַרויסגעשיקט פֿון פֿאַרזי.

עטליכע יאָהר האָט ער אומגעוואַנדערט פֿון איין אָרט צום אַנדערן, פֿון איין שלאָס צו צווייטען, מיט זיין שאַרפֿזינן און וויציגען שכל האָט ער זיך איבעראַל געשאַפֿען פֿערעהרער און פֿיינד. ביסלעכ־ווייז איז די שנאה געגען איהם אין קעניגליכען האָף אָבגעקיהלט גע־וואָרען און ער פֿלעגט זיך ערלויבען צו קומען אַ מאָל אין דער הויפט שטאָדט פֿון פֿראַנקרייך. אין דער צייט איז ער בעקאַנט געוואָרען אַלס אַ דראַמע־דיכטער. ער האָט געהאַט זעהר פּיעל ליעבע צו דער ביהנע און טהעאַטער־קונסט, פֿלעגט אליין רעזשיסירען זיינע פּיעסען, שפּיעלען

האָט אַ געוויסע צייט זיך געהאַלטען ווי אַ סטאַטעק, געשריבען ערנסטע ווערקע און קיינעם ניט פוגע בכבוד געווען. דאָס האָט אָבער לאַנג ניט געקענט דויערען. די וועלט בעריהמטע שוישפיעלערין אנדריענע לעקאווריער, וועלכע איז אַ מאָל געווען איינע פון וואָלטער'ס פילע געלעבטע, איז געשטאָרבן און די קאטוילישע גלחים האָבען ניט ער-לויבט זי צו בעערדיגען מיט אַ קריסטליכע לויז, ווייל זי איז ניט געווען איבריג פרום. וואָלטער האָט וועגען דעם אויפגעשריבען אַ פאָעמע, אין וועלכער ער האָט גוט מכבד געווען די קאטוילישע גייסטליכע פאָטערס... נאָכדעם האָט ער זיך געמוזט בעהאַלטען... זיין ווערק „פילאָזאָפישע בריעף" איז אין 1734 יאָהר דורך די הענד פון אַ הענד קער פערברענט געוואָרען. ענדליך אום פטור צו ווערען פון אלע פער-פאָלגונגען און אנגריפע האָט ער זיך בעזעצט אין דעם שלאָס פֿון זיין געלערטער געליעבטע די מאַרקיוע דיו שאטעל. ביי איהר אין שלאָס האָט ער פערבראַכט כמעט 15 יאָהר. אויף אַ קורצע צייט פלעגט ער מיט איהר אָדער אליין אַרויספאָהרען קיין ברוסעל אָדער האָלאַנד און באַלד זיך צוריקקעהרען. דאָ אין שלאָס האָט ער אליין און מיט זיין געליעבטע געשריבען פיעלע ווערק איבער די העכערע מאטעמאַטיק, פי-לאָזאָפֿי, געשיכטע און האָט פערפאַסט פיעלע דראַמען און פאָעמען.

וואָלטער איז בעריהמט געוואָרען אין גאַנץ אייראָפּא. דער פריי-שישער קעניג, וועלכער איז בעקאַנט אלס פרידריך דער גרויסער, איז געווען איינער פון וואָלטער'ס טרייסטע אנהענגער. ער האָט שוין לאַנג געבעטען וואָלטער'ן ער זאָל קומען צו איהם וואָהנען, אָבער כל זמן די מאַרקיוע, דיו שאטעל האָט געלעבט, האָט ער ניט געקענט ערפילען דעם קעניג'ס ווילען — זי האָט איהם פשוט ניט געלאָזט — ער האָט עס נור געקענט טאָן נאָך איהר טויט. אין 1750. יאָהר איז ער געקור-מען קיין בערלין. דער קעניג האָט איהם געגעבען אַ וואָהנונג אין זיין שלאָס, האָט איהם געמאַכט פאַר אַ קאוואליער, האָט איהם בעשטימט צוואַנציג טויזענד ליוורען אַ יאָהר געהאַלט. אָבער זיין נייגונג צו אַבצושפּאַטען, אָבצולאַכען, זיין קנאה, זיינע אינטריגען און פאָלעמישע שטרייטגקייטען, זיין איבערמעסליכער דורשט נאָך כבוד און געלד האָבען זעהר גיך איבערגעפיהרט די גוטע פעהרעלטניסע צווישען איהם און דעם קעניג. דער פּרעזידענט פון דער בערלינער אַקאַדעמי פון ווי-סענשאַפּט, אַ געוויסער מאָפּערטיוס, איז געווען זעהר אַ בעגרענצטער

געוויסען קאוואליר פון ראָהאָן שאבא. דיעזער אַריסטאָקראַט האָט עס געהאַלטען פאַר אַן ערנידערונג מיט זיינע ווייסע הענד צו שלאָגען אַ מענשען, וועלכער איז ניט קיין אַדעליגער, נאָך אַ פּאָעט און פּילאָזאָף, האָט ער געשיקט זיינע קנעכט זיי זאָלען וואָלטערן שלאָגען און ער איז געזעסען אין זיין קאַרעטע און האָט געקאָמאַנדעוועט ווי אזוי מען זאָל שלאָגען. וואָלטער איז געווען אויסער זיך, ער האָט זיך אויסגעלערנט פּעכטען און האָט אַרויסגערופּען זיין בעליידיגער אויף אַ דועל. דער קאוואליר האָט איהם ניט געענטפּערט. וואָלטער איז אומגעלאָפּען ווי אַ פּער'ס'טער איבער גאַנץ פאַריז, האָט געבעטען זיינע מעכטיגע פריינד זאָלען זיך פאַר איהם אָננעהמען, האָט געזוכט הילף און האָט איבעראַל בעגעגענט שפּאַט, חוץ און ערניערונג. דער גייסטיגער צורשטאַנד פון דעם אויפגעבראַכטען וואָלטער האָט זיך בעוויזען געפּעהרליך פאַר דעם שטאַלצען אַריסטאָקראַט, מען האָט מורא געהאַט, דער פּערצווייפּעלטער וואָלטער זאָל זיך ניט עטוואָס ערלויבען געגען אזא מיוחס. און מען האָט וואָלטער'ן נאָך אַ מאָל פּערשפּאַרט אין דער באַס-טיליע. פו דער באַסטיליע האָט מען איהם אַרויסגעשיקט פון פּראַנק-רייך און וואָלטער, וועלכער האָט געהאַט פריינד אין ענגלאַנד, איז אוועק געפּאָהרען אין דעם איינציגען לאַנד, וואו אַ מענש האָט אין יעדער צייט געקענט געפינען רעכטע און אַ געוויסע פרייהייט.

ענגלאַנד מיט איהרע אינסטיטוציאָנען און פּאָליטישע איינרייכ-טונגען, מיט איהרע געלערטע פּילאָזאָפּען און פריי דענקער, האָט געמאַכט אַ גרויסען איינדרוק אויף וואָלטער'ן. פאַר איהם האָט זיך געעפּענט אַ נייע וועלט, נייע ערשיינונגען, נייע סאָציאַלע פּערהעלטניסע, נייע פּראָגען. ענגלאַנד איז געווען וואָלטער'ס גרעסטע און בעסטע שולע. דאָ האָט ער זיך גיך בעקאַנט מיט די בעריהמטעסטע פּאָרשטייער פון דער וויסענשאַפּטליכער און ליטעראַרישער וועלט, האָט זיך אויסגעלערענט ענגליש, האָט שטודירט ענגלישע קלאַסיקער, האָט געלעזען שעקספירען אין אַריגינאַל און ווען איהם איז ענדליך דורך די שטרענגות פון זיינע איינפלוסרייכע פריינדע ערלויבט געוואָרען צו קומען צוריק נאָך זיין היימאַט האָט ער געהאַט גענוג מאַטעריאַל, וואָס צו פּאַפּיר לאַזירען, אימיטירען, וועגען וואָס צו דענקען און צו שרייבען. אין 1729 יאָהר האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק נאָך פאַריז, וואו ער האָט געוואָהנט אין אַ פּאַרשטאָט אונטער אַן אויסגעטראַכטען נאָמען. ער

די נעמען פון אלע זיינע ווערק. ער האָט פערפאסט איבער פופציג דראמען, קאָמעדיען און טראגעדיען. פון זיינע טראגעדיען זיינען מעהר בעקאנט „זאירע“, „עראפע“ און „מאהאמער“, די לעצטע איז איבער-זעצט פון דעם גרויסען דייטשען דיכטער געטהע. פון זיינע גרויסע עפישע פאָעמען זיינען מעהר בעריהמט זיין מייסטערווערק „הענרי-ארא“ און די „פוסעלן“ ער מאכט חוזה פון דער הייליגער זשאנע דיארק. פון זיינע פיעלע ערצעהלונגען און נאָוועלען זיינען מעהר בע-קאנט „קאנדיד“ און „זאדיק“, אין וועלכע ער קריטיזירט די רעלי-גיאָן און די סאָציאלע פערהעלטניסע. זיינע פילאָזאָפישע טראקטאטען, זיין פילאָזאָפישע ענציקלאָפּעדי, זיינע היסטאָרישע מאָנאָגראַפיען, זיינע אבהאנדלונגען וועגען דער פילאָזאָפּי פון דער היסטאָרי, רעליגיאָן, און, הויפטזעכליך, זיינע פובליציסטישע אַרטיקלען האָבען קיין צאָל ניט. אַ גרויסע היסטאָרישע בעדייטונג האָט זיין קאָרעספּאָנדענץ — ווארום זיינע קאָרעספּאָנדענטען זיינען געווען די גרעסטע געלערענטע פון זיין צייט, די גרעסטע דיכטער און שרייבער, די גרעסטע הערשער און קעניגע.

קיין שרייבער אין דער וועלט האָט ניט געשפּיעלט אזא גרויסע ראָלע, ווי וואָלטער.

2.

וואָלטער אלס מענש און שרייבער.

וועגען וואָלטער'ן, זיין לעבען, זיין טהעטיגקייט, זיין איינפלוס אויף דער ציוויליזירטער וועלט פון אַכטצעהנטען יאָרהונדערט און זיינע ווערקע, וועלכע זיינען, ווי מיר האָבען אויבען דערמאָנט, גע-דרוקט אין זיעבציג בענדער. קען מען און מען דארף שרייבען זעהר פיעל. אין אַ קליינע בראַשורע איז מעגליך צו געבען וועגען איהם נאָר אַ קורצע באַראַקטעריסטיק.

עס איז געווען אַ צייט, ווען מען האָט די רעאַקציאָנערע וועלט געשראַקען מיט וואָלטער'ן, ווי מען שרעקט קליינע קינדער מיט דעם

מענש און א פערזאנלעכע און טראץ דעם וואס פרידריך האָט איהם געזאָגט, האָט וואָלטער פון איהם זעהר אָבגעלאָזט. ער האָט דעם וויסענ-שאַפטליכען פרעזידענט אָנגערופען מיט'ן נאָמען אַקאַדעמיע און האָט געמאַכט חוזק פון זיינעם אַ פּלאַן דורכצובויערן דעם קונגעל פון דער ערד דורך און דורך... דאָס האָט אַרויסגערופען אַ פּאָלעמיק צוויי-שען איהם און זיין קעניגליכען תלמיד, וועלכער האָט זיך אויף גערע-כענט פאַר אַ גאַנצען קענער (פיעלע פון דיזען קעניגליכען קענער'ס ווערקע זיינען געווען בעאַרבייט און רעדאַקטירט פון וואָלטער'ן). אין 1753 יאָהר האָט וואָלטער געמוזט פערלאָזען דייטשלאַנד. אויף דער דייטשער גרעניץ האָט מען איהם פערהאַלטען מיט זיין באַגאַזש און מען האָט ביי איהם צוגענומען אַ שקאַטולקע מיט פרידריך'ס מתנות. אָבזאָהל שפּעטער האָט זיך וואָלטער מיט זיין תלמיד איבערגעבעטען, אָבער גוטע אַמט'ע פריינד ווי פריהער זיינען זיי שוין מעהר קיין מאָל ניט געווען. אומקערען זיך צוריק קיין פאַריז האָט מען וואָלטער'ן ניט ערלויבט האָט ער זיך געקויפט אַ לאַנד-גוט (אַ אימעניע) אויף דער גרעניץ פון דער שווייץ און פראַנקרייך, וועלכע האָט זיך גערופען פער-נעי. דאָ האָט ער פערבראַכט די איבריגע צוואַנציג יאָהר פון זיין לע-בען אַלס אַ באַראָן און אַ מאַגנאַט, אַרומגערינגעלט מיט אַ גאַנצער סוויטע פון בעדיענטע, פריינד, אנהענגער און פערעהרער. די גרעסטע לייט פון דער וועלט פלעגען פאָהרען קיין פערנעי, ווי חסידים פאָהרען צו אַ גוטען-אידען. זיין יעהריגער איינקונפט איז געווען איבער 140 טויזענד ליוורען און ער האָט געלעבט ווי אַ פירסט אין לוקסאָס און פערגניגען. דאָ האָט ער געהאַט זיין אייגענעם טהעאַטער פיר וועל-כען ער פלעגט שרייבען שטיק, און ער אליין פלעגט זיי אויפפיהרען, און ער אליין און זיינע פריינדע פלעגען זיי שפיעלען. ביז די מינוטען פון זיין לעבען איז ער געווען טהעטיג, פול מיט ענערגי און ענטווי-אָמוס. ער איז געשטאַרבן אין דער שטאָט, וואו מען האָט איהם ניט ערלויבט צו לעבען — אין פאַריז, אין דעם יאָהר 1778, אין דער עלטער פון 48 יאָהר. אין דעם יאָהר 1878 איז דעם טאָג פון זיין הונדערטען יאָהרצייט, איז אין פאַריז געווען זעהר גרויסע און גלענצענדע פעסט-ליכקייטען. אין דעם יאָהר 1891 האָט מען אין פערעני געשטעלט אַ גרויסען און מערקווירדיגען מאָנומענט.

מען וואָלט געדארפט האָבען פיעל פלאץ בלויז אויסצורעכענען

פען האָט ער נאָך ווי עס איז ערלויבט צו זיין אטעאיסטען, דאָס פאָלק
 אָבער מוז האָבען אַ גאָט, ווייל דאָס איז פראַקטיש. דער פראַסטער
 מענש זאָל ניט מורא האָבען פאר'ן גיהנום, פאר שמיץ וועט קיין פאָרם
 פון רעגירונג ניט קענען עקזיסטירען, און קיין אָרדנונג אין דער גע-
 זעלשאַפט. דורך דיזעזער טעאָרי זיינער האָט ער געהאט פיעל קאָפּדריי-
 עניש. ער האָט געגלויבט אין גאָט אין שכר ועונש, און האָט ניט גע-
 גלויבט אין דער אונשטערבליכקייט דער זעעלע. ער האָט געלאַכט פון
 די, וואָס גלויבען אז דער מענש האָט ערגעץ וואו אַ נשמה. פרעגט זיך,
 אז קיין נשמה איז ניטאָ און קיין יענע וועלט איז ניטאָ, ווי אזוי וועלען
 די פויערען און קאנאליען בעשטראָפּט ווערען פאר זייערע חטאים
 און עברות? אויף זיינע עלטערע יאָהרען, ווען ער איז געווען זעהער
 רייך און האָט געלעבט ווי אַ באַראָן, האָט ער אין זיין גוט אויפגעבויט
 אַ קירכע, אויף וועלכער עס איז געווען אויפגעשריבען: וואָלטער האָט
 דאָס אויפגעבויט פאר גאָט! פאר זיין שטארבען האָט ער ערקלערט
 אָפּען, אז ער וויל שטארבען אין דער הייליגער קריסט־קאטויליש-
 אפּאָסטאָלישער קירכע. און פאר זיין טויט האָט ער אונטערגעשריבען
 אַ פאפיער, אין וועלכען ער האָט זיך ענטזאָגט פון אלעס וואָס ער האָט
 געשריבען געגען קריסטענטום. מיט איין וואָרט, וואָלטער איז אין
 קיין הינזיכט ניט געווען צו ראדיקאַל. נאָך פאר איהם און אין זיין צייט
 זיינען געווען דענקער, וועלכע האָבען אַ סך ראדיקאַלער בעהאַנדעלט
 אלע פראַגען פון געזעלשאַפטיכען לעבען. פאר וואָס־זשע פלעגט פאלען
 אַן אימה ופחד אויף דער רעאַקציאָנערער וועלט, אז מען פלעגט נאָר
 דערמאָנען זיין פערהאַסטען נאָמען?

מען זאָגט, וואָלטער איז געווען אַ גרויסער קעמפפער פאר די
 פרייהייט פון דעם וואָרט, פאר דיזען קאמפּף זיינעם איז ער עטליכע
 מאָל געזעסען אין באַסטיליע און איז פערטריבען געוואָרען פון זיין פאָר-
 טערלאַנד. דאָס איז ניט ריכטיג. ער איז ניט געווען קיין בראווער גע-
 וואנטער קעמפפער, ער איז נאָר געווען אַ שרעקליכער דעמאָגאָג. ער
 האָט ניט געהאט קיינע פרינציפען, קיינע סימפאטיען, קיין הייליגטום.
 ווי אַן אכזר האָט ער מיט אַ טיוולאשער ענערגי פערפאָלגט זיינע
 אינטערעסען, אָהן רחמנות, אָהן מיטלייד, אָהן אַבשיי. אָבער ער איז
 קיינמאָל ניט ארויס אין אַן אָפּענעם קאמפּף געגען די, וואָס אונטער-
 דריקען און רויבען די פרייהייט. פארקעהרט, זיין גאנצען לעבען איז

„בוגי מען“... דער נאָמען „וואָלטעריאנעז“ איז געווען אזא קללה, פונקט ווי איצט ביי דער בורזשואַזער וועלט די נעמען: ניהיליסט, סאָציאַליסט, אַנאַרכיסט. עס איז ניט שרעקליך! ער איז ניט געווען קיין רעוואָלוציאָנער אין קיין זינען, די עקאָנאָמישע פּערהעלטניסע פון זיין צייט האָבען איהם ניט אינטערעסירט אַלס אַ וויכטיגע סאָציאַלע פּראָבלעם. אַבוואָהל עס האָבען שוין דאָמאָלס עקזיסטירט די עקאָנאָמיסטען, וועלכע זיינען אונז בעקאַנט אַלס פיזיאָקראַטען. (די דאָזיגע עקאָנאָמיסטען האָבען געלערענט, דאָס די רייכקייט פון נאַציאָנען בע- שטעהט ניט אין גאָלד און זילבער, נאָר אין פּראָדוקטען פון אַגריקול- טור, דאָס אַלע מענשען האָבען דאָס גלייכע רעכט צו געניסען די פריכטע פון זייער אַרבייט און עס איז אוננאַטירליך דאָס ליידגי- געהער זאָלען לעבען אַ גוטען טאָג און די וואָס אַרבייטען זאָלען ליידען נויטה). ער איז ניט געווען קיין פּאָליטישער ראַדיקאַל, ער האָט געמאַכט חוזה פון די שרייבער, וועלכע האָבען געגלויבט אין אַ רעפּובליקאַנישע פאָרם פון רעגירונג. פאַרקעהרט, ער האָט געגלויבט אין די נויט- ווענדעדיגקייט פון אַן אויטאָקראַט, ער מוז נאָר זיין אַ געבילדעטער און „הומאַנער דעספּאָט“. וואָלטער איז זאָגאַר קיין געוועהנליכער דע- מאָקראַט ניט געווען. ער האָט גאַנץ אָפּען געלאָכט פון די קאַנאַליען, פון וועלכע עס בעשטעהט דאָס פּאָלק, דער פּעבעל, די פּראָסטע מענ- שעלאַך. שוועסטער און דיענסטמיידלעך אויפּקלעהרען, זאָגט ער, דאָס איז ניט אונזער זאך, דאָס איז די אויפגאבע פון אַפּאָסטאָלען. עס האָט דעלט זיך ניט אין דעם, זאָגט ער, אונזערע לאַקעיען פּערהינדערען פון צו געהן אין קירכע, הערען דרשות און דאוונען... „מיר וועלען גיך האָבען אַ נייעם הימעל און אַ נייע ערד. אָבער ווער? די אנשטענדיגע לייט נאָר. וואָס בעטרעפט די קאַנאַליען, דעם פּעבעל, איז די דומסטע ערד און דער דומסטער הימעל געראדע דאָס וואָס זיי דארפּען. דאָס פּאָלק וועט אימער דום און באַרבאַריש בלייבען. זיי זיינען אַקסען, וועלכע דארפּען האָבען אַ יאָך, אַ שטאַהל און אַ בינטעל שטרוי“.

ער איז אפילו קיין אטעאיסט אויך ניט געווען. ער האָט געגלויבט אין אַ פּערזענליכען גאָט און האָט זעהר פיעל געשריבען, אום צו איבער- צייגען די אונגלויביגע, אַז אַ גאָט איז אַ נויטווענדעדיגער זאך. די גאַנ- צע וועלט ווייסט זיין בעריהמטע סענטענעז: „אויב עס איז ניטאָ קיין גאָט, מוז מען אַזעלכען ערפינדען“. געבילדעטע מענשען און פּילאָזאָ-

טער אן אויסגעטראכטען נאָמען פלעגט ער שרייבען נאָר אנדערש. פריערדיק'ן דעם גרויסען פלעגט ער שרייבען, אז ער איז דער שלמה המלך און אונטער די אויגען פלעגט ער איהם רופען: אפּפּע... דער רוסישער צאריצע יעקאטערינא האָט ער געשריבען, אז זי איז די איינציגע „סעמיראמיס דעם נאָרדענס"... און מיט אַ קורצע צייט פריהער האָט ער דאָס זעלבע געשריבען דער האַלב-וויילדער צאריצע יעלזא-וועטע... דער עיקר איז געווען ביי איהם נאָר צו קריגען אַ „קאָמיי-שאַן". ווען ער איז געווען ביי פרידריך'ן אין פרייסען האָט ער גע-וואָלט ווערען אַ געהיימער אַגענט פון זיין רעגירונג און אויסגעפיר-נען פאָליטישע סעקרעטען... עס האָט איהם אָבער ניט געגליקט... פריהער האָבען איהם די פראנצויזישע דיפלאמאטען ניט געגלויבט און שפעטער האָט זיך פרידריך ניט געלאָזט נאָרען. ער האָט זיין רבי, וואָלטער'ן, זעהר גוט פערשטאַנען. דיינע ווערקע, האָט ער גע-זאָגט וואָלטער'ן, פערדיענען מאָנומענטען און דיינע טהאַטען פערדיע-נען קייטען. — „עס איז גוט וואָלטער'ן צו לעזען, אָבער ניט צו קענען"... עס איז אין וואָלטער'ס כאַראַקטער ניט געלעגען צו פיהר-לען וואַרימע פריינדשאַפט און ליעבע... פיעלע פרויען האָבען איהם געליעבט, פערנעטערט, ער האָט אָבער זיך נור אַמוזירט... איהם האָט לייעב געהאַט די בעריהמטע אַקטריסע אנדריענא לעקובטאריער, איהם האָט לייעב געהאַט אַ יונגעם מעדכען וועלכעס ער האָט בעגעגענט אין דער פראָווינץ... ער האָט זי געבראַכט קיין פאַרין, צוגעזאָגט צו מאַכען זי פאַר אַ בעריהמטע אַקטריסע און ווען ער האָט זי ניט געדאַרפט מעהר, האָט ער זי פערנעסען... שפעטער ווען זי האָט גע-היראַטעט מיט אַ בעריהמטען נאָבעלמאַן, האָט ער זי ווידער געוואָלט בעגליקען, האָט זי איהם אָבער געהייסען נעהמען דעם וועג... דאָס האָט איהם ניט לאַנג פערדראָסען, ער האָט זעהר גיך געפונען אנדערע געליעבטע... די איינע פרוי מיט וועלכער ער איז געווען פערבונדען אַ היבשע צייט איז די מאַרקיוזע דו שאטעל... אין יענע צייטען האָ-בען די העכערע קלאַסע מענער ניט געהאַט דאָגעגען, אז זייערע פרויען זאָלען האָבען געליעבטע, טרייהייט אין פאַמיליען-לעבען האָט זיך גערעכענט פאַר אַן אָבגעשטאַמטע זאָך, וועלכע איז אַרויס פון דער מאָדע. וואָלטער איז פיעלע יאָהרען געווען דער מאַרקיוזע'ס געליעב-טער, ער האָט געלעבט רוהיג אין איהר שלאָס מיט אלע בעקוועמליכקיי-

ער געווען א מחותן מיט קיסרים קעניגע, פירסטען, פרינצען... האָט זיך גע'הנפ'עט צו זיי, געשנאָרעט געלד ביי זיי, געמאַכט זיי קאָמפּלי-מענטען. ער איז געזעסען אין באַסטיליען פאַר פאַסקווילען און שמור ציגע אַרטיקלען, וועלכע ער פלעגט אַרויסלאָזען אונטער אַ פרעמדען נאָמען... ער האָט קיין מאָל נישט געהאַט דעם מוט מודה זיין זיך, אז אַן אַרטיקעל, וועלכער האָט אימיצען פון די גרויסע בייז געמאַכט, איז געווען געשריבען פון איהם ער פלעגט זיך שווערען אז דאָס איז אַ בלבול און שטילערהייט פלעגט ער בעקאנטע און בעריהמטע מענשען, ליבעהאַבער פון סענזאַציאָן און סקאַנדאַל, געבען קאָפּיעס פון זיין שריפט... דאָס האָט איהם געמאַכט פאַר אַ געפעהרליכען מענשען.

אַלס אַ מענש איז ער געווען אַ שרעקליכער עגאָאיסט. די מענשען, זאָגט ער, זיינען געשאַפּען צו זיין אָדער איין אַמבוס אָדער אַ האַמער; איך וויל בעסער זיין אַ האַמער... ער האָט געקלאַפט וואו ער האָט נור געפונען מעטאַל צו שמייעדען. ער האָט געדענקט נור וועגען זיך, האָט לייעב געהאַט כבוד, האָט געוואָלט זיין רייך און האָט נישט מקפיד גע-ווען אויף מיטלען... ער האָט געמאַכט געלד און פיעל געלד, און ער איז ענדליך געוואָרען אַ גרויסער עושר, — נישט פון שרייבען, נור פון פערשידענע אָפּערס, האָט געגעבען געלד אויף פּראָצענט, געהאַנדעלט מיט ווערטפאַפּיערען, געווען אַ פאָדריאַטשיק, אַ ספּעקולאַנט און איז געווען זעהר אַ קאַרגער, אָבּוואָהל ער האָט נישט געהאַט נישט קיין ווייב און נישט קיין קינדער. אויף דער עלטער, ווען ער האָט געלעבט אין זיין פאַלאַץ אין זיין אייגענעם גוט פערנען, אויף דעם גרענעץ פון שווייצער-לאַנד און פראַנקרייך, האָט ער געלעבט ווי אַלע מאַגנאַטען. מיט אַן אייגענעם טהעאַטער, אייגענע פאָרדאָנעס, פערד, וועגען, גלחים און פערעהרער. אין דער צייט פלעגט ער אַמאָל זיך אַרויסצייען אויף אַלס אַ בעל צדקה, אָבער ווער ווייסט, וועלכע מאָטיווען ער האָט דער-ביי געהאַט. ער איז נישט געווען קיין גוטער מענש, האָט קיין מאָל נישט מוחל געווען, אויב מען האָט איהם פוגע בכבוד געווען. אין פילאָזאָפּישע טראַקטאַטען, אין פאָעמען, אין דראַמען פלעגט ער געפינען פלאַטץ פאַר זיינע פערזענליכע חשבונות, ווי פון זיינע שונאים נקמה געהמען, שימפּפען און בעליידיגען זיי. ער איז נישט געווען קיין אויפריכטיגער מענש. אין די אויגען האָט ער געזאָגט אזוי און אונטער די אויגען אַנדערש. אַלס וואָלטער האָט ער גערעדט פון אַ פערזאָן אזוי, און אונט-

ריגסטע בעלידיגונגען, האָט איהם אָנגערופען : א פליעג, א גאָרנישט, וועלכער וויל פון זיין בוידעם זעהן די עראייגניסע פון דער וועלט-גע-שיכטע. שלאָסער זאָגט, אז פון אלע היסטאָרישע אַרבייטער פון וואָל-טער, איז נור זיין געשיכטע פון לודוויג דעם פערצעהנטען די איינציגע פון וועלכער מען קען זיך ערלויבען, אי דאָס מיט גרויסע פאָרזיכטיג-קייט, אייניגע בעמערקונגען צו אנטליי הען.

ער האָט אויפגעשריבען זעהר פיעלע דראַמען און אייניגע קאָ-מעדיען, וועלכע האָבען אין זייער צייט געמאַכט א שטורם. וואו זיינען זיי איצט ? וואו שפיעלט מען זיי ? וועמען זיינען זיי בעקאנט ? ער אליין האָט זיך געהאַלטען פאַר א זעהר גרויסען דראַמאַטורג, האָט געשריבען אין א הויף-פערסינצלעטען קלאַסישען טאָן, נאָך די אלע רעגעלען און קאזינאנע געזעצען פון דער טראַגעדי. פון שעקספיר'ן האָט ער ניט זעהר שטאַרק געהאַלטען. אָבוואָהל ער האָט צוגעגעבען, אז שעקספיר איז א זשעני, אָבער זיינע דראַמען האָט ער געזאָגט זיין נען געשריבען געוואָרען צו ווילד און באַרבאַריש. זאָגאר „האַמלעט“ איז נאָך זיין מיינונג א שטיק וואו איינער ווערט משוגע אין ערשטען אַקט, דער צווייטער אין צווייטען אַקט, אין דריטען אַקט שלאָגט מען זיך און מען טרינקט, נאָכדעם גראַבט מען א קבר אויף דער ביהנע, מען שלאָגט זיך ווידער און מען פערגיפטעט. ווען ער, וואָלטער, וואָלט האָבען א מאַכט, זאָגט ער, וואָלט ער שעקספירען ניט אריינגעלאָזט אין פראַנקרייך. און דאָך וואָס האָט ער אליין געטאָן ? ער האָט אין זיינע דראַמען נאָכגעקרימט שעקספירען, האָט געמאַכט אַן אַטהעלאָ נאָך זיין מוסטער, האָט געוויזען שעקספירען ווי מען דאַרף שרייבען „ראַמעאַ און דזשוליעטאַ“ א. ז. וו. וו. לעסינג האָט אין זיינע קריטישע בריעף וועגען דראַמאַטורגי געמאַכט א תל פון וואָלטער'ס דראַמען. ער האָט פשוט איבערצייגט אז ער איז א שאַרלאַטאַן. וועגען וואָלטער'ס דראַ-מאַ „מעראַפּע“ דערצעהלט לעסינג, ווי אזוי דאָס שטיק איז גענומען געוואָרען ביי א איטאַליענישען שרייבער, ווי אזוי וואָלטער אליין האָט אונטער דעם נאָמען פון אַן אויסגעטראַכטען לינדעל אויפגע-שריעבען א פאַסקוויל אויף דעם אַריגינעלען פערפאַסער, האָט איהם געמאַכט מיט דער בלאָטע און געצייגט אויף וויפיעל זיין „מעראַפּע“ שטייט ניעדריגער פון דעם גרויסען וואָלטער'ס „מעראַפּע“. דאָרויף האָט כלומרש'ט שוין אליין וואָלטער געענטפערט, אז אָבוואָהל דעם

טען... זי איז ווירקליך געווען א מערקווירדיגע פרוי, קלוג, שעהן און זעהר געבילדעט... זי האָט דעם גרויסען וואָלטער געהאלטען אונטער איהר פאנטאָפּעל, דערפאר האָט ער זיך נעבען איהר אזוי לאַנג געהאלטען... דאָס טרעפט זיך שטענדיג מיט מענשען, וועלכע האָבן בען אַזעלכע כאַראַקטערס ווי וואָלטער.

עס איז געווען אַ צייט, ווען מען האָט וואָלטער'ן גערופען: דער קעניג פון די דענקער פון אַכטצעהנטען יאָהרהונדערט. דידעראַ איז געווען אַ סך אַ טיעפערער דענקער פון וואָלטער. זשאַן זשאַק רוססאָ איז אַ סך געהענטער פון איהם צוגעגאַנגען צו אַלע וויכטיגע פּראָבלע-מען פונ'ם סאָציאַלען לעבען. אמת, וואָלטער האָט אויפגעשריבען זייענדיג בענדער. ער איז געווען אַ פילאָזאָף, אַ היסטאָריקער, אַ פּאָעט, אַ דראַמאַטורג, אַ ראַמאַניסט. אָבער פערנעהמט דען וואָלטער אַ פּלאַץ אין דער פילאָזאָפּי אַלס אַ זעלבסטשטענדיגער פילאָזאָף? האָט ער געשאפּען אַ פילאָזאָפּישע סיסטעם? אין קיין היסטאָרי דער פילאָזאָפּי געפינט איהר ניט וואָלטער'ן צווישען די פילאָזאָפּען. אפילו זיינע גרעסטע פערעהערער אַנערקענען נאָר, אַז וואָלטער איז געווען דער געשיקטסטער מענש אין דער וועלט נאָר צו ערקלעהרען און פאַפּולער מאַכען פילאָזאָפּישע געדאַנקען פון אַנדערע. אין אַלע זיינע זייענדיג זייענדיג ביכער געפינט מען ניט איין ווערק, וועלכעס זאָל איהם אין דער געשיכטע פון דער ליטעראַטור שטעלען אויף איין פּלאַטץ מיט די וועלט-בעקאַנטע קלאַסיקער. ער האָט ניט אויפגעשריבען קיין „פּאָסט“, קיין „האַמלעט“, קיין „דאָן קיכאָט“. אַלע זיינע ווערק האָבען נור אַ היסטאָרישע בעדייטונג און זעלטען ווען איהר קענט וואָלטער'ן געפינען אין אַ פּריוואַט ביבליאָטעקע.

אַלס אַ היסטאָריקער איז ער בעקאַנט נאָר מיט זיינע שבחים, וועלכע ער האָט געשריעבען וועגען דעם מערדער און הענקער קארל דעם 12טען, וועגען דעם אויסגעלאַסענעם דעספּאָט און טיראן לודוויג דעם פערצעהנטען, וועלכען וואָלטער האָט פאַרגעטערט. ער האָט געשריבען די געשיכטע פון רוסישען צאַר פעטער, ווייל ער האָט דערויף געהאַט אַ בעשטעלונג און האָט דערפאר געקראָגען גוט צעצאָהלט. ווען זשאַן זשאַק רוססאָ האָט זיך ערלויבט אויסצודריקען אַ געדאַנק, אַז רוסלאַנד איז אַ פינסטערע מאַכט, וועלכע דראָהעט דער גאַנצער ציוויליזירטער אייראָפּא, איז וואָלטער אויף אַנגעפאלען מיט די ניעד-

צייהן. וואו ער האָט נור געקענט, סאי דאָס איז געווען אַם פֿלאַץ אָדער נײַט, פֿאַסענד אָדער נײַט, אין אַ פֿילאָזאָפֿישער אָבהאַנדלונג, אָדער אין אַ היסטאָרישער מאָנאָגראַפֿי, אָדער אין אַ ראָמאַן, אומעטום וואו ער האָט נור געקענט פֿון די אידען אָבלאַכען, ערנידריגען זיי, בעשימפֿ-פען, בעשמוצען, האָט ער עס נײַט פֿערפֿעהלט צו טאָן פֿלײסיג און מיט ענערגי. אַלײן איז ער געווען אַ געשעפטמאַכער און אַ פֿראַצענט-ניק און די אידען האָט ער מיט דעם געשמאַכען די אויגען. ער אַלײן האָט נײַט געגלויבט אין השארת הנפש און די אידען האָט ער גערעכענט פֿאַר אַ ניעדריגעם באַרבאָרישעם פֿאַלק ווייל אין זייער ביבעל ווערט די פרומע אידען צוגעזאָגט נאָר עולם הזה און קיין עולם הבא. פֿון דער ביבעל האָט ער, וואו ער האָט נאָר געהאַט אַ געלעגענהייט, געמאַכט חוזק. אין זיין פֿילאָזאָפֿישען ווערטער-בוך, ווען ער קומט צום וואָרט „איד“ דערציילט ער אין אַ היסטאָרישער פֿאַרמע נאָר זיינע מחלוקות, קריעג און מלחמות. זאָגאַר פֿון זייער העלדישען קאַמפֿ פֿיר זייער פֿרייהייט מיט די רוימער לאַכט ער אָב און זאָגט זיך אָפֿ קאַלטבלוטיג, אז די רוימער האָבען פֿיעלע טויענדער אידלאַך פֿערקויפט נײַט טהייערער פֿון דעם פֿרייז, וואָס מען נעהמט פֿאַר אַ בעשעפעניש, וואָס די אידען טאָרען נײַט עסען. ער דערציילט אז די אידישע פֿרויען ווערט אין דער ביבעל פֿערבאַטען צו ליגען מיט אייזלען און פֿערד, און דאָס איז אַ סימן אז די אידישע פֿרויען זיינען געווען געוואָוינט צו אַזעלכע דעליקאַטעסען. ער מאַכט זיך לוסטיג דאָריבער ווי טויענדער אידען זיינען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען, ווייל אַנשטאָט „שין“ האָבען זיי געזאָגט „סין“, אָדער ווייל זיי האָבען זיך צוגעריהרט צום אַרון קודש א. ז. וו. ער ענדיגט זיין היסטאָרישען איבערבליק מיט דיעזע ווערטער: „דערפֿון זעהט מען אז די אידען זיינען געווען שטענדיג אָדער בראַדיאַגעס, אָדער רויבער, אָדער קנעכט, אָדער מיאַטעזש-ניקעס. זיי זיינען נאָך איצט וואַגאַבונדען אויף דער ערד, פֿעראַכטעט פֿון אַלע מענשען און טענה'ן נאָך אַלץ אז די הימלען, די ערד, די גאַנצע מענשהייט זיינען בעשאַפֿען געוואָרען נאָר פֿון זייער'ט וועגען.“ ער בעשולדיגט די אידען אין דעם, דאָס זיי זיינען געווען קאַניבאַלען און האָבען צו זייער גאָט געבראַכט מענשען פֿאַר קרבנות... אין זיין פֿילאָזאָפֿישען ווערטער-בוך גיט ער גענוג פֿלאַץ אַברהם'ן, דוד המלך, אַלע נביאים... מאַנכעס מאָל זעהר שאַרף און וויציג... וועגען דעם

איטאליענערס „מעראָפּע“ האָט אין זיך גרויסע פּעחלערן, איז דאָך לינדעל ניט אין גאַנצען גערעכט. מיט אַזעלכע פּאַרטעלען, רעקלאַמען און פּאַלשע פּסעוודאָנימען האָט זיך וואָלטער זעהר אָפט בענוצט.

זיינע פּאָעטישע ווערק זיינען זעהר גלענצענדיק, קלינגענדיק, אין זעהר אַ רייכער שאַרפּער שפּראַכע, זיי זיינען אָבער קאַלט, טרוקען און געפיהללאָז, וואָרום ער אליין איז געווען אַ טרוקענער, קאַלטער מענש, אָהן געפיהל און אָהן האַרץ. זיינע פּאָעזיען בעריהרען ניט קיין גרויסע פּראָבלעמען און רעדען ניט צו דער זעלע פּונ'ם מענשען. זיינע ראָמאַנען קען מען רעכענען פאַר אַלץ אין דער וועלט, נאָר ניט פאַר בעלעטריסטישע ווערק. זיי זיינען פילאָזאָפּישע טראַקטאַטען, סאַטירען, קריטיקען, אָבער קיינע קונסטווערקע, קיינע ראָמאַנען. די פּערזאָנען פון זיינע ערצייילונגען זיינען ניט לעבעדיגע מענשען, זיי זיינען מאַריאָנעטען, קוקלעס, וועלכע טאַנצען אום, ווייל וואָלטער ציהט זיי פאַר'ן שטריקעל און צווינגט זיי צו מאַכען אַלערליי אוואַיעס און אויסצושרייען אַזעלכע קלוגע מאָנאָלאָגען און שאַרפּע געדאַנקען, ווי זייער בעל הבית וויל. גענומען זיינען זיי אַלע ניט פון ריכטיגען לעבען, נור פון אַ פאַנטאַסטישער אויסגעטראַכטער מערענוועלט... די ווירקליכקייט, דאָס רעאַלע לעבען שפּיעלען קיין ראָלע ניט אין וואָלטער'ס ראָמאַנען.

אין וואָס-זשע שטעקט זיין קראַפט, זיין מאַכט, זיין גרויסקייט? וואונדערן זיך שוין מאַכע פון אייך. איהר האָט נאָר געדולד... איידער איך וועל פּערענטפּערן די פּראַגע, וועט איהר אייך נאָך מעהר וואונדערן.

3.

וואָלטער אַלס אידען-פיינד.

די היינטיגע אַנטיסעמיטען מיט אַלע זייערע רייד און שרייבע-רייען קענען זיך רעכענען געגען וואָלטער'ן אַלס קלוינע הינטעלעך. וואָלטער האָט די אידען געביסען מיט גרויסע שאַרפּע און גיפטיגע

געוואוסט וואָס פאַר אַ ניעדריגען כאַראַקטער וואָלטער האָט, דיע-
זער סקאַנדאַל האָט אָבער גערויבט די לעצטע ביסעל אַכטונג וואָס
דער געקרוינטער תלמיד האָט געהאַט צו דעם בעריהמטען רבי'ן. לאָזט
צו רוה, האָט פריערדיק צו איהם געזאָגט, דעם נייעם און דעם אַלטען
טעסטאַמענט. אַ פילאָזאָף דארף פריהער פון אַלץ זיין אַ אַנשטענדריגער
מענש... דיעזער סקאַנדאַל האָט נאָכדעם געפיהרט דערצו, אַז צווישען
דיעזע צוויי גדולים איז אַרױס אַ מחלוקה. וואָלטער, אַלס נוקם ונוטר
האָט דאָס געוויס ניט געקענט פערגעסען. מערקווירדיג איז דאָס וואָס
וואָלטער'ס פאַפיערען און דאָקומענטען ביי דייעזען שמוציגען פראָצעס
פון הירשעל און וואָלטער האָט איבערזעצט פון פראַנצויזיש אין דייטש
דער גרויסער לעסינג, וועלכער איז דאַמאָלס געווען אַ יונגערמאַן פון
אַ יאָהר עטליכע און צוואַנציג, דער זעלכער וואָס האָט זיך בעריהמט
געמאַכט מיט זיין „נאַטשאַן דער ווייזע"... וואָלטער האָט לעסינג'ן
ניט געליעבט. לעסינג האָט וואָלטער'ן שוין דאַמאָלס פערשטאַנען...

אַ פאַרטוגעזישער איד מיט'ן נאָמען פינטא, איז אַרױס געגען
וואָלטער'ן מיט אַ פאַלעמישער בראַשורע... די פאַרטוגעזישע און
שפּאַנישע אידען האָבען זיך דאַמאָלס גערעכענט פאַר די אַריסטאָקראַ-
טען פון אידישען פאָלק און האָבען געקוקט אויף די פּוילישע און
דייטשע יהודים, ווי די יהודים פון דעם ניו יאָרקער אַריסטאָקראַטישען
קוואַרטאַל קוקען איצט אויף די אידלאַך פון דעם ניו יאָרקער געהעטאָ.
דיעזער פינטא האָט געזאָגט, אַז דאָס וואָס וואָלטער שרייבט איז אפשר
וואַהר, אויב ער מיינט די פּוילישע און דייטשע אידען, די פאַרטוגעז-
זישע אָבער זיינען אידעל-לייט און אַריסטאָקראַטען... וואָלטער האָט
צוגעגעבען אַז פינטא איז גערעכט און ער איז בערייט צו מאַכען איין
אויסנאַהמע פאַר די פאַרטוגעזישע אַריסטאָקראַטען... ער, האָט בע-
רעכענט, אַז ער מאַכט דערביי אַ בעסער געשעפט, אַלס זיין אָפּפאַנענט,
דער אידישער פערטהיידריגער פינטא...

אין זיינע „בריעף געגען זעקס אידען" גיסט ער וויעדער גיפט,
שוועבעל און פעך אויף די אידען. ער דערמאָהנט זיי וויעדער די אַלטע
חטאים און ענדיגט איינעם פון זיינע בריעף מיט דייעזער פריינדליכער
עצה: גענוג אייך צו זיין חיות וואָס קענען נאָר רעכענען, שוין צייט איהר
זאָלט אָנהויבען דענקען... אויב איהר ווילט געהן קיין פאַלעסטינאַ,
זאָגט ער אין דייעזע בריעף, געהט אייך געזונדערהייט אין דעם לאַנד

נביא יחזקאל דערציילט ער, אז גאָט האָט איהם געהייסען נעהרען זיך א געוויסע צייט מיט ברויט, וואָס איז בערעקט מיט מענשליכע... יחזקאל האָט קוים אויסגעבעטען ביי גאָט די טובה, אַנשטאָט מענשליכע... איינקעטען אין זיין ברויט דעם קוים פון א בהמה... א איד אין אַמסטערדאם האָט איהם געזאָגט, אז מען דאַרף עס ניט פער-שטעהן בוכשטעבליך, עס איז א פאַנטאַזי... אויב עס איז א פאַנטאַזי, בעמערקט וואָלטער, דאַרף מען בעסער לעזען די פאַנטאַזיען פון האָמער, ווירגיל און אַווירד. נאָר וועמען עס געפעלט בעסער די פראָפעצייהונג פון א יחזקאל דער זאָל עסען מיט איהם זיין אָנבײסען...

אַלס געשעפטמאַכער האָט וואָלטער געהאַט צו טאָן מיט אידישע סוחרים אין ענגלאַנד, אין האַלאַנד און דייטשלאַנד. דאָס געוויס, האָט איהם ניט געקענט מאַכען פריינדליכער צו דער גאַנצער אידישער נאָ-ציאָן. ווען ער איז געווען אין לאַנדאָן האָט ער פערטרויט א קאַפיטאַל צו א אידען, א געוויסען מענדעס, מיט וועלכען ער האָט געוואָלט ספּע-קולירען בשותפות. מענדעס האָט באַנקראַטירט און וואָלטער'ן איז אָנגעקומען נאָר א קליינער טהייל פון זיין געלט. אין בערלין האָט ער זיך פערפלאַנטערט מיט א אידען הירשעל גאָר אין א מיאוסער געשיכטע... ער האָט דורך דעם הירשעל געוואָלט אַפּקויפּען פאַפיערען, וועלכע זיי-נען געווען פערבאָטען אין פרייסען. ער האָט דאָס געמוזט טהאָן בשתיקה, זיין פאַטראָן, תלמיד און פערעהרער, פריעדריך דער גרויסער זאָל דאָס ניט וויסען. ער איז דאָמאָלס געווען פריעדריך'ס קאַמער-הער, האָט געקראָגען פון איהם צעהנדליגע טויזענדער א יאָהר, האָט גע-לעבט ביים הויף, געפאָהרען אין הויפּט-קאַרעטען, געגעסען ביים קעניגס טיש און געשפּיעלט א ראָלע פון זעהר א גרויסען פרינץ. מען ווייס ניט, אויב עס איז וואָהר אָדער ניט, אָבער דער איד הירשעל האָט ער-קלעהרט אז אנדערע אידען, קאָנקורענטען, האָבען אומיסטען אויפגע-הויבען דעם קורס פון די פאַפיערען, איידער ער האָט זיי געקויפט און אז ער האָט דערביי פערלאָרען זיין געלט און אויך וואָלטער'ס געלט... וואָלטער האָט ארויסגענאָרט ביי דעם אידען א סך טהייערע בריליאַנט-טען, כלומרשט מיט'ן צוועק זיי צו קויפּען, און האָט זיי ניט געוואָלט צוריקגעבען. דערצו האָט ער נאָך געפעלשט אן אונטערשריפט פון הירשעלען. עס איז ארויס אן עפענטליכער סקאַנדאַל, דער איד האָט דער-לאַנגט אויף וואָלטער'ן אין געריכט... פריעדריך האָט פריהער אויך

אויטאָריטעט ביי דעם פאכסט פון רוים. דער איינציגער אויטאָריטעט, האָט ער געזאָגט, איז אין די הימלען. ... וואָלטער האָט רעפּאָרטירט די ציוויליזירטע וועלט דערמיט, וואָס ער האָט אָנגענומען די אויטאָריטעט ביי די הימלען, און האָט ערקלעהרט, אז דער איינציגער אויטאָריטעט איז דער מענש אליין. וואָלטער איז ניט געווען קיין פילאָזאָף, ניט קיין פּאָעט, ער איז אָבער געווען אַ גרויסען אויפקלעהרער און עמאָנסיפּאַטאָר! אַ קריעגס-גענעראַל אָהן עפּאָלעטען, אַ רעפּאָרטאַר אָהן אַ יאָרמולקע פון אַ מאָנאַך.

די דענקענדע מענשען פון 18טען יאָרהונדערט האָבען פריהער פון אלץ אָנגעהויבען רעדען פון דעם מענשענ'ס אַינזעסען, שפּעטער שוין האָט מען אָנגעהויבען צו רעדען פון דעם מענשענ'ס רעכטע. דער מענש האָט אין דער אלטער רעאַקציאָנערער וועלט ניט געהאַט קיין פערזענליכע אינטערעסען אין לעבען; ער האָט נאָר געלעבט צוליב גאָט און זיינע פאָרשטעהער. ... דאָס האָט געפיהרט צו דעם געגענזאַץ דאָס די דענקער פון דעם אכטצעהנטען יאָרהונדערט זיינען געווען גרויסע עפיקוריער, האָבען פראָפאגאַנדירט די אידעע פון אינדיווידועלען גליק און אוטיליטאַריזמוס, פערזענליכע נוצליכקייט. דערפאר זעהען מיר אז אין אכטצעהנטען יאָרהונדערט האָבען פרינציפּען געשפּיעלט אַ קליינע ראָלע, די הויפטזאַכע איז געווען דער צוועק: ערקלעהרען דעם מענשען זיינע אייגענע אינטערעסען. ... וואָלטער איז ניט געווען קיין פרינציפּיעלער מענש, זיין אַרבייט איז געווען אַ נעגאַטיווע, ניט קיין פאָזיטיווע. ... ער האָט ניט געבויט, ער האָט צושטערט אלטע געביידעס, ער איז געקומען אָבלאַכען, פערשפּאַטען, פערניינען, קריטיזירען, רייסען די רומהייט פאר די אויערען און ער האָט עס געטאָן מיט אַ מערקווירדיגער ענערגי זיין גאַנצען לעבען, און געלעבט האָט ער דערצו זעהר לאַנג. ער איז ניט געווען קיין אידעאָליסט, ער האָט ניט פילאָזאָפּירט צוליב דער פילאָזאָפּי, און ניט פאָעטיזירט צוליב דער פאָעזי, ער איז געווען אַ פראַקטישער אַרבייטער, וועלכער האָט געוואָלט קומען אין בעריהרונג מיט דער גאַנצער וועלט, אויפֿ-קלעהרען יעדען מענשען און רעדען צו יעדען מיט אַ פערשטענדליכער כער שפּראַכע. אויב איהר ווילט אייך פאָרשטעלען די קראַפט און דעם געוואָלטיגען איינפלוס פון וואָלטער'ן, דאן נעהמט אלע צייטונגען פון דער גאַנצער וועלט, אלע זשורנאַלען, וויסענשאַפטליכע און פאָליטישע

פון שטיינער און זאמר, וואו נאָט האָט אייך צוגעזאָגט מילך און האָניג און האָט פערגעסען אז מען דאַרף ברויט אויך. אָבער ווען איהר וועט געהן, בעט איך אייך, לאָזט אונז איבער עטליכע אידען, וואָרום אויב מיר זיינען אין רעליגיאָן זאָכען אזוי נאָרריש ווי איהר, זייט איהר אין פראַגען פון קויפּען און פערקויפּען אַ סך קליגער פון אונז..."

דאָס די אידען קענען מאַכען געלד ביים קויפּען און פערקויפּען, דאָס איז געווען די איינציגע זאך, וואָס ער האָט מקנא געווען.

4.

וואַלמער אלס אויפקלעהרער.

ניט אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפּי און ניט אין דער נע-
שיכטע פון דער ליטעראַטור דאַרף מען זוכען וואַלמער'ס פּלאַץ, איהם
קומט אַ בעזונדער קאָפיטעל און אַ גרויסער קאָפיטעל אין דער אַל-
געמיינער וועלט-געשיכטע, וועלכע דערציילט ווי די קולטור פון דער
מענשהייט האָט זיך ענטוויקעלט, ווי אזוי דער גייסט פון דעם מענשען
האָט זיך עמאנסיפּירט פון דעם יאָך פון אבערגלויבען און האָט זיך
בעפרייט פון די קייטען פון פאַנאַטיזמוס. אין דער וועלט-געשיכטע
דאַרף וואַלמער פאַרנעהמען פּלאַץ ווי דער רעפּאַרמאַטאָר מאַרטין לוט-
הער און דער קריעגס-פיהרער נאַפּאָלעאָן באָנאַפּאַרטע. ער איז אַ נאָ-
פּאַלעאָן און אַ לוטהער צוזאַמען! ווי נאַפּאָלעאָן האָט ער מיט זיין אר-
מע, אַ אַרמעע פון גלענצענדע שריפטען, שאַרפע קריטיקען, גיפּטיגע
סאַטירען, הומאָריסטישע כאַראַקטעריסטיקען, געשריבען אין דער
קלינגענדער רייכער פראַנצויזישער שפראַכע, — מיט דיעזער אַרמעע
האָט ער איינגענומען די גאַנצע ציוויליזירטע אייראָפּאַ, אומגעוואָרפּען
אַלע גרענעצען פון דער אַלטער טראַדיציאָן, אַרונטערגעשמיסען הער-
שענדע מיינונגען און געזעצט אויף די טהראָנען פון דעם מענשענ'ס
אינטעלעקטועלען קעניגרייך נייע דעגערענדע געדאַנקען, נייע הער-
שענדע אנשויאונגען. ווי לוטהער איז ער געווען אַ רעפּאַרמאַטאָר. לוט-
הער האָט רעפּאַרמירט אייראָפּאַ דערמיט וואָס ער האָט אָנגענומען די

נוצט מיט אלע פאָרמען פון דער ליטעראַטור נאָר אויפצוקלערען דעם מענשען. וואָס געהט אייך אָן דער כאַראַקטער און די פערזענליכקייט פון דעם לאַמטערניק, וואָס צינדט אָן די לאַמפּען ביי נאכט אין די גאסען פון שטאָדט? איהר ווייסט נאָר, די גאסען זיינען בעלויכטען. וואָלטער איז געווען דער גרויסער, מעכטיגער, אונערמיעדליכער לאַמטערניק פון אַכטצעהנטען יאָהר־הונדערט פיר דער גאנצער וועלט. ער האָט געטראָגען ליכט אין אלע ווינקעלעך פון דער מענשהייט און האָט בעלויכטען די אלע נאכט חיות און וואַמפירען, וועלכע האָבען ביז דאָמאָלס אין דער פינסטערניש רוחיג געזויגען דעם מענשענ'ס בלוט און דעם מענשענ'ס מח... ווייניג וואָס ער האָט זיי ענטדעקט און געוויזען, ווי זיי זעהען אויס אין דער ליכטיגקייט, ער האָט זיך דאָך אָבגעשטעלט לעבען זיי און געלאכט מיט אַ דעמאָנישען, טיילווישען, זעהר אָפט צינישען געלעכטער, גאנץ אייראָפּא זאָל הערען. איהם האָט בען געהערט קעניגע און פּאַבסטע, קארדינאַלען און פּרינצען, געבילדעטע לייט און רעגירער, און דורך איהם האָט אויסגעבראָכען די רעאַקט ציאָן געגען דער גאנצער אַלטער וועלט. ביז איהם האָט מען געשריבען צירליך־מאַגירליך, ער האָט אָנגעהויבען רעדען מיט אַן אָפּענער שפּראַך, ביז איהם האָט מען געגעבען די לעזער זיסע קאַנפּעקטען, ער האָט זיי געהיילט פון קדחת מיט ביטערע פילען. ביז איהם האָט מען געפּרע־דיגט קריסטליכען אַסקעטיזמוס, געדאַנקען פון ענטזאָגונג, פון פאַסטען און פון תשובה, ער האָט געלערנט צו זיין אַן אפיקורס (עפיקור), לעבען אַ גוטען טאָג און זיין אַ מענש אויף דער וועלט, ניט אַ הייליגער אויף יענער וועלט. ער האָט אָפט וועה געטהאָן, ווען ער האָט געשניטען מיט זיין אַנאַטאָמישען מעסער די געשווירען און אבצעסען פון זיינע פאַציענטען — דאָס האָט איהם ניט געאַרט, ער איז ניט געווען קיין סענטימענטאַלער שרייבער. רוססאָ איז געווען אַ סענטימענטאַלער שרייבער, ער האָט געשריבען מיט זיין זעלע, — וואָלטער איז געווען אַ קאַלטער ראַציאָנאַליסט, ער האָט נור געשריבען מיט זיין לאָגיק און פערשטאַנד.

זיין אויפגאַבע איז ניט געווען צו זיין אַ זעלבסטשטענדיגער פילאָזאָף. ער האָט דערצו ניט געהאַט די נויטיגע רוהע און זעלבסטטהערשונג, מיט רעם בלוט און נערוועזיטעט פון טויערנדיגן זשורנאַליסטען אין זיך האָט ער פאָפּולאַריזירט די געדאַנקען פון די גרויסע און ראַדיקאַלע

צייטשריפטען און לייגט דאָס אַלעס צונויף, דערצו נאָך נעהמט צונויף זייערע דרוק-מאַשינען, אַרמענען שרייבער און מיליאָנען מיטאַרבייטער, און פערקערפערט דאָס אַלעס אין איין מענשען — דאָס איז וואָלטער! ער איינער איז דאָמאַלס געווען די גאַנצע וועלט-פרעסע; איהם האָט געלעזען די גאַנצע ציוויליזרטע וועלט... ער אליין איז געווען דער לייטענדער גייסט פון דער עפענטליכער מיינונג פון גאַנץ אייראָפּא, אין איהם אליין איז געזעסען אַן אַרמענע „רעפּאָרטערס“ פול מיט פייער און ענערגי, אין איהם זיינען געווען פערקערפערט טויזענדער רע-דאָקטערע מיט זייער טאַלענט, לאָגיק, פראַקטישע פעהיגקייט. ער האָט פאַפּולאַריזירט די וויסענשאַפט מיט דעם פראַקטישען ציעל, דאָס דער פערדריקטער מענש זאָל אָנהויבען לעבען מיט זיין שכל, ער האָט געשריבען איבער דער גאַנצער וועלט און געפאָדערט גערעכ-טיגקייט פאַר דעם מענשען און האָט געלערנט דעם מענשען פארשטעהן זיינע אייגענע אינטערעסען... זיינע שריפטען האָבען דערפאַר געהאַט אַ גרויסע בעדייטונג נאָר פאַר זיין צייט, זיין טהעטיגקייט אָבער וועט האָבען אַ בעדייטונג אי פאַר אימער, זאָ לאַנג ביי דער מענשהייט וועט מען האָבען אַ בעדייטונג אויפקלעהרונג און פראָגרעס. וואָלטער האָט געהאַט אַ גוטען קאָפּ, אַ קלוגען קאָפּ, אַ שאַרפען מח און האָט גע-גלויבט נאָר אין אינטעלעקטועלע טהעטיגקייט... האָב שכל! זיי ניט קיין נאָר! מען דאַרף ניט גלויבען — מען דאַרף פערשטעהן! דאָס איז דאָס איינציגע וואָס ער האָט געפרעדיגט אין אַלע זיינע זיעב-ציג ביכער. אַלס קלוגער פראַקטישער אַרבייטער האָט ער אליין גוט פערשטאַנען די בעדייטונג פון זיין שרייבען. מיט אזא באַגאַזש ווי מײן שרייבען, האָט ער געזאָגט, קומט מען ניט צו דער נאָכוועלט... איינס קען איך זאָגען, איך האָב מיינע לעזער ניט געלאַנגווייליגט... ניין! ער האָט געשריבען לעבעדיג, קלוג, אינטערעסאַנט. ער איז געגאַנגען גלייך צום פונקט, גערעדט צו דער זאַך, האָט זיך ניט געפּוילט פיעל מאָל אין פערשיעדענע פאָרמען איבער'חזר'ן דאָס זעלבע, ביז ער האָט זיין געדאַנק אריינגעהאַקט דעם לעזער אין קאָפּ. זיינע דראַמען, זיינע ראָמאַנען, זיינען ניט געשריבען צו בלייבען ליטעראַרישע מאָנומענטען, זיי זיינען געשריבען געוואָרען מיט דעם זעלבען פראַקטישען ציעל: אויפקלעהרען דעם מענשען, עמאַנסיפירען זיין גייסט, בעפרייען זיין פערדולטען קאָפּ פון דונקעלהייט און אַבערגלויבען. ער האָט זיך בע-

הער ניט געקענט די מאנגלען פון זיין ווערק... ער בעשטראפט די זינדיגע מיט א מכול; קען מען דאך מיינען אז נאך דער פערפלייצונג וועט ער א ריינערע ערשאפען? עס הויבט זיך ניט אן! עס ענט-שמעהען רויבער, שקלאפען און טיראנען נאך ערגערע ווי פריהער. וואס וועט ער איצט טהאן? מיט וועלכע בליצען וועט דיעזער שטרענג-גער גאט בעשטראפען דעם נאך זינדיגערען מענשען? הערט ווי דער זעלבער גאט, וועלכע האט די עלטערן דערטרונקען פאר זייערע זינד, וויל אליין שטארבען פאר די זינד פון זייערע קינדער. עס איז דא אן עלענדעם פאלק, שוואך, אומוואנדערנד גענייגט צום אונזיניגען אבערגלויבען, בעזיעגט פון זיינע שכנים, דער שפאט פון אלע נאציאנען, געהמט גאט'ס זוהן, דאס הייסט גאט אליין, און מאכט זיך פאר א מיט-בירגער פון דיעזען פעהאסמען פאלק. ער לאזט זיך געבארען ווערען פונ'ם לייב פון א אידענע און אונטער איהרע אויגען מאכט ער דורך אלע שוואכהייטען פון קינדער-עלטער. לאנגע יאָהרען וואנדערט ער אום ווי א פראסטער ניעדריגער ארבייטער און דאן פריידיגט ער דריי יאָהר און שטארבט. נאך זיין טויט קענען מיר דאך כאַטש האַפען דאָס מיר וועלען שוין ניט ליידען פאר אונזערע זינד. ווייס איך! מען בע-שטראַפט אונז נאך ערגער, מען האַקט, מען בראַקט, מען רייסט שטי-קער-ווייז. ווי? גאט אליין איז געשטאַרבן אום אויסצוקויפּען אונזערע זינד און ברענגען אונז איין אייביגע מחילה און דאָס העלפט אויך ניט! דער גאט וואָס האָט צוליעב אונז פּערגאַסען זיין בלוט, פּערפּאָלגט אונז נאָך אַלץ מיט זיין שטראָף? דער גאט האַלט פּיעלע פּעלקער אין אונזוויסענהייט פון דעם, דאָס דער זוהן פון א סטאַליער, דאָס הייסט ער אליין איז ערגיץ אין א ווינקעל אין סיריען געשטאַרבן אויפ'ן קרייץ, כדי מען זאָל דיעזע פּעלקער דערפאַר וואָס זיי האָבען דאָס ניט געוואוסט, אויסרייסען און אויסטראַטען פון דער וועלט. הער מיר דו גאט! איך בין קיין קריסט! איך גלויב ניט אין אזא אונזויר-דיגען גאט! גאט דאַרף ניט אונזער שטענדיגע דיענסט, גאט קען מען נאָר בעליידיגען מיט אונגערעכטיגקייט געגען מענשען!

אונגערעכטיגקייט צו א מענשען אין דעם נאָמען פון גאט און זוהן, אָדער אין דעם נאָמען פון א שטיקעל האַלץ וועלכעס רופט זיך קרייץ, דאָס האָט ער ניט געוואָלט ליידען. דאָס האָט איהם געטריבען מיט אזא פייער צו שרייבען און עקרען מעשים, ווען א געוויסער קא-

ענגלישע דענקער, הויפטזעכליך לאק און האָט געלערנט דעם מענשען וואָס ווייניגער גלויבען און וואָס מעהר קענען, וויסען און בעגרייפֿען.

זיין אויפגאבע איז ניט געווען צו ווערען אַ היסטאָריקער, אַ ספעציאַליסט, ער האָט, אלס פראַקטישער אַרבייטער ניט געהאט קיין צייט צו פערבאָרגען זיך אין היסטאָרישע אַרכיווען. ער האָט אָבער געלערנט וואָס היסטאָרי דאַרף בעדייטען... היסטאָרי, זאָגט ער איז אַ זעקעל מיט „טריקס“ (שפיצלעך), דורך וועלכע מען מאַכט חוזה פון די געשטאַרבענע. היסטאָרי דאַרף זיין די געשיכטע פון דעם מענשען, זי דאַרף לערנען יעדען אינדיווידואל צו זאָגען: האָמאָ סום, — איך בין אַ מענש! ביז וואָלטער'ן האָבען די קאָזיאַנע היסטאָריקער די גאַנצע וועלט־געשיכטע און דעם שיקזאַל פון דער מענשהייט צונויפגעבונדען מיט דער ביבעל, מיט די הייליגע שריפטען; ער האָט געזעהן ווי נאָר ריש, שעדליך און אונבעגרינדעט אזא טהעאָרי איז און ער האָט מיט אַ ציינישער פרעכהייט אָבערגלאַכט און בעשמוצט דעם בוך פון „אָפּענבאַרונג“, האָט געוויזען אַלע אומגעלומפערטע און אונגאטירליכע, אַלע שוואַכע און ניט היסטאָרישע זייטען פון די הייליגע שריפטען. ער איז מיט זיין גאַנצער זעלע געווען געגען קריסטענטום, ער איז געווען איבערצייגט, אז דער שכל פונ'ם מענשען וועט זיך ניט בעפרייען ביז וואָנען ער וועט ניט בעפרייט ווערען פון יעזוס קריסטום מיט זיינע גלחים און קירכען, און אזוי ווי דער נייער טעסטאַמענט איז געבויט אויף דעם אַלטען, האָט ער הויפטזעכליך געגראָבען אונטער'ן פונדאָ מענט. ער האָט געוואָלט איבערהאַקען דעם אַלטען וואָרצל אום דער גאַנצער בוים מיט אַלע זיינע צווייגען זאָל אומפאלען און ניט פארשטעלען דאָס ליכט פון דער שיינענדער זון...

מען דערזעהלט מיר עפעס פון אַ גאָט, זאָגט ער, וועלכען מען בעהאַלט פון מיר. איך וויל איהם ליבען און זיך אין איהם מיין פאָטער, מען צייגט מיר עפעס אַ טיראן, וועלכען איך מוז האַסען. ער האָט געשאַפֿען די מענשען אין זיין געשטאַלט, אום זיי מעהר צו ערנידריגען. ער האָט אונז געגעבען פערדאָרבענע הערצער, אום צו האָבן מען דאָס רעכט אונז צו שטראַפֿען. נאָכדעם ווי ער האָט דעם מענשען בעשאַפֿען נאָך זיין אייגענעם בילד, הויבט ער פלוצלונג אָן חרטה האָבן בען נאָך וואָס ער האָט עס געטהאָן, גלייך ווי דער מייסטער האָט פריי-

וואָלטער איז געשטאָרבען אין פאָריו, וואָהין ער איז געקומען
נאָך זיין לאַנגען גלות. מיט ענטהוואַזמוס האָט מען איהם אויפגענו-
מען, די אַקאָדעמי האָט איהם געקרוינט, דאָס איז דער, וואָס האָט
בעשיצט קאלאָס! דער פיער און אכציג יאָהר אַלטער וואָלטער האָט
ניט געקענט איבערטראָגען די אויפֿרגענוג און ער איז געשטאָרבען.
אַבוואָהל געשטאָרבען איז ער נאָך אַלע דינים פון קריסטליכען גלויבען,
האָבען די גלחים איהם דאָך ניט געוואָלט בעגראָבען. מען האָט שטילער-
הייט ארויסגעפיהרט זיין קערפער און בעגראָבען אין אַ מאָנאָסטיר.
מיט עֶלף יאָהר שפעטער האָט מען זיין קערפער געבראַכט אין פאָריו
און מיט זעהר גרויסע צערעמאָניעס און פערעהרונג בעגראָבען אין אַ
קירכע, וועלכע איז פֿערוואַנדעלט געוואָרען צו אַ פאָנטענאָן פון בע-
ריחמטע מענשען. מיט ניין און צוואַנציג יאָהר שפעטער האָבען די
גלחים זיין קערפער און זיין געגנער'ס, זשאָן זשאָק רוסאָ'ס קערפער
בעגראָבען אין אַ גרוב אונטער קלויסטער. אין דער יולי רעוואָלוציאָן
האָט מען זייערע ביינער צוריק אויסגעגראָבען און אומגעקעהרט אויף
זייערע פריהערדיגע פֿלעצער. . . די גלחים האָבען אָבער זייערע דם
שונאים בעגאָסען מיט קאַלף און פון זיי איז קיין שריד ופֿליט ניט
געבליבען. וואָלטער'ס קערפער האָט די קריסטליכע קירכע געקענט
פֿערניכטען, זי איז אָבער ניט אימשטאַנדע צו פֿערניכטען זיין אויפֿ-
קלעהרענדען גייסט און אויסמעקען זיין קריעגס־סיגנאַל:

ECRASEZ L'INFAME.

לאס איז פעראורטהיילט געוואָרען צו א שרעקליכען טויט, דערפיר ווייל זיין זון איז בעגאנגען זעלבסטמאָרד. דער קאלאס איז געווען א פראָד טעסטאנט און די קאטוילישע גלחים האָבען אויסגעטראכט, אז דער פאָטער האָט דעם זון ערמאָרדעט, ווייל ער, דער זון, האָט געוואָלט ווערען קאטויליק. וואָלטער האָט אויפגעהויבען די גאנצע וועלט אויף די פיס, — בריעה זיינען געשריבען געוואָרען, ארטיקלען זיינען געדרוקט געוואָרען, — ביז ער האָט אויסגעפיהרט זיינס. טויזענדער צייטונגען מיט צוואנציג זאָלאַס ביי דער דרייפוס געשיכטע וואָלטען ניט געקענט אויפטאהן דאָס, וואָס אליין וואָלטער האָט דאמאָלס אויפגעהאָן. אמת, קאלאס איז שוין געווען הינגעריכטעט, וואָלטער אָבער האָט נאָר געוואָלט בעווייזען ווי דום די אונטאָלעראנטע קירכע איז, ווי בלינד איז איהר פאנאטיזמוס און ווי גרויזאם זיינען די ריכטער, וועלכע משפט'ן אינ'ם נאָמען פון גאָט דער ליבע.

וואָלטער האָט אויסגעזעכענט, אז נאָר אין פופצעהנטען יאָהר — הונדערט אליין האָט דאָס קריסטענטהום אין נאָמען פון קריסטוס אויס געוואָרגען א צעהן מיליאָן מענשען! ער רעכענט אויס די מחלוקות פון די קריסטליכע סעקטען צווישען זיך, די פראָטעסטאנטען קעמפפע און זאָ ווייטער און איז איבערצייגט, אז די נאטירליכע ענטוויקלונג פון דער מענשהייט ווערט פון קריסטענטהום פערהאָלטען, פעהינדערט און דאָס די ערשטע אויפגאבע פון פילאָזאָפיען, דענקער און קעניגע, איז אָבצושאָפען דיעזע מיאוסע אינפאמע זאך. דאָס איז געווען זיין הויפט שטרעבונג, דאָס איינציגע ציעל פון זיין טהעטיגקייט. אין זיין נע בריעה צו אינטימע תלמידים און פערעהרער און אין זייערע בריעה צו איהם זיינען אויף דער לעצטער שורה געשטאנען די ראשי תיבות: עקר ל'אינה (Ecr. l'inf.) עס איז צווישען זיי געווען אזוי ווי א פאסיר-וואָרט פון א פערשווערונג, א הייליגער געבאָט, א מאָטאָ אין לעבען. עס האָט געהייסען: (ECRASEZ L'INFAME) אויס-רייסען, פערניכטען, אויסראָטען פון דער וועלט דאָס אינפאמע, דאָס פינסטערע, דאָס אונטאָלעראנטע, דאָס בלוטרושטיגע, וועלכעס רופט זיך מיט דעם נאָמען קריסטענטהום. ניט אומזיסט האָבען איהם אַלע פאָרשטעהער פון פינסטערנים אזוי געהאָסט און אזוי מורא געהאָט פאַר איהם. ער איז געווען א גרויסע מאַכט, צווישען זיינע תלמידים און פערעהרער זיינען געווען קעניגע און הערשער!

בוקאנסקי'ן, נור איך פון מיין זייט קען קיין גרעסערען קאמפלימענט איהם ניט מאכען, ווי ערקלערען, דאס זיין פערפאסונג „די געשיכטע פון כריסטענטום" געשריבען אין זשארגאן, וועט אין מיין ביבליאטעק געפינען פלאץ צוזאמען מיט די ביכער פון די אומות עולם'דיגע פער-פאסערס, וועלכע האבען געשריבען פון דעם זעלבען געגענשטאנד.

יא, אנג אורחא... איך ווייס ניט, פאר וואס הערר בוקאנסקי געפינט פאר נויטיג נור צו דערמאנען דעם נאמען פון דעם פערפאסער העס... נאך העסען האבען געשריבען פון דעם זעלבען געגענשטאנד דער פילאזאף הערדער, דר. פאלוס, שליערמאכער, האזע אייכהארן, הוג, גריעזבאך, גיעזעלער און אין א ראדיקאלען זינן האבען געשריבען לעסינג, באוער, שווענלער, צעללער, וואלקאמאר, העלגענפעלד, שאקעל, שאטען רעגילל. און בארניג גולד אין זיין: „דעי ארידזשין ענד דעווע-לאפמענט אף רעלידזשיאן". גיט די זעלבע בעווייזע געגען יעזום'ען, ווי הערר בוקאנסקי... נאך וואס עס האט אונז מעהר געוואונדערט איז, וואס הערר בוקאנסקי דערמאנט ניט ברונא באוער, רענאן און דאס קלאסישע ווערק פון שטראוס... ברונא באוער איז אויך דער מייד-נונג ווי הערר בוקאנסקי אז די אידעע פון א משיח, אן ערלעזער איז ניט קיין אידישע... די אידען האבען עס שוין שפעטער איבערגענומען ביי די כריסטען... שטראוס בעווייזט, און דאס איז געוויס אזוי, אז דאס כריסטענטום איז א פראדוקט פון דער אידישער ציוויליזאציע... מען זאל זיך ניט באשרעקען נאך מיט דער ספערע פון רעליגיעז, מען זאל געהמען די גאנצע ליטעראטור פון דער כריסטליכער וועלט, זייער פאעזי און פילאזאפ, וועט מען זעהן אז דאס אלעס איז פראדוצירט געווארען דורכ'ן איינפלוס פון צוויי ציוויליזאציען: אידיש-כריסט-ליכע און גריכיש-הינדישע... דער געדאנק פון א גאט'ס מוטער, א מיידעל וואס האט געהאט א קינד, א יונגע פרוי וואס האט געהאט א מאן, — ווי קאמיש און אונלאגיש עס זאל גיט זיין, האט אבער א בעדייטונג, ווען איהר ערקלערט זיך, וואס א גוי קען טאן אונטער דעם איינפלוס פון דער אידישער וועלט-אנשוואונג... די גריכען האבען פערנעמערט ווענוס, די קערפערליכע שעהנהייט, פיזישע קראפט, פאל-קאמענהייט פון פאָרם. דערזעלבער גוי ווען ער שאפט זיך א געטין אונטער דעם איינפלוס פון אידישע אידעען, שטעלט ער זי פאר אלס א דעמאָקראטישע מיידעל פון גייסטיגע שעהנקייט, א אידעאל פון

די געשיכטע פון כריסטענטום.

(איבערבליק איבער מ. בוקאנסקי'ס בוך מיט דיעזען נאָמען.)

אונזער יונגע אידישע ליטעראטור איז א פעלד פון אויסער־אָר־דענטליכע געגעננגעזעטצע ערשיינונגען: אָדער שונד פון ערגסטען סאָרט, חוצפה, עם הארצות און שאַרלאַטאַנסטווע, אָדער זעהר צו ערנסטע פראָדוקטען פון ליטעראטור, פאָעזי און וויסענשאַפט... ליידער, שונד פערפאַסונגען ווערען געגעבען דעם אַרימען אידישען לעזער ביר רחבה און גוטע, בעלע־הרענדע, אמת ליטעראַרישע ווערקע בלאַנדזען נעבעך אום ווי יתומים'לעך אויף דיעזען גרויסען פערמיסטיגטען פעלד. דער אויבענדערמאָנטער ספר פון דעם גוט־בעקאַנטען אָרענטליכען און ערנסטען אידישען שריפטשטעלער הערר מ. בוקאנסקי, געהערט צו דער צווייטער, ווינשענסווערטהער קאַמעגאָרי און עם וועט ניט זיין קיין גוזמא, אויב מיר וועלען זאָגען, דאָס די אידישע ליטעראטור מעג מיט אַזא ווערק שטאָלצירען. די געשיכטע פון כריסטענטום איז זעהר אַ וויכטיגער געגענשטאַנד פון זעהר אַ גרויסער היסטאָרישער בעדייטונג... הער בוקאנסקי בעהאַנדעלט די ערשטע עפאָכע פון כריסטענטום, די גרינדער פון דיעזער וועלט־רעליגיאָן אַלס אַ טיכטיגער היסטאָריקער: פראַגמאַטיש און וויסענשאַפטליך. עם איז אַ קאַפיטאַלנע אַרבייט, פול מיט פאַקטען, בעווייזע און פאַרשונגען. אין אַ זעהר אנגע־נעהמער פאַרמע ווערען געגעבען דעם לעזער אויפקלערענדע בעווייזע און לאָגישע ערקלערונגען. דער לעזער ווערט בעקאַנט ניט נור מיט דער ענטשטעהונג פון כריסטענטום, נאָר אויך מיט די אַלע היסטאָרישע אומשטענדע, וועלכע זיינען מעהר אָדער וועניגער פערבונדען מיט דיעזער ערשיינונג. איך ווייס ניט אויב דאָס וועט זעהר שמייכלען הערר

האָבען ניט געהאַט וואָס צו עסען אין דער מדבר, האָט ער זיי געוואָר-
פּען מן פון הימל. מיליאָנען מענשען ליידען יעצט הונגער, נויט און מאַן-
געל, פאַר וואָס גיט ער זיי ניט עפּעס צו עסען? ... פון יעזוס'עס
וואונדער מאַכט ער גאָר אַ תל עולם ... זיינע בעווייזע וועגען פעלשונ-
גען, ליגען און די אונוויסענהייט פון די יעוואנגעליסטען זיינען איבער-
צייגענד, לאָגיש, שטאַרק ווי אייזען.

מיר וואָלט זיך געוואָלט זעהר פיעל רעדען וועגען דעם געגענ-
שטאַנד, וואָס הערר בוקאַנסקי בעהאַנדעלט אין זיין ערנסטען און בע-
לערענדען בוך, אָבער, ליידער, ניט יעצט איז די צייט און ניט דאָ איז
דער פּלאַץ. איך האָב דאָס אַזא ניצליכעס ווערק ווי „די געשיכטע פון
כריסטענטום" פון הערר בוקאַנסקי וועט זעהר גיך ערלעבען אַ צווייטע
אויסגאַבע און דאָס צו דער צווייטער אויסגאַבע וועט שוין זיין צוגע-
געבען אַן אינהאַלטס-פּערצייכנים און אַ „אינדעקס" מעהר אַזעלכע ביי-
כער! וועלען זיך אַנדערע אויך פיהלען אַביסעל היימליכער.

ציכטיגקייט און ריינקייט. די אלע שעהנע משלים, עמישע אידעען און אלטראיזמוס וואָס געפינען זיך אין דעם עוואַנגעליום זיינען גע-
נומען געוואָרען ביי אידען. זיי, צוזאמען מיט אונזער אלטער ביבעל,
האָבען מעהר אָדער וועניגער ערצויגען און געבילדעט די היידנישע
וועלט. און איך קען ניט פערשטעהן, ווארום זאָלען מיר אידען זיך
דאָס ניט ערקלערען און די גוים דאָרויף ניט אויפמערקזאם מאַכען.
די גוים זיינען געווען ווילד און האָבען אַ אידישען סטאָליער געמאַכט
פאַר אַ גאָט, אַ אידישע מיידעל פאַר גאָט'ס מאַמע און האָבען אין דעם
מאָטעריאל, וואָס זיי האָבען גענומען ביי אונז, אַריינגעמישט פיעלע
זאַכען פון דער היידענוועלט, — דאָס קען אונז ניט שטערען צו בע-
הויפטען אָפען פאַר דער גאַנצער וועלט, אַז אויסער אַ גאָט און אַ גאָט'ס
מאַמע האָבען מיר זיי אויך געגעבען די געטליכקייט און דאָס געט-
ליכע.

נאָך איידער העס האָט געשריבען די לעבענס געשיכטע פון יע-
זוס'ן, אין וועלכער ער וואַגט ניט צו זאָגען אַ וואָרט געגען יעזוס'ען
און דעם כריסטענטום, האָט אַ געוויסער זשאַן מעליע, (Jean Meslier)
אַ קאָטוילישער פריסטער, אויפגעשריבען אַ ווערק, און וועלכע ער האָט
מיט בעווייזע און לאָגישע אַרגומענטען געמאַכט אַ תל פון יעזוס'ן
און זיין קירך... וואָלטער האָט אַנערקענט, דאָס די ערגסטע געגנער
פון יעזוס'ן, אפילו די אידען, האָבען יעזוס'ן אזוי ניט צופלאַכטען די
פאָלקע ווי דיעזער מעליע. ער איז געווען גענוג געוואַנט צו נעהמען די
רעליגיאָן אין צוזאַמענהאַנג מיט אַנדערע סאָציאַלע ערשיינונגען. ער
האָט ניט געשוויגט, ווי אַנדערע, דעם אלטען טעסטאַמענט און האָט בע-
וויזען, אַז מען קען פערגלייכען מיט דער מיטאָלאָגיע פון די גריכען
און די אינדיער ניט נור דעם נייעם טעסטאַמענט אליין... אויף ווי-
פיעל ראַדיקאַל, געוואַנט און אויפגעקלערט דיעזער קאָטוילישער גלח
איז געווען, קען מען זעהן צום ביישפיעל פון דעם, ווי ער בעהאַנדעלט
די מופתים... דאָס גרעסטע גליק איז, — זאָגט ער, וואָס די וואַונדער
זיינען אַ ליגען. ווארום ווען נישט, שטעלט אייך פאַר ווי עגאָאיסטיש
און ערנהערציג די געטער זיינען... גאָט האָט זיך ערבאַרמט אויף
הגר'ן, ווייל זי איז געווען פערלאָזען אליין אין דער וויסטע, — טויר-
זענדע אונגליקליכע מיידלעך ווערען יעצט פערפיהרט, פערלאָזען און
פעראונגליקט, — פאַר וואָס נעהמט ער זיך ניט אָן פאַר זיי? די אידען

אפליקענען. ווי קומט אויף דער פינפטער עוועניו צו די מילאָנערען
אזא קינד? דאָס איז דאָך געגען דער קאָזיאַנע פראָגראַם פון זיין טהע-
טיגקייט! ניין! ער דארף שרייבען, אז ער האָט געזעהן אויף דער פינף-
טער עוועניו אַ טריפֿ'ן ממזר, וואָס איז שוין אָנגעשטעקט מיט אַ
העסליכער מיאוסקייט, אַ כפרה זאָל קומען אויף זיין קאָפּ, וכן יהי
דצון...

דיעזע העלרען ווייסען, דאָס פיעלע נאָאיווע, אונוויסענדע מענ-
שען קוקען זיי אין די צייהן אריין און גלויבען, דאָס אלעס וואָס אזא
דבי זאָגט, איז תורת לאָקשען. זיי ווערען גרויסע אויטאָריטעטען. און
צו ווייזען, אז זיי פערדיענען דאָס צו זיין, רעדען זיי מיט עזות פון
יעדער זאָך... די גאנצע נאטור-וויסענשאַפט האָבען זיי אין זייער
ציגאָרען שפיץ, פאָליטישע עקאָנאָמי איז ביי זיי אין דער לינקער
פיאַטא, פילאָזאָפֿי האָבען זיי אין די פאָנטאָפּעל, געשיכטע פון דער
ליטעראַטור אין „ברויך-גארטעל“, סאָציאָלאָגֿי ליגט ביי זיי צוזאַמען
מיט זייערע אלטע וועש... אזא מענש „בעזיצט“ די וויסענשאַפט,
אזוי ווי אַ פֿליג בעזיצט אַ שפּיעגל, נו, וואָס איז דער חידוש, ווען אזא
אויטאָריטעט ווייזט אייך, אז אלעס וואָס אייך געפעלט איז שמאַטע
אלעס וואָס ריהרט אייך, איז סאָנטימענטאַלע „גאָר-נישט-נישט“,
אלעס וואָס רעדט צו אייער האַרץ און צו אייערע מענשען-געפיהלע
איז ניט וויסענשאַפטליך און ניט כשר? פאָעזי, ליעבע, ערהאַבענע
געדאַנקען, די נאָבעלע בעוועגונג פון אַ מענשענ'ס האַרץ, דאָס אלעס
איז קאָנטראַבאַנדע. איהר דארפט נאָר חזר'ן די שלש עשרה עקרים
פון דעם קאָזיאַנעם סאָציאַליסטישען „אני מאמין“...

מיט אַבלאַכען און אַבשפּאַטען, מיט חוצפה און עזות, מיט עמ'ת
הארצית'שע געלעהרענקייט און גראַביונגישע לומדות, מיט דער מאָטאָ:
„אלעס וואָגען און גאָר ניט שווינען“, געהען זיי לערנען און פיהרען...
אלס וואָס זיי טוען, איז נור טאַקטיק און ניט קיין בעדערפנים פון
זייער זעעלע. — עס איז אַ פונקט פון דער קאָזיאַנע פראָגראַם און ניט
קיין בעוועגונג פון זייער גייסט; עס איז אַ פאָליטישע מאַנעוור און
ניט קיין הערצליכער אַסקאָרד... זיי רעדען פון קאַמפּף, פון ליידען
און שמערצען און בלייבען קאַלט, ווייל זייער האַרץ פיהלט ניט!...
זיי שרייען שטאַרק, אָבער נאָר דאָרט וואו מען קען פאר'ן שרייען
אפלאָדירט ווערען, זיי שטעלען דעם אידישען אַסטיאָר פיעל ניעדריגער

אייניגע בעמערקונגען וועגען יודישין דעפס.

דער הערפאזיס פון אונזערע דאן טאונער אידישע העלדען בע-
שטעהט אין דעם, וואָס זיי וואַגען צו פערקריפלען אין זיך יעדע נאָ-
טירליכע בעוועגונג פון זייער זעלע. זיי וואַגען אַבצולייקענען יעדע
לאַגישע איבערזעצונג פון דעם שכל הישר, זיי וואַגען צו פערקרימען
אַלעס וואָס איז גלייך, פערקלענערען דאָס, וואָס איז גרויס, פער-
קעהרט, גרויס מאַכען, וואָס איז קליין. מיט איין וואָרט, זייער אויפ-
גאבע איז שטענדיג צו פערגיפטען אין זיך און אין אַלעמען וואָס זיינען
אַרום זיי דעם נאטירליכען איינדרוק, אויסצוראָטען און פערניכטען יע-
דען נאטירליכען געפיהל מיט דער פראַגע: „און אפשר איז דאָס אדרבה
פונקט פערקעהרט? ... עט נו! וואָס איז דאָרט אזוינס? אפשר איז
די מעשה גאָר ניט אזוי? ...”

ווען אזא מין העלד ווערט, צום ביישפּיעל, געריהרט פון אַ קאנ-
טאטא, וואָס ווערט געשפּיעלט און געזונגען אין אַ קירכע, וועט ער
אייד ניט זאָגען די וואַרהייט. חלילה! אַ קירכע, אַן אָרגעל, אַ קאנטא-
טע איז דאָך נאָהענט צו אמונה זאכען, צו רעליגיאָן. געוויס מוז ער,
אַלס גרויסער סאָציאַליסטישער פריידענקער, פערניכטען אין זיך זיין
אמת'ען געפיהל און ארויסשיסען מיט אַ צינישען געלעכטער. „חע!
חע! גלחים-פרעפּלעריי! יאָסקע פאַנדרע'ס האַסמענע-דרענגעס!“ ער
טוט עס, ווייל ער איז אַ העלד. ער טוט עס, ווייל ער איז גערופען גע-
וואָרען צו ערציהען דאָס פאָלק און צו פיהרען די מאַסען פונ'ם קאפּי-
טאַליסטישען מדבר אין דעם סאָציאַליסטישען כנען! ...

ווען אזא העלד וועט, למשל, אויף דער פינפטער עוועניו בעגע-
גענען אַ קינד, וואָס איז שעהן און נאָאיוו ווי אַ ענגעל, וועט ער עס

ער רייסט ניט קיין קוליסען מיט ברחנישע וויצען און חוצפה, ער בעגייסטערט זיינע צוהערער מיט דער מוזיק פון פאָעזי. ער שטעהט ניט אויף דער פלאטפארמע ווי א גענעראל, וועלכען די ווייב האָט ער-לויבט קאָמאָנדראָוען א ביסעל מיט די „משה'ס“, ער שטעהט ווי א בע-גייסטערטער פראָפעט וועלכען עס וועלען ניט אָבשטעלען די יִשְׁמִינער פון גראָבע יונגען... זיינע רייד זיינען ערוואַרעמט מיט אמת'ע ליעבע, זיינע געדאַנקען זיינען אין איין האַרמאָנישען פערבאַנד מיט זיינע געפיהלען. ער אַכטעט די וויסענשאַפט אויף וויפיעל זי רעפּרע-זענטירט דעם „מענשען“ און ליעבט דעם מענשען ניט בלויז אזוי פיעל, אויף וויפיעל ער רעפּרעזענטירט די „וויסענשאַפט“. זינט איך בין אין אמעריקא האָב איך צום ערשטען מאל געהערט א רעדע, וועלכע איז געגאַנגען פונ'ם האַרצען און איז געגאַנגען צום האַרצען און דאָס איז געווען די רעדע, וואָס יודזשין דעבס האָט געהאַלטען אויפ'ן באַנ-קעט דעם צעהנטען אָקטאָבער....

אַט אַזעלכע פאַלקס-טריבונען דאַרף מען האָבען און עס וועט זיין א גרויסער אונגליק אויב די „אומשטענדע“ וועלען פאַראַלזירען זיינען אויסעראָרדענטליכע פעהיגקייטען און פערניפטען זיין נאָבעלע זעעלע! ...

פון זיך און פיהרען זיך אליין מיט זיין מעלאָדרי. דאָס הייסט, זיי האָל-טען זעהר וועניג פון „משה'ן" און האַלטען זעהר פיעל פון משה'ס עטליכע גראַשען און פון „משה'ס בראַוואַס". זיי דערמאָנען זעהר אָפט דאָס וואָרט „גענאָסען און פריינדע" און האָבען קיין פריינדליכען גע-פיהל ניט אפילו צו אַזעלכע „גרויסע" אויטאָריטעטען, ווי זיי אליין זיינען. זיי רעדען פון פּעראַייניגונג און זיינען ווייט איינער פונ'ם צווייטען כרחוק מזרח ממערב, זיי בעוויינען אַזוי סצעניש דאָס פאָלק און האָבען קיין ברעקיל סימפאטי ניט צו די, פון וועמען דאָס פאָלק ווערט צוזאַמענגעשטעלט, זיי זיינען הייסע אַגיטאַטאָרס און האָבען אין זיך ניט קיין פונק וואַרעמקייט... איז זייער גענאָסע שוין אויף אַזוי פיעל סאָציאַליסטיש געזאָנען, דאָס ער פערשטעהט אַז מאָראַל איז אַן אַלטע משונעת, מעג ער שוין זיין באַנקראַט, אַ שווינדלער, אַ ליגנער — אַבי ער שטעהט אויפ'ן וויסענשאַפטליכען באַדען... ער מעג חתונה האָבען ביי אַ רב, מאַכען אַ ברית ביי זיין קינד, ניט עסען קיין חמץ אום פסח — עס איז גענוג אויב ער זאָגט נאָר, אַז גאָט איז ביי איהם קיין און שפיי.

איהר קוקט מיך אָן פּערוואַנדערט און פּרעגט מיך געוויס: וואָס האָט דאָס אַלעס צו טאָן מיט יודזשין דעבס? פערשטעהט איהר מיך, אויב איהר ווילט וויסען, ווער דעבס איז, אויב איהר ווילט פון איהם האָבען אַ ריכטיגע מיינונג, איז גענוג איהר זאָלט קענען אַלע אייגענ-שאַפטען פון אַ דאון טאונער אידישען סאָציאַליסטישען „העלד" און ווי-סען, דאָס דעבס איז פונקט דער היפּף פון איהם.

דעבס שרעקט זיך ניט איבער דערפאר, וואָס איהר וועט חלילה האָבען ניט קיין גוטע מיינונג פון זיין „פריידענקעריי" און דערמאָנט דאָס וואָרט „גאָט" אַלע מאָל, ווען זיין געוואָנהייט און די געזעצע פון דער שפּראַך, אויף וועלכער ער רעדט, ברענגען איהם דאָס וואָרט אויפ'ן צונג... ער מאַכט זיך ניט פאַר אַן אויטאָריטעט און רעדט צו אייך, ווי אַ פריינד... ער וויל ניט געווינען דעם טיטעל פון אַ קענער און רעדט פון דעם וואָס ער ווייס און פערשטעהט... ער זוכט ניט קיין אַפּלאָדיסמענטען און איז בעגייסטערט מיט אמת'ען ער-האַבענעם ענטוויאָזמוס. ער רעדט פון לייעבע און זיין האַרץ איז פול מיט איבערגעבענהייט צו אייך. ער רופט אייך קאמעראַד און איז בערייט אייך ווי אַ ברודער צו אומאַרמען און דריקען צו זיין האַרץ.

מען זאגט דעם אידען: ווילסט זיין א גליקליכער מענש, א געאכטעמער איד, א פרייער בירגער? פאק איין דיין ביסעל אַרימקייט און לאָמיר אלע פאָהרען צוריק אין אונזער לאַנג פערלאָזענער היימאט.

יעדער אונפארטייאישער בעאַבאכטער, וואָס זיין מיינונג זאָל ניט זיין וועגען דיעזען „פראַקטישען“ ציוניזמוס, מוז צוגעבען אז אזא ערפריינדע ערשיינונג אינ'ם אידישען לעבען איז שוין לאַנג ניט גע-ווען וואָס שטאַרקער די ציוניסטישע בעוועגונג איז, אַלץ דייטליכער ווערט געצייגט ווי ווייט די אידען האָבען פראַגרעסירט אינטעלעקטועל, אַלץ דייטליכער איבערצייגט דאָס, אז דער אַמאָליגער פערשקלאַפּטער, אלס באהבה מקבליגער, מיט יעדער לאנגע צופריעדענער, אויף משיח'ס ווייסען אייזעל ווארטענדיגער איד ווערט טראַנספארטירט אין גאָר אַן אנדער אידען, אין א אידען וואָס פראַטעסטירט און וויל ניט שטיין ניערדיגער פון אנדערע. דער ציוניזמוס דאָס איז די ערוואַכ-טע זעלבסטבעוואוסטהייט פון אידישען פאָלק! דער איד איז אונצור-פריעדען, ער זוכט מיטלען צו ענדערען זיין לאַגע, דאָס איז גוט, ער-פרייענד... דעם ערשטען סיגנאַל צום קאמפף גיט ער מיט אַן אַלטען פערשטויבטען היסטאָרישען שופר, — דאָס איז א סיגנאַל צו א פא-סיווען קאמפף. מען דארף און מע קען אָבער האָפען אז די אידישע ערוואַכענדע און פראַטעסטירענדע מאַכט וועט גיך געבען אַן אמת'ן, קריעגס-סיגנאַל דורך א הילכענדען טרומפעט, וועלכער וועט רופען צום אַקטיווען קאמפף!

איידער מיר וועלען ערקלערען, וואָס מיר מיינען צו זאָגען מיט דיעזע ווערטער, וועלען מיר זיך ערלויבען אַביסעלע אַנאַליזירען די „פראַקטישקייט“ פון דעם פראַקטישען ציוניזמוס.

מען קען צוגעבען, אז אלע אידען צוזאַמען זיינען א פאָלק, אָבער קיינער וועט ניט בעהויפטען אז זיי זיינען א נאציאָן. א פאָלק דאָס איז אַ מאַסע מענשען וועלכע זיינען געבונדען צוזאַמען מיט דעם, וואָס זיי האָבען איין אַבשטאַמונג און איין קולטור. די אידען אליין האָבען נאָך די אייגענשאַפט וואָס זיי בינדט צונויף אין איין פאָלק אויך זייער רעליגיאָן. א דייטש מעג זיין א קאטויליק אָדער א פראַטעסטאַנט, בלייבט ער דאָך דייטש. א איד געהערט ניט צום אידישען פאָלק ווי באַלד ער נעהמט אַן אַן אנדער גלויבען. א אידישער משומד איז דער ערגסטער טיפּ פון א רענעגאט — ער בייט זיין גלויבען, ווייל ער וויל

ציוניזמוס און רעוואָלוציאָן.

דער ציוניזמוס פון אונזערע צייטען בעשטעהט פון צוויי טהייל-
לען. איין טהייל איז אַ פּאָעטישע, די אנדערע טהייל איז אַ פּראַקטישע.
אין יעדער פּערגאַנגענהייט געפינט דער מענש זיסע עראינערונגען
און פּאָעזי. דער בעיאָהרענטער מענש קען נישט פּערגעסען די אַמאָ-
ליגע טעג פון זיין יוגענד. ציון דערמאָנט דעם אידען די אַמאָליגע
שעהנע טעג, ווען דער גרויסער ישעיה הנביא האָט מיט אַ פייערדיגער
שפּראַך גערופּען די מענשען צו אַחדות, גערעכטיגקייט און אמת, ווען
דער זשעניאַלער פּאָעט האָט געזונגען שיר השירים, ווען די טאפּפערע
מכביער האָבען געקעמפּט פאַר פּרייהייט און אונאַבהענגיקייט. דיע-
זער פּאָעטישער ציוניזמוס איז אַ גאַנץ נאַטירליכע ערשיינונג אינ'ם
לעבען פון אידישען פּאָלק. ער לעבט שוין צוויי טויזענד יאָהר. דער
איד האָט אַלע יאָהר ביים סדר אָדער אין שול געזאָגט: לשנה הבאה
בירושלים און איז געפּאָהרען וואָס טיעפּער אין רוסלאַנד. ער האָט
זיך אַלע מאָל ביים דאוונען געשטעלט מיט'ן פנים צום מזרח און האָט
עמיגרירט וואָס ווייטער קיין מערב זייט. די פּראַקטישע אינטערעסען
פון זיין לעבען האָט דער איד נישט געמישט מיט זיינע פּאָעטישע אידעען.
די ווייטע פּערגאַנגענהייט און די געבעלדיגע צוקונפּט האָבען קיין
ווירקונג נישט געהאַט אויף די אויפגאבען פון דעם אידענ'ס געגענ-
וואַרט. ער האָט דער ווייטע געוואָלט ווי יעדער בשר ודם
ווערען אַ ברוזשוא, אַ קאפיטאַליסט, אַן אָפיצער, אַ גוטבעזיצער, אַ
געלערנטער, אַן אַרטיסט, און זאָ ווייטער. איהם האָט נור געקערענט,
פאַר וואָס די אַלע זאכען קומען איהם אַלס אַ אידען אָן מיט צרות,
אַבער פּאָהרען קיין פאַלעסטינאַ זוכען די אַלע זאכען האָט ער קיין מאָל
נישט געדענקט. אין די לעצטע צייטען אָבער האָט מען די פּאָעטישע
אידעע פון ציוניזמוס איבערגעפלאַנצט אויף אַ פּראַקטישען באָדען.

פערבונדען דורך זייער קולטור און אָבשטאַמונג. די אידען האָבען גע-
האַט איין קולטור אין דער אַלטער פערגאַנגענהייט. די איצטיגע אי-
דען זיינען פּראָדוקטען פון נייע פערשיעדענע קולטורען. עס איז אַ
גרויסער אונטערשייד צווישען אַ רוסישען, דייטשען און פראַנצויזישען
און טערקישען אידען. איהר קענט ניט אויסמעקען פון דעם אידענ'ס גע-
שיכטע די צוויי טויזענד יאָהר וואָס ער האָט געוואַנדעלט איבער דער
וועלט און ברענגען איהם צוריק אין לאַנד כנען און בעפעהלען
איהם, ער זאָל פאָרמזעצען דאָס אַלטע לעבען, ער זאָל אָנפאַנגען וואו
ער האָט זיך מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק אָבגעשטעלט. וואָס פאַר
אַ טראַגישע האַנדלונג! וועלכע שרעקליכע קאָנפליקטען, צוזאַמענ-
שטויסונגען פון מיינונגען, פרינציפען, אידעען, וועלטאַנשוואונגען!
דער שוואַכער איד, וועלכער איז ניט געוואָהנט צו שווערע מוסקול אר-
בייט, דער אינטעליגענטער איד, וועלכער האָט גענומען אַנטהייל אינ'ם
פּראָגרעס פון לאַנד וואו ער וואָהנט יעצט, וועלכער האָט געשאפּען ווער-
קע פון וויסענשאַפט, ליטעראַטור און קונסט, וועלכער האָט שוין יעצט
אייזענבאַהנען, טעלעגראַפּען, טעלעפאָנען, ביבליאָטעקען און אַלעס
וואָס די ציוויליזאַציע האָט — די אַלע אידען זאָלען זיך ענטזאָגען
פון זייערע רעכטע, פון דעם וואָס זיי האָבען געהאָלפּען אויפבויען, און
זאָלען געהן וואַנדערן, ליידען, שטאַרבן, פלאַגען זיך אום ענדליך צו
האָבען אַ מאַכט צו פאָדערען דאָס, וואָס זיי האָבען אַ רעכט און אַ
מאַכט צו פאָדערען שוין: פרייהייט און מענשענרעכטע! ...

דעם אידענ'ס פאַלעסטינאַ איז ניט דאָרט וואָהין ער וויל געהן!
יעדען אידענ'ס פאַלעסטינאַ דאַרף זיין דאָרט וואו ער איז יעצט. דעם
אידען פערפאָלגט מען, מען האַסט און מען פעראַכטעט איהם זאָ לאַנג
ער איז שוואַך, זאָ לאַנג ער זאָגט אויף דער צרה, אויף יעדער גזרה,
גם זו למטובה... יעדער שוואַכער, מעג ער זיין איד, אָדער געגער,
אָדער פינלענדער, אָדער איירישמען, יעדער שוואַכער ליידעט. פאַר אַ
מאַכט אָבער האָט מען דרך ארץ. אין אַמעריקאַ זיינען די אידען אַ
מאַכט, האָט מען פאַר זיי דרך ארץ... די פאָגראַמען פון 1881 און
דער יעצטיגער קעשינאָווער פאָגראַם, ווי טייער זיי האָבען ניט גע-
קאָסט, האָבען אָבער בעוויזען אז מען הויבט אָן מורא צו האָבען פאַר'ן
אידען... פריהער האָט מען זיי פשוט פערפאָלגט, יעצט קעמפּפט
מען מיט זיי ווי מיט אַ געפעהרליכער מאַכט. די אידען, וועלכע וואָהנען

אנטלויפן פון זיין פאלק. קיין נאציאָן איז דאָס אידישע פאלק נישט, ווייל אַ נאציאָן איז אַ מאַסע מענשען, וועלכע וואָהנען אויף איין טער-ריטאָר, האָבען אלע איינע און די זעלבע עקאָנאָמישע און פאָליטישע אינטערעסען און איין היסטאָרישע מיססיאָן. אַמעריקאָ גיט די בעסטע אילוסטראַציאָן פון דעם וואָס נאציאָן איז. ענגלענדער, דייטשען, אידען, איירישע, פיננען, שוועדען, איטאליענער שאַפען אלע דורכ'ן שטאַטט איין נאציאָן. נון, וויל מען יעצט נעהמען דאָס אידישע פאלק, אַריבער טראָגען עס קיין פאַעלסטין און מאַכען עס פאַר אַ נאציאָן.

איך שטעל מיר פאַר, עס געשעהט אַ נס: עטליכע מיליאָנען אידען זיינען שוין אין פאַלעסטינא, וועלכע, זאָלען מיר זאָגען, איז טאַקע אַן אַרץ זבת חלב ודבש. דאָס לאַנד און די קאָנדיציאָנען פון פאַלעסטינא זיינען גינסטיג און פערשפרעכען אַ הויכע ענטוויקלונג פון אַגריקולטור און אינדוסטרי. וויפיעל קראַפט, וויפיעל ענערגי, וויפיעל קרבנות, וויפיעל גויטה און צרות און קראַנקהייטען און אונגליקען איידער די עטליכע מיליאָנען אידען וועלען זיך איינריכטען ווי עס גע-הער צו זיין און וועלען אויפבויען וועלכע עס איז שטעטלעך און דערפ-לעך! נאָר שטעלט איך פאַר דאָס איז מען שוין אויך איבערגעקומען און פאַלעסטינא בליהט שוין. וואָס וועט איהר האָבען? פון דעם אַכט אָדער צעהן מיליאָנענדיגען אידישען פאלק וועט איהר מאַכען אַ דריי-מיליאָנענדיגע אידישע נאציאָן! איך רעכען נאָר דריי מיליאָן, ווייל די פראַנצויזישע, דייטשע, אַמעריקאַנישע און ענגלישע, זאָגאַר רוסישע אידען, וועלכע ספּעקולירען יעצט דאָרטען אויף די בערווען, שפיעלען אַ ראָלע אין פאָליטיק, מאַכען גוטע געשעפטען אין קאָמערצ, פערנעהמען אַ פלאַץ אין ליטעראַטור, וויסענשאַפט, פרעסע, — די אלע יהודים וועלען קיין מאָל אין זייער לעבען קיין „פראַקטישע“ ציוניסטען נישט ווערען. וואָס וועט זיין די מאַכט און בעדייטונג פון דיזער נייער נאציאָן? זי וועט שטעהן אונטער דעם פראַטעקטאָראַט פון אַ טער-קישען דעספאָט, אָדער קריסטליכען טיראַן, אונטער דער אויפוועהונג פונ'ם קאטוילישען פאבסט און פראַוואָסלאָוונעם פאַטריאַרך. די פריי-הייט פון דיזער מיט אַזוי פיעל מיה אויפגעלעבטער נאציאָן וועט זיין אויף אייביג צוגעשמידט צום קבר פון ישוע הנוצרי. דאָס אלעס איז זעהר אַלט — עס בלייבט אָבער אייביג ניי.

מיר האָבען פריהער געזאָגט: אַ פאלק איז אַ מאַסע מענשען,

נאציאנאליזמוס און אסימילאציע.

די פראגע, וועלכע ווערט איצט זעהר אָפּט דעבאַטירט פון אירי-
שע פאַטריאָטען איז: דאַרף דאָס אידישע פּאָלק בלייבען א נאַציאָן,
אָדער עס דאַרף זיך אסימילירען מיט אנדערע פעלקער? געוויס, אויב א
דעבאַטאַנט וועט געלינגען מיט א שעהנע רעדע און מיט עטליכע גוטע
ארגומענטען צו איבערצייגען, אז דאָס אידישע פּאָלק דאָרף
בלייבען א נאַציאָן, וועט עס געוויס בלייבען א נאַציאָן! דאָס הייס-
ט אַרישע לעבען פונ'ם אידישען פּאָלק וועט דאָך ניט וואַגען צו געהן
געגען גוטע ארגומענטען און שעהנע רעדעס... און די דאָזיגע אַרגו-
מענטען און שעהנע געפיהלפּאָלע רעדעס וועגען אידישען נאַציאָנאַליז-
מוס הערען זיך ביי אונז די לעצטע צייט אלץ עפּטער און עפּטער. די
אידען, וועלכע האָבען מעהר פון אלע געליטען פון דער רעאַקציאָנערער
בעוועגונג, וועלכע רופט זיך נאַציאָנאַליזמוס, ווילען יעצט אליין ווערען
נאַציאָנאַליסטען. די מענשען, וועלכע סימפּאַטיזירען מיט אזא בעווע-
גונג, זאָגען: עס איז וועניג, וואָס מיר זיינען אידען, מיר דארפען אונבע-
דינגט ווערען אידישע אידען...

די דאָזיגע בעאידישטע זיינען איבערצייגט אָדער ווילען איבער-
צייגען, אז דאָס אידישע פּאָלק איז געוויס א נאַציאָן, די פראגע איז
נאָר: דאַרף דיעזע נאַציאָן בלייבען א נאַציאָן, אָדער דיעזע נאַציאָן
דאַרף ניט בלייבען קיין נאַציאָן?

איך בין א איד. ווי איך בין א א איד, אז איך בין אויך א איד, און
אלס א איד, וויל איך און מוז זיין א מיטגליעד, א טהייל פון דער גרױ-
סער אידישער נאַציאָן. אָבער אין דערזעלכער צייט אלס א איד מוז איך
פריהער פרעגען א פאָר קשיות. און טאַקע באמת ווי קען זיין א איד אָהן
קשיות? איך האָב פיער קשיות פונקט ווי אין דער הגדה. דער חילוק
איז נאָר: די הגדה ניט אויף אלע פיער קשיות איין תירוץ — עבדים

אין ווילנער, קאָוונער, מינסקער און צעהנדליגע אנדערע רוסישע גר-
בערניעס, קענען האָבען זייערע אמת'ע פאלעסטינעס דאָרטען אויפ'ן
פלאץ, וואו זיי זיצען שוין, וואו זיי האָבען אַ רעכט און קענען האָבען
אַ מאכט צו פאָדערען וואָס עס קומט זיי, אַלס מענשען און בירגער.
אמת, עס וועט זיי קאָסטען פיעל בלוט און פערפאָלגונגען. אָבער ווי-
פיעל אידישע אָפּפער עס זאָלען ניט פאלען אינ'ם קאמפּף מיט'ן רוד-
סישען דעספאָטיזמוס, וויפיעל מענשען עס זאָלען ניט געהן פערלאָרען,
זויפיעל בלוט עס זאָל ניט ווערען פערגאָסען, וועט עס דאָך פאָדערען
טויזענד מאָל וועניגער ענערגי, קרבנות און שלעק ווי די בעזעצונג
פון פאלעסטינא. רוסלאַנד וואו עס געפינען זיך דריי פיערטעל פון אי-
דישען פאָלק, רוסלאַנד דארף זיין די אידישע פאלעסטינא. ווען זיי,
די רוסישע אידען, וועלען העלפען בעזיעגען די געפעהרליכסטע רעאק-
ציאָנערע קראַפט פון דער וועלט, ווען זיי וועלען אויסקעמפפן זייערע
רעכטע דאָרט, וועט דער איד קענען האָבען פאלעסטינא אומעדום.
איצט ווען איהר זאָלט נעהמען דעם אידען אין פאלעסטינא מיט אַ
פראַקטישען ציעל, וועלען די צרות באַלד אין איהם ערמאָרדען די
פאָעזי פון ציוניזמוס; ווען דער איד אָבער, ניט אכטענדיג אויף אַלע
רעכטע און פרייהייט וואָס ער וועט האָבען, וועט דאָך וועלען אַ מאָל
געהן אין דער היים פון זיין פאָעזי, וועט ער דאמאָלט געהן מיט אַר-
גאניזירטע קרעפטע, מיט אַ שטאָלצען קאָפּ און מיט אַלע מיטלען פון
די לענדער, וואו ער וועט זיין אַ מאכט און אַ בעל דעה... עמיגרירען
דאָס איז אַ צייכען פון שוואַכקייט, רעוואָלוציאָן איז אַ צייכען פון
קראַפט און זעלבסטבעוואוסטהייט. דער נאציאָנאליזמוס, ווי עס האָט
זיך יעצט ערקלערט אין אייראָפּא, איז אַ טויזענד-קעפיגער מאַססענ-
עגאָאיזמוס און אַ פיעלפאַכע קראַפט פון רעאקציאָן. אמת'ע אידישע
ציוניסטען קענען זיין נאָר פרייהייטס-קעמפפער און רעוואָלוציאָנערען,
אמת'ע ציוניסטען זיינען די, וואָס וועלען זעהן צו שאַפען פאר'ן אידען
אַ נייעם ציון דאָרט, וואו ער לעבט יעצט, וואו ער ליידעט און שמאַכ-
טעט. אז מען קען קומען קיין ציון מיט אַ קורצען וועג, וואָרום זאָל מען
געהן איבער בערג, ימים און מדבריות?

פיהלען, און נאך ווי אזוי! איך ווייס זיינע צרות, און בעאבאכט זיין לעבען, און זעה זיינע ליידען און זיינע טרערען. . . זיין בארד און זיינע פאות קען איך זאגאר אַנכאַפּען מיט די הענד (אויב ער וועט זיך לאָז זען). ניט אַכטענדיג דארויף, וואָס ער האָט ספּעציעל אידישע צרות, ווייס איך, אַז פריהער פון אלעס איז ער אַ מענש, וועלכער ליידעט און לעבט אונטער די זעלבע אומשטענדען ווי יעדער מענש אין אונזער זאָגענאַנטער ציוויליזירטער מענשהייט.

ווען אָבער איהר וועט קומען און זאָגען מיר: טוט עפעס פאַר דער אידישער נאַציאָן, וועל איך ניט וויסען פאַר וועמען בעט איהר מיר, און וואָס זאָל איך פאַר דער חיה וואָס רופט זיך נאַציאָן טאָן. נאַציאָן! וואָס וויל זי, וואָס דאַרף זי, וואו איז זי? דער איד איז אַ קבצן און וויל פערבעסערען זיין עקאָנאָמישע לאַגע, דאַרף מען איהם העלפּען. ער וויל רעכטע גראַדע ווי יעדער, קעמפּפט מיט איהם צוזאַמען. ער וויל בילדונג און פערשטעהט ניט קיין אַנדערע שפראַך ווי אידיש, גיב איהם בילדונג אין אידיש, שרייב איהם ביכער אין אידיש, זינג איהם ליעדער אין אידיש. וואָס וויל אָבער די נאַציאָן? אַז זי אָרעם? בעלאַנגען ניט צו דער נאַציאָן די ראַטהשילדס, די פּאָליאַקאָווס, די בראַדסקיס, די שיפס און אַנדערע מיליאָנערען, באַנקירען, פאַבריקאַנטען און סוחרים? וויל זי, איך זאָל זי לערנען? אויף וועלכער שפראַך זאָל איך רעדען צו דער נאַציאָן וואָס רעדט אידיש, לשון קודש, אראביש, דייטש, פראַנצויזיש, טערקיש, ענגליש, כינעזיש, אראמיש און. . . אפשר אויך קאַטשקע לשון? ערנסט גערעדט, וואָס קען מען טאָן פאַר אַ זאך, וואָס איז קיין זאך ניט, וואָס איז נאָר אַ מעטאָפּיזישע אידעע, אַ בעגריעף, וואָס עקזיסטירט נאָר אין דער פאָרשטעלונג, אַ פאָעטישער געשטאַלט, וועלכער ווערט געשאפּען דורך סוביעקטיווע לירישע געפיהלע? איך וויל ניט בעלעדִיגען די נאַציאָנאַליסטען און וועל זאָגען זיי זיינען סימ־פאָטישע אַביסעל צו סענטימענטאַלע ראָמאַנטיקער, וועלכע ווערען בע־גייסטערט פון דער מיסטישער פערגאַנגענהייט פאַר דער אומאָפּיס־טישער צוקונפּט. אָבער, אייגענטליך, איך און איהר, מיר אַלע דאָ וויי־סען, אַז דער דאָזיגער סימפּאָטישער ליריזם פון נאַציאָנאַליזמוס שמעקט אין רוסלאַנד מיט פאַטריאָטישען קוואַס, אין דייטשלאַנד מיט ניט פרישע לימבורגער קעז, אין פראַנקרייך מיט קאַטוילישען ווירורף,

היינו, מיר זיינען געווען קנעכט... פיעלע ערשיינונגען פון אידישען לעבען קענען נאך ביז יעצט פערענטפערט ווערען מיט דעם זעלבען עכרים היינו, מיר זיינען געווען קנעכט, מיר זיינען געווען פערשקלאפט, מיר זיינען געווען אונטערדריקט, מיר זיינען געווען פערפאלגט, — דאס ערקלערט פיעלעס. איצט אָבער, ווען די רעדע איז ניט וועגען דעם וואָס מיר זיינען געווען אין דער פערגאנגענהייט, נאָר וועגען דעם וואָס מיר זיינען אין דער געגענוואָרט און וואָס מיר קענען ווערען אין דער צוקונפט, איצט איז ניט די צייט צו פרעגען קשיות נאָר וועגען דעם אייִדישען טרוקענעם ברויט און דעם אידישען ביטערען מרור. איצט איז אויך ניט די צייט אויף אַ גרויסע סאָציאלע פראַגע צו ענטפערן מיט דעם ספעציעל אידישען פסח־דיגען „עכרים היינו“... איך פרעג די דאָזיגע קשיות: ערשטענס: וואָס איז איבערהויפט אַ נאָציאָן? צוויי־טענס, אויב עס זיינען דאָ דעפיניטיווע, דייטליכע אונצווייפֿעלהאַפּטע און גאָנץ קלאָרע אייגענשאַפטען, וועלכע בעצייכענען דעם בעגריפֿע נאָציאָן, — איז נאָך דיעזע בעצייכנונגען דאָס אידישע פּאָלק אַ נאָציאָן? אויב די אידען זיינען איצט ניט קיין נאָציאָן, קענען זיי ווען־עס־איז ווערען אַ נאָציאָן? ענדליך, אויב עס זאָל בעווייזן ווערען בעשיינפֿערליך, אז זיי קענען ווערען אַ נאָציאָן, — דארפֿען זיי ווערען אַ נאָציאָן?

וואָס איז אַ נאָציאָן?

אמאָל, אין די אַלטע צייטען, ווען דאָס לעבען איז געווען איינפאַכער און ווען די פֿעהלעלטניסע צווישען פֿערשיעדענע גרופֿען מענשען פֿלעגען ערקלערט ווערען ניט דורך סאָציאלע אורזאכען, איז געווען זעהר לייכט צו ענטפערן, וואָס איז אַ נאָציאָן. איין רעליגיאָן, איין שפראַך, איין לאַנד האָט געשאפֿען אַ בעזאָנדערע נאָציאָן. איצט אָבער ברעכען זיך די צייהן מיט דער פראַגע פיעלע געלערנטע, און כאַטש דער־הרג'עט מיר דאָ אויפֿ'ן פֿלאַץ, ווי איך בין אַ איד, איך קען ניט זאָגען מיט זיכערהייט, וואָס איז דאָס, וואָס מענשען רופֿען אין אונזער צייט נאָציאָן. ווען מען קומט צו מיר און מען זאָגט: טוט עפעס פאר'ן אידען, פֿערשטעה איך. איך ווײס, וואָס אַ איד איז. איך דארף ניט דערצו קיינע פסיכאָלאָגישע היפּאָטעזען, קיינע פּאָעטישע פּאָנטאַזיען, קיינע אַנטראָפּאָלאָגישע אונטערזוכונגען. איך קען דעם איד. ער איז אַ רעאַליסטישע, זעהר רעאַליסטישע קאָנקרעטע זאַך. איך קען איהם

טהייל פון דער דייטשער נאציאָן פונקט ווי די פראַטעסטאַנטען ? אויפ'ן באַלקאַנישען האַלב אינזל זעהען מיר איינע און די זעלבע סלאַווישע פעלקער פון איין אַבשטאַמונג, וועלכע רעכענען זיך ניט צו איין נאציאָן, ווייל איינע זיינען קריסטען, די אנדערע מאַהאָמעדאָנער. נאָך מעהר, די אַלע פערשיעדענע פעלקער, וועלכע בעלאַנגען צו מאַהאָמעדאָנישע גלויבען, וואָהנען אין פערשיעדענע לענדער און האָבען פערשיעדענע אינטערעסען. זיי אַלע האָבען גאָר קיינע נאציאָנאַלע שטרעבונגען — זיי זיינען אַלע פעראייניגט אינ'ם איסלאַם. ווער רעדט, אז איהר וועט געהמען פאַר נאציאָן דאָס, וואָס דער אַנגלאַ-סאַקסער, דייטש-אייירישער, איטאַליאַנאָ-האַלאַנדישער, אידיש-אַמעריקאַנער רופט אָן „אַזור גרעיט אַמעריקאַן ניישען“, קערט איהר גאָר איבער די גאַנצע נאציאָנאַלע טעאָרי מיט'ן פוטער אַראָפּ.

בעט איך אייך, זייט אונפאַרטייאיש און זאָגט מיר מיט זיכער-הייט: וואָס איז אַ נאציאָן ? מענשען וואָס האָבען איין לאַנד ? אָדער איין גלויבען, אָדער איין שפראַך, איינע אינטערעסען, איין אַבשטאַ-מונג, איין קולטור ? איך זאָג אייך דעם אמת, איך ווייס ניט וואָס נאָ-ציאָן איז, דעריבער טאַקע איז זעהר אינטערעסאַנט צו וויסען, איז דאָס אידישע פאָלק אַ נאציאָן, דאָס הייסט, איז דאָס אידישע פאָלק דאָס, וואָס מיר ווייסען ניט, וואָס דאָס איז ? אָדער דאָכ אידישע פאָלק איז ניט דאָס, וואָס מיר ווייסען ניט וואָס דאָס איז ? איז דאָס אידישע פאָלק אַ נאציאָן ?

מיט קיינעם האָט די וועלט ניט געהאַט אזוי פיעל צו טאָן ווי מיט אונז אידען. . . מיר האָבען דער קריסטליכער וועלט געגעבען אַ האַלב פון זייער ציוויליזאַציאָן, מיר האָבען זיי געגעבען אַ גאָט און אַ סוביעקטיווע סיסטעם פון דענקען און פיהלען. מיר האָבען זיי געלערענט צו קעמפפּען מיט'ן יצר הרע און צו ענטוויקלען אין זיך דעם יצר טוב, און זיי האָבען דערפאַר אונז געגעבען קלעפּ, ווען נאָר זיי האָבען גע-דאַרפט געלד און געזוכט „פּלעזשור“. . . און סוף כל סוף, אז עס קומט צו דער פראַגע, ווער זיינען מיר ? ווייסט מען ניט. צו אַ וועלכער ראַסע בעלאַנגען מיר ? אייניגע זאָגען, מיר קומען פון אַ סעמיטישע ראַסע, אנדערע, זאָגאַר אידישע געלעהרמע, בעוויווען, אז מיר בעלאַנגען צו איין שטאַם מיט די אינדאָ-איייראָפּעאישע פעלקער. קומען די אַנטראָ-פּאָלאָגען און זאָגען: וואָס דאַרפט איהר אייך האַמפּערן ? מען קען

און ביי אונז אידען מיט'ן לאָקשען-קוגעל, וואָס איז געבליבען פון פאר-
אכט-טאָגען שבת. ...

אלוואָ, זאָל אונז דער רבש'ע העלפען צו בעגרייפֿען און ערקלערען,
וואָס איז נאָציאָן. צוויי גרויסע גוים, רענאָ און סליט רע,
גיבען אזא דעפיניציאָן: א פּאָלק איז דאָס, וואָס האָט איין אָבשטאַ-
מונג, שטאַמט פון איין אור-פּאָטער און האָט איין רעליגיע. א נאָציאָן
איז אזא גרופּע מענשען, וועלכע פערנעהמען א געוויסע שטיק לאַנד,
האָבען איינע און די זעלבע פאָליטישע אינסטיטוציאָנען און איינע און
דיזעלבע אינטערעסען, אנדערע זאָגען, אז די איינהייט פון סענטימענט,
איינהייט פון אידען און איינהייט פון מאָראַלע אנשויאונגען פּעראַיי-
גיט פערשיעדענע מענשען אין איין נאָציאָן. עס זיינען דאָ בעווייזע,
אז רעליגיע און אלליין איז גענוג צו שאַפען א נאָציאָן.

דאָס אידישע פּאָלק, אויב עס איז א נאָציאָן איז נאָר דורך זיין
רעליגיע. ... דאָס רוימישע פּאָלק איז א מאָל געווען א נאָציאָן דורך
דער שפּראַך, איהר קולטור און זאָ ווייטער, א. ז. וו.

אלוואָ, וואָס שאַפט א נאָציאָן? איינהייט פון לאַנד? אין דייטש-
לאַנד וואָהנען דייטשען און פּאָליאַקען — זיינען זיי איין נאָציאָן?
פּאָליאַקען וואָהנען אין רוסלאַנד, דייטשלאַנד און עסטרייך — דריי
פערשיעדענע לענדער — זיינען זיי דריי נאָציאָנען? אָדער גאָר קיין
נאָציאָן ניט? איינהייט פון אינטערעסען מאַכט א נאָציאָן? זאָל מען
אריינגעהן אין פראַנצויזישען אָדער דייטשען פאַרלאַמענט און זעהן
וועלכע טיעפּאונטערשיעדענע אינטערעסען עס עקזיסטירען ביי די מענ-
שען פון דיעזע לענדער. דיזע פערשיעדענהייט פון אינטערעסען וואַקסט
מיט יעדען טאָג, וואָס עס וואַקסט די זעלבסטבעוואוסטהייט פון פער-
שיעדענע קלאַסען. זיינען דייטשען סאָציאַל-דעמאָקראַטען און די דיי-
טשע אגראַריער איין נאָציאָן אָדער צוויי נאָציאָנען? אַלע קאָפיטאַליס-
טען פון אַלע לענדער האָבען די איינהייט פון סענטימענט, אידעע
און מאָראַלישע אנשויאונגען — זיינען זיי איין נאָציאָן? אויב די
איינהייט פון דער שפּראַך מאַכט א נאָציאָן, וואָרום זיינען אַמעריקאַ
און ענגלאַנד צוויי בעזונדערע נאָציאָן? וואָס וועט זיין די שווייצא-
רישע רעפּובליק, וואו מען רעדט דייטש, פראַנצויזיש, איטאַליעניש
— א פּאָלק אָדער א נאָציאָן? אויב רעליגיע פּעראַייגיט מענשען אין
אייין נאָציאָן, ווי אזוי קען זיין, אז די דייטשע קאטאָליקער זיינען א

ליריש געפיהל. עס איז גאנץ נאטירליך, אז באלד נאכדעם ווי מען קריגט קלעפ פון אן איירישען שכור אדער א פאנישען קאצאפ, זאל דאס פינטעלע איד אנהויבען ציהען ביים הארצען. עס איז נאטירליך, אז יונגע טרוימער, וועלכע פיהלען מיט זייערע אייגענע הערצער דעם וועהטאג פון זייערע ברידער, זאלען אנהויבען צו שפיעלען „על נהרות בבל“ אויף דער אלטער פערראסטעמער לירע פון דוד בן ישי. ווען אבער א מאן, וואס האט ערשט דערשלונגען א קאפיטעל פון מאטע-ריאליסטיש-פילאזאפישען בוך, און האט דערצו נאך פערביסען מיט א גוטע פארציע פון געגעל'ס חריפות, ווען אזא מאן געהט רוהיג און בעזאנען פערענטפערען א גרויסע מענשהייטס-פראגע מיט א נאציא-נאלע לירישע מעלאדי, זעהט עס פונקט אזוי אויס, ווי דער אלטער סאלידער זיידע זאל אויף זיך ארויפציהען דעם אייניקעל'ס מאיטקעס!...

נאציאנאליזמוס אין דעם געשיכטליכען לעבען פון א פאלק איז פונקט דיזעלבע זאך ווי ליריזם אין דער פאָעזי... לירישע פאָעזי איז גוט פאר יונגע פערליעבטע מענשען, פאר סענטימענטאלע סוביעקטען... אזא בעיאָהרענטער מענש ווי דער איד איז פאסט ניט ביי א גרויסע פראקטישע פראגע זינגען א לירישע ליעד, ער דארף אריבערגעהן צו דער העכערער פארמע פון געזעלשאפטליכען לעבען, צו דער דראמא, צו אקטיוויטעט, צו טהעטיגקייט... און ער הויבט עס טאקע אן צו טאן... לאַמיר זעהן וואס מיינען זיי מיט דער גרויסער אידישער נשמה, וועלכע מאכט אונז צו א נאציאָן. די קאלעקטיווע פסיכאלאָגיי פונ'ם אידישען פאלק? אין וואס ווערט זי אויסגעדריקט? האט דער איד א נאציאָנאלע קולטור? וואו איז זי, די ספעציאל אידישע קולטור? מיינען זיי אפשר די אידישע ליטעראטור? זי איז געווען 18 הונדערט יאָהר אויסשליסליך א רעליגיעזע ליטעראטור און ניט מעהר. אמת, די רעליגיאָן אז געווען א גרויסער פסיכאלאָגישער פאקטאָר, וועלכער האט געווירקט אויף די אידען אין א געוויסער ריכטונג און האט זיי געהאלטען פיעלע יאָהרען צוזאמען. איז דאס דער זעלבער צעמענט, מיט וועלכען די נאציאָנאליסטען ווילען אונז צוזאמענצעמענטירען אלס א נאציאָן אין צוואנציגסטען יאָהר-הונדערט? וואס וועלען טאן די הונדערטע טויזענדער רעפארמירטע יהודים, וועלכע האָבען אין דעם מענטעלע פון דער אידישער רעליגיאָן אריינגעשטופט א חזירשן אייוואן? און וואס וועלען טאן די טויזענדער און טויזענדער סאציאליסטען,

לייכט אויסגעפינען די ראסע, מען דארף מעסטען דעם קאפ. וואָס טוט אָבער אָב פאַר אַ שפּיצעל דער אידישער קאָפּ? אין איין לאַנד איז ער ברייט, אין איין אנדער לאַנד שמאַל. דאָ איז ער לאַנג, דאָ איז ער קוי- לעכדיג. די ספרדים האָבען אנדערע קעפּ, די אשכנזים האָבען אנדער- רע קעפּ... היינט וויפּיעל אידען זיינען דאָ, וואָס האָבען גלאַט פער- שטאַפטע קעפּ? ... אַ ראסע קען מען אָבער אויסגעפינען נאָך דער פאַרב פונ'ם פנים. וואָס טוט דער איד? וואָס מיינט איהר, ער קען זיך עפעס קיין עצה ניט געבען? אין דייטשלאַנד און באַהעמיען האָט ער אַ בלאַנדע פאַרב. דער איד דער קרימטשאַק האָט אַ טאָטערישע פאַרב. אין אינדיען איז ער שוואַרץ, איז כינאַ איז ער געל, אין פאַר- טוגאַל און איטאַליען איז ער בראון, אין קאווקאַז האָט ער קאווקאַזער פנים, אין אַראַביען האָט ער אַ פנים פון אַ שוואַרץ יאָהר, און אין רוס- לאַנד האָט ער גאָר קיין פנים ניט. בערנאַרד לאַזאַר זאָגט, אז נאָך דער פאַרב אליין קען מען די אידען צושרייבען אַם וועניגסטען צו פינף פערשיעדענע ראַסען.

עס איז איבערהויפט שווער צו זאָגען, פון וואַנען שטאַמען די היינטיגע פעלקער וואָס עקזיסטירען. אַ מאָל, ווען זיי האָבען געלעבט ווי קליינע שבטים, האָבען זיי געקענט אָבהיטען זייער בלוט און איי- בערצייגען זייער יחוס. ווי עס האָבען זיך אָבער אָנגעפאנגען שרעקליכע מלחמות און גרויסע פעלקער בעוועגונגען, האָבען זיך אַלע פעלקער צומישט. ווי דער איד איז ניט געווען איזאָלירט דורך זיין רעליגיאָן, איז ער דאָך צו לאַנג געווען אין גלות און צופיעל געקומען אין בעריה- רונג מיט אנדערע פעלקער, מען זאָל קענען גאראַנטירען, אז יעדער פון אונז שטאַמט מירך יעקב.

מען וועט אונז זאָגען, אז די אַלע אידען, וועלכע זעהען אויס פער- שיעדען און רעדען אויף פיעלע פערשיעדענע לשונות, וועלכע וואָהנען אין פערשיעדענע לענדער און האָבען פערשיעדענע אינטערעסען, אז די אַלע אידען זיינען דאָך איין נאַציאָן, זוייל זיי האָבען איין גייסט, אַן אַלגעמיינע אידישע פסיחאָלאָגי, דאָס פינטעלע איד, וואָס יעדער פון אונז האָט, פּעראַייניגט אונז אַלע אין איין גרויסע אידיש נשמה... דיזע הייליגע נשמה מאַכט אונז צו איין נאַציאָן.

דאָס ליעדעלע וועגען פינטעלע איד און וועגען דער אידישער נשמה איז זעהר שעהן און זיס... עס איז אָבער ניט מעהר ווי אַ

פסיכאלאָגי? דער איד זיפצט, דער איד האָט לייעב א טרויעריגען וואָך-לאָך, ווי דער דייטש א גלאַז ביער, דער איד האָט מורא אז מען שלאָגט איהם — דאָס און אנדערע אזעלכע פּריוואטנע און איינצעלנע ערשיי-נונגען, וועלכע זיינען פּסיכישע רעזולטאַטען פון דעם, וואָס ער האָט נישט קיין נאַציאָנאַלע פּסיכאלאָגי, פון דעם מאַכט מען די קאָלעקטיווע נשמה פון דער אידישער נאַציאָן! אין דער הינזיכט זיינען די ציוניסטען פּראַקטישער און לאָגישער. זיי ווייסען, אז א פּאָלקס פּסיכאלאָגי קען אויסוואַקסען נאָך אויף א רעאַליסטישען באַדען... זיי וועקען יעצט ביים אידען נאַציאָנאַלע געפיהלען און זאָגען צו, אז אין ציון וועט דאָס אידישע פּאָלק אויסוואַקסען אין א אידישע נאַציאָן, מיט א אידישע פּסיכיק, מיט א אידישער קולטור. די נאַציאָנאַליסטען אָבער, וואָס ווילען מאַכען א ספּעציעלע אידישע נאַציאָן אָהן א ספּעציעלען אידישען באַדען, דערמאָנען אונז דעם רוסישען פּאָמפּאָדור, וועלכען דער גרויסער רוסישער סאַטיריקער שצעדרין האָט געשילדערט. ער האָט ארויסגעגעבן בען א בעפעהל, אז אין זיין מדינה זאָלען מענשען נישט טאָרען טרעטען אויף דער ערד, נישט זיצען אויף א שטוהל, נישט ליגען אויף א בעט, נישט צושפּאַרען זיך צו א וואַנט. וואָס דען מעגען זיי? זיי מעגען הענגען אין דער לופטען... א שעהנע נאַציאָן האָט זיך געקענט ענטוויקלען פון די מענשען פון אזא מדינה!...

לאָמיר בעסער זעהן וואָס הערט זיך מיט אונזער פּראַגע: קענען די אידען א מאָל ווערען א נאַציאָן אָדער נישט?
קענען די אידען ווערען א נאַציאָן?

ווי ווידערשפּרעכענדר עס זאָלען נישט זיין די בעצייכנונגען פון די אומשטענדען, וואָס מאַכען א נאַציאָן, איין זאך איז געוויס, א נאַציאָן מוז זיין און איז א שטאַרקע לאַנגדויערנדע אָרגאַניזאַציע. דער איד האָט נישט דיעזע פּעהיגקייט, ער קען דיואָרגאַניזירען, אָבער נישט אָרגאַניזירען. זיין אייגענע אַלטע געשיכטע דערצעהלט אונז, אז נאָך אפילו דאָרט אין דערהיים איז ער געווען געגען אָרגאַניזאַציע און פּאָלקס דיסציפּלין... זיי האָבען געבונטעוועט געגען משה'ן, געגען די נביאים, געגען זייערע קעניגע, געגען גאָט זאָנאַר. איין מלוכה איז געווען וועניג אויף אזא שטיקעל לאַנד ווי זיי האָבען פּערנומען, זיי האָבען געדארפט האָבען א קעניגרייך פאַר יהודה און א בעזונדערע קעניגרייך פאַר ישראל.

וועלכע וואקסען ווי אויף הויזען און מעהרען זיך און ווילען גאט ניט וויסען פון רעליגיאן? און וואָס וועלען מיר אלטע אפיקורסים נעבעך טאָן? פאַרוואָס זאָלען מיר אין אונזער אויפגעקלערטער וועלט אָבער-שניטען ווערען פון אונזער אייגענע נאַציאָן? איז דאָס ניט אַן עולה? די פראַקטיש-מאָראַלישע פונקטען פון אידישען גלויבען צייכנען זיך ניט אָב בעזונדער פון דער קריסטליכער פראַקטישער מאָראַל. און די רעליגיאָן אליין האָט ניט געקענט שאַפֿען אַ בעזונדערע אידישע פאָלקס-פסיכיק, אַן אָנגעצייכענטען פסיכישען טיפ. דער איד איז ניט אַ פראַדוקט פון אינטערנאַציאָנאַלען לעבען. די בעזונדערע גוטע פסי-כישע און ניט גוטע פסיכאָ-פאַטאָלאָגישע אייגענשאַפטען וואָס דער איד האָט, זיינען ניט געבוירען געוואָרען ביי איהם, דורך זיין נאַציאָנאַל-לען לעבען, פערקערט, זיי זיינען ערשינען ביי איהם, ווייל ער האָט ניט געקענט לעבען מיט אַ נאַציאָנאַלען לעבען. די וואָס נעהמען דעם אידענס היינטיגע גייסטיגע אייגענשאַפטען און בויען פון איהר אַ נאַציאָנאַלע פסיכאָלאָגי, מישען צונויף אורזאכען פון ערשיינונגען מיט רעזולטאַטען פון ערשיינונגען.

ערלויבט מיר ערקלערען, וואָס איך מיינ דערמיט. לאַמיר, צום ביישפּיעל, נעהמען דעם דייטש, להבדיל אלפי הבדלות! דער דייטש האָט ליעב צו טרינקען ביער. דאָס איז ביי איהם ניט נאָר אַ פיזיאָלאָ-גישע בעדירפנים, נאָר אויך אַ פסיכאָלאָגישע אייגענשאַפט. קענען מיר זאָגען, אַז ווער עס טרינקט ביער איז אַ דייטש, און אַז די גאַנצע ביער ברויעריי צוזאַמענגענומען, דאָס איז די נאַציאָנאַלע פסיכאָלאָגי פונ'ם דייטשענטום? ניין! מיר וועלען זאָגען: די דייטשען האָבען אַ קאָלעק-טיווע פאָלקס-פסיכאָלאָגי, ווייל זיי לעבען טויענדער יאָהרען אין די טהאַלען פון רהיין און עלבא, אין די וועלדער פון טהורניגע, אויף די בערג פון סאַקסאָניע און די אלפֿען פון באַוואַריע. זיי האָבען אַ נייגונג צו מילעטאַריזמוס, צו אַ שווערע מעטאפיזישע ארט פון דענקען, צו פראַקטישע אונטערנעהמונגען, ראַמאַנטישע פאַעזי און ערנסטע מוזיק. זיי פיהרען זייער היסטאָרישען לעבען אַזוי פיעל און אַזוי פיעל יאָהרען, געפינען זיך ביי אַזעלכע און אַזעלכע עקאָנאָמישע און סאָציאַלע אומ-שטענדען, און דאָס אלעס צוזאַמען האָט געשאַפֿען ביי זיי אויך אַ פסיכישע אָדער אַ פסיכאָ-פאַטאָלאָגישע נייגונג צו זופֿען ביער. פון וואָ-גען און פון וואָס האָט געקענט געשאַפֿען ווערען אַ ספּעציעל אידישע

געפאסט אין דער ציוויליזאציע פון דעם פאלק, וואו ער האט געלעבט, און האט איבערגענומען די שפראך פון דער נאציע, מיט וועלכער ער האט געוואהנט צוזאמען. נאך דעם פערלאך פון די נביאים האט דער איד ניט געהאט קיין נאציאנאלע שפראך. זיעבציג יאהר גלות אין בבל זיינען געווען גענוג, ער זאל אָנפאנגען רעדען ביבליש, אראמיש. איז ער געקומען אין בעריהרונג מיט די גריכען אין אלעקסאנדריע, איז זיין קולטור-שפראך געווארען גריכיש, אין רוים איז זיין שפראך גע-וואָרען לעטייניש. צווישען די אַראבען איז זיין שפראך געוואָרען אַראביש, צווישען שפּאַניער — שפּאַניש. די גרעסטע נאונים האָבען געשריבען אין דיזע שפראַכען. אין דייטשלאַנד איז דעם אידענס מוטער-שפראך געוואָרען דייטש, און פון דעם סאקסאנישען דייטש איז געבאָ-רען געוואָרען די אידישע שפראך. דאָס אלעס האָט פאַסירט ביי אונ-גינסטיגע אומשטענדען און אין דער צייט, ווען די רעליגיעזע האָט גע-האַט אזא הערשענדע מאכט איבערן געדאַנק און גייסט פונ'ם אידען. שטעלט אייך פאַר, וויפיל נאציאנאַליזמוס עס וועט בלייבען ביים אי-דען, ווען ער וועט בעפרייט ווערען פון דעם וואָס האָט איהם געשמירעט צו דער געשטאַרבענער פערגאַנגענהייט און האָט איהם אָנגעשטויסען פון אלעס, וואָס לעבט אין דער געגענווארט! ...

מען זאָגט, עס עקזיסטירט אַן ערנסטע מיינונג, אז דער אידישער זשאַרגאָן, אויף וועלכען עס רעדט די גרעסטע טהייל פון אידישען פאלק, אז דער זשאַרגאָן וועט זיין, אָדער איז שוין זאָגאַר די שפראך, וועלכע האָט געשאַפּען אַ ספּעציעל אידישע נאציאנאַלע קולטור, — דער זשאַרגאָן וועט פּעראייניגען די אידען אין אַ גרויסע נאציע. אייגענט-ליך, איך אלס אַ זשאַרגאָן שרייבער האָב זיך געדאַרפט אליין געבען אַ קניפּ אין באַק און זאָגען: „וישר כחכם, ר' יענקל! ענדליך דאָך דער-לעבט, האָ?\" איך וויל זיך אָבער ניט איינרעדען קיין פויגעלעך אין בוזעם. געוויס, כל זמן מיליאָנען אידען רעדען און פערשטעהען נור אידיש, איז צו רעדען צו זיי און שרייבען פאַר זיי אין אידיש געראדע אזוי עהרענווירדיג און אזוי ניצליך ווי צו שרייבען אין ענגליש אָדער פראַנצויזיש. דער זשאַרגאָן איז אַ מיטעל דורך וועלכען מיר קענען דעם הינטען-געבליבענעם אידען אריינפיהרען אין דעם גרויסען אינ-טערנאַציאָנאַלען שאַקטאָמער פון דער וועלט-קולטור. דער זשאַרגאָן האָט ניט געשאַפּט און וועט ניט שאַפּען ספּעציעל אידישע פאַרמען פון לי-

די שטרעבונגען און די העכערע אידעאלען פון אידישען פאלק זיינען שטענדיג געווען ניט נאציאנאלע, נאָר אינטערנאציאנאלע. זיי זיינען געגאנגען אייננעהמען די פעלקער פון כנען, אום פאפולער צו מאכען צווישען אלע פעלקער די גרויסקייט פון דעם איינציגען גאט דעם בעשעפער.

די נביאים, די נאָבעלסטע פארשטעהער פון אידישען געדאנק און אידישען סענטימענט, האָבען אויסגעשפראכען די גרעסטע אינטער-נאציאנאלע פרינציפען פון גערעכטיגקייט. די מעהר דענקענדע תלמודיסטען האָבען געטאָן דאָס זעלבע. צום ביישפּיעל, איין תנא ער-קלערט, פאר וואָס האָט גאָט געמאכט, אז די גאנצע מענשהייט זאָל שטאַמען פון איין מענשען, אדם הראשון? ווייל ער האָט געוואָלט, אז קיין פאלק זאָל ניט בעריהמען זיך, אז זיין פאָטער איז אַ גרעסערער מיוחס. אלע פעלקער האָבען איין פאָטער.

קיין פאלק אין דער וועלט האָט ניט געשפּיעלט און וועט ניט שפּיעלען אזא גרויסע אינטערנאציאנאלע ראָלע, ווי דאָס אידישע פאלק. פערשיעדענע פעלקער האָבען געהאט נאציאנאלע געטער און נאציאנאלע רעליגיאנען, איז געקומען דער איד און האָט זיי געגעבען איין אינטערנאציאנאלען גאט און איין אינטערנאציאנאלען גלויבען, וועלכער האָט צוזאַמענגעמישט און צוזאַמענגעפלאַנטערט פיעלע פערשידענע נאציאנאליסטען. ווי פאנאַטיש און אונוויסענד דער קריסט זאָל ניט זיין, ער וועט זיך יעצט שעהמען צו זאָגען, אז גאָט איז נאָר זיין נאציאנאלער גאט... דער גאָט, וואָס דער איד האָט איהם געגעבען, איז אַן אינטערנאציאנאלער, די מאָראַל וואָס דער איד האָט איהם געגעבען, איז אַן אינטערנאציאנאלע...

פינסטערע און ביטערע היסטאָרישע אומשטענדען האָבען געמוזט פיהרען דעם אידען אלץ ווייטער און ווייטער צום קאסמאפאליטיזם. אין זיין פראקטישען לעבען האָט ער זיך בעשעפטיגט מיט האַנדעל, וואָס האָט אַן אינטערנאציאנאלען כאַראַקטער, מיט מוזיק, וועלכע איז די שפראך פון אלע פעלקער, מיט הומאַניטאַרע סאָציאַלע וויסענשאַפֿט טען, וועלכע בעהאַנדלען קיינע נאציאנאלע, נאָר שטענדיג אינטערנאציאנאלע פראָבלעמען און די אינטערעסען פון דער גאנצער מענשהייט...

דער איד האָט זיך שטענדיג זעהר לייכט און זעהר גיך אריינגע-
 געפירט אין די פראקטישע לעבען פון אלע פעלקער, וואָס האָט איהם געגעבען אַן אינטערנאציאנאלען מאַטריאל, וואָס האָט איהם געגעבען אַן אינטערנאציאנאלען גאט.

מען האָט גערופען קארנעווסקי. ווען ער, אלס גרינער נאָך, האָט גע-
קויפט אַ הויז, האָט דער גוי ניט געקענט אויסלעגען זיין נאָמען און
האָט איהם גערעכטענען רופען זיך קאָהן. איז ער, אַ ישראל, אַ פשוט'ער
ישראל געוואָרען קאָהן... זיינע זיהן האָבען ניט געוואָלט נעהמען אַ
פרעמדען נאָמען און האָבען זיך פון קארנעווסקי געמאַכט קאדען. איצט
איז דער טאַטע קאָהן און די קינדער קאדענס. פרענען דאָך די גוים:
ווי קומט עס? איז דער תירוץ, זיי זיינען פון אַן אנדער טאַטען —
אייניגע קינדער זיינען געוואָרען שטיעפקינדער. דאָס אידישע פאָלק
האָט שוין הונדערטע טויזענדע שטיעפקינדער, און איהר וועט זיי ניט
קענען אומקעהרען צוריק צוליב דעם זשארגאָן. ווי ווייט מיר אלע
זאָלען ניט זיין פון רעליגיאָן, מען זאָל אונז בעפעהלען צו ווערען אויס
אידען, וועלען מיר אלע געהן אין גלות ניט ערניערדיגען זיך, ניט ווייל
די געפיהלען פון הייליגען גלויבען, אָדער די געפיהלען פון נאַציאָנאַל-
ליזמוס וועלען אונז צווינגען דאָס צו טאָן, נאָר דערפאר, ווייל דאָס
געפיהל פון אַ מ ע נ ש וועט פראָטעסטירען אין אונז. ווען אָבער
מען וועט אונז וועלען צווינגען צו ווערען אַ אידישע נאַציאָן אָהן אַ
לאַנד און אָהן מאַטעריאַליסטישען געווינס, נאָר צוליב אידישען זשאַר-
גאָן — וועלען די אידען אליין נאָר לאַכען דערפון. דער איד האָט יעצט
ניט קיין נאַציאָנאַלע שפראַך און קען ניט האָבען. אַ פראַנצויז קען
בייטען זיין רעליגיאָן ווי ער וויל, ער בלייבט פראַנצויז. ווען אַ איד
שמר'ט זיך אָבער און מען פרעגט איהם, איז ער אַ איד, זאָגט ער:
ניין! וואָהינדזשע איז אַהינגעקומען זיין נאַציאָנאַליטעט?

דער איד איז צופיעל אריינגעמישט אין דער אינטערנאַציאָנאַלער
וועלט, ער האָט אויפגענומען צו פיעל לשונות, ער איז געוואָרען דורך
זיין היסטאָרישען לעבען צו פיעל קאָסמאָפאָליטיש, ער האָט געקראָגען
צו פיעל סימפאטי צו העכערע אוניווערסאלע אידעען, עס זאָל יעצט
מעגליך זיין צו מאַכען פון איהם אַ נאַציאָנאַליסט. דער מאַסען-איד
געהט בלינדערהייט וואָהין די סיסטעם פון דעם אלגעמיינעם סאָציאַלען
לעבען פיהרט איהם, און דער רענקענדער איד איז שוין לאַנג אַריבער-
געוואַקסען איבער די איינגע, קליינליכע נאַציאָנאַלע דברים בטלים.
דער איד רענקט צו טיעף און ברייט, ער זאָל זיך קענען בענינגען מיט
שמאָלע, פלאַטישיגע אידעען פון נאַציאָנאַליזמוס. מײן געהערטער אָפּאָ-
נענט איז נאָר קיין איד ניט, ווען ער רעדט פון אידישען נאַציאָנאַליז-

טעראטור. די ביבעל, זאגאר דער תלמוד, איז א אידישע ליטעראטור. דער זשארגאן אָבער נעהמט פאַרמען פון דער וועלט־ליטעראטור. פריץ און מענדעל אַבראַמאָוויץ שרייבען וועגען אידען אין זשארגאן, גראדע ווי נאומאָוו, טשיריקאָוו, יושקעוויטש, היינע און בערגע טוען דאָס אין אַנדערע שפראַכען. די אידישע דראַמאַ, ווען זי האָט געוואָלט זיין אַ נאַציאָנאַלע, איז זי געווען אַ קאַריקאַטורע. און זי איז אַ דראַמאַ, מעהר אָדער וועניגער, ווען זי נעהמט די דראַמאַטישע פאַרמען פון דער ליטעראטור פון די אומות העולם.

איך פערשטעה איבערהויפט ניט, ווי אזוי דאָס אידישע פאָלק וועט ווערען אַ נאַציאָן נור דורך אַ שפראַך, און דורך אזא שפראַך? דורכ'ן זשארגאן! נו, און וואָס וועלען טאָן די אידען, וואָס זייער מור טערשפראַך איז דייטש, ענגליש, פראַנצויזיש, טערקיש, א. ז. וו.? און וואָס וועט איהר טאָן מיט די העברעאישטען, וועלכע זאָגען, אז די געזעצליכע אידישע נאַציאָנאַלע שפראַך איז לשון קודש? זיי זאָלע, הייסט עס, וועלען ניט בעלאנגען צו אונזער פאָלק. און וואָס וועלען טאָן די רוסישע אינטעליגענטען, וואָס פערשטעהן נור רוסיש? און וואָס וועלען טאָן מיליאָנען רוסישע אידען, וואָס וועלען זעהר גיך ווערען רוסישע בירגער און וועלען לערן גען זייערע קינדער נאָר אין דער רוסישער שפראַך? איהר וועט גרינדען פאר זיי גימנאַזיעס און אוניווערזיטעטען, וואו דאָס לערנען וועט געהן אין אידיש. לאָז זיין עס איז מעגליך דאָס אַלעס אויסצופיהרן און עס איז כדאי. מיינט איהר ניט, אז די אידען וועלען אליין ניט וועלען זיין גראדואירט פון זשארגאַנישע אוניווערזיטעטען? מיינט איהר, אז די אידישע קינדער וועלען וואַרטען אויף אייערע זשארגאַנישע קורדיקולומס? די קינדער, די נייע יונגע דורות וואַרטען ניט, זיי אינטערעסירען זיך זעהר וועניג מיט די רעזולטאַטען פון דער היינטיגער דעבאַטע. הונדערט טויזענד קינדער אין אַמעריקאַ אליין זיינען שוין אויף אייביג פערלאָרען פאר דער אידישער שפראַך און פאר'ן אידישען פאָלק. די עלטערע דורות זאָגאר אַמעריקאַ־ניזירען זיך, בייטען זייער געשטאַלט און זייערע נעמען: זיי ראַזירען זיך ווי יענקיס, קליידען זיך ווי גוים, קויען טשערטאָבעקאָ און טיטל'י־רען זיך מיט די נעמען דזשעפערסאָן, וואַשינגטאָן, מאַק־לאַוואַי, מאַק־פאַראַן, א. ז. וו., אין ניו הייווען האָב איך אַ גוטען פריינד, וועלכען

אין דער פילאָזאָפֿי און אין סאָציאלען לעבען דער פֿרייער קאָסמאָפֿאָד־ליטישער געדאַנק, איז דאָס געווען אַ יאָהרהונדערט פון גרויסען פֿראַג־רעם און עמאַנסאַפֿאַצאַן. אין ניינצעהנטער יאָהרהונדערט האָט זיך ער־וועקט דער געדאַנק פון נאַציאָנאַליזמוס, און דאָס האָט געפֿיהרט די מענשהייט צו רעגרעס און ערניעדריגונג. אַ נאַציאָנאַלער געדאַנק איז שטענדיג אַ רעאַקציאָנערער געדאַנק.

ווען די אידען זיינען געווען גערעכענט אלס אַ נאַציאָן דורך זייער רעליגיאָן, האָט מען זיי ערניעדריגט, פֿעראַכטעט, געשלאָגען, געפֿייר־ניגט — זייער איינציגער פֿראַטעסט, זייער איינציגע טרויסט איז גע־ווען אין דער זעלבער מעטאָפֿיזישער אידעע, מיט וועלכע די היינטיגע נאַציאָנאַליסטען ווענדען זיך צו אונז, — זייער נחמה איז געווען אין אַ מעטאָפֿיזישען, אבסטראַקטען געדאַנק פון נאַציאָנאַליזמוס. דער איד איז געבראַכט געוואָרען ביז אַזאַ מדרגה, אַז מען האָט געזאָגט וועגען איהם, אַז זיין איינציגע נאַציאָנאַלע אייגענשאַפֿט בעשטעהט אין דעם, וואָס ער האָט ניט געפֿיהלען פון ריטערליכע עהרע. דערפֿאר דולדעט ער און שווייגט, ווען ער ווערט ענטטעהרט. היינט און בערע זיינען גע־ווען די ערשטע אידען, וועלכע האָבען מיט קוראַזש און העלדענמוטה געצויגען דעם ריטערליכען שווערט און האָבען בעשיצט אין דעם אידען די עהרע פון דעם מענשען! מיר האָבען פֿיעלע בעוווייזע, און דער גלענ־צענדסטער פון זיי אַלע איז די טהעטיגקייט פֿונ'ם אידישען „בונד“ אין רוסלאַנד, אַז דער איד פֿערלירט זיין נאַציאָנאַלע אונריטערליכ־קייט און הויבט אָן צו ווערען מענש, וואָס פֿאָדערט מענשען־אַכטונג און מענשען־רעכטע. דאָס וואָס רופֿט ארויס דעם אידען צום פֿראַטעסט און קאַמפֿף איז ניט נאַציאָנאַלע געפֿיהלען, דאָס זיינען די געפֿיהלען פון אַ מענש! דער וואָס וויל מאַכען פון אַ מענש אַ נאַציאָנאַליסט, וויל שלעפֿען דעם מענשען צוריק. ווען מען זאָל מיר הייסען ווערען אויס איד און אַסימילירען זיך מיט'ן דייטש אָדער פֿראַנצויז, וועל איך בעסער שטאַרבֿען! קיינער און קיינעם דאַרף מען ניט אַסימילירען צוליעב וועמען אָדער צוליעב וואָס־עס־איז. דער פֿראַנצויז וועט ווערען וועני־גער פֿראַנצויז, וואָס מעהר מענש ער וועט ווערען. דער דייטש וועט ווערען וועניגער דייטש, וואָס מעהר מענש ער וועט ווערען. און דאָס וועט געשעהען אליין פון זיך מיט יעדען פֿאָלק אונטער דעם איינפֿלוס פון גרויסע אינטערנאַציאָנאַלע אידעען און אינטערנאַציאָנאַלען סאָציאַ־

מוס. ער איז א פאלקאָמענער איד, ווען ער רעדט וועגען גרויסע אינטערנאציאָנאַלע פראָבלעמען און אוניווערסאַלע וועלט־אנשוואונגען!
 נאָר, לאָמיר אויף א מינוט צוגעבען, אז מען קען מיט קינסטלע־
 רישע מיטלען מאַכען פון דעם אידישען פאלק א שפּאַגעל נייע, אַרײַ־
 גינעלע נאַציאָן. דאָרף מען עס טאָן? איז דער פראַקטישער שכל הישר
 דאָפיר? איז דער העכערער געדאַנק פון געזעלשאַפּטליכען לעבען, וואָס
 ביי אונז האָט זיך אויסגעאַרבייט, ניט דאָגעגען? דאָרף דאָס
 אידישע פאלק ווערען א נאַציאָן?

איך ערלויב מיר צו דענקען, אז אין אונזער צייט אָנהויבען פלאַנ־
 צען נייע נאַציאָנאַלע טענדענצען און געפיהלען, הייסט רעגרעסירען
 און ניט פראָגרעסירען. עס וואָלט אויסגעזעהן זעהר קאָמיש, ווען מיר
 וואָלטען זיך פאָרגעשטעלט דארווינען מיט זיין ענטוויקלונגס־טעהעאָרי
 אַלס א נאַציאָנאַליסט, אָדער סאָקראַט, ספּינאָזאַ, קארל מאַרקס אַלס
 נאַציאָנאַליסטען. פאַר וואָס? ווייל יעדער פון זיי איז געווען א גרויסער
 דענקענדער מענש. אונזער אידעאַל פון דעם צוקינפטיגען מענש, מעג
 ער זיין טערק אָדער רוסע, איד אָדער דייטש — איז א גרויסער דענ־
 קענדער מענש. אַלס וואָס איז גרויס, נאָבעל און ערהאַבען טראַגט ניט
 א נאַציאָנאַלען, נאָר אַן אינטערנאַציאָנאַלען באַראַקטער. די אידעע פון
 רעליגיאָן ביי די ציוויליזירטע פעלקער איז אינטערנאַציאָנאַליסטיש.
 עס איז ניטאָ שוין יעצט קיין נאַציאָנאַלע גערעכטיגקייט און נאַציאָ־
 נאַלע וואַרהייט, עס איז נאָר דאָ א מענשליכע גערעכטיגקייט און וואַר־
 הייט. עס איז ניטאָ קיין נאַציאָנאַלע ציוויליזאַציאָן — די ציוויליזאַ־
 ציאָן אין אינטערנאַציאָנאַל. די וויסענשאַפּט, די גרויסע ערציהערין
 פון דער מענשהייט, איז אינטערנאַציאָנאַל. די גרעסטע ווערקע פון לײַ־
 טעראַטור זיינען אינטערנאַציאָנאַל. זשעניאַליטעט קען ניט איינגע־
 שפּאַרט ווערען אין איינגע ראמען פון נאַציאָנאַליטעט. די קלאַסיקער
 פון דער וועלט זיינען אינטערנאַציאָנאַלע שרייבער: דאָנטע, ראַבלע,
 סערוואַנטעס, שעקספיר, מילטאָן און געטהע זיינען ניט נאַציאָנאַל.
 אין וועלכע קליידער זיי האָבען ניט געקליידעט זייערע העלדען, — די
 אידעען און טענדענצן פון זייער שרייבען איז געווען אינטערנאַציאָנאַ־
 ליסטיש. האַמלעט און דאָן קיכאָט, און פאַנטאַגרעל און דער געפאַלע־
 גער מענש אין פאַוסט, זיינען מענשען, ניט נאַציאָנאַלע סוביעקטען.
 אין אַכטצעהנטען יאָרהונדערט האָט געהערשט אין ליטעראַטור,

צווישען דיעזע צוויי נאציאָנען, וועט פריהער אָדער שפעטער, ברענגען דערצו, אז עס וועט נור בלייבען איין נאציאָן, איין פאָלק, איין קעניג-רייך, איין קולטור, איין ציוויליזאציע, איין גרויסע פּעראייניגונג, וועלכע וועט זיך רופען מיט'ן גרויסען הייליגען נאָמען: מענשהייט!

פון דעם קריסטליכען הייליגען דענים, דעם פאטראָן פון פאריז, דערצעהלט מען אזא לעגענדע: ווען ער איז געקומען צו די אונגלויביגע פון פאריז פרעדיגען דאָס נייע גלויבען, האָט מען איהם געהייסען שווייגען, ער האָט ניט געפאָלגט. האָט מען איהם געמארטערט און געפלאגט, ער האָט ניט געשוויגען, האָט מען איהם געהייסען אויפהיינגען — ער האָט גערעדט הענגענדיג אויף דער תליה. מען האָט דערזעהן, עס איז שלעכט, האָט מען איהם געהייסען אָבשניידען דעם קאָפּ. סען-דענים האָט גענומען זיין אָבגעשניטענעם קאָפּ, איז געגאנגען מיט איהם פינף מייל פון פאריז, וואו מען האָט איהם מקבר געווען. א קאטוילי-שער קארדינאַל, וועלכער האָט דערצעהלט דיעזע געשיכטע צו א מאַר-קיזע, האָט איהר געפרעגט: מיינט איהר ניט, מאַדאַם, אז דעם היי-ליגען דענים איז געווען זעהר שווער צו געהן אזא מהלך מיט'ן קאָפּ אין דער האַנד? — נין, האָט געענטפערט די מאַרקיוזע, איהם זיינען נור שווער געווען די ערשטע עטליכע טריט, נאָכדעם ווי ער האָט נור גע-מאַכט די ערשטע טריט, איז ער שוין געגאנגען און געגאנגען...

עס גיבען מענשען, וועלכע מיינען, מען דארף דעם אידען אָב-שניידען זיין קלוגען, פראקטישען, דענקענדען קאָפּ, דעם קאָפּ, וועלכער האָט יאָהר-הונדערטע געדענקט און געפרעדיגט אינטערנאציאָנאַלע אי-דעען, און דאן, ווען ער וועט בלייבען נור מיט די לירשע און ראַמאַנ-טישע געפיהלען פון זיין האַרצען, וועט ער געהן ווייט, ווייט, מיט'ן קאָפּ אונטערן האַנד... יא! אויב ער וועט מאַכען די ערשטע עטליכע טריט, וועט איהם זיין זעהר גרינג צו דערגעהן אָהן א קאָפּ וואָהין איהר ווילט איהם פיהרען... איהר ווייסט דאָך אָבער, אז קיין נסים טרע-פען זיך ניט און מיט'ן קאָפּ אין האַנד שפּאַציערט מען ניט... לאָזט איבער דעם אידען זיין אַלטען קאָפּ אויף די פלייצעס! ער האָט צו לאַנג געלעבט נור מיט א קאָפּ-לעבען. מאַכט ניט דעם אידען מיט א קאָפּ ניעדריגער אום ער זאָל ווערען א „נאציאָן" גלייך מיט אַלע נאציאָנען. לאָזט איבער דעם קאָפּ וועלכער האָט יאָהר-הונדערטע געפרעדיגט די-רעקט און אינדירעקט, געגען אַלעס, וואָס איז געווען ביי די פעלקער

לען לעבען! דייטשלאַנד קען יעצט לייכט שלאָגען דעם פראַנצויז, אָבער די מענשען וואָס האָבען אינטערנאַציאָנאַלע פּרינציפּען וועלען דאָס ניט דערלאָזען! דער פראַנצויז קען שלאָגען שווייצערלאַנד, אינטערנאַציאָנאַלע רעכטע וועלען דאָס ניט דערלאָזען. דער מענש געהט! אזוי ווי טייכען, מוזען זיך אַלע פעלקער אריינגיסען און פּעראייניגען אין דעם גרויסען אָקעאַן, וואָס רופט זיך מענשהייט. דער אידישער בורזשוא און דער אידישער אַרבייטער זיינען אינטערנאַציאָנאַלע פּראָדוקטען. איהר מענט צו זיי רעדען אויף זשאַרגאָן אָדער אויף טערקיש, זיי מוזען געהן מיט'ן וועג, מיט וועלכען די אַלגעמיינע סיסטעם פון סאָציאַלען לעבען פיהרט זיי. דער אַלגעמיינער אינטערעס פון אַלע מענשען, דער אינטערנאַציאָנאַליזמוס, ראָטעט אויס די נאַציאָנאַלע עגאָאיסטישע און קליינ־ליכע אינטערעסען, און ווער עס מיינט, עס איז מעגליך צו פּערפּאָלענען אינטערנאַציאָנאַלע אינטערעסען און אין דערזעלבער צייט בלייבען אַ נאַציאָנאַליסט, ווידערשפרעכט זיך אליין. אן אינטערנאַציאָנאַלער נאַציאָנאַליסט קלינגט אזוי, גראַדע ווי מען זאָל זאָגען, פארעווער מילכיגער בלינטשוי, אָדער אַ מילכיגער ראָסעל־פלייש. מען קען ניט אין איין צייט זיין פארעווע און פליישיג... נאַציאָנאַליזמוס איז אַ טויט־שונא פון אינטערנאַציאָנאַליזמוס.

מען קען יעצט ניט מאַכען פון מענשען אַ נאַציאָן. די צייט פון בילדען נאַציאָנען איז פאַראַיבער אויף אייביג. נאָך בלעטער וואָס וואָקסן סען אויף איין בוים זיינען אַ נאַציאָן, זיי זיינען אַלע גלייך, זיי האָבען איין אָבשטאַמונג, זיי רעדען איין שפּראַך, ווען דער ווינד וועהט אייבער זיי, זיי געהמען זיך פון איין קוואַל און לעבען אויף איין טעריטאָרי. די בלעטער זיינען אַ נאַציאָן, ווייל זיי האָבען ניט קיין סאָציאַלען לעבען. זיי טוען ניט, זיי פּראָדוצירען ניט, זיי דענקען ניט, זיי פיהלען ניט. זיי האָבען ניט קיין קלאַסען און קיין קאָסטען. פון לעבעדיגע מענשען מאַכען אַזא עהנליכע און איינזאָרטיגע מאַסע איז אונמעגליך. דאָס סאָציאַלע לעבען האַרמאָנירט יעצט ניט מיט'ן וואָרט נאַציאָן. און פון אַלע פעלקער דער וועלט זיינען יעצט געוואָרען נור צוויי נאַציאָנען, וועלכע וועלען אין דער צוקונפט ווערען נור איין נאַציאָן!

יא, נור צוויי נאַציאָנען האָבען מיר יעצט: דאָס איז מענש און אונמענש, אונטערדריקער און אונטערדריקטער, דער וואָס פּראָדוצירט און דער אומזיסטיגער פּרעסער. דער קאַמפּף וואָס געהט יעצט אָן

הענרי וואדסווארטא לאנגפעלאָו.

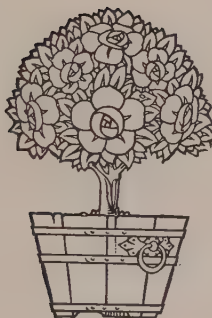
1.

הענרי וואדסווארטא לאנגפעלאָו, איז איינער פון די בעריהמטעס-טע, פאפולערסטע און בעליעבטעסטע פאָעטען פון אמעריקא. עס גיבט אין דער וועלט קיין געבילדעטער מענש, וועלכער האָט אים וועניגסטענס ניט געהערט דעם נאָמען פון דיעזען פאָעט. זיינע בעסטע פאָעמען זיי-נען איבערזעצט אויף אלע שפראכען פון דער וועלט. אין דער דייטשער און אין דער רוסישער שפראך זיינען זיינע פאָעמען איבערגעטראָגען געוואָרען דורך די גרעסטע פאָעטען פון דיעזע לענדער. אין אמעריקא איז ער פערגעטערט. ער איז דער מוסטער פון פאָעזי אין די אמעריקא-נישע שולען און איז אנערקענט אלס דער איינציגער „אקאדעמישער“ דיכטער אין אלע ליטערארישע קריזען פון אמעריקא.

מיר וועלען שפעטער ערקלערען וואָס האָט איהם געמאכט צום בעליעבטעסטען אמעריקאנישען פאָעט. דאָ ווילען מיר גאָך בעמערקען, אז לאנגפעלאָו קען אין קיין פאל ניט בעטראכט ווערען אלס דער גרעסטער אמעריקאנישער פאָעט. אין אַריגינאליטעט און אין קראפט האָבען איהם פיעלע אמעריקאנער פאָעטען איבערטראָפּען. אין דער צייט, ווען די סאָציאלע וועלט אַנשוואונגען פון לאנגפעלאָו איז בערעקט מיט א „ראָמאַנטישען נעבעל פון אַ לירישען מיסטיציזם“, זיינען דאָ אין אמעריקא פאָעטען, וועלכע האָבען געהאַט אַ בעשטימטע און פריי אויסגעשפראַכענע שטעלונג צו דער געזעלשאַפט און צו דעם „אינצעלנעם“... אין דעם פרט שטעלען מיר זאָגאר דעם וועניג בעקאַנטען קעין אָ'דאָנעל (Kane O'Donnel) פיעל העכער פון לאנגפעלאָו... און, אויב אונזער ראַטה האָט אַ בעדייטונג, וואָל-טען מיר אונזערע טאלענטפאָלע אידישע פאָעטען בעסער געראַטהען

גען די געוואָנהייט צו דענקען, רעכנען, אנאָליזירען און שטרעבען צו אַ
קאָסמאָפּאָליטישען אינטערנאַציאָנאַלען אלמענשליכען לעבען.

א נ מ ע ר ק ו נ ג. — דאָס איז וואָרט אין וואָרט דער פּאָרטראַט, וועלכען
יעקב גאָרדין האָט געהאַלטען דעם 1טען יולי, 1905, אין טהאַליאַ
טהעאַטער אין זיין דעבאַטע מיט דר. ח. זשיטלאָווסקי.

אמעריקאנעם לעבען... אויב איהר זעהט ביי איהם אַמאָל יא א שטיקעלע אַמעריקאנער הימעל, איז דאָס געוויס פון צווישען די אָב־געשניטענע און סימעטרישע געפלאַנצטע בוימער פון א גוט קולטור־ווירמען פארק... לעבען פארק איז געוויס דאָ א קאפּעדראַלע קירכע מיט דונקעלע מיסטישע פענסטער, דורך וועלכע איהר קענט אריינ־קוקען און גאָר נישט ניט זעהן... פון דער קירכע גיסען זיך טרויעריגע זיסע טענער פון דעם אָרגעל... ווייט הערט זיך א שפּאַנישע סערע־נאָרע מיט די בעגלייטונג פון א מאַנדאָלינע און נאָך ווייטער שפּיעלט אן איטאַליענער אויף א שאַרמאַנקע א זיסע אַריע פון אן אַלטע „פער־פּאַהרענע“ איטאַליענישע אָפּערע... און לאַנגעפלאָו אליין זיצט אין א דייטשען מאַנטעל, אין א פראַנצויזישען הוט מיט פאַרזיער האַנד־שוה, אין הויזען פון א „שפּאַנישען סטודענט“ און לעזט דעם איטאַליע־נישען טעקסט פון דאנטע'ס „געטליכע קאָמעדי“...

2.

הענרי וואדסווארטא לאַנגעפלאָו איז געבאָרען געוואָרען אין 1807־טען יאָהר אין דער שטאָדט פאָרטלאַנד, שטאַט מעין. זיין פאָטער איז געווען א פערמעגליכער מענש, אן אַדוואָקאַט און א קאָנגרעסמאַן און ער האָט געוואָלט פון זיין זוהן אויך מאַכען אן אַדוואָקאַט און א פאָליטיקער. דער יונגער לאַנגעפלאָו האָט אָבער געהאַט אַנדערע ני־גונגען... עס איז קיין צווייפּעל ניט, אז די רייכע נאַטור, וועלכע האָט אומגעבען דעם צוקונפטיגען פאָעט, האָט געמאַכט א גרויסען איינדרוק אויף זיין עמפּינדליכע זעלע... די שטאָדט פאָרטלאַנד, וואו לאַנגפּעלאָו האָט פערבראַכט זיין יוגענד, ליגט אויף א הויכען האַלב־אינזל... די וואַסערען, וועלכע רינגלען אַרום די שטאָט, די אַלטע וועלרער, וועלכע ליגען ניט ווייט, — די שטילע פערדרעמעלטע גאַסען פון שטאָט, וועלכע זיינען בעשטאַנען מיט אַלע בוימער און וועלכע גיעבען פאָרטלאַנד דעם נאָמען „וואַלד־שטאָט“, — דאָס אַלעס האָט געוויס גערעדט צו דער פאַנטאַזי פון דעם יונגען לאַנגפּעלאָו און האָט ענטוויקעלט זיינע לירישע געפיהלע.

איבערצוזעצן פאר די אידישע לעזער א'דאנעל'ס פאָעמען: „דעם גע-
זאנג פון אייזען“ און „דעם געזאנג פון שקלאפען“.

אן אמת'ער גרויסער און אין דער זעלבער צייט אַריגינעלער און
עכט אמעריקאנישער פאָעט איז געווען ערגאר עללען פאָו. דיעזער
אונגליקליכער, פערקריפעלטער דיכטער מעג גערעכענט ווערען אלס דער
פראָמעטעאוס פון דער אמעריקאנער פאָעזי. א געשמידטער צו דער
בארג פון פאָראורטהיילע, מיט א אינגערע וועלט, צופיקטע פון שוואַרץ-
צע ראָבען, האָט ער דאָך ביז דער לעצטער מינוט ניט געשיידעט זיך
פון דעם געטליכען פייער, וואָס ער האָט גערויבט פון די הימלען...
ער איז געווען א פאָעט מיט א שאַפּענדען גייסט, מיט א ליידענשאַפט-
ליכען פייער און מיט א אַריגינעלער קראַפט! ער איז געווען א שרעק-
ליכער געגנער און א פיינד פון לאַנגפּעלאָו. ער האָט לאַנגפּעלאָו'ן בעשול-
דיגט אין פלאַגיאט, האָט בעוויזען, אז ער גבנ'עט ביי די אלטע פאָע-
טען... זיין האַס צו לאַנגפּעלאָו'ן איז ניט געווען א קרענקליכעס געפיהל,
וואָס אן אונגליקליכער האָט געגען דעם, וואָס האָט גליק און ערפאָלג,
(ניט פיעלע פאָעטען האָבען געהאַט אזא גליקליכען, רוהיגען ערפאָלג-
רייכען לעבען, ווי לאַנגפּעלאָו), — ניין! דיעזער ווירקליך גרויסער פאָעט
האָט ניט געקענט ניט פערשטעהן, אז דער אונגעוועהנליכער ערפאָלג
פון לאַנגפּעלאָו ליגט ניט אין זיין גרויסקייט, נאָר אין זיין זיסקייט...
א גרויסער, מעכטיגער און אין דערזעלבער צייט אַריגינעלער אַמע-
ריקאנישער פאָעט איז געווען וואָלטער ווהיטמאַן. אין זיינע פאָעזיען
זעהט איהר די בלויע הימלען, וואָס ליגען איבער אמעריקא. איהר הערט
דאָס רוישען פון דעם אטלאַנטישען און דעם שטילען אַקעאן... איהר
הערט דאָס ברויזען פון דעם „ניאָגראַ פאָל“, איהר זעהט די סטעפּען
און די פרערי פון'ם ווייטען וועסט, איהר הערט דאָס ליעד פון מיר
סיסיפי... און איבער אלעם הערט איהר די מעכטיגע שטימע פון א
מעגשען, און א דיכטער מיט א בעשטימטער אינדיווידואליטעט...
לאַנגפּעלאָו איז ניט אַריגינעל, ווען ער בעלייכטעט און אילוסטרירט
ערשיינונגען... ער האָט ניט קיין איינציגען אייגענעם געדאַנק, קיין
זעלבסטענדיגע מיינונג, קיין אונאבהיינגיגע וועלט-אנשוואונג. ער
חזר'ט איבר וואָס אייראָפּא זאָגט, אימיטירט אנדערע דיכטער און זינגט
זיסע ליעדער אויף אלטע מאָטיווען. דאָס וואָס ער שילדערט און מאַהלט
האָט אין זיך וועניג פון דער אמעריקאנישער נאַטור און פון דעם

בען זיין לעבענס-שיפעל ניט אומגעוואָרפען, קיין דראַמאַטישע צוזאָ-
מענשטויסונגען האָט ער אין זיין פערזענליכען לעבען ניט דורכגע-
מאַכט. ער האָט געלעבט ווי אַ גוטער טוגענדהאַפּטער פּיליסטער דאָרף
לעבען. מיט גאָט האָט ער זיך ניט געקריגט און מיט די מעכטיגע ניט
געהאַט קיין מחלוקות. ער האָט פאַר קיינע פּרינציפּען ניט געקעמפּט,
און האָט, נאָטירליך, קיין פּרינציפּיעלע געגנער און פּריינד ניט געהאַט.
ער איז געווען אַ בילד־שעהנער מענש מיט אַ וואונדערבאַרען קאָפּ,
מיט זעהר אַ גוטען שטילען כאַראַקטער און איז געווען פון אלעמען
בעליעבט און געאַכטעט און ווען ער איז אין 1882 יאָהר געשטאָרבן,
אַ זקן פון 75 יאָהר, האָט ניט נאָר אַמעריקאַ, גאַנץ אייראָפּאַ האָט איהם
בעגלייטעט צו זיין אייביגער רוה מיט אויפריכטיגע געפיהלען פון סימ-
פאַטי און אכטונג...

3.

לאָנגעפלאָן איז געווען אַ פליסיגער אַרבייטער ביז זיין טויט און
האָט פיעלעס געלייטעט פאַר דער ליטעראַטור פון זיין לאַנד. ער
האָט איבערזעצט פיעלע פערלען פון פאָעזי פון אלע שפּראַכען דער
וועלט. איבערהויפּט האָט ער זיך בעריהמט געמאַכט מיט דער איי-
בערזעצונג פון דאנטע'ס גרויסען ווערק, „די געטליכע קאָמעדי“. ער האָט
געשריבען פּראָזע און נאָך מעהר פאָעזי. ער האָט אויך געשריבען פיעלע
דראַמען. זעהר אַ גרויסען פלאַן האָט ער געהאַט אין זיין דראַמען, אין
וועלכע ער האָט געוואָלט פאַרשטעלען די היסטאָרישע בעדייטונג פונ'ם
קריסטענטהום... די אידעע פון די דראַמען איז גרויס און אייניגע
פלעצער אין דיזעז דראַמען זיינען שעהן, אָבער אין אלגעמיין זיינען
זיי שוואַך און ניט ביהענעמעסיג, ווי זיינע אלע דראַמאַטישע ווערק.
ער האָט געשריבען אָהן אַ צאָהל קליינע געדיכטע, וועלכע זיינען זיס
ווי פרישער האָניג פון אַ ביהנשטאָק און ריהרענד ווי אַ קלאָהרע טרער
פון אַ געליעכטע. פון זיינע גרויסע ווערק זיינען בעקאַנט „קאָרמשיפּ
אָוו מיללס סטענדרזש“, „פאָנדאָראַ'ס מאַסקע“, די איינציגע פאָעמאַ
אין וועלכער דער פאָעט הויבט זיך אויף ביז אַ סקעפטיש־פילאָזאָפּי-

ער האָט געהאַט גוטע פּעהיגקייטען צום לערנען און אַ גרויסע נייגונג צו ליטעראַטור און פּרעמדע שפּראַכען. פון זיינע בריעף צו זיין פאָטער, ווען ער איז נאָך געווען אַ גאנץ יונגער, „קאַלעדזש באַי“, זעהט מען, אז ליטעראַטור און פאָעזי אינטערעסירען איהם מעהר, ווי די פּראַקטיקע פון אַן אַדוואָקאַט. ער בעט דעם פאָטער לאָזען איהם שטור-דירען שפּראַכען... ער האָט געענדיגט „קאַלעדזש“ ווען ער איז גע-ווען קוים 18 יאָהר אַלט... אַ יונגער מאַן פון 21 יאָהר איז ער שוין געווען אַ „דאָקטאָר פון לאָאָ...“ שפּעטער איז ער געקרוינט געוואָרען מיט דאָקטאָרישע דיפּלאָמען פון פיעלע אייראָפּעאישע אוניווערזיטעטען און ערוועהלט אַלס עהרען-מיטגליעד פון פיעלע אַקאַדעמיען... אין 1873טען יאָהר איז ער זאָגאר ערוועהלט געוואָרען אַלס אַ מיטגליעד פון דער רוסישער אַקאַדעמיע דער וויסענשאַפּט.

ווי ער האָט נאָך געענדיגט באַודאַין קאַלעדזש, ניט אַכטענדיג דערויף וואָס ער איז נאָך געווען אזוי יונג, האָבען איהם „טראַסטיס“ פון „קאַלעדזש“ פאָרגעלעגט צו בלייבען אַלס פּראָפּעסאָר פון שפּראַכען. ער איז אָבער פריהער געפאָהרען קיין אייראָפּא ענדיגען זיין בילד-דונג. פיער מאָהל האָט ער גערייזט אין אייראָפּא, האָט בעזוכט אַלע גרויסע צענטערען פון אינטעליגענץ און האָט שטודירט די שעהנע שריפטען פון אַלע ציוויליזירטע לענדער און איז ווירקליך געוואָרען אַ גרויסער קענער פון דער וועלט-ליטעראַטור. אַ בעזונדערען איינפלוס האָבען אויף איהם געהאַט די אַלטע דייטשע און שפּאַנישע באַלאַדען און לעגענדען פון די לאַנג פּערגאנגענע מיטעל-עלטערליכע צייטען. אין 1834טען יאָהר איז ער אויסערוועהלט געוואָרען אַלס פּראָפּעסאָר פון מאָדערנע שפּראַכען אין האַרואַרד קאַלעדזש, וואו ער איז פער-בליבען ביז 1854טען יאָהר. פון דער צייט ביז זיין טויט האָט ער גע-לעבט רוהיג אין זיין שטילער רייך אויסגעשטאַמער היים. ער איז גע-ווען צוויי מאָל פּערהייראַט. זיין ערשטע פרוי איז געשטאָרבן ווען ער איז נאָך געווען אַ יונגער מאַן. זיין צווייטע פרוי איז געשטאָרבן מיט אַ שרעקליכען טויט—זי איז פּערברענט געוואָרען... דאָס האָט גע-וויס נאָך טיעפער געמאַכט זיינע לירישע געפיהלען. קיין שטורמס אָבער האָט ער אין זיין לעבען ניט איבערגעלעבט, אַלעס איז געגאנגען רע-געלמעסיג און שטיל ווי אין אַ שעהנעם אַקטאָר טאָג... די זונן פון לידענשאַפּט האָט איהם ניט געברענט, די וועלען פון רעבעליאָן האָ-

*) In the World's broad field of battle,
In the bivouac of Life,
Be not like dumb, driven cattle!
Be a hero in the strife!

*) אין דער וועלטס גרויסע פעלד פון מלחמה,
אין דעם קריעגסלאַגער פונ'ם לעבען,
זיי ניט ווי שטומע געטריבענע בהמות!
זיי אַ העלד אין דיין שטרייט!

4.

פאר וואָס איז לאַנגפֿעלאָו דער בעליעבטעסטער פּאָעט פון די
אַמעריקאַנער? דער אַמעריקאַנער איז צובראָכען אויף צוויי בעזונדער-
רע טהיילען: זיין פראַקטישעם לעבען און זיין זעלען-לעבען. אין זיין
פראַקטישען לעבען איז דער אַמעריקאַנער דראַמאַטיש, דאָס הייסט,
טהעטיג, ער איז ליידענשאַפטליך, ענטהוויאסטיש, ענערגיש, פול מיט
מוטה און אונטערנעמונגס גייסט, ער איז אונגעדולדיג, מאַטעריאַליס-
טיש, רעכענט נאָך אויף דער ווירקליכקייט, איז זעהר פלינק און פול
מיט קוראָזש. דערזעלבער אַמעריקאַנער אין זיין זעלען לעבען איז
ליריש, סענטימענטאַל, לאַנגזאַם, געדולדיג, דער פייער פון זיינע אוי-
גען איז אויסגעשלאָשען; ער רעדט שטיל, לאכט אָהן הנאה, קוקט
אָהן אַ ברעקעל ליידענשאַפט און לייעבט נאָר דאָס, וואָס איז געגען דער
ווירקליכקייט, וואָס איז מיסטיש, אָדער אם וועניגסטען ראַמאַנטיש.
אַלס אַ רעאַקציע אָן געגען דעם מאַרק-גערויש און דעם „הי-הא“ פון זיין
פראַקטישען לעבען, פאָדערט ער דעם שטילען רוהיגען טרויער פון לירי-
שע געפיהלען, דעם נעבעל פון ראַמאַנטיזמוס, וועלכער צייגט די וועלט
ניט אזוי ווי זי איז אין דער וואַכעדיגער ווירקליכקייט. לאַנגפֿעלאָו האָט
געגעבען דעם אַמעריקאַנער גראַדע דאָס, וואָס ער האָט פון דער פּאָעזי
געפאָדערט...

שען געדאנק; „טוילס אָף ע ווייסייד אינן“ — אלטע איראָפּעאישע ערצעהלונגען איבערגעזונגען אויף אַ נייעם מאָטיוו, „יעוואַנגעלינא“ — אַ פּאָעמע, וועלכע איז זעהר פּאָפּולער און וועלכע איז אַביסעל עהר-ליך צו געטשה'ס „הערמאן און דאראטהעא“; (צו געטשה'ס „ערקלע-רונג“ איז עהנליך לאַנגעפלאָו'ס „רעק אָו די העספּערוס“). זיין פּאָעמא „האיאואטהא“ איז בעריהמט אין דער גאַנצער וועלט און איבערזעצט אין אלע שפּראַכען. וועגען דער פּאָעמא האָט מען זעהר פיעל געשריבען. ערשטענס, האָט מען לאַנגפּעלאָו'ן בעשולדיגט, אז ער האָט אימיטירט און אויך פיעלעס גענומען פון דער פינישער מיטעלאנישער פּאָעמא „קאלעוואלא“... צווייטענס, מען האָט איבערצייגט, אז ער האָט צו-זאַמענגעמישט אין „האיאואטהא“ לעגענדען פון פערשיעדענע אינ-דיאנישע שבטים, וועלכע זיינען פינדליך איינע צו די אנדערע און וועלכע האָבען געגענגעזעצטע מיטהאָלאָגישע אנשויאונגען... ניט אַכטענדיג דערויף איז „האיאואטהא“ אַ מערקווירדיג ווערק. עס איז איינע פון די בעסטע פּאָעמען פון לאַנגפּעלאָו. עס האָט אַ גרויסען אינ-טערעס, ווייל עס בעהאַנדעלט אַן אָריגינעלען עכט אַמעריקאנישען מאטעריאַל און עס האָט ניט פערלאָרען דורך די וואָס עס טראָגט דיזעלכע פּאָרמע ווי די סקאַנדינאַווישע „עדרא“. פערקעהרט, עס גיט צו דער פּאָעמא דעם מאַיעסטעטישען כאַראַקטער פון אַ „נאַטירליכער“ געטער געשיכטע... זיינע „פּאָעמעס אָו סלייווערי“ (פּאָעמען פון שקלאַפּעריי) זיינען זעהר שעהן און מוזיקאַליש, האָבען אָבער אַ קליי-נעם סאַציאַלען ווערט... זיי ענטהאַלטען אין זיך ניט קיין שטאַרקען פּראָטעסט, קיין פּלוק אויף די וואָס פערשקלאַפּען זייערע מיטמענשען.. ניין! עס זיינען זיסע, קלינגענדע, לירישע ליעדער פון שקלאַפּע-ריי...

זיינע בעסטע און מעהר אָריגינעלע קליינע פּאָעמען, אין וועלכע עס שפיעגעלט זיך נאָך אָב די אַמעריקאנישע נאַטור, זיינען זיינע ערשטע יוגענד פּאָעזיען, וועלכע זיינען געדרוקט אונטער דעם נאָמען „וואַיסעס אָו דעי נייט“ (שטימען פון דער נאַכט). אין איינע פון די-ע זע פּאָעמע, וועלכע איז אין אַמעריקא בעקאַנט צו יעדען קינד און רופט זיך „ע פּסאַלם אָף לייה“ דערגעהט דער פּאָעט ביז אַ געוויסען פּאט-האַס, ער ערריכט אַ געוויסע מדרגה פון התלהבות און רופט אויס מיט מוטא:

וואָלט געקענט זיין, ווען ער וואָלט פון זיין סוביעקטיווער אינער-
ליכער וועלט ארויס אין דער גרויסער וואונדערבארער אויסערער
וועלט! ... ער איז אָבער געווען און איז זיין לעבען-לאַנג פערבליבען
א ראַמאַנטישער טרוימער און אויף דער אויסערער וועלט האָט ער
געקוקט דורך ראַמאַנטישע ברילען...

מיט אַ ראַמאַנטיש קריסטליכען בליק האָט דער פּאָעט אַמאָל
אויף אַ קוק געטאָן אויף דעם אַלטען אידישען בית עולם אין ניו פּאָרט.
מיט ראַמאַנטישער לייעבע און קריסטליכען מיטלייד בעזינגט דער
פּאָעט דעם בית עולם, אויף וועלכען ער זעהט דאָס גאַנצע אידישע
פּאָלק... דאָס פּאָלק פון דער אָבגעשטאַרבענער פּערגאַנגענהייט...
ער פּערגלייכט די אידען מיט ישמעאל'ן און הגר'ן, וועלכע האָבען
לאַנג געוואַנדעלט אין דער וויסטע און שרייט אויס מיט אַ ביטערן
לירישען געפיהל

But ah! What once has been, shall be no more!

And the dead nations never rise again.

אַ אידיש-דייטשע אַמעריקאַנערין מיט'ן נאָמען מיננע קלער-
בערג האָט אויף דער פּאָעמאַ געענטפערט לאָגפעלאָו'ן מיט אַ גע-
פיהלפּאָלען שעהנעם שיר: זי זאָגט, דער איד האָט געוואַנדערט אין
דער וויסטע לאַנג, אָבער ער לעבט און וועט לעבען.

„איך קען מיין קינד, מיין פּאָלק ניט שמערבען זעהן“!

ניכט הגר ריעף עס, — זאָ האָט איין גאָט געשפּראַכען!

און פון דעם טאָדטען לייעס ער אויפשמעהען,

דעם שטאַם, דער נאָר געבייגט וואַר, ניע געבראָכען!

און זי ענדיגט מיט פאטהאס: עס קען זיין פיעלע פעלקער זיינען

פערשוואונדען, די אידען אָבער

„וויר זינד ניכט טאָדט! ביים גראַסען גאָט, וויר לעבען!“...

לאָנגעפלאָו וועט אייביג פערבלייבען אַ בעליעבטער פּאָעט פאר די,

וואָס ווילען נאָר פיהלען און ניט דענקען. ער וועט בלייבען אַ אינטע-

לאָנגפּעל־אָן זאָל ניט פּערבריינגען אזוי פּיעל יאָהרען אין אייראָ-
פּאָ, וואָלט פון איהם געוויס זיך ניט ענטוויקעלט אזא גרויסער גע-
לערנטער און קענער פון ליטעראטור, פון איהם וואָלט זיך אָבער פּיע-
לייכט אויסגעארבייט אַ מעכטיגער און זעלבסטשטענדיגער פּאָעט, וועל-
כער וואָלט געזונגען דעם אַמעריקאַנער ניט וועגען דעם וואָס ער פּער-
לאַנגט, נאָר וועגען דעם, וואָס ער דארף פּערלאַנגען. לאָנגפּעל־אָן איז גע-
קומען קיין אייראָפּאָ פונקט אין דער צייט, ווען דער קאטוילישער
מיסטיציזמוס און דער קריסטליכער ראָמאַנטיזמוס האָבען אַרויסגעיאָגט
פון דער ליטעראַרישער וועלט יעדע פּראָגרעסיווע אידעע. באַיראָן
און שעללי מיט זייערע מאַטעריאַליסטישע שטרעבונגען, מיט זייער
רעוואָלוציאָנערער פּאָעזי, מיט זייער אָבלאַכען פון די אַלטע ראָמאַנטי-
שע געטער און אַנערקענטע אויטאָריטעטען, — אַזעלכע פּאָעטען זיינען
דאַמאָלס אַרויס פון דער מאָדע, אַנשטאָט דער פּאָעזי וואָס האָט גע-
פיהרט דעם פּרייהייטס קאַמפּף אַז געקומען די פּריעדליכע צוועקלעזע,
פּערטרוימטע ראָמאַנטיק, דאָס ביינקעניש נאָך דעם פּערגאַנגענעם,
דאָס שטרעבען אינ'ם נעבעל פון אַנוויסענהייט. ... לאָנגפּעל־אָן איז
אַריינגעכאַפּט געוואָרען אין דעם שטראָם. ...

אָבוואָהל לאָנגפּעל־אָן איז געווען אַ פרומער פּראָטעסטאַנט, אָבער
איבער אַלע זיינע דיכטונגען שוועבט אַ קאטוילישער גייסט. ... ער
קוקט אויף דער וועלט דורך די פּערשמירטע פּענסטער פון אַן אַלטע
נאָך אין זעכצעהנטען יאָהרהונדערט געבויטע קירכע. ער הערט ניט
קיין אַנדערע מוזיק אויסער פון אָרגעל. ער זעהט מענשען נאָר אין פּאַנ-
צירען און העלמען פון ריטער. לעבעדיגע מענשען, וועלכע אַרבייטען,
ליידען, קעמפּפּען און שטרעבען — אַזעלכע מענשען זעהט ער ניט.
ער איז מאָראַליש, סענטימענטאַל, ראָמאַנטיש, אָבער ניט אַריינינעל
און זעהר שוואַך. ער שילדערט קריסטליכע ענטזאָגונגען, ריטערליכען
העראָאיזמוס, פרומע געדולדיגקייט און שטילע ליידען, אָהן פּראָטעסט
זיינע טהעמען זיינען: אַנמענשליכע איבערגעבענהייט, ענגעלשע ליע-
בע און פּאַטהעטישע געפיהלען. ער האָט פּיעל געזונגען פון דעם הע-
ראָאיזמוס פון אַנגעווענדליכע מענשען; די העלדענטהאַטען פון דעם
אַלטעגליכע מענשען זיינען איהם געבליבען אונטעקאַנט. ווען מען לעזט
זיינע שעהנע, נאָבעלע, ווי זיסע מוזיק קליגענדע געדיכטע מוז מען מאַנ-
כעס מאָל מיט פּערדרום און צאָרן אויסשרייען: ווי גרויס דער פּאָעט

וואו ליעגט די שולד?

א לעקטשור וועלכע איז געהאלטען געוואָרען ביי די גארדין ליטערארי סוירקעל.

איך שטעל מיר פאַר ווען אין רוסלאַנד וואָלט געווען אַ שטאַט מיט אזוי פיעל צייטונגען וואָס וואָלטען אַגיסירט פאַר סאָציאַליסטישע קאָנדידאַטען, ווי דער פאל איז אין ניו יאָרק, וואָלט ניט נור איין הילקוויט ערוועהלט געוואָרען נור אויך פיעלע אַנדערע סאָציאַליסטען מיט איהם. דאָך דאָ אין אַמעריקא וואו מען אַרבייט אזוי לאַנג אויף דעם סאָציאַליסטישען פעלד, מיט צייטונגען און פּראָפּאַגאַנדע, געלינגט די גאַנצע צייט ניט צו ערוועהלען אפילו איין סאָציאַליסטישען קאָנדידאַט, איין סאָציאַליסטישען בעאַמטען. גלאַט אזוי זיך איז עס דאָך געוויס ניט. ערגעץ מוז דאָך זיין פויל אין דעם לאַנדע דענעמאַרק.

אין טהעאַטער געהט אויך אָן אַ בעוועגונג, און די רעזולטאַטען זיינען די זעלבע. מען האָט געשריבען גוטע פיעסען, געשפיעלט גוטע פיעסען און גוטע פיעסען זיינען געווען ערפּאָלגרייך. די צייטונגען ווילען יעצט אויך נאָר גוטע פיעסען. דוקא גוטע פיעסען. און איבער הויפט ווען אַ פיעסע קומט פון רוסלאַנד איז זי אוראי גוט. דאָך דאָס אידישע טהעאַטער שפּרינגט יעצט צוריק, געהט ריקווערטס.

פאַרוואָס שפּרינגט דאָס אידישע טהעאַטער צוריק? די הויפט אורזאַכע איז דאָס וואָס דאָס אידישע טהעאַטער האָט ניט קיין סיסטעמע; ווערט ניט געפיהרט פון אַ לייטענדע האַנד. אונזערע טהעאַטער מענערושערס האָבען ניט קיין איבערצייגונג, קיין קינסטלערישען געשמאַק, אויסער געלד. בריינגט שעקספיר'ס אַ פיעסע אריין געלד איז גוט בריינגט לאַטיינער'ס אַ פיעסע אריין געלד איז אויך גוט. מען שפיעלט דעם „גנב" און מאלקארא'ס טייפּעל. מען שפיעלט די „גרינע מניד" און „ראַמעא און יוליע".

רעסאנטער פאָעט פאר אלע, וועלכע ווילען לערנען די נאָבלע שעחנע
פאָרמען פון פאָעזי. ער וועט בלייבען א געאכטעטער און בעליעבטער
פאָעט פאר יונגע לייט, וועלכע האָבען נאָך ניט קיינע בעשטימטע שטרע-
בונגען און פאר אלטע לייט, וועלכע זוכען אין פאָעזי טרייעריגע, זיסע
רוהע... פאר ריינע אונשולדיגע קינדער וועט ער בלייבען דער טייערס-
טער פריינד און זיסטער זינגער פיר אימער און אייביג...

די זעלבע זאך איז מיט דער דראמא. ניט דאס האָט זי ווערטה, וואָס עס זיינען דאָ אינטעליגענטע מענשען, וועלכע האָבען פרינציפּען, אז מען זאָל שפּיעלען גוטע פּיעסען. דיעזע פרינציפּען-מענשען געהען אליין אין מיינערס און אין אנדערע אזוי ביליגע טהעאטערע. וואָס מיר דארפּען האָבען איז געבילדעטע מענשען, מיט איבערצייגונגען. מענשען וועלכע וואָלטען קיין פּוסטע זאכען ניט געדולדעט.

און ווען עס וואָלטען געווען מענשען מיט איבערצייגונגען, וואָל-טען גוטע פּיעסען געשפּיעלט געוואָרען, וואָלטען הילקוויט און אנדערע ערוועהלט געוואָרען.

די היגע אַגיאַטאָר פאַר גוטע ליטעראַטור און פאַר דעם סאָציאַל-ליזם דערמאָהנט מיר אַן אַ געשיכטע ווען איך בין נאָך געווען אַ חדר-אינגעל:

אונזער מלמד איז מיאוס געוואָרען דער חדר און דער קנעלען מיט אונז, פלעגט ער זיך בעסער אוועקגעהן אין בית-המדרש, דערצעהלען דאָרט מעשות און מיט אונז פלעגט ער אפילו ניט אָנהויבען לערנען.

מיר ווידער אין חדר, פלעגען אין דער צייט איבערקעהרען וועל-טען און ניט אַ קוק טאָן אפילו אין דער גמרא. ער האָט אונז גענאָרט און מיר האָבען איהם גענאָרט. די איינציגע צייט ווען אונזער רבי פלעגט ווערען ערנסט פלעגט זיין ווען עמיצענס פאָטער פלעגט דאר-פען קומען פערהערען זיין קינד, דאן פלעגט ער אָנהויבען אַרבייטען, פעטש פלעגען פליהען, אָבער די גמרא פלעגען מיר סיי ווי סיי ניט קענען. וואָס קען מען טאָן אין מינוט?

מיט די היגע סאָציאַליסטישע לעהרער איז אויך ווי מיט יענעם מלמד. זיי זיינען פויל געוואָרען צו לערנען מיט די תלמידים. אַ גאנצען יאָהר גיבען זיי זיך אָב מיט וואָס איהר ווילט נור, נור ניט מיט סאָציאַליסטישע אַרבייט. נור פאַר עלעקשאַן ווערען זיי בעגייסטערט, מען האַקט די גמרא פון סאָציאַליזמוס, נור עלעקטען עלעקטער מען קיינעם ניט. די תלמידים פיהלען אז דער רבי איז ניט אויפריכטיג. נור דאן קען דער רבי האָבען אַ ווירקונג, קען ער רעספּעקטירט ווערען ווען ער מיינט ערנסט, ווען ער אָפּפערט זיך פאַר זיין גלויבען. דער רבי דארף אליין אויך ניט אויפהערען צו לערנען אלץ מעהר און מעהר דעם גע-געשטאַנד וואָס ער וויל לערנען אנדערע. אז ניט מאַכען זיינע רייד

און אזוי ווי מיט דעם טהעאטער אזוי איז אויך מיט אונזער „בעוועגונג“. עס האלט אין איין שפרינגען. איין טאָג דאכט זיך, אז די סאָציאלע רעוואָלוציאָן קומט באלד אָן, און אין אַ פאָר מאָנאַט אַרום איז שוין אלעס גאָר אַנדערש, און אלע חלומות זיינען שוין צובראָכען. די 15 יאָהר וואָס איך בין אין אמעריקא זעה איך אז די בעוועגונג געהט ניט צו אַ בעשטימען ריכטיגען ציעל. גלייך ווי אין טהעאטער אזוי איז אויך אין דער בעוועגונג. מען טאפּט אין דער פינסטער, איז ניט דער וועג, איז יענער וועג. מען „טאפּטשעט“ פראָסט ווי אין לאטיינער'ס פיעסען.

איך גלויב אז די סאָציאליסטישע צייטונגען מיינען אויפריכטיג, ווען זיי זאָגען, זייט סאָציאליסטען. אָבער זאָגען אליין איז גאָר ניט. מען דארף טהאָן. מען דארף אומענדערען די אומשטענדען, געבען נייע ליטעראטור, נייע גייסטיגע שפייז דעם פאָלק, בעשאפּען פאר איהם נייע האַריוואָנטען. דאָס אלעס וועט ווירקען אויף דעם מענשענ'ס האַרץ און מוח. ער וועט שוין דאן אליין ווערען אַ סאָציאליסט.

די שוואַכקייט פון דער אידישער סאָציאליסטישער בעוועגונג איז דאָס, וואָס מיר האָבען מענשען מיט פרינציפען. פרינציפען זיינען אָבער ניט גענוג. פרינציפען זיינען מעהר ניט ווי מאַסקעס, מעהר ניט ווי קאָסטיומען. זיי זאָגען גאָר ניט פון זיין פסיכיקע, פון זיין אינערליכ-קייט, פון זיין נשמה. דאָס זיינען דאָגמען אָבער זיי האָבען גאָר קיין שייכות ניט מיט דער זעלע.

יעדער אמעריקאנער האָט פרינציפען אָבער ער האָט ניט קיין אי-בערצייגונגען. יעדער פאָליטישען, און יעדער קליינליכער ביזנעסמאַן אפילו האָט אויך פרינציפען, און דאָס איז טאָקע די צרה.

ווען אַ מענש האָט געוויסע איבערצייגונגען און אויף דעם גרונד פון דיעזע איבערצייגונגען, ווערען אויפגעבויט פרינציפען איז דאָס פון דער גרעסטער ווערט. אויב אָבער דער פאָל איז ניט אזוי, דאן האָט עס גאָר קיין ווערט. שוואַך איז דערפאר אלעס ביי אונז, ווייל עס פעהלט איבערצייגונג.

מען רעדט נור פון פרינציפען. פון פרינציפען קען מען אָבער זיך לייכט אַבזאָגען. עס ווענדעט זיך נור ווי עס פאָסט איינעם. מיט אי-בערצייגונג איז עס אָבער אַנדערש, זיינען אָבער קיין איבערצייגונגען ניטאָ.

מען ווייס נור פון א גוטע איינגענעהמע. אָבער אום געלד צו מאַכען דאָרף מען דאָך האָבען פון וואָס צו עקספּלואַטירען. און מען כאַפט וואָס עס איז. פאַלט דורך לאַטיינער'ס אַ פּיעסע, נו קלעהרען אונזערע געבילדעטע מענערזשערס, לאָמיר פרובירען שפּיעלען „ראָמעא און יוליע" אָדער „דער קויפּמאַן פון ווענעדיג".

מען שפּיעלט ניט וואָס עס איז גוט, נור על פי צופאַל. אָבער ווען עס וואָלט געווען אַ לייטענדער גייסט אין אונזער פרעסע, וואָלט הילף-ווייט עלעקטער געוואָרען, און ווען הילקווייט וואָלט עלעקטער געוואָרען, וואָלט לאַטיינער ניט געהאַט קיין פּלאַץ אויף דער אידישער ביהנע.

וואָס דארפּען מיר האָבען אז סיי אין טהעאַטער און סיי אין דער בעוועגונג זאָל אלעס אומגענדערט ווערען צום בעסערען? מיר דארפּען האָבען אַ מאַן מיט אַ שטאַרקע געניטע האַנד, אַ מאַן מיט איבערצייגונגען.

מען דאָרף געהן אויף איין וועג, צו איין בעשטימטען ציעל. מען דאָרף ניט אַרייננאָרען די לעזער אָדער די טהעאַטער-געהער דורך פער-שיעדענע אונגעהעריכע מיטלען. דאָס פערטומעלט און פערמישט נור די מחות. אין די צייטונגען וואַנקט די ליטעראַטור-קריטיק ווי עס וואַנקט דער סאָציאַליזמוס: שעקספיר אָדער איבסען איז טאַקע גוט אָבער לאַטיינער'ס ליעדלעך דאָרף מען אויך געהן הערען.

מען דאָרף האָבען מענשען מיט איבערצייגונגען. לאָמיר האָפען אז זיי וועלען קומען.

ניט קיין ווירקונג און דער אָדער די וואָס דארפֿען ערוועהלט ווערען, ווערען ניט ערוועהלט.

ווען דער אידישער טהעאטער וואָלט געפֿיהרט געוואָרען פֿון אַ לייטענדע האַנד ווען נור ליטעראַרישע פּיעסען וואָלטען געשפּיעלט גע-וואָרען, וואָלט דער טהעאטער געהאַט אַ גרויסע ערציהונגס ווערט.

ליטעראַטור אין אַלגעמיין האָט די גרעסטע ערציהונגס-קראַפט. מען קען לערנען יאָהרען לאַנג מאַטעמאַטיקס, און דאָס וועט ניט אָנ-הויבען ווירקען אויף דעם כאַראַקטער פֿון דעם מענשען, אויף זיין זעעלע. ליטעראַטור אָבער מאַכט אַ געוואָלדיגע ווירקונג. מען קען דאָס זעהן, אפֿילו ביי קינדער, קליינע קינדער, וועלכע ליינענען „דעטעקטיוו סטאָ-ריז“ האָבען נור איין הויפט וואונש — צו ווערען דעטעקטיווס.

אַ מענש וועלכער לעזט וויסענשאַפט, איז ניט קיין געבילדעטער מענש. נור פֿון ליטעראַטור קען מען ווערען געבילדעט. איהר קענט אלעס לעזען וואָס די וויסענשאַפט שרייבט, אויסנעמינען אין דער ליי-טעראַטור, איהר קענט נור קיין ספּעציאַליסט אין דעם פּאָך ניט ווע-רען.

עס זיינען דאָ ראַמאַנען וועגען די הימלען, וועגען וואָס עס טוט זיך אונטערן ים און קורץ עס זיינען אפֿילו דאָ ראַמאַנען וואָס ערקלעה-רען מוזיק. ד'אָנונציא ערקלעהרט און ניט צו פערשטעהן וואָנגער'ס בעריהמטע אָפּערא טריסטאן און אסאָלדע, בעסער ווי וועלכער עס איז קריטיקער האָט דאָס געמאָן. ליטעראַטור לעזען — איז די בעסטע וועג ווי אָבצושעצען קונסט.

נור לעזען מאַכט נאָך ניט אזא גרויסע ווירקונג ווי זעהן אויף דער ביהנע. ווען איינעם פֿאַנטאַזי איז ניט קיין געפֿליגעלטע, קען ער די בילדער ביים לעזען ניט זעהן אזוי גוט ווי אין טהעאטער, אויף דער ביהנע. דער טהעאטער קען מאַכען פערשיעדענע מענשען פֿון פערשיע-דענע קלאַסען צו אַ סאָציאַלע אייניגקייט. ווען פערשיעדענע מענשען וואָלטען אַ צייט לאַנג געגאַנגען אין טהעאטער, און מען וואָלט פֿאַר זיי אויפגעפֿיהרט פּיעסען מיט אַ בעשטימטע ריכטונג דאָן וואָלטען דיעזע מענשען געקראָגען די זעלבע אנשויאונגען. מיר האָבען אָבער דאָס ניט, ווייל מיר האָבען דערוויילע נאָך ניט די לייטענדע פֿיהרער און די געלד-מיטלען.

אין אידישען טהעאטער ווייס מען קיין מאָל ניט פֿון שאַנדע.

די נאטור אליין האָט פּערזאָרגט די גליקליכע גריכען, און זיי זאָלען קענען אים בעסטען פיזיש און מאָראַליש זיך ענטוויקלען. אַ האַלב אינזעל, וואָס פּערנעהמט דעם דרום מזרח זייט פון אייראָפּא, אַרומגע-רינגעלט פון ימים און שעהנע צויבערישע אינזלען, בלויע הימלען; אַ וואַרימען קלימאט, ווייט די באַלקאנישע בערג, וועלכע רעדען אַזוי פיעל צו דער פּאָנטאָזי, אַ פעסט לאַנד פאַר אַקערבוי, רייכע וויינגערט-נער, איילבערטען און אַנדערע פּרוכטען.

און ווי שעהן, קרעפטיג און רייך עס איז געווען די נאטור אַרום זיי, אַזוי שעהן און וואונדערבאַר איז געווען זייער לעבען. ווי קלאַר עס זיינען געווען די בלויע הימלען איבער זיי, אַזוי פריעדליך און לעבענס-פאַל זיינען געווען זייערע שטרעבונגען. ווי רוישענר און בעוועגונגס-פאַל עס זיינען געווען די וועלען פון די ימים אַרום זיי, אַזוי מעכטיג און פּערשיעדען זיינען געווען זייערע געדאַנקען. ווי פּאָנטאַסטיש עס האָבען אויסגעוויזען אין דעם נעבעל די הויכע בערג פון דער ווייטענס, אַזוי פּאָנטאַסטיש און וואונדערבאַר זיינען געווען זייערע רעליגיעזע פאַרשטעלונגען. זיי זיינען געווען פול מיט לעבען, האָבען געטראַכט נור פונ'ם לעבען און האָבען נאָר גערענקט, ווי אַזוי דאָס לעבען צו מאַכען בעסער און שעהנער.

זייערע געטער זיינען ניט געווען קיין ביזנעס, פינסטערע דעספּאָ-טען, וועלכע זאָגען אַז מען דאַרף גאָר ניט לעבען, אַז דער מענש איז אַ גאָר נישט, אַ טפּה סרוחה, אַ חרם הנשבר, — זייערע געטער זיינען אליין געווען לעבעדיגע, מעכטיגע מענשען, זיי האָבען געפיהרט אַ לע-בען נאָך דעם אידעאַל, וועלכען דעם גריכ'ס קולטור, גייסט און כאַראַק-טער האָבען בעשאַפּען. זייערע געטער זיינען געווען געזונטע מענשען און זייער אידעאַל פון אַ מענשען איז געווען אַ לעבעדיגער גאָט. די גע-טער האָבען געהאַט ווייבער, האָבען ליב געהאַט פּערגעניגען און פרייד, האָבען געאַכטעט וויסענשאַפט און קונסט, האָבען געהאַט פיזישע קראַפט, האָבען געשטעלט הויך די בעדייטונג פון מוזיק און געזאַנג. זייערע געטער זיינען אליין געווען אַטלעטען, זינגער, מוזיקער, פּאָעטען. דער גאָט אַרפּעיוס איז אומגעגאַנגען איבער דער וועלט און האָט די שלעכטע מענשען בעסער געמאַכט מיט זיין מוזיק, האָט זיי געבילדעט און געלערענט ווי מען דאַרף לעבען אויף דער וועלט. דער גאָט פון געזאַנג, מוזיק און פּאָעזי איז געווען דער שעהנער,

אלט- און ניי-גריכענלאַנד.

1.

וואָס אַ מענש פון דער ציוויליזירטער אייראָפּא אינטעריסירט זיך
 ניט מיט דער געשיכטע פון אלט גריכענלאַנד, איז עס גלייך ווי אַ מענש
 וויל ניט זיין בעקאַנט מיט זיין אייגענער מוטער. די אייראָפּעאישע צי-
 ווילאָציאָן מיט איהרע פערשיעדענע אבטהיילונגען פון וויסענשאַפֿט,
 מיט איהר פילאָזאָפֿי און פאָעזי, קונסט און קענסטעניס, זיינען געבוירען
 הויפטזעכליך אויפ'ן אלט-גריכישען באָדען, האָבען זיך ענטוויקעלט
 פון די פאָרמע, וועלכע זיי האָבען עמפּפאָנגען אין גריכענלאַנד, וואו זיי
 זיינען געבוירען געוואָרען. די איצטיגע בעריהמטע אייראָפּעישע צי-
 וויליזירטע פעלקער זיינען נאָך אויף דער וועלט ניט געווען, אָדער
 האָב נאָך געפיהרט נאָך אַ לעבען פון ווילדע אונוויסענדע ברואים,
 וועהרענדיג די גריכען האָבען שוין געהאַט פאָליטישע איינגריכטונגען,
 גרויסע געזעצגעבער, סאציאלע אינסטיטוטען, דענקער, פאָעטען, פֿי-
 לאָזאָפּען און קינסטלער.

דאָס אלטע גריכענלאַנד איז לאַנג געפאלען אונטער דעם דרוק
 פון פערשיעדענע היסטאָרישע אומשטענדען. דאָרט, וואו עס איז אַ
 מאָל געשטאַנען דער וואונדערבארער טעמפל פון דעלפֿי, שטעהט
 איצט אַ שוויינען שטאָל פון אַ בויער. דאָרט וואו די גרויסע גריכישע
 פילאָזאָפּען האָבען אַמאָל בעקאַנט געמאַכט זייערע פלייסיגע תלמידים
 מיט פערשיעדענע וועלט-אנשוואונגען, שטעהט איצט אַ דייטשע ביער-
 האַלע. אָבער דעם איינפלוס וואָס אלט-גריכענלאַנד האָט געמאַכט אויף
 דער ציוויליזירטער וועלט, די גייסטיגע רייכטימער, וועלכע די איי-
 ראָפּעישע פעלקער האָבען פון איהר געקראָגען בירושה — דאָס וועט
 קיין מאָל ניט אַבשטאַרבען, קיין מאָל ניט פערלאָרען געהן.

האָט זייער פאָנטאָזי בעשאַפּען אַ וועלט פון פריינד, אַ ליכטיגען גן עדן, עליזיום, פאַר גוטע, און אַ גיהנום, אַ פינסטערען טאַרטאַר פאַר שלעכטע. אַהער פלעגט אַן אַלטער, שלעכטער גייסט, חאַראָן אַריבערפיהרען די נשמות אין אַ קליין שיפּעל. דער טייך, וועלכען די נשמות פלעגען דאַרפּען אַריבער שווימען, האָט זיך גערופּען לעטאַ. ווי נאָך די נשמה איז אַריבערגעשוואַמען דעם טייך, אזוי האָט זי פּערגעסען אַלעס, וואָס איז פריהער געווען.

אין זייער געמיינשאַפּטליכען לעבען האָבען די גריכען זיך אַם מייסטען געהאַלטען ביי דעמאָקראַטישע פּרינציפּען. די שטעט און פּראָווינצען וואָס האָבען געהאַט מלכים, האָבען דאָך נישט געוואָלט זיין אונטערדריקט אונטער אַ דעספּאָטישע מאַכט, און אויב קעניגע אָדער אַריסטאָקראַטען האָבען געוואָלט דאָס פאָלק אונטערדריקען, פלעגט באַלד אויסברעכען אַ רעוואָלוציאָן. זייערע גרויסע אָראַטאָרס און זייערע פּאָעטען האָבען גערעדט און געזונגען צום פאָלק פון פרייהייט און פאַטריאָטיזמוס. זייערע גרויסע געזעצגעבער ליקורג און סאָלאָן האָבען געטאָן אַלעס. אום צו געבען דעם פאָלק די מעגליכקייט צו לעבען וואָס בעסער עקאָנאָמיש, ענטוויקלען דעם גייסט און קערפּער און זיין געדילדעט. (ליקורג, צום ביישפּיעל, האָט צוגענומען דאָס לאַנד ביי אַלע פּרוואַט אייגענטומער און האָט עס צוטהיילט צווישען פאָלק).

אין ספּאַרטאַ און אין אַטהען זיינען געווען געגרינדעט שולען פאַר אַלע קינדער. אין ספּאַרטאַ האָט מען מעהר אויפּמערקזאַמקייט געשענקט דער פיזישער ענטוויקלונג, אין אַטהען האָט מען מעהר געזאָרגט פאַר בילדונג. די גרויסע געזעצגעבער האָבען געזאָרגט, אז די בילדונג זאָל זיין צוטריטליך פאַר יעדען. מוזיק, פּאָעזי, גימנאַסטיק, די לעהרע פון שעהן רעדען — אַלעס האָט דאָס פאָלק געהאַט אומזיסט. די גרויסע פּילאָזאָפּען, די טאַלאַנטפאָלע רעדנערס, די פּעהיגסטע פּאָעטען האָבען געלערענט יעדען. די טהעאַטערע זיינען געווען אָפּען פאַר'ן פאָלק. ווען מען האָט אָנגעהויבען צו נעהמען פאַר אַ זיסט אין טהעאַטער געלד, האָט מען איינגעפיהרט אין אַטהען אַ געזעץ, אז יעדער איינציגער, וואָס וויל געהן אין טהעאַטער, קריגט פון דער רעגיערונג געלד דאָרויף. (Theorikon) אויסער דעם האָבען די גריכען געדילדעט זאָרגט, אז זייערע שטעט זאָלען זיין בעציערט מיט די שעהנסטע טעמפלען, מיט די פיינסטע געביידעס, מיט די וואונדערבאַרסטע סטאַטועס.

מעכטיגער אפאלאן. יעדער אַבטהיילונג פון קונסט האָט געהאַט אַ בעזונדערע געטין־בעשיצערין. קליאַ איז געווען די מוזע פון היסטאָרי, מעלפאָמענא — די מוזע פון טראַגעדי, טערפסיחאָרא — פון טעני, טהאליאַ — די מוזע פון פרייליכע קאָמעדי און זאָ ווייטער. אַלע געטער מיט'ן הויפט גאָט יופיטער פלעגן זיך אָפט פערזאָמלען אויפ'ן באַרג אַלימפוס וואו די אַלע מוזען פלעגן זיך אַמוזירען מיט אַלע קונסט־מען.

גראַדע ווי זייערע געטער, אַזוי האָבען אויך די גריכען אַליין גע־ליעבט און געאַכטעט אַלע מוזען. זייערע יום טובים זיינען געפיהרט געווען נאָך דעם כאַראַקטער פון דעם גאָט, וועמען דער יום טוב איז געווען געווידמעט. איז דאָס געווען דער גאָט פון פרייהלינג, האָט מען דעם יום טוב געפייערט מיט בלומען און שענהע פרוכטען; איז דאָך געווען דער גאָט פון וויין, האָט מען זיך לוסטיג געמאַכט, פערקליידעט, זיך, געמאַכט שפּאַס; איז דאָס געווען, דער גאָט פון קראַפט, האָט מען געווידען בריהשקייט אין פיזישע גבורה, אין כח, אין פלינקייט, איז דאָס געווען דער גאָט פון פאָעזי, האָבען פאָעטען אויף גרויסע אָפענע פלעצער פאר'ן פאָלק געפיהרט אַ קאמפּף אין פאָעזי, רעדנערס אין אַראַטאָר קונסט, מוזיקער אין זייער פאָך... דאָס פאָלק איז געווען דער העכסטער טריבונאַל און קריטיקער, די זיעגער האָט מען געקרוינט מיט קראַנצען פון לאָרבער־בלעטער.

אייניגע פון זייערע לעגענדען זיינען זעהר עהנליך צו מאַנכע פון דער אידישער מעשה בראשית. אַזוי ווי ביי די אידען האָבען די בני אלהים געזינדיגט מיט אדם'ס טעכטער און זיינען געוואָרען נפילים, זיינען אויך ביי די גריכען געווען האַלבע געטער... זיי האָבען אויך אַ לעגענדע פון אַ מבול, וואָס האָט פערפלייצט די גאַנצע וועלט. דער מענש איז ביי זיי בעשאַפען געוואָרען ווי ביי די אידען די מוטער חוה, פון דער מוטער'ס ביינער... די זונן איז דער פאָטער פון דער וועלט און די ערד איז די מוטער. די שטיינער זיינען גערעכענט געווען אַלס די ביינער פון דער ערד — דער מוטער פון דער וועלט און פון דייעזע „ביינער" איז בעשאַפען געוואָרען דער מענש.

אַזוי ווי אַלע פעלקער האָבען זיי געדענקט פון די פראַגען פון לעבען און טויט. זיי האָבען אויך ניט געוואָלט גלויבען, אַז מיט דעם מענשענ'ס טויט ענדיגט זיך פאר איהם אַלעס. אונטער דער ערד

2.

אלט גריכענלאַנד איז געווען צוטיילט אויף פיעלע קליינע שטאַטען, וואו אים מייסטען האָבען געהערשט די פרינציפען פון דעמאָקראַטיז-מוס. ליידער האָבען די גריכען, אזוי ווי אלע פעלקער, זעהר אָפט גע-מוזט שווער קעמפפֿען פֿאַר זייער אונאבהענגיקייט און פרייהייט. א בלוטיגער קאמפֿף איז שטענדיג געפיהרט געוואָרען צווישען די בעזונד-דערע שטאַטען, וועגען דעם וועמען געהער דער כבוד גערעכענט צו ווערען פֿאַר דעם ערשטען שטאַט אין גריכענלאַנד, פֿאַר דעם פֿאַר-שטעהער פון גאנצען פֿאָלק. דאָס האָט געפיהרט צו מלחמות און קריעג צווישען איינע פון די גריכישע שטאַטען מיט די אנדערע. אָבער נאָך ערגער איז געווען דאָס, וואָס אין די שטאַטען גופא, האָבען זיך געביל-דעט פערשיעדענע קלאַסען, וועלכע האָבען געקעמפֿט איינע מיט די אנדערע. ביי זיך אין דער היים, איז ניט געווען קיין שלום. דער „דע-מאָס“, דאָס הייסט: דאָס פֿאָלק האָט געהאַט אייגענע, אינערליכע פיינדע, מיט וועלכע ער האָט געדארפט פיעל קעמפפֿען פֿאַר זיינע רעכ-טע און זיין פרייהייט. עס האָט זיך מיט קליינע אונטערברעכונגען כמעט שטענדיג געצויגען א קריעג אין דרויסען און ביי זיך אין דער היים. און דיעזע קריעג, מחלוקות און קלאַסענקעמפפֿע האָבען ענדליך אויסערוועהלט דעם אונטערגאַנג און ניעדערפֿאַל פון גריכענלאַנד.

דער „דעמאָס“ האָט בעקעמפֿט די אַריסטאָקראַטי פון לאַנד; די אַריסטאָקראַטי ווידער פלעגט בעזיעגען א „דעמאָג“, איינעם פון די אַריסטאָקראַטי, וועלכער איז צוליעב וועלכער עס איז אורזאכע ניט צופריעדען מיט זיין קלאַס. דיעזער דעמאָגאָ פלעגט מיט דער הילפֿע פון פֿאָלק אָבנעהמען ביי דער אַריסטאָקראַטי די מאכט און פלעגט אליין ווערען א הערשער געגען דעם ווילען פון פֿאָלק. דיעזע אוזורפֿאַ-טארס האָבען זיך גערופֿען טיראַנען. טיראַן הייסט אין גריכיש א הערר. דאָס וואָרט „טיראַן“ איז געוואָרען א שטענדיכער נאָמען נור דאן, ווען דאָס פֿאָלק האָט זיך בעקאַנט געמאַכט מיט דער גרויזאַמ-קייט און די ניעדערטערבטיגקייט פון די הערשער. געגען דיעזע טי-ראַנען פלעגט ענדליך אויפשטעהן דאָס פֿאָלק און אויף א לאַנגע צייט פלעגען הערשען אין לאַנד די דעמאָקראַטישע פרינציפען פון גערעכ-

טוען, מיט די שעהנסטע בילדער. איז עס א וואונדער, אז אין אזא לאנד זיינען אויסגעוואקסען אזוי פיעל זשעניאלע פאָעטען, אזעלכע בעריהמטע היסטאָריקער, די גרעסטע דראַמאטורגען פון דער וועלט, די ערשטע סקולפּטאָרען. די געטליכע פילאָזאָפּען פּיטאַגאָראַס, סאָקראַטעס, פּלאַטאָן, אַריסטאָטעל און הונדערטע אנדערע, וועמעס גייסט הערשט נאָך ביז יעצט איבער אלע דענקענדע מענשען, און וועלכע האָבן בען געלעגט די ערשטע פונדאמענט־שטיינער פון יעדער וויסענ־שאַפט, וואָס איז יעצט אזוי מעכטיג און רייך. דער גריך אין אַלט־גריכענלאַנד האָט געהאט אלע מיטלען צו קריגען קענטניס, צו בילדען זיין גייסט, צו ענטוויקלען זיינע עסטעטישע געפיהלע, צו מאַכען שטאַרק זיין קערפּער, צו מאַכען ערהאבען זיינע אידעאלען און שטרעב־בונגען.

אָבער ניט נור מיט ער האָבן ע אַי דע אַלען האָט דער אַלטער גריך געלעבט, ער איז געווען געשיקט, בראַוו און האָט גע־האט אַן אונטערנעהמונגס גייסט. די וואַסערען, וועלכע האָבען אַרומ־גערינגעלט זיין לאַנד האָבען איהם געוויזען וועגען צו אנדערע לענד־דער. ער איז פון אַ לאַנד אַרבייטער געוואָרען אַ קאָלאָניזאַטאָר. ער האָט בעהערשט אלע אינזלען לעבען איטאַליען און לעבען אַזיען, איז אַריבערגעשוואומען דעם שוואַרצען מעער, האָט געגרינדעט קאָלאָניעס, דאָרט וואו איצט איז אַדעס, אַקערמאַן, קרים, איז געווען לעבען דניעפּר און דניעסטער, האָט דערצעהלט וואָס ער האָט געזעהן און פערשריבען ווי אזוי די אונציוויליזירטע וועלט האָט דאמאָלט געלעבט אויף דער וועלט. זיי זיינען געווען די גרעסטע קאָלאָניזאַטאָרס אין זייער צייט, זיי זיינען אויך געווען די גרעסטע היסטאָריקער.

אַלט גריכענלאַנד איז געווען די מוטער פון אונזער ציוויליזאַציע: זי האָט אונז איבערגעלאָזט אַ רייכע ירושה, זי האָט פאַר אונז געעפּענט די טהירען צום פילאָזאָפּישען דענקען, צו נאַטור־וויסענשאַפט, אסטראָ־נאָמיע, מאטעמאַטיק, פאָעזי, דראַמאַ, אַרביטעקטור, סקולפּטור און מעדיצין. דיעזע אַלטע מוטער איז לאַנג געשטאָרבען, אָבער האָבען איהר בילד פאַר די אויגען דאַרף יעדער דאַנקבאַרער און דענקענדען מענש.

פון די קאלאָניען קומט זייער מפלה. אין די ניי־געגרינדעטע קאלאָניען האָבען זיך געקענט פריי אויסארבייטען אנדערע פאָליטישע און סאָציאלע פאָרמען; אונאָבהענגיגע, זעלבשטענדיגע עלעמענטען האָבען זיך ענטוויקעלט, עלעמענטען, וועלכע האָבען געקענט ניט נור קעמפֿפֿען, נאָר אויך בעזיעגען די העכערע הערשענדע קלאַסען. יעדער גריי־כישער שטאַט איז נור דאָן געווען מעכטיג, נור דאָן האָט ער בעזיעגט זיינע פיינדע, נור דאָן האָבען דאָרט געבילדעט די וויסענשאַפט, קונסט און פאָעזי, ווען דאָס פאָלק האָט אליין געהערשט איבער זיך. און אַמטען איז געווען דערפאר דער ערשטער שטאַט אין גריכענלאַנד, ווייל דאָרט האָבען מעכטיגער ווי אירגענד וואו געהערשט די פרינציפען פון דער מאָקראַטיזמוס.

זיין די ערשטע אין גריכענלאַנד האָט אויך געוואָלט ספארטא. די אַריסטאָקראַטען פון אַמטען זיינען ווי פעררעטהער געגאנגען צו הילפע צו די הערשער און אוורפאטאָרס פון ספארטא און פון אנדער־דע גריכישע שטאַטען. אונענדליכע מלחמות, קריעג און מחלוקות, אינערע אונגלונגען, פערפאָלגונגען פון אזיאטישע הערשער האָבען אָבגעשוואַכט די גריכען; האַנדעלס־לייט און מענשען וואָס ווילען נאָר לעבען אַ גוטען טאָג, האָבען פערנומען דעם פלאַטץ פון די אַמאָליגע וואַהרע פאַטריאָטען, פאָלקס־קעמפפער און העלדען; פערשיעדענע פאַרטייען און קלאַסען האָבען געריסען גריכענלאַנד אויף שטיקער. דער־מיט האָט זיך בענוצט דער פעהיגער און חטרער קעניג פון מאַקעדאָניען, פיליפ. מיט אינטריגען, מיט רמאות, מיט דעם וואָס ער האָט אונטערגעקויפט די טיראנען און פיהרער פון פיעלע גריכישע לענדער און מיט זעהר קלוג־געפיהרטע מלחמות, איז איהם געלונגען איינצונעהמען גאנץ גריכענלאַנד, פעראייניגען אלע שטאַטען און אונטער־ווארפען זיי אונטער דער מאַכט פון אַזאַ קליין לאַנד ווי מאַקעדאָניען. דאָס איז געשעהן ביינאהע 338 יאָהר פאַר כריסטוס.

3.

אַלט־גריכענלאַנד האָט אָבגעלעבט איהר אייגענעם פאָליטישען לעבען. זי איז געשטאָרבען ביי זיך אין דער היים און די מעכטיגע הייס־

טיגקייט און פאליטישע גלייכהייט. מיט איין וואָרט אין גריכענלאַנד איז פאָרגעקומען דערזעלבער היסטאָרישער פראָצעס ווי אין אנדערע לענדער: די אַריסטאָקראַטי האָט אונטערדריקט די דעמאָקראַטי: די טיראניי האָט אונטערוואָרפּען אונטער זיך די אַריסטאָקראַטי און ענדליך האָט די דעמאָקראַטי בעזיעגט די טיראניי. (וועבערס אַלגע-מיינע געשיכטע).

די אַריסטאָקראַטי האָט זיך געבילדעט הויפטזעכליך פון רייכע לאַנדבעזיצער. אין די ערשטע פאטריאַרכאלע צייטען איז ניט געווען קיין גרויסער אונטערשייד צווישען די גוטבעזיצער און זייערע אַר-בייטער, פאסטוכער און בויערען. פון האַנדלען מיט סחורות, פון געלד אַלס אַ פערמיטלער אין אַבוועקסלונג מיט פראָדוקטען האָט מען ניט געוואוסט. אַלע בעדירפניסע האָבען די גריכען בעפריעדיגט דורך אייגענע היימישע מיטלען. די פראָסטע מענשען האָבען געאַרבייט און די „העררען“ האָבען זיי בעזאָרגט מיט אַלעס נויטיגעס, האָבען גע-צאָהלט פאַר זיי ציגנען און בעשיצט זיי פון פּרעמדע שונאים. די אַריסטאָקראַטען זיינען געווען די אַנשי מלחמה, זיי זיינען אויך געווען די איינציגע, וואָס האָבען געהאַט צייט צו לערנען און בילדען זיך.

ווי אָבער עס האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען דער האַנדעל, געלד איז ערשינען, נייע קאָלאָניעס האָבען זיך געגרינדעט אויף פער-שיעדענע אינזלען, — האָט זיך באַלד געבילדעט אַ דריטער קלאַס מענשען: קויפלייטע, הענדלער, שיפער, מאַטראָזען. דייעזע מענשען האָבען זיך בעזעצט ביי די ברעגען פון ים, און פיעל שטעדט זיינען אויסגעוואקסען. די פאטריאַרכאלע פאָרמען האָבען זיך איבערגעביטען, נייע בעדערפניסע זיינען ארויסגערופען געוואָרען אין לעבען, נייע מענ-שען זיינען געקומען, וועלכע האָבען געזוכט צו רעפאָרמירען די אַלטע פאָרמען פון סאָציאַלען לעבען. אין אָנפאַנג זיינען די אַריסטאָקראַטען געווען צופריעדען מיט דעם, וואָס נייע קאָלאָניען האָבען זיך געגרינד-עט. ערשטענס האָט מען איהם געקענט אוועקשיקען די אונרוהיגע פראָטעסטאַנטען, די אַלע עלעמענטען, וועלכע האָבען געשטרעבט צו אומענדערען דאָס לעבען פון דער אַלטער געזעלשאַפט. צווייטענס, האָבען זיי דורך זיי געקראָנען נייע מערק, וואו זיי האָבען געקענט פערקויפּען די פראָדוקטען פון זייערע פלאַנטאַציעס. עס איז שוין אָבער געווען שפּעט, ווען די אַריסטאָקראַטען האָבען זיך געכאַפט, אַז

רוים. זיי רואינירען גאָר אין גאַנצען דאָס אַלטע גריכענלאַנד, פיהרען אַריבער קיין רוים די גריכישע פּילאָזאָפּען און פּאָעטען, טראָגען אַרײַבער קיין רוים איהרע שעהנסטע סטאַטוען און פּראָדוקטען פון דער קונסט, נעהמען איבער ביי די גריכען זייערע געטער און זייערע לעגענדען, און שטאַלצירען דערמיט, וואָס זיי זיינען איצט די ערשטע ציי-ווילזירטע גאַציאָן און דאָס אַלע איבריגע פעלקער זיינען באַרבאַרען.

אין דיעזער היסטאָרישער עפאָכע איז זעהר טרויריג די לאַגע פון גריכענלאַנד. איהרע רייכע פאָרט-שטעט שטעהען פּעראַרעמט, איהרע בליהענדע אינזלען — איינזאם און טויט, די שעהנע טעמפלען — פוסט, די פּרעכטיגע געביידען ווערען רואינירט, די פּערבליבענע פּילאָזאָפּישע שולען האָבען וועניג תלמידים, די פאָרומס און די פּלעצער וואו עס זיינען פאָרגעקומען פּערזאָמלונגען און שפּיעלען, זיינען מיינס-טענס לעער. די גריכען האָבען זיך צוזעצט און צושפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. אין אַלע רוימישע פּראָווינצען און ניי-עראָבערטע לענדער בעזעצטען זיי זיך אין איין צייט מיט די אידען, וועלכע ווערען אויך צו דער זעלבער צייט צושפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. די גריכען, וועלכע זיינען גאָר ער היום בעקאנט אַלס די ערגסטע אידען-פיינד, האָבען געפיהלט אַ שנאה געגען אידען נאָך אין יענע אַלטע צייטען. עס איז געווען ניט נור דערפאר, וואָס די אידען זיינען געווען זייערע געפעהרליכע קאָנקורענטען אין דער קאָמערציאַלער וועלט, — עס איז געווען אויך דערפאר, וואָס די אידישע ציוויליזאַציאָן איז געווען דער געפעהרליכסטער פיינד און געגנער פון דער גריכישער ציוויליזאַציאָן. די אידען האָבען מיט פּעראַכטונג בעטראַכט זייערע „מענשישע געטער“, זייערע טהעאַטערע, זייערע „זינדיגע“ שטרעבונגען צום לעבן. די גריכישע ציוויליזאַציאָן האָט געזוכט וואָס העכער צו שטעלען דעם מענשען און ווי מעגליך מאַכען איהם גרעסער; די אידישע, פּער-קעהרט, האָט געצוואונגען צו שטעלען דעם מענשען וואָס ניעדריגער און ווי מעגליך מאַכען איהם קלענער. די גריכען האָבען געזאָגט: דער מענש דאַרף אַלעס; דער איד האָט געזאָגט. דער מענש דאַרף גאָר נישט...

אין אַלעקסאַנדריע, און אין די אַלע שטעט פון פאַלעסטינע, וואו די גריכען האָבען געוואָהנט, פלעגען זעהר אָפט אויסברעכען בלוטיגע

טאָרישע געזעטצע האָבען איהר בעפּוילען צו געהן און בעזיעגען די גאַנצע וועלט. מאַקעדאָניען, אַ קליינע, יונגע קעניגרייך, וועלכע האָט פריהער אויך גענעהרט זיך מיט דער גריכישער ליטעראַטור און ווײַסענשאַפט, — מאַקעדאָניען האָט איינגעשלאָנגען גאַנץ גריכענלאַנד, אום צו פערשפּרייטען די גריכישע ציוויליזאַציאָן איבער דער גאַנצער וועלט.

דעם קעניג פיליפּ'ס זוהן, דער וועלט בעריהמטער פּעלדער און העלד אלכסנדר מוקדון, האָט איינגענומען כמעט די גאַנצע וועלט. אָבער ניט ער, ניט זיינע גריכישע סאָלדאַטען זיינען געווען די זיעגער. מיט אלכסנדר מוקדון איז געגאַנגען דער ריכטיגער וועלט־בעזיעגער, מיט איהם איז געגאַנגען זיין גרויסער לעהרער אַריסטאָטעל. ניט די גריכישע געוועהר, די גריכישע ציוויליזאַציאָן האָט בעזיעגט די וועלט. אין אַזיע, אין מצרים, אומעדום וואו אלכסנדר'ס אַרמיי האָט מאַרשירט, האָבען אויך מאַרשטירט די גריכישע פּילאָזאָפּי און פּאָעזי. די העלעניזמוס האָט געמאַכט דעם גרעסטען איינדרוק אויף דער גאַנצער וועלט, די גריכישע שפּראַך איז געוואָרען די ליטעראַרישע שפּראַך פון אלע פעלקער. זאָגאר די אַבגעזאַנדערטע אידען האָבען אָנגעהויבען צו לערנען די גריכישע תורה; גריכישע נעמען און גריכישע טערמינען געהן אַריבער אין דער אידישער ליטעראַטור און אין אידישען לעבען. פון אלכסנדר'ען מיט זיינע גענעראַלען, מיט זיינע זיעגען, בלייבט נור אַן אַנדענקעניס, און גריכישע פּילאָזאָפּישע שוהלען גרינדען זיך אין דער גאַנצער וועלט. גריכענלאַנד לעבט ניט מעהר אין דער היים, זי לעבט אין דער גרויסער וועלט. דער צענטער פון גריכישע ציוויליזאַציאָן טראָגט זיך אַריבער קיין עגיפּטען, דעם פּלאַטץ פון דער בעריהמטער שטאָט אטחען פערנעהמט די אויפבליהענדע שטאָט אלעקסאַנדריע. דאָ הערט מען די פאָרטרגע פון פּילאָזאָפּען אויף די אָפּענע פלעטצער, דאָ הערט מען דעקלאַמאַציאָנען פון גריכישע פּאָעטען, דאָ גרינדען זיך די גרעסטע ביבליאָטעקען אין דער וועלט.

דאָס גרויסע קעניגרייך פון אלכסנדר מוקדון, וועלכעס צופאַלט זיך נאָך זיין טויט אויף פיער גרויסע שטאַטען, ווערט ענדליך איינגענומען פון די מעכטיגע און זיעגריכע רוימער. די ענאָאיסטישע רוימער אַנערקענען דעם פראַכט און גלאַנץ פון דער גריכישער ציוויליזאַציאָן, אָבער געפינען, אַז דער איינציגער פּלאַטץ פאַר איהר איז דער גרויסער

געוואָרען אַ נייער גריכישער שטאַט — וויזאַנטיע. דער אימפּעראַטאָר קאָנסטאַנטיין און זיינע נאָכפאלגער האָבען געגרינדעט אַ ניי רייך. קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט פערנומען דעם פּלאַץ פון רוים אין פּאָליטישען זינן, דעם פּלאַץ פון ירושלים אין רעליגיעזען זינן, און דעם פּלאַץ פון אטעהען, אלס צענטער פון וויסענשאַפט און ליטעראַטור.

די ערשטע צייטען איז די וויזאַנטישע אימפּעריע געווען זעהר מעכטיג, אָבער דאָס אלטע גריכענלאַנד האָט שוין קיין מאָל מעהר ניט אויפגעבליהט. די אלטע גריכישע שפּראַך איז געוואָרען אַ זשאַרגאָן פון גריכיש-מאַקעדאָניש, קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט נאָך מעהר פערשטאַרקט דעם טריאומף פון דעם אידישען טישלערס וועלט אַנשוואונג און האָט אין גאַנצען אויסגעראָט אלעס, וואָס האָט געקענט דערמאָנען אָן די אלטע „קלאַסישע" יאָהרען. אַ קרייץ, אַ הילצערנעם הייליג בילד האָט פערנומען דעם פּלאַץ פון די קינסטלערישע סטאַטוען פון אפאלאן און ווענוס. קירכען-שריפטען האָבען פערנומען דעם פּלאַץ פון פילאָזאָפּישע טראַקטאַטען. וועניג גוטע טעג האָט דאָס נייע אויפגעלעבטע גריכענלאַנד געזעהן. פריהער האָט זי געליטען פון דעם קאַמפּף, וועלכער האָט זיך געפיהרט אין לאַנד צווישען די היידען און קריסטען. נאָכדעם האָט זיך געצויגען אַן אונענדליכער שטרייט צווישען ערשיערענע קריסטליכע סעקטען, נאָכדעם האָט זי געליטען פון פרעמדע שונאים. די ווילדע גאָטהען האָבען זי געפלינדערט, די טעמפלעהערערען מיט די קרייציגער האָבען זי גערויבט, סלאַווישע פעלקער האָבען איהר פיעל צרות אָנגעטאָן. ביז ענדליך האָט זיך אַ שוואַרצער וואָלקען פערצויגען איבער גאַנץ מזרח זייט פון אייראָפּא און די וויזאַנטישע אימפּעריע איז אריינגעפאלען אין די הענד פון די טאפּפערע און גרויזאַמע טערקען. אויף דעם פּלאַץ פונ'ם קרייץ האָט זיך ערהויבען די האַלבע לבנה און אַנשטאָט דער וויזאַנטישער אימפּעריע איז געגרינדעט געוואָרען דאָס אטאמאנישע קעניגרייך.

4.

קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז געפאלען אין 1453 יאָהר. דער הערשער פון די טערקען, אַטאמאן, איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט בעזיגעט

שטרייטען צווישען די גריכען און די אידען. דאמאָלס זיינען די אידען
 ניט געווען אזעלכע אָנגעשראָקענע, שוואַכע און הילפלאָזע מענשען, ווי
 איצט — זיי פלעגן בעגעגנען זייערע פיינד מיט געוועהר אין האַנד.
 דאָך האָבען די אידען געהאט פיעל צרות פון די גריכען און פיעלע
 קרבנות זיינען געפאלען אויף דעם מזבח פון דיעזען מענשען־האַס,
 די גריכען האָט זיך דאמאָלס נאָך ניט גע'חלום'ט אפילו אז עס וועט
 קומען אן אידעל, וועלכער וועט מאַכען אַ תל פון דאָס אַלטע גריכענ־
 לאַנד, וועט בעזיעגען זייער ציוויליזאַציע, וועט פערניכטען זייערע
 פילאָזאָפישע שוהלען און אלע מאָנומענטען דער קונסט. זיי האָט זיך
 ניט גע'חלום'ט, אז עס איז בעשערט אז זיי אליין, מיט זייער רייכער
 גריכישער שפראַך, זאָלען העלפען דעם אידעל בעזיעגען די גאַנצע
 וועלט.

די אידישע זיעבציג זקנים, וועלכע האָבען איבערגעזעצט די אי־
 דישע תורה אויף דער גריכישער שפראַך, האָבען געגעבען דעם ערשטען
 שטויס דער גריכישער ציוויליזאַציע, האָבען פאַרברייטעט די היידען־
 וועלט פאר די אידען פון די אידישע וועלט אנשוואונגען און האָבען
 געמאַכט אַ וועג פאר דעם אידישען טישלער, וועלכער איז געקומען און
 האָט בעזיעגט די גאַנצע וועלט, האָט אויסגעמעקט פון אלעמענ'ס
 זכרון דעם רוהם פון דער אַלט־גריכישער וועלט. זיינע תלמידים זיינען
 געקומען אין גריכענלאַנד, האָבען געזאָגט מוסר, דאָרט וואו די פילאָזאָ־
 פען האָבען געהאַלטען זייערע לעקציעס; האָבען אַרונטערגעשמיסען
 די שטאָלצע געטער פון זייערע פיעדעסטאלען און האָבען פון זייערע
 מוטיגע קאָנקורענטען געמאַכט שוואַכע, אונמוטהיגע בעלי תשובות.
 דאָס קריסטענטהום האָט זעהר ערניעדריגט גריכענלאַנד, דאָס
 זעלבע קריסטענטהום האָט אָבער אויך געהאַלפען, גריכענלאַנד אויפ־
 לעבען אין אַן אנדער פאָרמע. נאָך פיעלע יאָהרען אין וועלכע גריכענ־
 לאַנד האָט זיך געוואַלגערט אין שטויב און אין אַש, נאָך דעם אַלע־
 מעז וואָס זי איז אויסגעשטאַנען פון די פאַנאַטישע אנהענגער פון דעם
 נייעם גלויבען, איז איהר ווידער אָנגעקומען די עהרע צו שפיעלען
 אַ וויכטיגע ראָלע אין דער וועלט געשיכטע. — עס איז ערשינען די
 וויזאַנטישע אימפעריע. דאָס גרויסע רוימישע קעניגרייך האָט זיך
 צושפאַלטען אויף צוויי טהייל, צוזאַמען מיט איהר האָט זיך אויך צו־
 שפאַלטען די כריסטליכע קירכע, און אין גריכענלאַנד איז אויפגעבויט

אין 1821 יאָהר זיינען די גריכען אָפּען אַרויסגעטראָטען געגען זייערע אונטערדריקער. זיי האָבען זיך געשלאָגען ווי העלדען, האָבען ערקלערט זייער לאַנד פאַר אַ פרייע רעפּובליק און אַלס פּרעזידענט איז אויסערוועהלט געוואָרען איינער פון די פּאנאַריאַטס (קעמפּפער פאַר פרייהייט) מאַוראָקאַרדאַטאַס. עס האָבען זיך אָבער באַלד גע- פונען אַנדערע פאַרטייען, וועלכע זיינען ניט געווען צופריעדען מיט דעם פּרעזידענט און די גריכען האָבען אָנגעפּאָנגען אַ בלוטיגען שטרייט צווישען זיך אליין. עס האָט אָבער ניט לאַנג געדויערט און די אמת'ע פאַטריאַטען האָבען וויעדער פּעראייניגט אַלע קרעפטע צו קעמפּפּען געגען די מאַחאמעדאנער. דער קאַמפּף איז געווען געפיהרט מיט גרויס בריהשקייט און האָט געדויערט ביז 1827טען יאָהר, ווען ענגלאַנד איז אָפּען אַרויס גריכענלאַנד צו הילפּע.

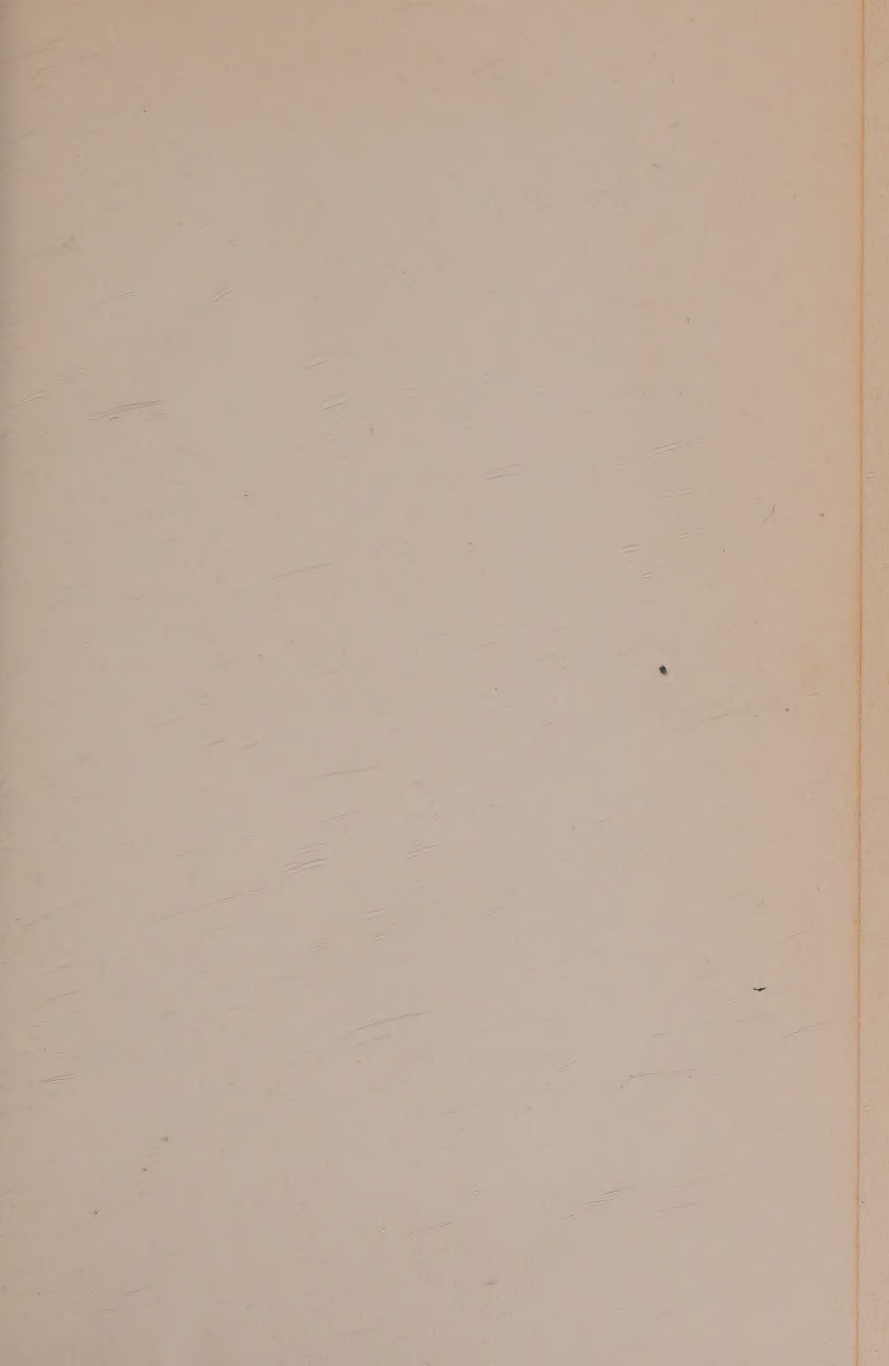
דען אַכצעהנטען יאָנואַר 1828 יאָהר איז אויסערוועהלט געוואָרען צום פּרעזידענט פון גריכענלאַנד אויף זיעבען יאָהר, אַ געוויסער קאַפּאָ- דיסטריאַס, וועלכער האָט פריהער געדיענט אין רוסלאַנד. קאַפּאָדיסט- ריאַס האָט געהאַלטען פאַר רוסלאַנד און האָט געוואָלט רעגירען אין דער נייער, יונגער רעפּובליק אויפ'ן רוסישען שטויגער: מיט'ן קנוט און נאַגאַיקע. דאָס פּאָלק איז אויפגעשטאַנען געגען איהם, און דעם ניינצעהנטען אָקטאָבער 1831 יאָהר ער ערמאָרדעט געוואָרען. דאָן האָבען די אייראָפּיעישע מעכטע ערקלערט, דאָס גריכענלאַנד דאַרף ניט זיין קיין רעפּובליק און האָבען זי געמאַכט פאַר אַ מאָנאַרכי. אַלס קעניג האָבען זיי אָנגעשטעלט פרינץ אָטמאָ פון באַוואַריען. די גריכען וועלכע האָבען אַזוי בראַוו געקעמפּט פאַר זייער פאַטערלאַנד, וועלכע האָבען אַזוי טייער בעצאָהלט פאַר זייער פרייהייט, האָבען געמוזט אַנשטאָט דעם טערקישען יאָך, טראָגען אויף זיך דעם יאָך פון אַ דייטשען פרינץ, וועלכער האָט פערפלייצט גריכענלאַנד מיט באַוואַריער דייטשען. די דייטשען זיינען געוואָרען די פאַקטישע רעגירער פון לאַנד, און די וואַהרע פאַטריאַטען האָבען עס ניט געקענט ערדולדען. אין 1843 יאָהר האָט אויסגעבראָכען אַ רעוואָלוציאָן. אָטמאָ האָט זיך איבערגעשראָקען און האָט צוגעזאָגט צו זיין גוט און פרום; ער האָט אָבער זיינע פערשפּרעכונגען ניט ערפילט און אין 1862 יאָהר האָט אויסגעבראָכען אַ נייע רעוואָלוציאָן און דער קעניג אָטמאָ איז אַנט- לאָפּען צוריק קיין באַוואַריע. נאָך איהם איז געווען אויסערוועהלט אַלס

די וויזאנטישע אימפעראטאָרען. זיינע נאָכפאלגער סוליימאן און אמור-ראט האָבען ביסלעכווייז איינגענומען וויזאנטיע, ביז אמוראטען איז געלונגען צונעהמען קאָנסטאַנטינאָפּאָל און דאָס אַטאַמאַנישע קעניג-רייך איז ערשיענען. פון דער צייט אָן איז גריכענלאַנד אין גאַנצען אַראַבעפאלען און אונטערדריקט געוואָרען. מען האָט אין אייראָפּא געהערט פון גריכענלאַנד נאָר ווען עס פלעגן אָנקומען שפּעטיגע נאַכריכטען וועגען דעם, ווי די מאַחאַמעדאַנער אונטערדריקען זיי, הרגענען זיי אַויס טויזענדערווייז, בערויבען זיי, טרייבען זיי אַרויס פון זייערע שטעט און דערפער, צווינגען זיי צו ענטזאָגען זיך פון זייער גלויבען. ביז'ן אַכטצעהנטען יאָהר הונדערט האָט זיך אַזוי געצויגען דער ביטערער לעבען פון די גריכען, זיי זיינען געווען פערשמידט אין די קייטען פון שקלאַפּעריי, זיי האָבען געטראָגען אַויף זיך אַ שווערען יאָך פון אַ באַרבאַרישער מאַכט, זיי זיינען געווען אונטערדריקט און פערפאַלגט. דאָס אַטאַמאַנישע קעניגרייך איז געווען זעהר שטאַרק און די אייראָפּיאַישע מעכטע האָבען מוראַ געהאַט אָנצונעהמען זיך פאַר די גריכען.

אין 1711 יאָהר האָט דער רוסישער קייזער פּעטער זיך געוואָלט אָנגעהמען פאַר די גריכען, אָבער די טערקען האָבען איהם בעזיענט. יעקאַטערינאַ די צווייטע האָט אונטער דעם איינפלוס פון וואָלטער'ן בעשלאָסען צו בעפרייען גריכענלאַנד און זי האָט געשיקט דעם רוסישען פלאָט קיין באָספּאָר. אַויף דיעזע עקספּעדיציע האָט זיך געענדיגט מיט גאָר נישט. רוסלאַנד'ס סימפּאַטי צו די גריכען איז ניט שטאַרק געפער-לען געווען די אַנדערע אייראָפּיאַישע לענדער, וועלכע האָבען פער-שטאַנען דאָס רוסלאַנד וויל געהן קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל ניט צוליבע די גריכען, נאָר צוליבע זיך, און זיי האָבען איהר געשטערט. די גריכען האָבען געשמאַכטעט אונטער זייער שווערען יאָך, מיט געדולד, אָהן אַ שום פראָטעסט ביז דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן. דיעזע גרויסע רעוואָלוציאָן, וועלכע האָט איינגעהויכט אַ נשמה פון לעבען אין אַלע טויטע, וועלכע האָט אַויפגעוועקט אַלע פערשקלאַפטע, דיעזע רעוואָלוציאָן האָט אַויף אַויפגעמונטערט די אונטערדריקטע, ניעדער-געשלאָגענע גריכען. געהיימע פאָליטישע געזעלשאַפטען האָבען זיך געגרינדעט אין פיעלע פלעצער און די שקלאַפּען האָבען זיך אָנגעהויבען פאַרצוברייטען צום קאַמפּף.

קעניג פון גריכענלאנד דער פרינץ וויליאם פון שלעזינגהאלשטיין, דער זוהן פון דעם דענעמארקער קעניג. ער האָט אָנגענומען דעם גרייכשיקאטוילישען גלויבען און איז אין 1863 יאָהר, אונטער דעם נאָמען געאָרג דער ערשטער, געוואָרען דער קעניג פון גריכענלאנד.

די היינטיגע גריכען זיינען זעהר ווייט פון די אַלטע גריכען. זייער שפראך איז געגען דער קלאסישער אַלטער שפראך, ווי אידיש-זשאר גאָן געגען דער שפראך פון געטהע און שילער. זיי האָבען יעצט ניט קיין גרויסע פילאָזאָפֿען, קיין זשעניאלע פּאָעטען, קיין וועלט־בעריהמטע דראַמאַטורגען, קיין טאַלאַנטפּאָלע קינסטלער. הענדלער און קרע־מער האָבען פערנומען דעם פּלאַץ פון האַמער'ן, סאָפּאָקלען, פּלאַטאָ'ן, אַריסטאָטעלען! דער גריך אליין איז אפשר גאָר קיין גריך ניט אין זיינע אָדערן פליסט איצט אי טערקישע, אי אַלבאַנישע, אי מאַקעדאָנישע בלוט. דאָך איז דער גריך זעהר שטאַלץ מיט דער שעהנער פער־נאָנענהייט פון זיין פאָטערלאַנד; ער היט אָב, ווי די אויגען אין קאָפּ, אַלץ וואָס קען דיענען אַלס סימן פון די פערגאַנגענע בעריהמטע יאָהרען. די הויפטשטאָט פון גריכענלאַנד איז ווידער די בעריהמטע אַטהען. אייניגע אַלטע טעמפלען און געביידעס זיינען טהיילווייז נאָך געבליבען, פיעלע נייע געביידעס, מייסטענס אין דעם אַלטען סטיל, זיינען אויפ־געבויט געוואָרען. זיי האָבען ווידער אַן אַקראָפּאָליס (סיטי האָל) ווי פערצייטען, האָבען אַ אַוניווערזיטעט אין אַטהען, אַ וויסענשאַפּטליכע אַקאַדעמי, אַ נאַציאָנאַלע־ביבליאָטעק, האָבען צייטונגען און זשורנאַלען, וועלכע ווערען אַרויסגעגעבען אין דער ניי־גריכישער שפראך און האָבען גוטע האַפּנונגען זיך צו ענטוויקלען און גענצליך זיך צו בע־פרייען. עלעקטריק־קאַרס" און סטים־קאַרס" לויפען אום דאָרט, וואו אַמאָל איז געווען דער יאָגד־פּלאַטץ פון דער געטין דיאנע, און וואו אַמאָל האָבען די גרויסע אָראַטאָרס און פּאָעטען גערעדט און גע־זונגען צום פּאָלס און פאַר'ן פּאָלק. מיט פערגנגיגען קוקען זיך די גריכען אַרום צוריק, אָבער ווי זיס עס זאָל זיי ניט זיין זייער אַרומקוקען זיך צוריק, זיי וועלען דאָך מוזען, זיי וועלען געצוואונגען זיין צו געהן פאַר־ווערטס... די פערגאַנגענהייט איז נור גוט דערמיט, וואָס זי לערענט ווי צו געהן פאַרווערטס...

[Redacted]

61046

ידידות
מדינת ישראל
מס' 4-106

17 70

606

10 72

1652

1080

9650

[Redacted]

#60

61046

Glorc

27. 7. 70
27. 7. 72

